

د غازي میر زمان خان

ژوند او مبارزو ته یوه لنډه کتنه

ډاکتر عبدالرحمن زماني

د غازي مير زمان خان ژوند او مبارزو ته يوه لنډه کتنه

څيړونکي او ليکوال

ډاکټر عبدالرحمن زماني

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم :	د غازي میر زمان خان میرزمان خان ژوند او مبارزو ته یوه لنډه کتنه
مؤلف :	ډاکټر عبدالرحمن زماني
ناشر:	د مُسکاخپرندویه مؤسسه
دچاپ زیار:	شوکت زماني/ زمان زماني
د چاپ کال:	۱۳۹۶لمریز هجري کال ژمې (۲۰۱۸ میلادی)
د چاپ شمیر:	۱۰۰۰ ټوکه
د چاپ ځای:	اسد دانش مطبعه، کابل، افغانستان
معلومات:	Info@ZamaniFamily.com
ویب پاڼه:	www.zamanifamily.org

ډالۍ

دا اثر خپل محترم پلار الحاج محمد ارسلان زماني ته ډالۍ کوم او په تاريخي څېړنو او ليکنو کې، په خاصه توګه د اماني نهضت د تاريخ په برخه کې، د هغوې د لارښوونو او تشويق نه مننه کوم.

ټړون

زما د اروانښاد تره محمد هاشم زماني په دروند نوم چې د ژوند تر وروستنۍ شيبې يې د ګران هيواد د خپلواکۍ د لارې د شهيدانو د پاکو هيلو او آرمانونو د ترسرکيدو د پاره هڅې او مبارزه کوله.

عبدالرحمن زماني

غازي میر زمان خان کونړی

د مطالبو فهرست

ملي قهرمانان ۸

د غازي ميرزمان خان د لويو چارو روڼ انځور..... ۱۳

سريزه ۱۵

لومړی څپرکی

د غازی ميرزمان خان کورنۍ..... ۱۷

دوهم څپرکی

دځوانۍ دوره او دا نګريزي استعمار په وړاندې مبارزه ۳۲

دآزاد سرحد د مومند و آزادۍ بخښونکې جګړې..... ۳۲

د ډيورنډ د تحميلي کرښې دواړو خواوو ته د پرتو قومونو د پاڅون علتونه..... ۳۳

په آزاد سرحد کې انګريزانو سره جګړو کې د روحانيونو برخه او رول..... ۳۷

د امير حبيب الله خان لخوا په آزاد سرحد کې د افغانانو د حملو مخنيوی ۳۸

د امير حبيب الله خان لخوا د ۱۹۰۸ کال د حملو مخنيوې..... ۳۹

انګريزانو ته د مومندو پر قوم د حملې او يرغل د اجازې ورکول..... ۴۰

د امير حبيب الله خان لخوا د افغانانو د (۱۹۱۵) کال د حملو مخنيوی..... ۴۰

د روحانی، پير، سيد، حضرت او پاچا په جامه کې د انګريزانو جاسوسان..... ۴۲

د مومندو په آزادي بخښونکو جګړو کې د غازي مير زمان خان ګډون..... ۴۴

د ۱۹۰۸ م کال په سرې غزا ګې ګډون..... ۴۵

د سرې غزا د جريان لنډيز ۴۶
د ۱۹۰۸ کال په سرې غزا کې ګډون کوونکې انګريزي قواوې ۵۲
تر ۱۹۱۵م (۱۲۹۴) کاله په مومندو او آزاد سرحد کې د جګړې سړيدل ۵۳
د ۱۹۱۵ م (۱۲۹۴المريز)کال د شبقدر په مشهورې غزا کې ګډون ۵۵
د غازي ميرزمان خان بندي کيدل ۲۲
د غازي ميرزمان خان د دريم ځل بندي کيدو څرنګوالی ۲۸
د شهزاده امان الله خان سره د پيژندګلوی او وروری پيل ۷۴
د غازي ميرزمان خان په سر د شهزاده امان الله خان جريمه ۷۵

دريم څپرکې

له زندانه خلاصون او امان الله خان سره واک ته رسيدو کې مرسته ۷۹
د امير حبيب الله خان وژل کيدل ۷۶
انګريزانو نه غوښتل چې شهزاده امان الله خان پاچا شي ۷۷
له زندانه د غازي ميرزمان خان خوشې کيدل ۷۸
د واکمنۍ په ترلاسه کولو کې د شهزاده امان الله خان سره مرسته ۷۸
پر خپل تره د امان الله خان بريالیتوب ۸۲
په مشرقي کې د شهزاده امان الله خان د پلويانو چټک او پراخه فعاليت.. ۸۴

څلورم څپرکې

دافغانستان د خپلواکۍ د بيرته تر لاسه کولو په جګړه کې زړورتيا ۹۴
د افغان غازيانو لنډ مهاله پرشاتګ ۹۵
د محمد امين خان کوډاخيل تر مشرتابه لاندې د مومندو د يو ستر لښکر رسيدل ۱۰۵

جبهې ته د جنرال عبدالوکيل خان نورستانی رسيدل..... ۱۱۰
د چترال د جبهې په هکله د بريتانويانو ملکي هڅې..... ۱۱۳
تبليغات او د تير ايستونکو خبرتياوو خپرول..... ۱۱۳
د چترال په سيمه کې د آغا خان له مذهبي نفوذ څخه ګټه..... ۱۱۷
د بغداد د نقيب صاحب له نفوذ څخه د ګټې اخيستنې هڅې..... ۱۱۸
د ډيورنډ د تپل شوې کرښې دواړو لور ته د آزادو قبايلو د ملاتړ د لاسته راوړلو لپاره د پيسو څخه کار اخستل..... ۱۱۹
د کامديش نورستانيانو ته د ژمنو او امتيازاتو ورکول..... ۱۱۹
د خبرونو سانسور او د حقايقو د خپريدو مخنيوی..... ۱۲۰
بډې ورکول، د امتيازاتو او ځمکې وړاندې کول او د مجاهدينو د امير پيرودل..... ۱۲۱
چترال يانو ته د افغانستان د ځمکو د بخښلو ژمنه..... ۱۲۲
د خيبر د محاذ دماتې په تلافی کې د جګړې د څلورمې جبهې اهميت..... ۱۲۲

پنځم څپرکې

په امانې دوره کې د غازي مير زمان خان خدمتونه ۱۳۰
د دولت د شورا غړيتوب..... ۱۲۴
د جلال آباد د هډې د سترې جرګې په جوړولو کې مرسته..... ۱۲۴
په جلال آباد کې لومړی لويې جرګې کې ګډون..... ۱۲۵
په دريمې لويې جرګې کې ګډون..... ۱۲۶
غازي مير زمان خان ته ورکړل شوي نښانونه او مکافات..... ۱۲۷
د وفا نښان..... ۱۲۷
د لوې خان نښان..... ۱۲۷

د خدمت نښان ۱۲۸
د صداقت نښان ۱۲۸
د اماني غورځنګ د پوهنې او پرمختيايي پروګرامونو پلويتوب ۱۲۸
د فرمانونو نيمګړې لست ۱۲۹

شپږم څپرکی

د منګلو داړوډوړ په کرارولو کې مهمه ونډه ۱۳۷
په جنوبي کې د اړودوړ لاملونه ۱۳۲
د سولې له لارې د ستونزې د حلولو لپاره هلې ځلې ۱۳۴
د سولې د خبرو اترو ناکامي ۱۳۶
د قومي جرګې له لارې د جګړې پای ته رسولو کې د غازی ميرزمان خان کونړي رول ۱۳۹
د علم او جهل څلی ۱۴۹
د منګلو په اړودوړ کې د سپه سالار نادر خان لاس لرل ۱۵۱

اوم څپرکی

غازي ميرزمان خان د انګريزانو د سترګو اغزې ۱۶۱
د انګريزانو د فعاليتونو په اړې د کونړ بدلولو هڅې ۱۵۴
د کونړ څخه د غازي ميرزمان خان د ويستلو د سيسه ۱۵۷
د جنوبي د اغتشاش تر ختميدو وروسته د د سيسو شدت ۱۵۷
په اماني دورې کې د کونړ د حالاتو خرابيدل ۱۵۸
د کونړ د حالاتو په خرابولو کې د کومو کسانو لاس ؤ؟ ۱۵۹
د غازي ميرزمان د کرکټر وژنې د سيسې او کوښښونه ۱۶۱

د اعليحضرت غازي امان الله خان سره د بدبينۍ او اختلاف پيدا کول..... ۱۲۲

اتم څپرکي

د امانۍ رژيم د ټينګښت دپاره وروستنۍ هلې ځلې ۱۷۱
د شينوارو شورش..... ۱۲۴
د شينوارو د شورش د اور په غلي کولو کې د غازي ميرزمان خان هڅې... ۱۲۲
والی علی احمد خان د شورش د غلي کولو د ناکامۍ ستر علت..... ۱۲۷
کونړ ته د غازي ميرزمان خان تګ..... ۱۷۰
د جلال آباد تر سقوط وروسته د غازی ميرزمان خان پلان..... ۱۷۱

نهم څپرکي

د غازي ميرزمان خان شهادت د يوې سترې دسيسې يوه برخه ۱۸۰
د غازي ميرزمان خان تر شهادت دمخه د سيمې حالات..... ۱۷۴
د مجروح سره د غازي ميرزمان خان ليدل او د هغه کور ته ورتګ..... ۱۷۲
د غازي ميرزمان خان د شهادت پيښه..... ۱۷۷
د غازي ميرزمان خان د جنازې وړل..... ۱۸۰
د غازي ميرزمان خان قاتلين څوک وو؟..... ۱۸۱
قندهار ته د غازي ميرزمان خان د زوې عصمت الله خان ورتګ..... ۱۸۲
د شاه امان الله خان غازي د استعفا علت او قندهار ته تګ..... ۱۸۳
د غازی امان الله خان په تخت بيا کښيناستنه..... ۱۸۵
د والی علی احمد خان د پادشاهۍ اعلان..... ۱۸۶
د علي احمد خان د بخت د ستوري پريوتل..... ۱۸۸
په پيښور کې د شاغاسي علی احمد خان سره د انګريزانو چلند..... ۱۹۱

لسم څپرکي

د غازي ميرزمان خان کړه وړه ۲۰۰
د پلارد بيرته راوستلو داستان د انګريزانو سره د فطري دښمنۍ نښه ۱۹۴
د هيواد دپاره د ځاني او مالي قربانۍ ورکول ۱۹۶
د مظلومانو له حقوقو دفاع ۱۹۷
د پښتونولۍ د اصولو او جرګې له لارې د شخړو او جګړو ختمول ۱۹۸
لوڼو ته د برخې او حق ورکول ۱۹۸
د خلکو د ټولولو او لارښونې وړتيا ۱۹۹
پادشاه څخه د عارض د يوې عجيبې غوښتنې د حل لاره ۲۰۰
د ځوانانو د زده کړې سره خاصه مينه ۲۰۱
د غلو سره د چلند يو روايت ۲۰۱

يوولسم څپرکي

د خاندانۍ حکومت په واکمنۍ کې د غازي ميرزمان خان د کورنۍ برخليک ۲۱۰
د يارلس کاله زندان او اته کاله جلا وطنی ۲۰۲
کوم کسان به د حکومت لخوا ټکيدل؟ ۲۰۷
له زده کړې او ښوونځي څخه د سياسي بنديانو د ماشومانو محرومیت .. ۲۰۸

دولسم څپرکي

غازي ميرزمان خان د مؤلفينو او ليکوالانو له نظره ۲۱۹
ځانګړي کتابونه ۲۱۱
نور بيلابيل کتابونه ۲۲۰
بيلابيلې خپرونې ۲۲۵

امان افغان..... ۲۲۵
د حقيقت جريده..... ۲۲۵
دخيبر جريده..... ۲۲۵
د افغانانو جريده..... ۲۲۶
آئينۀ افغانستان (دافغانستان هنداره)..... ۲۲۸
اولسي اشعار، سندري او سروکي..... ۲۲۹
د سهار ورځپاڼه..... ۲۳۵
دخپلواکۍ نامتو مشر غازی میر زمان خان..... ۲۳۵
غازي ميرزمان خان د مخالفينو له نظره..... ۲۳۷
د عزيز هندی له نظره (د غازي امان الله خان د زوال کتاب کې)..... ۲۳۸
عزيز هندی څوک او د چا په چوپړ کې و؟..... ۲۴۲
د پوهاند محمد حسن کاکړ له نظره..... ۲۴۵
د سرچينو او زياتو معلوماتو فهرست..... ۲۶۵
د نومونو فهرست ۲۷۳
د ډاکتر عبدالرحمن زماني لنډه پيژندنه..... ۲۷۸

ملي قهرمانان

د ملت د جوړېدو لومړنۍ خښته دا ده چې په يوه ټاکلې خاوره کې يو شمېر کسان په خپله اراده را غونډ شي او ګډ ټولنيز ژوند غوره کړي . تر دې راټولېدو وروسته د دوی ګډ کړه وړه د دوی ملي تاريخ جوړوي، راشې درشې يې ملي کلتور جوړوي او راکړې ورکړې يې د ملي اقتصاد خښته ږدي.

افغان ملت همداسې يو ملت دی چې پنځه زره کاله وړاندې يو شمېر آريايي اقوام په «آريانا ويجه» نومي ځای کښې په خپله اراده راغونډ شوي، د يوه ګډ ژوند بنياد يې ايښې، د «آربک» په ګډه ژبه غږېدلي او ورک ويدي سرودونه يې رامنځ ته کړي دي.

د اوستا وندیداد وايي چې آريانا ويجه اهوره مزدا (لوی خدای) د خلکو د هوسايۍ له پاره جوړه کړه، خو اهريمن (شيطان) هغه ورانه کړه، دلته لس مياشتې يخني وه او يوازې دوې مياشتې ښه هوا وه، نو ځکه آريايان له دې ځايه ولېږدېدل بلخ ته چې دا هم لوی خدای د آريانا د شپارسو خدايي ځمکو په ترڅ کې د څلورمې ځمکې په توګه د خلکو د هوسايۍ له پاره جوړ کړی ؤ. دوی په بلخ کې د يما يا جمشيد په مشرۍ د ديوه پرمختللي ټولنيز ژوند خښته کښېښوده، کرنه او باغولي يې رامنځ ته کړه، د باختر د مدنيت بنسټ يې کښېښود ، د نړۍ لومړی ښار ام البلاد بلخ يې جوړ کړ. لوړ ېيرغونه يې پرې ور پول او د ژوند د هوسايۍ ټولې لارې چارې يې پکې سنبالې کړې.

زمونږ د اولس پنځزر کلن ژوند له همدې ځايه راپيل شو، د هېواد حساس جغرافيايي موقعيت او ستراتيژيک حيثيت ددې سبب شول چې هر وخت له هرې خوا تلونکي او راتلونکي يرغلګر پردې خاوره تېری وکړي او ددې خاورې د نيولو او تل خوړلو نيت ولري. خو زمونږ د ملت دا لومړنی ملي تشکل د ملي وحدت يو داسې پوخ سوک ؤ چې د هر يرغلګر پر مخ يې حواله کړی دی.

له همدې وخت نه دې قهرمان ملت د زمانې په هر واټ او واټن کې قهرمانان زېږولي او د وخت د هر فرعون په مقابل کې راپاڅېدلي او قهرمانۍ يې کړې دي.

ما چې حساب ورته کړی زمونږ ددې پنځزر کلن ژوند دوه نيم زر کلونه په جګړو کې تېر شوي چې ددې جګړو نيمايي له پردیو يرغلګرو سره دي او نيمی نور يې د اقتدار خپلمنځي جګړې دي خو جالبه داده چې په دې جګړو کې قومي او خپلي جګړې نشته او د ملت ټولو قومونو د وروڼو غوندې ژوند سره کړی او که پردو غوښتي هم چې دوی سره وجنګوي ناکام شوي او نه دی توانېدلي چې افغانان په قومي جګړو کې ښکېل کړي.

د تاريخ په اوږدو کې د ملت ملي اراده پياوړې او د واکمنانو سلطه کمزورې وه. له همدې امله کله چې پردي يرغلګر له پاچاهانو سره مخامخ شوي بريالي شوي او حتی همهغه پاچاهان يې فرمانبردار شوي خو ملت چې د خپل هېواد اشغال او د اولس د غلامۍ وېره لېدلي نو بيا د ملي مشرانو په قيادت راولاړ شوي او دښمن ته يې د غيرت او عبرت درسونه ورکړي دي. ليرې به نه ځو د افغان انګرېز دريو جګړو ته ورځو، د افغان انګرېز لومړۍ جګړه د هېواد تښتېدلي او بې واکه پاچا شاه شجاع د لاهور د دربار اړخيز ترون چې په ۱۸۳۸ کال وشو، له مخې رامنځ ته کړه او انګرېزانو د افغانستان تخت ته دده درسولو له پاره وکړه، چې په خپل مورثي تخت (؟) يې کښېنوي. خو د اولسي مشرانو د جرګې پرېکړې د ۱۸۴۱ کال د نوامبر د دو همې نيټې په قيام سره انګريزي ځواکونه له هېواده سروهلي بروهلي وايستل او ملي مشرانو لکه غازي عبدالله خان اچکزي، غازي امين الله خان لوګري، غازي مير مسجدي خان او

نورو په خپله قهرماني د انګرېز نه ماتېدونکی ځواک (؟) رسوا او شرمېدلی له هېواده ویوست او مات يې کړ. او د دوی راوستلي پاچا ته يې هم د خپل عمل سزا ورکړه.

د افغان – انګرېز دوهمه جګړه هم همداسې يوه جګړه وه، انګرېزانو د افغانستان له يوه زندان ځپلي او له زندان نه وتلي ضعيف النفس پاچا امير محمد يعقوب خان سره د ګندمک د تړون له مخې د افغانستان جنوبي خاورې (ږوب، پښين، کوټه او نورې) په ۱۸۷۸ کال د ځان له پاره ښپلې کړې، ملي مشرانو او اولسي قهرمانانو په کابل کې له اسمايي غره نه د پاڅون له لارې انګرېزان سخت وځپل او په ۱۸۸۰ کال يې په ميوند کې د همداسې مشرانو د غورځنګ له لارې چې مېړنی ملالە هم پکې وه په يوه ورځ د انګرېزانو دوولس زره لښکر تس نس کړ او داسې درس يې ورکړ چې بيا يې پرا افغانستان باندې د وسله وال تېري نه کولو پربکړه وکړه.

په ۱۲۹۸ لمريز کال (۱۹۱۹ع) د افغان- انګرېز د دريمې يا د خپلواکی د جګړې په ترڅ کې انګرېزانو دری سوه زره لښکرې د افغانستان پولو ته راوستلې وې خو له وېرې نه يې افغانستان ته د ننوتلو زړه ونه کړ او تر لنډې جګړې وروسته چې دوی د جنوب په جبهه کې ماتې وخوړه، متارکې ته غاړه کېښوده او ټاکلو کرښو ته په شا شول.

په لومړی او دوهمه جګړه کې پاچايان له انګريزي ښکېلاک سره مله وو خو ملي قهرمانانو د خلکو په ملاتړ مېړني او بېړني قيامونه وکړل او انګرېزان يې په شرمېدلې ډول مات کړل، د خپلواکی په جګړه کې قيادت ملي او صادق ؤ خو حکومتي ځواکونه ناکام وو، د ختيځ له جبهې نه چې د صالح محمد خان دولتي عسکرو د خلکو له ملتيا او خبرتيا پرته جګړه پيل کړې وه، ډېر ژر مات شول او دې او مرستيال يې محمد ګل خان له سنګر نه ننګرهار ته راوتښتېدل او د دوی عسکر د انګرېزانو په ځمکنيو او هوايي بريدونو کې سخت وځپل شول خو په مقابل کې د جنوب جبهه چې د دولتي عسکرو تر څنګ ملي مشران او روحانيون پکې وو او خصوصاً د ملي مشر جنرال يار محمد خان وزيري په

مشرۍ د وزيرو ، مسودو ، دورې ، زرګونو مجاهدينو انګريزان سخت مات کړل او په جنوبي جبهه کې يې له انګريزانو نه پنځوس چونۍ ونيولې.

همدا راز ختيځه جبهه چې انګريزانو ماته کړې وه. ملي قهرمان غازي مير زمان خان د څنګېزي څلورمې جبهې (د چترال او د کونړ جبهې) په پرانستلو سره فعاله او کاميابه کړه او انګريزان يې بشپړمات کړل.

له دې وروسته هم همداسې شوي زمونږ ټولې مقابلې او مبارزې ملي قهرمانانو ګټلې خو مونږ ډېر لږ ددې اتلانو په باب څېړنې او ليکنې کړې دي. څه باندې دېرش کاله وړاندې چې ما پر لوی خان مير زمان خان د څلورمې جبهې د کتاب ليکلو له پاره څېړنه کوله، د ده په باب ډېر لږ معلومات موجود وو، حتی اروابناد محمد هاشم زماني هڅه وکړه چې په دې برخه کې ماته اسناد تهيه کړي، ډېر څه يې ونه موندل خو دا يې راته وويل چې د غازي مير زمان خان په باب په انګريزي آرشيفونو کې ډېر مواد شته او زه به يې تاته تهيه کوم چې د کتاب په بل چاپ کښې ځای شي خو د اروابناد هاشم زماني ناروغي زياته او په پای کښې وفات شو او دا معلومات ترلاسه نه شول.

ډاکټر عبدالرحمن زماني ته دې خدای خير، ژوند او روغتيا ورکړي چې په دې برخه کې يې ګټور اقدام وکړ، انګريزي آرشيفونه يې وکتل او د لوی خان مير زمان خان په باب يې نوي او ډېر معلومات ترلاسه کړل او دې اسنادو وښوده چې انګريزان له نومورې خان نه څومره په ويره کښې وو او څومره توطيې يې ورته جوړې کړې چې د دوی ملي هڅې شنډې کړي.

د مير زمان خان دا هڅې له دې امله نه دي ليکل شوی چې مير زمان خان دده نيکه دی، بلکې دا هڅه يې د هېواد د يوه ملي قهرمان د پېژندګلوی او دده د خدمتونو د سپړنې له پاره ده، ويې لولئ خوند او پند ترې واخلئ!

تاسو وليدل چې زمونږ د هېواد آزادي او خپلواکي د پاچايانو پر ځای زمونږ ملي اتلانو ساتلې او په دې لاره کې يې نه هېرېدونکې هڅې کړې دي. دا زمونږ دنده ده چې ملي قهرمانان وپېژنو، کارنامې يې وسپړو او ځوان نسل ورسره آشنا

کړو څو هېواد پال ځوانان د دوی له قهرمانانه کړنو نه درس، پند او خوند واخلي.

زه ډاکټر زماني ته د دې ګټور د کتاب د ليکلو مبارکي ورکوم او هېواد پالو ځوانانو ته بلنه ورکوم چې دا ګټور کتاب په مينه او علاقه ولولي او د خان مير زمان خان لوړه ملي څېره پکې وويني !

په مينه

څېړنوال حبيب الله رفيع ،

کابل ۱۳۹۲/۸/۵

د غازي ميرزمان خان د لويو چارو رونړ انځور

زمونږ ملي تاريخ ګواه دی، چې د دې ويارلې خاورې لويشت لويشت د ملی کارنامو ټاټوبی او د ملی ميړونو زيږنځی او زانګو ده او د دې ويارلي غرني هيواد د غرو سينه د مړانې او اتلولیو له لالونو ډکه راغلې ده .

د ويارونو او ويارنو د ډيرو اوږدو وهيو د راسپړلو پر ځای يواځې د خپل ملی تاريخ د شلمې پيړۍ د لومړيو دوو لسيزو د يوه څپرکې د يو څو پانو په را اړونه يوه رانه او ځلاند انځور ته تميږو او د هغه غازي د ملی غورځنګونو او ملی غورځو پر ځويو څرګند جاج اخلو ، چې د همدې لوی کاله د لويې چرګۍ يوې سرې سپرغۍ ځوان مورخ او ليکوال ښاغلي عبدالرحمن زماني په خپل ځواکمن قلم اودلي او پييلی دی. که څه هم د هيواد د ملی خپلواکۍ د څلورمې جبهې د سوبمن بولندوی نوم زمونږ د ملی تاريخ په پانو کې د ملی اتل غازی امان الله شاه د يوه همرزم سپاهي په توګه يو ځليدلی نوم دی. چې د تاريخ زرين څپرکي يې په ياد او نمانځه ګواه دي، خو تر دې شيبې يې لا د ځانی (فردي) او ملی ژوندانه پر جزييياتو رانغاړنده او هر اړخيزه څيړنه نه وه شوې. ډاکټر عبدالرحمن زماني بختور او ويارلی دې، چې له اماني ويارلي پيړ سره په تړاو يې د پيرنګی د تور ښکيلاک له شرميدليو يرغلونو پرده لرې کړه او په خپل ځواکمن قلم يې د خپل ملی تاريخ د حقايقو د پيو او اوبو بيلتون کې ښه په ځيرتوب او ناپييلي دقت ورکړی دی؛ خو دا ځل يې د ملی ويارونو د داستان يو رونړ انځور وړاندې کړ:

د لوی خان غازی ميرزمانخان کونړي د درنې کورنۍ شالید او مخينه يې ښه په زور و زير د ملی معاصر تاريخ مينه والو ته وړاندې کړې ده. له انګريزي تور ښکيلاک سره د لوی خان د ډغرو رونړ انځور يې کښلی. له بنده د امان الله خان په راخوشې کيدو د هغه په واکمنولو کې د لوی خان د ملاتړ داستان او د

خپلواکۍ په ملي غزا کې خپل اغيز او رشادت جوتول په امانی پير کی لوی خدمتونه، د منګلو د سرغړنې په تمبونه کی د لوی خان وندې، د پيرنګيانو سترګو ته د لوی خان اغزی کيدنه، د امانی نظام د ټينګښت لپاره وروستۍ هلې ځلې، د يوې دسيسې په توګه د لوی خان د شهادت له حقايقو پرده پورته کول، د لوی خان کړه وړه، په نادر شاهی او بيا ورپسې شاهۍ کې د زماني کورنۍ برخليک او،

بالاخره !

د غازی ميرزمان خان په اړه د شويو خپرونو اوډون .

دا ټول هغه زرچانې دی چې زموږ ځوان مورخ د تاريخ له ګنګخرو نه د حقايقو د زربورې په توګه راچانګې او د خپلو ملی ويارونو مينوالو ته يې په مخکې ايښې دې .

ښاغلې مورخ ددې راچانګيو حقايقو په چانې کې څومره رښتينی، ناپېيلی او بريالی دی؟ بيا هم دده په ځير د يوه سترګور مورخ نقاد فراست ته پرېږدو او ګران ليکوال ته ددده د ګاللي زيار پر اجر سر ببره مبارکی وړاندی کوو .

بريمن دي وي

په درنښت

محمد اصف صميم

۱۳۹۶/۸/۲۸

سريزه

زمونږ د ګران هيواد د تاريخ په اوږدو کې ددې خاورې ګوډ ګوډ کهله يوې خوا د پردیو تيري کونکو او استعماري ځواکونو په وړاندې زمونږ د ميړنيو او خپلواکۍ غوښتونکو خلکو د مبارزو تود ډګر او سنګر پاتې شوې، نو له بلې خوا زمونږ استعمار ماتوونکي او شهيد روزونکي ملت هم داسې ډير ربښتيني بچيان او قهرمانان روزلي چې د خپلې خاورې د ساتنې، آزادۍ، خپلواکۍ او پرمختګ لپاره يې ملاوي تړلې او د بې سارو قربانيو په ورکولو يې نه يوائې دښمن او ښکيلاکګرو ته غاښ ماتونکی ځوابونه ورکړی بلکې د هغو هڅو ملاتړ يې هم کړې چې دا هيواد د سيمې او نړۍ د پرمختللو هيوادونو سره د سيالانو په کتار کې ودروي.

ستاسې په لاس کې دا کتاب د همداسې يوه نوميالي او آزادې غوښتونکې شخصيت ژوند او مبارزو ته يوه لنډه کتنه ده. هغه ملي، سياسي، پوځي او ټولنيز شخصيت چې د امير عبدالرحمن خان په واکمنۍ کې په يوې مبارزې کورنۍ کې سترګې غړولي، د امير حبيب الله خان په پاچاهۍ کې د انګريزانو په وړاندې د آزاد سرحد په وسله والو مبارزو کې ځليدلې، د زندانونو او سياه چالونو سختې او تنګې يې زغملې، د شهزاده امان الله خان او سردار نصرالله خان ترمنځ واک ته د رسيدو په سيالیو کې يې د خپلواکۍ او آزادۍ غوښتنې په روحيې سره د امان الله خان ملا تړلې، د افغان - انګريز په دريمه جګړه کې يې د چترال او کونړ په محاذ کې برياوي او ويارونه ګټلي، او په پاې کې يې د اماني رژيم او نهضت د بقا د پاره د شهادت جام څښکلې دئ.

دا کتاب يوائې پدې نه خلاصه کيږي چې غازي مير زمان خان څه سوچ درلود، ملي ګټو او هيواد ته د ګوابنونو په هکله يې څه درک او احساس درلود، د

ژوند په بيلابيلو پړاوونو کې يې څه کارونه سرته رسولي، او د هغه وخت په تاريخي پيښو او بهير يې څه اغيز درلودلې دئ. بلکې د هغې دورې د حقايقو د روښانولو يوه هڅه هم ده.

که څه هم د هيواد د اغيزمنو ټولنيزو شخصيتونو او وطن د اصيلو خدمتگارانو د ژوندليک لوستل په زړه پورې وي، خو د لوستلو اصلي موخه د هغوې د ژوند نه څه زده کول دي. نو هيله لرم چې د دغه هيواد پاله او زړه ور شخصيت د ژوندليک لوستل د ګران هيواد د ځوان نسل د پاره هم په زړه پورې او هم د زده کړې وړ وي.

راځئ چې د خپلو مشرانو تاريخي هلي ځلي د خپلو راتلونکو نسلونو او خپل ملت د روښانه راتلونکي د پاره، ژوندئ وساتو.

په پای کې بايد يادونه وکړم چې د دې کتاب په اوړدو کې د موضوعاتو او پيښو په ټړاو د ځينو کسانو د نومونو د يادونې مقصد په هيڅ ډول د هغوې د توهين او تحقير او يا د هغوې کورنيو ته په کمه کتل او يا کم راوستل نه دي. هيله لرم چې د تاريخي واقعيتونو ليکل د هغوې د کورنيو او د ملګرو د خپګان سبب نشي.

په درنښت

عبدالرحمن زماني

د شمالي کليفورنيا د ايالت د هيوارد ښار
د ۲۰۱۷ کال د دسمبر د مياشتې ۴مه نيټه

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق
ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام ما
حافظ

لومړی څپرکی

د غازی میرزمان خان کورنۍ

د کونړ میرزمان خان په ۱۸۲۹ میلادي (۱۲۴۸ هجری لمریز) کال کې د کونړونو د لمټک په کلي کې د حاجي گلروز خان په کور کې دې نړۍ کې سترګې وغړولې. پلار يې حاجی گلروز خان د محمد عمر خان زوی او د محمد اکرم خان لمسی و. محمد اکرم خان د سپین غره د تیرا د سیمې مشر و چې د قومي شخړو او اختلافاتو په وجه يې خپل کلي "کوټ" پرېښود او د کونړ د لمټک په سیمه کې میشت شو.

د يوه روايت له مخې ددغو شخړو او اختلافاتو علت د روښاني نهضت په ملاتړ او پلويتوب پخوانۍ قومي دښمنی او رقابتونه وو. څرنگه چې پدې هکله لا تر اوسه کره اسناد او مؤثقه شواهد نشته، نو ځکه يې له تفصيل او جزئياتو تېرېږو [1].

---

۱. د روښانيانو د عرفاني او ملي غورځنگ مشر بايزيد انصاری وو. بايزيد چې وروسته په پير روښان مشهوره شو، په هندوستان کې د ابراهيم لودي د واکمنۍ تر نسکورېدو وروسته د بابر شاه د واکمنۍ په کال زېږېدلې وو. پير روشان د بابر د لمسي اکبر په زمانه کې «تيراه» د خپل غورځنگ مرکز وټاکه او د مغلي پاچا په وړاندې يې خپله څرگنده مبارزه او د پښتنو د خپلواکۍ او ملي حاکميت دپاره جگړه پيل کړه. روښانيانو د روښاني غورځنگ د جنگيالیو او مغولي لښکرو تر منځ يو لړ کوچنيو جگړو نه وروسته په ۱۵۸۱ م کال کې په ننگرهار کې د

غازي ميرزمان خان په خټه پښتون او په پښتو او پښتونوالي مين و. هغه د غازي امان الله خان په هغه لاره روان وچې ويل يې «هندو، هزاره، شيعه، سني، احمدزي او پوپلزي نلرو، بلکې ټول د افغان په نامه يو ملت يو». هغه له همدې امله خپل ځان هيڅکله يوه قوم ته منسوب کړې نه و.

غازي ميرزمان خان د کونړونو د ټولو قومونو د مشر او لارښود او غازی امان الله خان د نږدې ملګري په توګه عقيده درلوده چې د افغانستان ټول قومونه د افغان په نامه د يوه ملت برخه ده. هغه د هيواد د خپلواکۍ د نعمت په ارزښت پوره پوهيده او په عمل کې يې هم د استقلال د ساتنې اود امانې نهضت او غورځنګ ملاتړ ثابت کړ او په دغه لاره کې يې خپل سر او مال قربان کړ.

يوې لويې جګړې نه وروسته د کابل د والي محسن خان په مشرۍ د مغولي لښکرو نه ماتې وخوړه. تر دې ماتې وروسته پير روښان د خپلو څو تنو ملګرو سره د صوابۍ د ټوپۍ سيمې ته لاړ او هلته د يوسفزيو لخوا محاصره او په جګړه کې ووژل شو. خو د هغه مريدانو د هغه د مرګ خبر تر ډيره وخته پټ وساته.

د پير روښان زامنو د خلکو نه مالیه اخيستله او په خپلو نومونو يې سکه وهله. د پير روښان له پنځو زامنو، څلور تنه د مغولو سره په بيلابيلو جګړو کې ووژل شول. يواځې کشر زوې يې، جلال الدين، چې ديارلس کلن ؤ د مغولو لخوا وبخښل شو. هغه هم پاتې روښانيان سره راټول او ګوريلا يې جګړې پيل کړې. په يوې جګړې کې د مغولو د شاهنشاه اکبر مشهور جنرال «راجه بيربل» هم ووژل شو. د بيربل تر وژل کيدو وروسته اکبر پاچا تصميم ونيوو چه د جلال الدين د ټکولو د پاره خپله د لښکرو په مشرۍ وجنګيږي، خو جلال الدين چترال ته و تښتيد او هلته په ۱۲۰۱ م کال کې مړ شو. جلال الدين د "جلاله" په نوم يادېدو او خلکو په ننګرهار کې د "آدينه" مشهور ښار د هغه پو ويار د "جلال آباد" په نوم بدل کړ.

کله چې په ۱۲۱۹ م کال کې د کابل والی مهابت خان په تيراه کې د پير روښان درې سوه (۳۰۰) پيروان په چل ول مړه کړل، نو د جلال الدين وراره "احداد"، چې د روښانيانو مشري ورپه غاړه وه، د تيراه نه ګرديز ته لاړ شو او هلته يې وسله والي مبارزې ته ادامه ورکړه.

که څه هم د مغلو سره د پير روښان د پيروانو جګړې په ۱۲۳۸ کال کې پاې ته ورسيدې، خو د پير روښان د پيروانو او مخالفو قبيلو تر منځ وسله والي او عقيدتي جګړې بيا تر ډيره وخته روانې وې.

محمد اکرم خان، د غازي میرزمان خان غوره نیکه، دوه زامن درلودل چې یو یې محمدعمر خان او بل یې محمد کریم خان نومیده.

محمد عمر خان یې مشر زوې و، او د پلار د مرګ نه وروسته چې د «بر نرهنګ» د «لمټک» په کلي کې خاورو ته وسپارل شو، د کورنۍ مشري او سرپرستي ور په غاړه شوه. محمد عمر خان د حاجي ګلروز خان، محمد روزخان، محمد افضل خان، تیمور شاه خان او عادل شاه خان په نامه پنځه زامن درلودل.

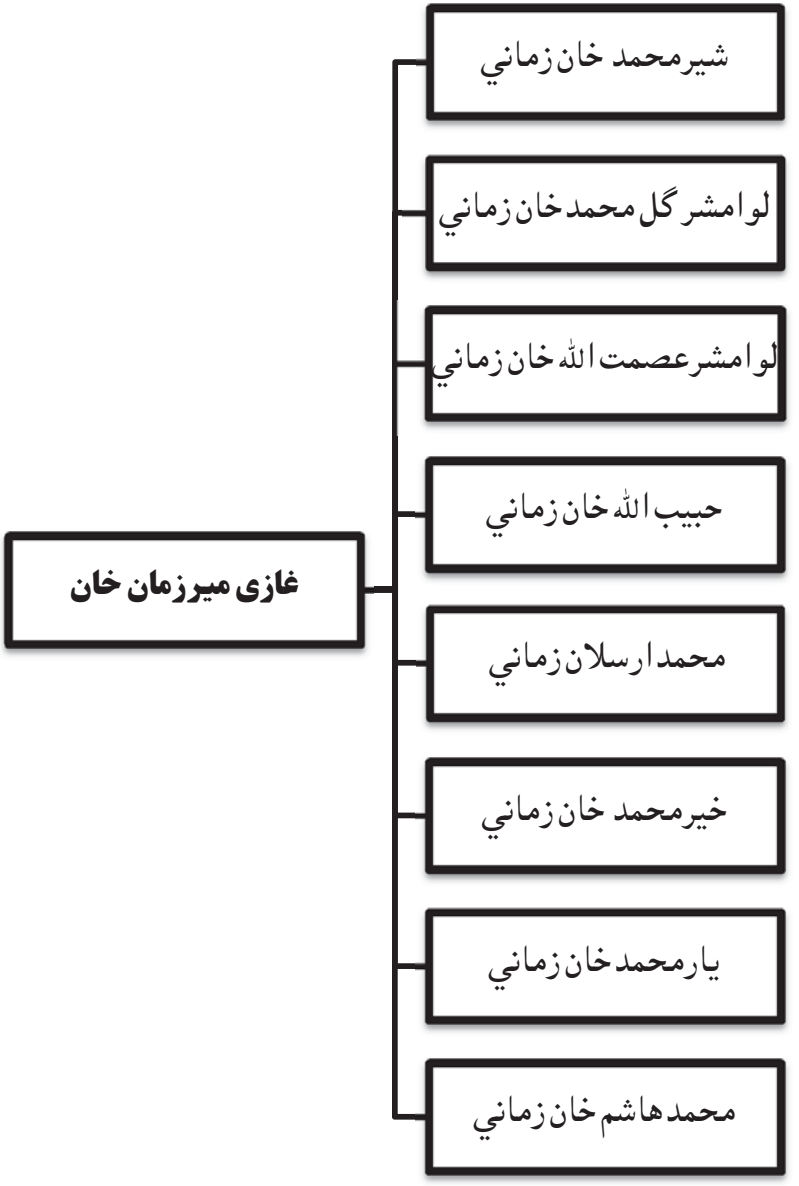
حاجی ګلروز خان ته د پلار د مرګ نه وروسته د کورنۍ مسئولیت ورپه غاړه شو. هغه دوه زامن او شپږ لونې درلودی. مشر زوې یې میرزمان خان او کشر زوې یې خان محمد خان و. لونې یې ذوالحجه، درانۍ، درخانۍ، بخت جانه او ګل نامه وی.

غازی میرزمان خان اته (۸) زامن او اوه (۷) لونې درلودی. د غازي میرزمان خان زامن شیر محمد خان زمانی، عصمت الله خان زمانی، ګل محمد خان زمانی، حبیب الله خان زمانی، محمد ارسلان زمانی (مشهور په ارسلان خان)، خیرمحمد خان زمانی، یار محمد خان زمانی او محمد هاشم خان زمانی نومیږي.

لونې یې، بی بی مریم، بی بی حاکمه، بی بی حُسنیه، بی بی شاه بوبو، بی بی صندله، بی بی روضة المنتهی (مشهور په بی بی ګل) او بی بی سدرة المنتهی دي.

خان محمد خان کونړی د حاجي ګلروز خان کشر زوې و. ده لس زامن او شپږ لونې درلودې. د جنرال خان محمد خان کونړي زامن مسافر خان زمانی، عبدالقادر خان زمانی، محمد نادرخان زمانی، محمد عمر خان زمانی، جان محمد خان زمانی، محمد حسین خان زمانی، شاه محمد خان زمانی، عبدالصمد خان زمانی، عبدالخالق خان زمانی او ظاهرخان زمانی نومیږي.

د جنرال خان محمد خان کونړي لونې بی بی شاه جهان، بی بی نور السراج، بی بی لیلا، بی بی عایشه، بی بی نوریه و بی بی ګل غوتی نومیږي.

غازی میرزمان خان
شیرمحمد خان زماني
لوامشر گل محمد خان زماني
لوامشرعصمت الله خان زماني
حبیب الله خان زماني
محمد ارسلان زماني
خیرمحمد خان زماني
یارمحمد خان زماني
محمد هاشم خان زماني

مرحوم شیرمحمد خان زمانی

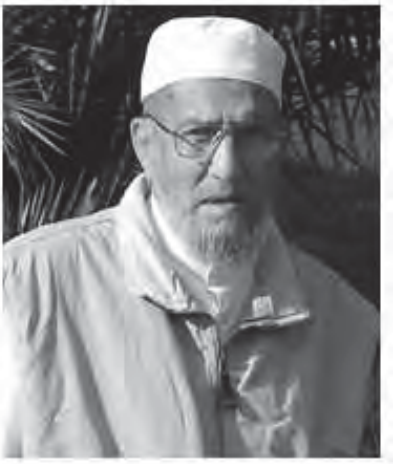
مرحوم عصمت الله خان زمانی

مرحوم حبیب الله خان زمانی

مرحوم الحاج گل محمد خان زمانی

الحاج محمد ارسلان زمانی

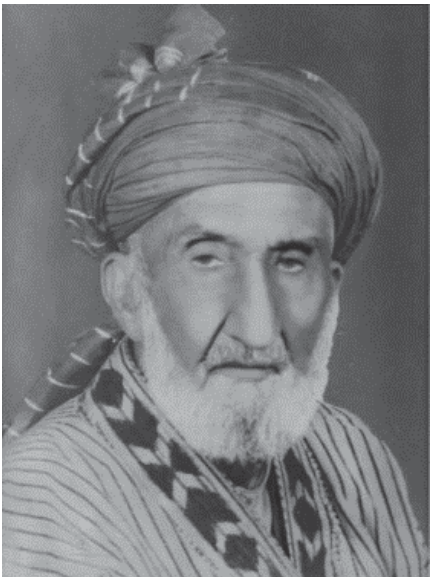
مرحوم خیرمحمد خان زمانی

مرحوم یارمحمد خان زمانی

مرحوم محمد هاشم زمانی

جنرال خان محمد خان کونړي

اروابنباد غازی جنرال خان محمد خان کونړي، د غازي ميرزمان خان کشر ورور او د جهاد او سنګر يار او ملګري و. دې په ۱۸۸۵ ميلادی (۱۲۶۴) هجري لمريز کال کې د مردان د خيرآباد سيمې ته نږدې د «هوسی» په کلي کې زيږېدلې و. د ده پلار حاجي ګلروز خان پدې وخت کې، چې د امير عبدالرحمن خان د واکمنۍ دوره وه، د لنډې مودې دپاره د وطن نه لرې د تبعيد او جلا وطنۍ شپې او ورځې تيرولی، او لږ وخت وروسته د خپل زوې غازي ميرزمان خان په تشويق بيرته هيواد ته راستون شو[۲].

غازي خان محمد خان د هيواد د خپلواکۍ د بيا ګټلو په جګړه کې د خپل ورور او نورو خپلوانو سره يو ځای ګډون کړې او د چترال او کونړ په جبهه کې يې د زړورو غازيانو د يوې ډلې د مشر په توګه په پوره مړانې او تورې سره ارزښتناکه خدمت کړې دئ. غازي خان محمد خان ته د ده د خدمتونو په بدل

۲. د غازي ميرزمان خان د زوې الحاج محمد ارسلان زماني سره مرکه

کې لومړې د ملکي کرنيل او بيا ملکي جرنيل رتبې ورکړ شوي او په بيلابيلو دندو ګمارل شوي و.

جنرال خان محمد خان کونړې د ۱۳۵۹ لمريز کال د لينديې (قوس) / ۱۹۸۰ م کال د نومبر په مياشت کې د ۹۵ کلونو په عمر ددې فاني نړۍ نه سترګې پټې کړې او د نوآباد په کلي کې د خپل ورور غازي ميرزمان خان د مقبرې څنګ ته خاورو ته وسپارل شو.

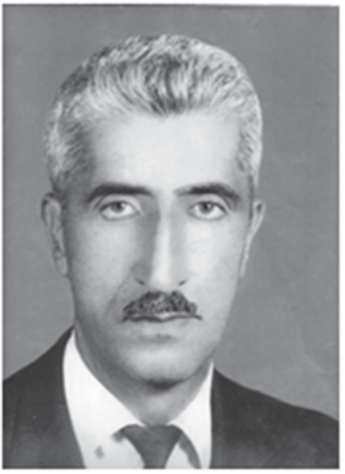

داکتر ظاهر جان زمانی

مرحوم مسافرخان زمانی

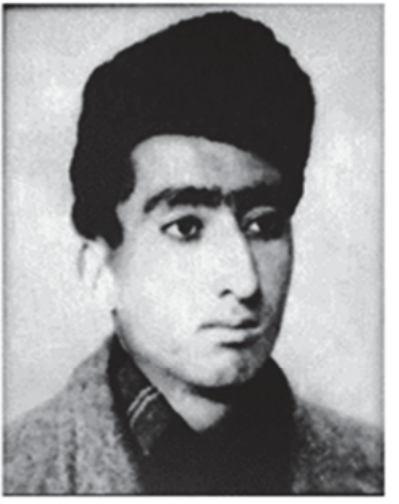
مرحوم عبدالقادرخان زمانی

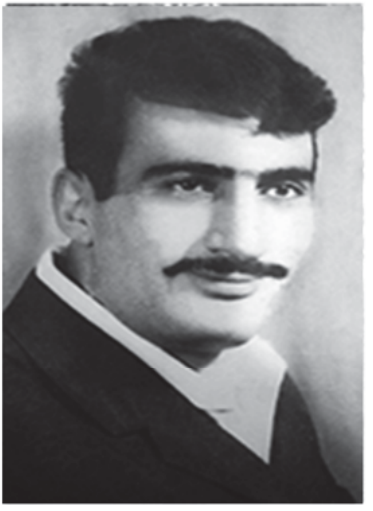
مرحوم محمد نادرخان زمانی

مرحوم محمد عمرخان زمانی

جان محمد خان زمانی

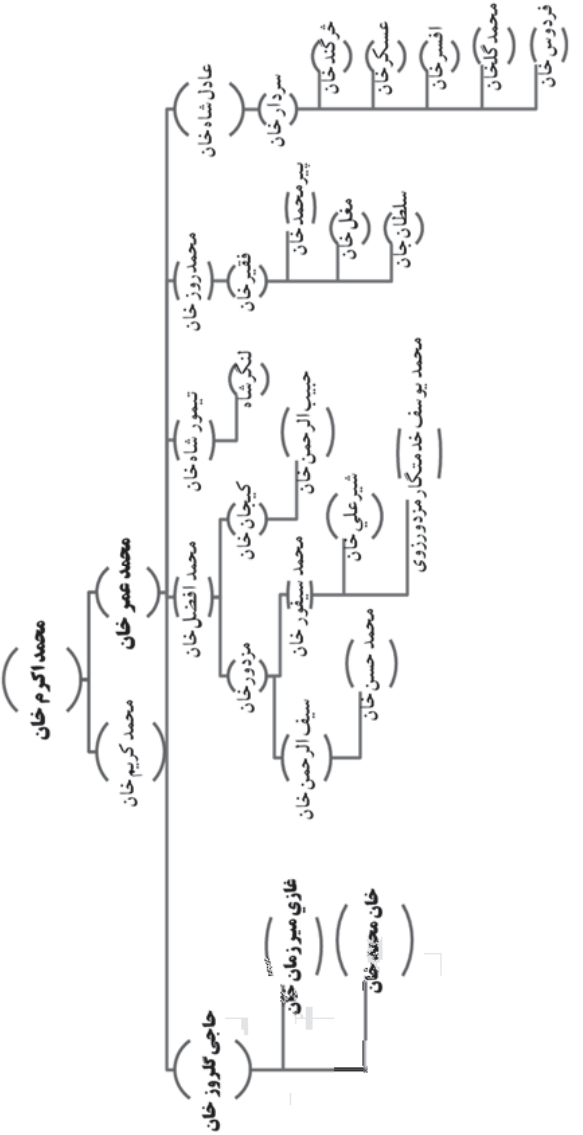
محمد حسین خان زمانی

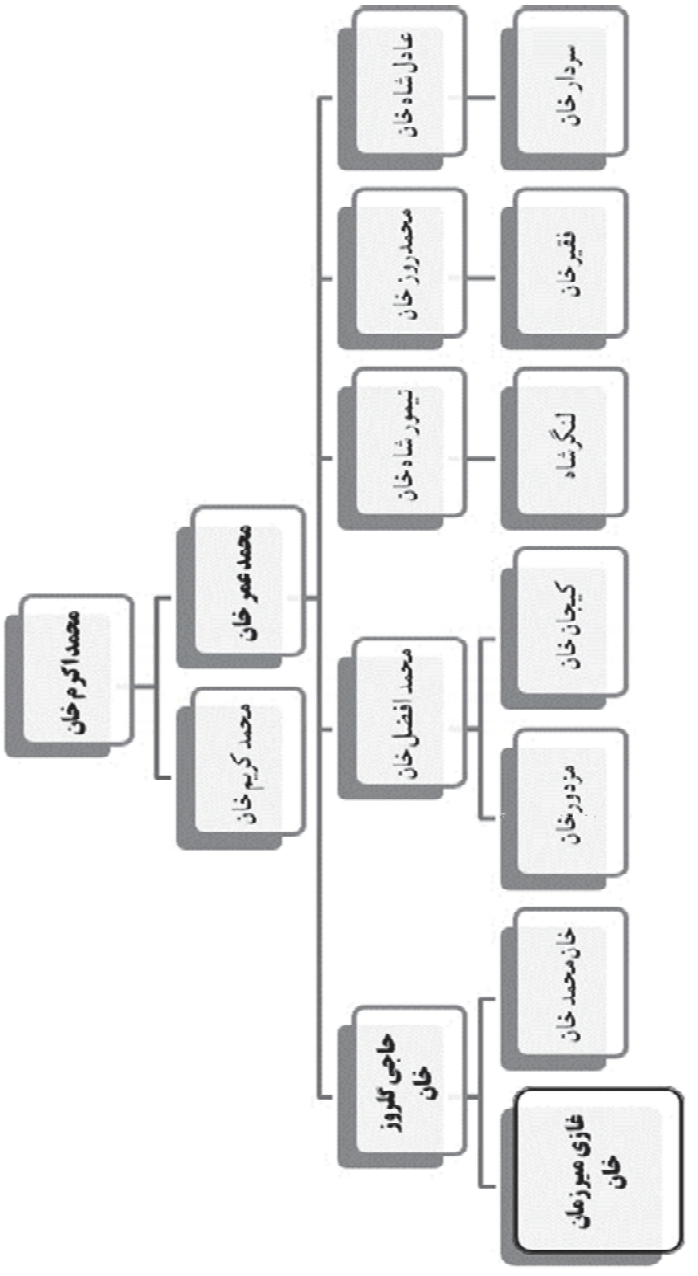

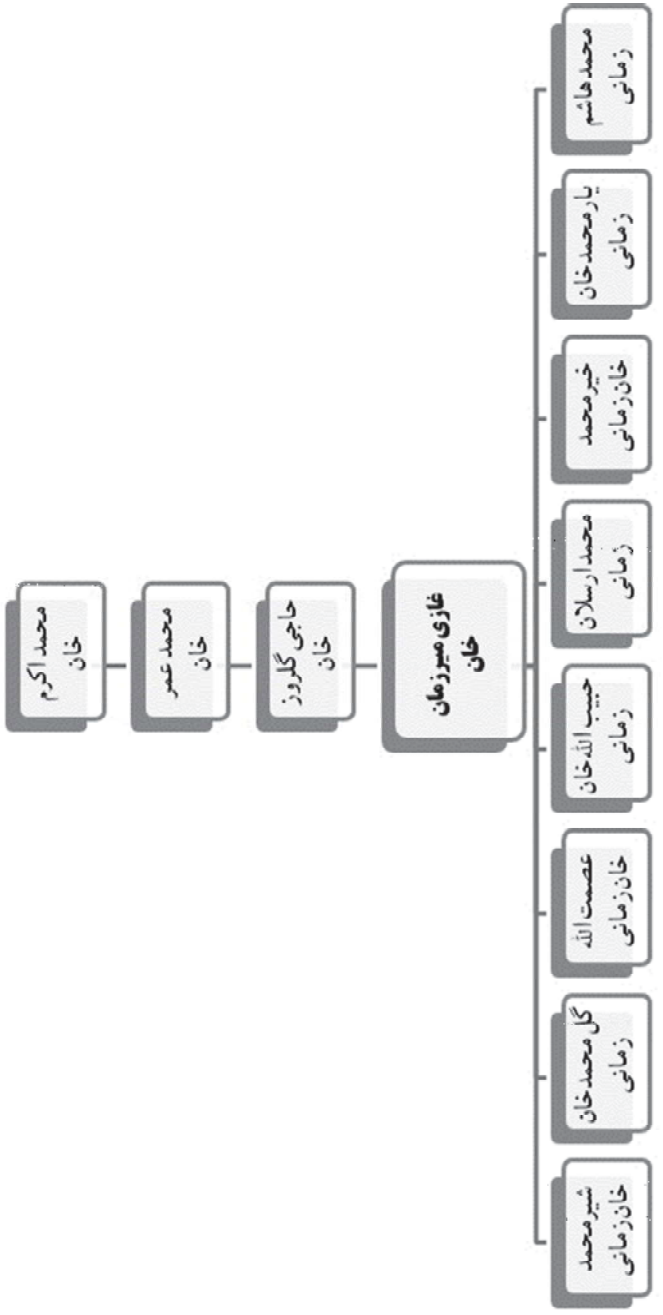
عبدالصمد جان زمانی

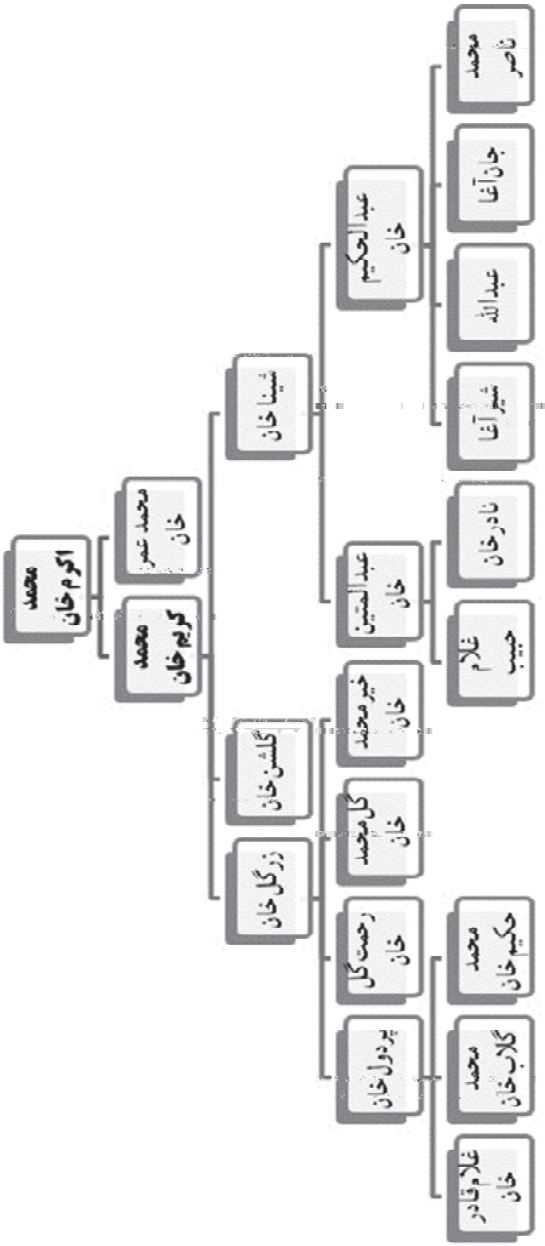

شاه محمد خان زمانی

محمد اکرم خان
محمد عمر خان
محمد کریم خان
محمد افضل خان
عادل شاه خان
محمدروز خان
تیمور شاه خان
کیجان خان
مزدورخان
سیف الرحمن خان
محمد سپور خان
محمد حسن خان
شیرعلي خان
حبیب الرحمن خان
لشکرشاه
محمد یوسف خدمتګار مزدورزوی
سردارخان
فقیرخان
خرګند خان
عسکرخان
افسرخان
محمدګلخان
فردوس خان
پیرمحمد خان
مغل خان
سلطان جان
حاجی کلروز خان
غازي مير زمان خان
خان محمد خان

محمد اکرم خان
محمد عمر خان
محمد کریم خان
عادل شاه خان
سردار خان
محمدروز خان
فقیر خان
نیمور شاه خان
لنگر شاه
محمد افضل خان
کیجان خان
مزدور خان
حاجی گلروز خان
خان محمد خان
غازی میرزمان خان

محمد اکرم خان
محمد عمر خان
حاجی گلروز خان
غازی میرزمان خان
شیر محمد خان زمانی
گل محمد خان زمانی
عصمت الله خان زمانی
حبیب الله خان زمانی
محمد ارسلان زمانی
خیر محمد خان زمانی
یار محمد خان زمانی
محمد هاشم زمانی

محمد اکرم خان
محمد کریم خان
محمد عمر خان
شینا خان
گلشن خان
زرګل خان
عبدالحکیم خان
عبدالمتین خان
خیرمحمد خان
گل محمد خان
رحمت ګل خان
پردل خان
محمد حکیم خان
محمد ګلاب خان
غلام قادر خان
محمد ناصر
جان آغا
عبدالله
شیر آغا
نادرخان
غلام حبیب

دوهم څپرکی

د ځوانۍ دوره او دا نګريزي استعمار په وړاندې مبارزه

د افغانستان په جغرافيوي موقعيت سربيره د پښتنو داوسيدو سيمه هم د خپل خاص ستراتيژيک او جغرافيوي موقعيت له امله ددوې په ژوند او تاريخ باندې ژوره اغيزه درلودلې او لري. که افغانستان دتيري کوونکو ګورستان، او افغانان په نړۍ کې د خارجي حاکميت او پوځي تيري په وړاندې د مقاومت اتلان ګڼل کيږي، نو بيا د پردي ښکيلاک په وړاندې د پښتنو قبايلو د مبارزو تاريخ هم ډير اوږد دئ. دوې چې اکثره يې د ډبورنډ د تپل شوې کرښې دواړو خواوو ته پراته دي، د خپلو رواجونو، ژبې، تاريخ، کلتور، قامولۍ او مذهب په مزو سره ټينګ تړل شويدي۔ ددوې افکار او احساسات، درد او رنځ، او خوشالي اوخپګان سره شريک او پريوبل اغيزه لري.

که افغانستان د تيري کونکو د قبرستان، او افغانان په نړۍ کې د پردیو د تيري او حاکميت په وړاندې د مقاومت اتلان پيژندل شوي، نو بيا پښتانه قومونه هم د استعمار او ښکيلاک په وړاندې د اوږدې مبارزې تاريخ لري.

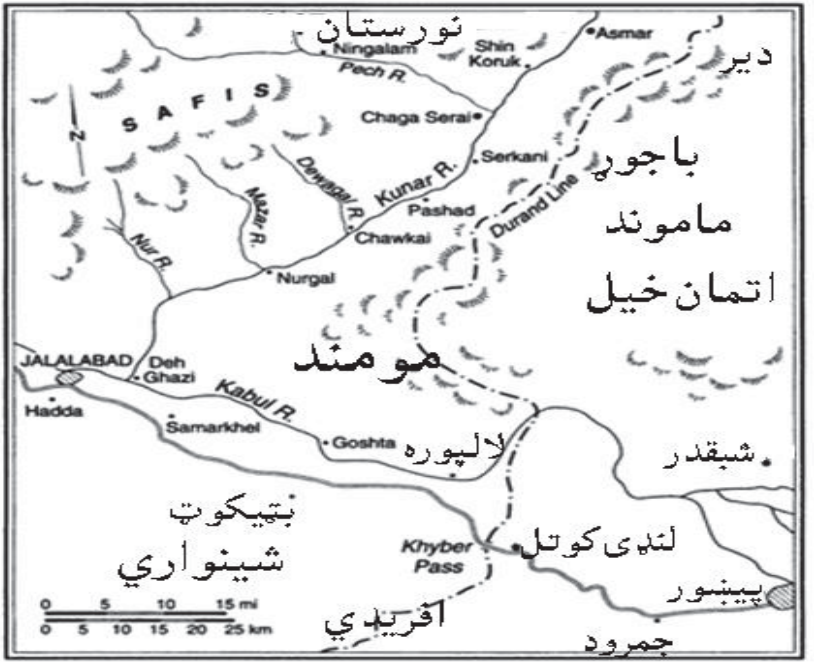
پښتنو د خپلو سيمو د خپلواکۍ دپاره د مغولو، سکهانو، انګريزانو، روسانو او نورو يرغلګرو په وړاندې مبارزو کې ډيرې قربانۍ ورکړي دي. ددوې د اوسيدو سيمې او په خاصه توګه دآزاد سرحد قبايلي سيمې نن هم دنړيوالو طاقتونو دنوو وسلودآزموينې په لابراتوار، د ذينفعو هيوادونو د جيوپوليتيکو ګټو دټکر، او د مختلفو سيمه ايزو شخړو دحساب د تصفيې په ډګر بدلې شويدي. دغو شخړو اوجګړو نه يوائې په سيمه کې ژوند په ټپه

ودرولای دئ، بلکې په درندې مرګ ژوبلې سربيره يې ددې سيمې په مليونونو اوسيدونکي د بېکوری او نورو انساني ناوړينونو سره هم مخامخ کړيدي.

دآزاد سرحد د مومند و آزادی بخښونکې جګړې

د پښتنو د مومندو (مهمندو) قوم هغه ستر، پياوړې او مهم قوم دئ چې په آزاد سرحد کې يې، د اپريدو او وزيرو نه وروسته، بريتانوي هند ته تر ټولو زياته سرخوړې پېښه کړېده. مومند د آزاد سرحد دنورو ټولو قبايلو په نسبت زيات تجريد شوي او پر خپله خاوره يې د پردو د تيري په وړاندې ډير مقاومت ښودلې دئ.

دانګريزانو په وړاندې د مومندو دبريالي مقاومت په ستر و لاسته راوړنو کې ، په خپله سيمه کې دډيورنډ دکرښې د نښه کيدو مخنيوې او همدا راز

د مومندو سيمه

دسړکونو دجوړولو مخنيوې شامل دي، کوم چې په سرحد کې د استعمارې نفوذ نښه ګڼل کيده.

د ډيورنډ د تحميلي کرښې دواړو خواوو ته د پرتو قومونو د پاڅون علتونه

دآزادې سرحدي سيمې د قومونو د پاڅون ستر علت په سيمه کې د انګريزي استعمار مداخله او لاس وهنه وه. دا لاس وهنه په ۱۲۰۰ م کال کې د ختيځ هند د کمپنۍ East India Company په جوړيدو سره پيل شوه، او په سيمه کې د پښتنو د تاريخ او ژوند په هکله د ايلفينستون Elphinstone، برنس Burnes، ويليام مورکرافت William Moorcroft، او چارلس ميسن Charles Masson څيړنو هغې ته لاره هواره کړه[۳].

انګريزانو هڅه کوله چې د افغانستان او بريتانوي هند تر منځ پرته سرحدي سيمه تر خپل کنټرول لاندې وساتي. د يوه انګريز څيړونکي او ديپلومات، فريزر – ټيټلر په وينا، چې ډير کلونه يې دبريتانوي هند په شمال غربي ايالت او وروسته په کابل کې د انګريزانو په سفارت کې کارکړی، د افغانان - انګريز په مناسباتو کې د راتلونکو ډيرو لانجو او تاوتريخوالي تخم له همدې ځايه کرل کيږي. خو پر دغو سيمو تسلط ساده او آسانه کار نه و. د آزاد سرحد په هکله د انګريزانو پاليسي مختلف پړاوونه درلودل:

أ. **د«تړلي سرحد» يا "Closed Boarder" پاليسي:** دا د پنجاب د نيولو نه وروسته دسرحد په هکله دانګريزانو تر ټولو محافظه کارانه سياست ؤ. ددې سياست ستره خاصه نښه داوه چې د قبايلو د حملو په وړاندې خپلې پولې ټينګې وساتي، دقبايلو په سيمو تيرې ونکړي او د هغوې په چارو کې ګوتې ونه وهي. د آزاد و قبايلو، آزاد سرحد، علاقۀ غير، ياغيستان

۳. زمانی، عبدالرحمن: په آزاد سرحد کې خپلواکۍ غوښتونکې مبارزې، ۳۲ مخ

او نورو اصطلاحاتو استعمال له همدې ځايه رواج وموند[٤].

ب. **د "وړاندې تګ سياست" يا "forward policy" :** انګريزانو پدې پراو کې د "ټرلې سرحد" خپل دفاعي سياست پريښود او دخپلو صنايعو د خاوندانو د غوښتنو سره سم، چې د مستعمرو او جوړوشوو کالو (صنعتي توليداتو) د پاره د بازار د پراختيا غوښتونکي و، د "وړاندې تګ سياست" يا "forward policy" خپله کړه. دوې غوښتل چې د آزادو سرحدي سيمو په لاندې کولو سره افغانستان هم د هندوستان په شان په خپله مستعمره بدل کړي. دوې د ۱۸۴۹ او ۱۸۷۹ م کلونو تر منځ د سرحدي ايالت د نيولو نه وروسته ددېرشو کلونو په موده کې ۳۷ ځله پدې سيمو نظامي تيري وکړ او د آزاد سرحد د قبايلو د سخت مقاومت سره مخامخ شول[٥].

ج. **دشمال غربي سرحد د ځانګړې ايالت جوړيدل:** په ۱۹۰۱ کال کې وايسراې لارد کرزن (Lord Curzon) د سرحدي قبايلو د حملو د مخنيوي دپاره دپراخو نظامي عملياتو او دغه سيمې ته د زياتې پاملرنې دپاره دشمال غربي سرحد ځانګړې صوبه جوړه کړه. دغه صوبه په دوو ميشت او قبايلي سيمو وويشل شوه. ميشتې سيمې د انګريزانو د نيغ په نيغه اداري لاندې وي. خو قبايلي سيمې لکه داوسني پاکستان په شان په مرکزي حکومت پورې تړلې وې او د ارتباط چارې يې د ايجنسيو له خوا سرته رسيدلې[٦].

هيرالد دين "(Harold Arthur Deane) د انګريزانو عالي کمشنر عقيده درلوده چې د مومندو د قوم پاڅون د هغوې په سيمه د انګريزانو د حملې

٤. زماني، عبدالرحمن (۲۰۰۷). ۲۳ مخ.

٥. Fraser-Tytler, W. K. (1967) ۱۸۴ مخ

٦. زماني، عبدالرحمن (۲۰۱۰)، په آزاد سرحد کې خپلواکي غوښتونکې مبارزې او د مومندو په مشهورو غزاګانو کې د غازي مير زمان خان ونډه، صفحات ۳۰ تا ۳۵.

دگونگوسي نتيجه وه[۷].

دانگريزانو مشهور صدراعظم او په دوهمه نړيواله جگړه کې ددوې مشر "وينستن چرچل" (Winston Churchill) چې دپښتنو قبايلو سره يې دبريتانوي قواوو په جگړو کې خپله برخه آخيستې ده[۸]، دانگريزانو په مقابل کې د مومندو دپاڅون علت په سرحدي سيمو کې د مذهبي تعصب توفاني څپې او په مومندو او نورو سرحدي قبايلو دهغوې اغيزه ګڼي[۹]. هغه ليکي دمومندو حالت دسوات او نورو سيمو نه مهم او زيات توپيرونه درلودل. مومند نه خو ځوريدلي وو او نه هم ددوې په چارو کې څه مداخله شوې وه. نه خو ددوې په سيمه کې کوم عسکري سړک غزيدلې و، نه هم پياوړو پوستو ددوې دښمني راپارولې او ددوې خپلواکي تهديد کړې وه.

لويس دين، چې ديوه هئيت په مشرۍ دافغانستان او بريتانوي هند ترمنځ دغلط فهميو دلرې کولو او جوړجارې دپاره کابل ته تللې و، عقيده درلوده چې دمومندو دپاڅون علت ددوې په سيمه باندې دانگريزانو د حملو داوازو او افواهاتو دخپريدو نتيجه وه. خو لارد مينتو ته بيا د قبايلو د ناکرارۍ اصلي علت يوه معما ښکاريده.[۱۰]

دانگريزانو په مقابل کې د آزاد سرحد د قومونو د پاڅونونو ځينې علتونه په

---

۷. د باندنيو چارو سکرتر ته د وايسرای د ۱۹۰۸م کال د اپريل د مياشتې د ۱۷مې نيټې تلګرام .

۸. وينستن چرچل (دانګلستان مشهور صدراعظم) په ۱۸۹۷م کال کې دبريتانوي پوځ غړې وو. کله چې هغه واوريدل چې دبريتانوي پوځ درې غونډه دپښتنوقبايلو سره دجګړې دپاره روانيږي، نو په دې جګړه کې يې د ګډون غوښتنه وکړه. هغه د ملکنډ په عملياتو کې دجنرال جيفري تر قوماندې لاندې په دوهم غونډ کې وجنګيده. هغه د مومندو په سيمه کې ناڅاپه د پښتنو جنګياليو سره مخامخ شوې او په وخت دسکهانو د ۳۵مې قوې دمرستې په رسيدو سره ژوندې پاتې شوې وو.

۹. Churchill, Winston S. (1892)، ۸۸ مخ

۱۰. Baha, Lal (1978) ۷۱-۷۲ مخونه

لاندې ډول ذکر کولای شو :

- په سيمه کې د انګريزانو مداخله او په بيلابيلو پلمو قبايلي سيمه کې دورننوتو او يرغلونو بهانه.
- دانګريزانو د وړاندې تګ د سياست په وړاندې پاڅون او مقاومت.
- کابل ته د انګريزانو د هيئت تګ اود ډيورنډ د کرښې د نښه کولو خبرې او د هغې په تعقيب قبايلي سيمې ته د انګريزي مامورينو د تګ له امله د قبايلو شکمن کيدل او راپاريدل .
- په کافرستان (وروسته نورستان) کې د سپه سالار غلام حيدرخان چرخي په مشرۍ د افغاني لښکر د بريالیو عملياتو نه وروسته د خلکو د اسلامي احساساتو راپاريدل او د انګريزانو د محوه کولو په تکل د جهاد د پاره د قبايلو دلمسون په برخه کې د ملايانو د تبليغاتو او خبرو مؤثريت.
- د امير عبدالرحمن خان لخوا د جهاد د کتاب خپرول او د قبايلو دا ګمان چې ګوندې امير په رښتيا جهاد غواړي او د غازيانو مرسته به وکړي[11].
- په ملکنډ او چکدره کې د انګريزي قواوو ديره کيدل او آزادو قبايلو ته د نورو قبايلي سيمو د نيولو د انديښنې پيدا کيدل.
- په افغانستان کې د دوهمې مشروطه غوښتنې د نهضت بيا راژوندي کيدل، د سراج الاخبار دوهم ځل تاسيس، د ترکانو ملاتړ او د خپلواکۍ غوښتنې د نهضت پياوړتيا.
- په افغانستان کې د ننه د خلکو د خپلواکۍ غوښتنې د حس پياوړتيا او د خلکو په نظر د انګريزانو ديوه پلوي او محافظه کاره ګوډاګي په توګه

---

۱۱. د دی کتاب په نوم کې د تاريخ پوهانو اختلاف دئ، ځينو تقويم الدين، چا تواقيم الدين او ځينو بيا ترغيب الجهاد ذکر کړيدئ . خو دا کتاب "کلمات امير البلاد فی الترغيب الی الجهاد " نومېږي چې د مير محمد عظيم خان په اهتمام چاپ او يوه کاپي يې د نيويارک د پوهنتون "د افغانستان ديجيتال کتابتون" کې موجوده ده.

دامير حبيب الله خان د حيثيت ټيټوالې، کوم چې وروسته بې له شکه د هغې د مرګ سبب شو.

- لومړۍ نړيواله جګړه او کابل ته د ترکانو او جرمنانو دګډ هئيت راتګ.
- دافغانستان او بريتانوي هند په مسلمانانو باندې دلومړۍ نړيوالې جګړې ژوره اغيزه، او ددې جګړې په موده کې د انګريزانو دکمزورتيا نه دامير حبيب الله خان ګټه نه اخيستل، د خلکو سخت خپګان او په خاصه توګه د ترکيې د ماتې او توهين له امله د خلکو د احساساتو راپاريدل، او د مذهبي مشرانو لخوا د تُرکيې او يونان د جګړې د نتيجې نه دمسيحي قواوو په مقابل کې د مذهبي احساساتو دراپارولو د پاره ګټه اخيستل.
- دلوې شلمان يا کابل د سيند په غاړه د اورګاډي (ريل) د پټلۍ د غزولو د کار پيل، کوم چې مومندو د خپلې خاورې نيول ګڼل[۱۲].

په آزاد سرحد کې انګريزانو سره جګړو کې د روحانيونو برخه او رول

د امير حبيب الله خان د سلطنت په لومړۍ سر کې د انګريزانو په مقابل کې د کونړ د خلکو په وسله والو مبارزو کې د سيمې مخورو روحانيونو هم ستره برخه درلوده، لکه د اسلامپور شيخ پاچا (ميرصاحب جان پاچا)، د سرکانو ميا صاحب (ميا محمد اکبر شاه) چې د هډې د ملا صاحب مير نجم الدين آخندزاده مريدان او خليفه ګان وو. په دوې کې داسې روحانيون هم وو چې د انګريزانو په خدمت کې وو. او د جاسوسۍ او ورانکارۍ دپاره د مبارزو روحانيونو او غازيانو ليکو کې ځاې پر ځاې شوې وو.

مرحوم ملا فيض محمد کاتب هزاره د ۱۹۰۸ م کال د اپريل د مياشتې د پيښو په لړ کې د سرکانو ميا صاحب ته د شيخ پاچا صاحب د هغه ليک يادونه کوي، په کوم کې چې ليکل شوي وو « که څه هم د عاموخلکو شورش او هنګامه

۱۲. Keppel, Arnold (1911)، ۲۲ مخ.

شرعي جهاد او پاچاهي امر نه بلکې يوه ملکي خبره ده، خو بايد چې په ميړانې سره کوښښ وکړو تر څو د ملت نوم اوچت او د دين مخالفين پريشانه کړو».
کاتب زياتوي چې «دغه ليک سره ډير خلک نور هم جګړې ته روان او د جګړې د اور لمبې يې زياتې کړې...د کوډاخيلو د جګړې د ميدان ننګيالیو په رڼا ورځ د شبقدر په بازار حمله وکړه او د هغو يوسلو اتيا (۱۸۰) تنو وسله والو سپاهيانو څخه يې تر نيمايي زيات د توپکو په ګولیو ووژل، کومو چې د هغې د ساتلو او ټينګولو دپاره دفاع کوله، او ټول بازار يې په اور وسيځلو» ۱۳

د امير حبيب الله خان لخوا په آزاد سرحد کې د افغانانو د حملو مخنيوی

امير حبيب الله خان د خپل پلار امير عبدالرحمن خان په شان د سرحداتو د کنټرول او قبايلي چارو په برخه کې دوه ګوني سياست پر مخ وړلو - له يوې خوا يې د انګريزانو سره سياسي سازش ، او له بلې خوا پر هغوې احتمالي فشار. خو هغه د پلار د مړينې نه وروسته دغه کار يوازې ترسره کولای نشو. نو ځکه يې خپل بل ورور نائب السلطنت سردار نصرالله خان ته، چې ملا ډوله و او پټکې به يې اغوستلو، ددغه سياست د بل اړخ چلولو ، يعنی د سرحداتو د چارو کنټرول ته وګمارو. د مرحوم پوهاند عبدالحی حبيبی په وينا ،دا هغه سياست و چې امير او د هغه ورور له خپل پلاره زده کړې و ، چې د نرمښت او سازش په څنګ کې د سختۍ او غضب وسله هم په لاس کې ولري.[۱۴]

دبريتانوي هند د آرشيف د زياتو اسنادو څخه يوائې يو څو لاندې بيلګې څرګندوي چې امير حبيب الله خان تر زياتې اندازې د آزاد سرحد په سيمو کې پر انګريزي لښکرو د کونړ او ننګرهار د غازيانو مخنيوې کوو. او د فشار او بيلابيلو لارو يې د ډيورنډ له کرښې د وسله والو مبارزينو د تيريدو مخه نيوله:

۱۳. کاتب، فيض محمد (۱۳۹۰). سراج التواريخ، جلد چهارم، بخش سوم، انتشارات اميری کابل، ۳۰۲ مخ.
۱۴. حبيبی، عبدالحی (۱۳۷۲)، ۱۱۵-۱۱۷ مخونه.

د امير حبيب الله خان لخوا د ۱۹۰۸ کال د حملو مخنيوې

مرحوم فيض محمد کاتب هزاره د سراج التواريخ په څلورم ټوک کې د برګۍ زبردست خان او جلال آباد د سرپرست حاکم عبدالرحمن خان په نوم د امير حبيب الله خان د جهاد د پرېښودلو احکام رانقل کوي چې «خپله د جهاد په لمسولو او تحريک کې برخه وانخلي او د دې دولت د اتباعو خلک د جګړې نه منع کړي او ميرصاحب [جان پاچا] او د تګرۍ [تيرګړو]حضرت ته پيغام ورکړي چې دافغانستان دولت د انګريزانو دولت سره ټرون لري، تر څو چې هغه دولت دا ټرون مات نکړي او د تيري ونکړي، د پاک شريعت د امر له مخې د غزا او دفاع اجازه نشته، او له حضوره هم پدې هکله کوم حکم صادر شوې نه دئ .نو ځکه تر هغې چې انګريز دولت په خپلو نيول شوو او مستعمره حدودو کې وي، نو پر دوې بايد تيرې ونشي، او داسې ناوړه کار تر سره نشي چې بې وځلي او خوار خلک سره راټول او بې موجبه مړه شي» [۱۵].

په يوه بل ليک کې امير د جلال آباد قايم مقام حاکم ته وليکل چې « د اعتماد وړ يو تن صوفی صاحب [فقير آبادی] ته واستوه او خبر ورکړه چې د غزا د پاره د پاچا امر صادر شوې نه دئ، نو تاسې څرنګه جهاد پيل کړی دئ؟ ». او هم وليکئ «کوم خلک چې راټول شوي دي، پوه کړي چې خپلو کورونو او استوګنځو ته ستانه شي، ځکه چې پرته د خرابيدو به کومه ښه نتيجه ورنکړي . او عمومي شورش او بلوا د وقت د پاچا د حکم او اجازې نه پرته، د احمدي دين د مستقيم شريعت نه انحراف دئ ، ځکه کله چې اسلامي دولت د نصاراوو سره ژمنه ولري او نصرانيان تيرې پيل نکړي، سنت او کتاب د ټرون د ماتولو اجازه نه ورکوي ، چې د نصاراوو په نيول شوې مملکت حمله وکړي او ځان ته ځاني او مالي خطر واړوي» [۱۶].

---

۱۵. کاتب، فيض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواريخ، جلد چهارم، بخش سوم . انتشارات اميری کابل ، ۳۱۱ مخ.

۱۶. کاتب، فيض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواريخ، جلد چهارم، بخش سوم . انتشارات اميری کابل ، ۳۱۸ مخ.

انګريزانو ته د مومندو پر قوم د حملې او يرغل د اجازې ورکول

اميرحبيب الله خان نه يوائې دا چې په آزاد سرحد کې د افغانانو د حملې مخنيوې کوو ، بلکې د مومندو په سيمه يې د انګريزانو د حملې او يرغل ملاتړ هم وکړ. اروابناد فيض محمد کاتب هزاره پدې هکله ليکي چې «په همدې وخت کې د انګريزانو دولت د خپل شک د معلومولو د پاره، چې ګواکې د سرحد د خلکو شورش او د جهاد امر به د حضرت والا په لمسه شوئ وي، د يوه مکتوب په ترڅ کې د حضرت والا نه د مومندو او نورو قبايلو د سزا ، ګواخ او غوړ تاوولو په مقصد د خپلو لښکرو د ليږلو اجازه وغوښته. او حضرت والا دهغوې د بدګمانۍ د لرې کولو د پاره وليکل چې « **د هغوې په دولت پورې ترلو مومندو قبايلو سره په جګړه او د هغوې د غوړونو د تاوولو په برخه کې د هغوې خپله خوښه ده،** خو په افغانستان پورې مربوطو مومندو قبايلو سره کار ونلري ، هغوې و نه ځوروي او د هغوې په سيمه تيري ونکړي»[۱۷].

د امير حبيب الله خان لخوا د افغانانو د (۱۹۱۵) کال د حملو مخنيوی

د شمال غربي سرحدي صوبې (ايالت) عالي کمشنر د ۱۹۱۴ م کال د اکتوبر په (۹) نهمه نيټه د بريتانوي هند د حکومت د باندنيو چارو سکرتر ته خبر ورکړ چې «امير په يوه فرمان کې د خپل ټول افغان رعيت نه غوښتي دي چې په جګړې کې برخه وانخلي، په جلال آباد کې د کابل د سيند د جنوبي اړخ مومندانو د کوډاخيلو مومندانو بلنه چې د هغوې سيمې ته ورشي، منلې نده »[۱۸].

په کابل کې د انګريزانو عامل هم د ۱۹۱۴ م کال د اکتوبر په ۲۴مه نيټه خبر ورکړې دئ چې «داسې مهم رپوټونه ترلاسه شوي چې د اسلامپور سيد مير صاحب جان پاچا پدې وروستيو کې امير ته ويلي دي چې په ټوپکو او مرميو سمبال د مومندو اتيا زره (۸۰۰۰۰) جنګيالي جګړې ته تيار او د [بريتانوي]

۱۷ . کاتب، فيض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواريخ، جلد چهارم، بخش سوم . انتشارات اميری کابل ، ۳۲۷ مخ.

۱۸. د شمال لويديزې صوبې د پټې استخباراتي روزنامچې ۴۰ مه ګڼه

هند په وړاندې د جهاد اجازه غواړي. خو امير پاچا ته هدايت ورکړې دئ چې مومندانو ته څرګنده کړي چې «تر هغې چې د هغوې پر سيمه تيرې شوې نه وي او د غير اسلامي طاقت له خوا د هغې د تخريش او سکون د خرابيدو دپاره کوم اقدام شوې نه وي، د مسلمانانو دپاره هيڅ داسې قانوني دليل نشته چې دښمنۍ ته لاس وغځوي. د افغانستان دواړو پولو ته دوه عيسوي ځواکونه پراته دي. څرنګه چې په قرآن شريف کې عيسويان اهل کتاب، خير خواه او د مسلمانانو ملګري ګڼل شوي، نو د هغوې سره غزا او مقدسه جګړه قانوني نده[۱۹].

د ۱۹۱۵م کال د مارچ په ۳۱ مه نيټه هم امير د اسلامپور د پاچا صاحب د تليفون په ځواب کې چه هره ورځ ورته قبايل مراجعه او د غزا د اجازې غوښتنه کوي، د يوه فرمان په ترڅ کې د جګړې پيل ځنډولې او غوښتلې چې د غلې د حاصلاتو د فصل تر رسيدو دې جګړه ونکړي، ځکه چې د جګړې دپاره خوراکي مواد اهميت لري.

د اپريل په مياشت کې هم د امير په لارښونه د ننګرهار چارواکو د افغانستان مومندانو او د هغوې ملايانو ته پيغام استولې او د هغوې نه يې غوښتنه وکړه چې د هر راز ستونزې د پيدا کولو نه ځان وژغوري.

د اپريل په ۱۲ مه نيټه هم د شمال لويديز سرحدي ايالت عالي کميشنر رپوټ ورکړې چې د مومندو سيمې ته ورغلي ټول سړې اوس بيرته په ننګرهار کې خپلو کورونو ته ستانه شويدي[۲۰].

اروابناد فيض محمد کاتب هزاره د امير حبيب الله خان لخوا د فشار او د انګريزانو په وړاندې د جګړې نه دکونړ د مخورو روحانيونو د لاس اخيستلو په هکله ليکلي چې « د بتخاک د حضرت د ليکونو په خلاف، د غزا دپاره د مومندو د غرونو نه د اروابناد نجم الدين آخندزاده دمأذونانو، خليفه ګانو،

۱۹. په کابل کې د انګريزانو د ايجنټ (عامل) حافظ سيف الله د اکتوبر د ۲۴مې نيټې رپوټ.
۲۰. د شمال لويديزې صوبې د پټې استخباراتې روزنامچې د اپريل د ۱۲مې نيټې ۱۵ مه ګڼه.

سرکانو د میاصاحب او تیرګړو د سید حضرت شاه په نومونو د میرصاحب جان، مشهور په شیخ پاچا، لمسوونکي لیکونه رسیدلي دي. هغه لیکلي وو چې ټول خلک راغونډ او د جهاد دپاره د مومندو غریزې سیمې ته لاړ شي، اومیا صاحب او د تیرګړو حضرت په سرکانو کې سره یوځاې او غزا ته د روانیدو تکل وکړ، نو پوځي برګډ زبردست خان د هغوې د تکل او مقصد نه خبر او دواړو ته ولیکل چې «د پادشاه د امر او اجازت نه پرته غزا پیل نکړي، ځکه چې د افغانستان او انګریزانو دولتونه سره ټرونونه او اړیکي لري، نو دا کار به هغه دولت زمونږ د دولت له لورې د ټرون ماتول وګڼي. نو تر څو چې هغه دولت ټرون مات کړې نه وي او د اسلام امیر امر کړې نه وي، د شرعي لحاظه د انګریزانو سره غزا سمه نده. او هغوې هم د برګد زبردست خان د لیک له امله په سرکانو کې تم شول او د مومندو غریزې سیمې ته یې د نورو خلکو د ورتګ مخه هم ونیوله»[۲۱].

د روحانی، پیر، سید، حضرت او پاچا په جامه کې د انګریزانو جاسوسان

څرنګه چې انګریزانو ته د ددیني عقایدو په هکله د افغانانو احساسات څرګند وو، نو د ددوې د دغو احساساتو څخه د ناوړې استفادې دپاره یې زیار وویست تر څو د روحانیونو په جامه کې افغانستان ته خپل جاسوسان راواستوي. اروابناد غبار پدې هکله لیکي «کله چې د انګریزانو مسلمانه نوکران دا باسین څخه تیریدل، نو هریوه به ځانته د ملا، مولوي، مولانا، پاچا او سید لقب غوره کاوه، او د خلکو د غولونې دپاره به یې د "انګریزانو د مخالفت" بیرغ په اوږه کړې، او د اسلام دیووالي او هندوستان د خپلواکۍ دپاره سینه ډبوله. نو دوې به د افغانستان د خلکو او افغاني دولتونو لخوا په مینه او اعتماد سره قبلیدل، او ځینې به د افغانستان دلوړ پوړو نظامي او ملکي مامورینو په ډله

۲۱. کاتب، فیض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواریخ، جلد چهارم، بخش سوم. انتشارات امیری کابل، ۳۱۱ مخ.

کې شاميليدل»[۲۲].

دآزاد سرحد په سيمو کې هم ، ځينې کسان د روحانيونو په جامه کې د انګريزانو سره په جګړه کې د ښکيل غازيانو په ليکو کې ځاې پر ځاې شوي وو. خو د هغوې اصلي موخه او هدف د انګريزانو او افغان حکومت دپاره جاسوسۍ او د غازيانو په ليکو کې تخريب او د نفاق اچول و. پدې لړ کې داسې کسان هم وه چې ځانونه يې د کونړ سيدان ښودل. حال داچې د کونړ د سيدانو د نسب شجره، که هغه د سيد جمال الدين افغان، سيد هاشم پاچا او د اسلامپور د ميرصاحب جان پاچا په شان د انګريزي استعمار مخالفين وو، او يا دکونړ د سيد محمود پاچا په شان د انګريزانو پلوي او تنخواه خور، ټولو ته معلومه ده . يو شمير نور کسان د پير، سيد ، حضرت او پاچا په نامه د روحانيت په جامه کې د جاسوسۍ او تخريب دپاره د کونړ په بيلابيلو حساسو او مهمو ستراتيژيکو سيمو ، لکه اسمارکې استوګنه غوره کړې وه، دوې د روحانيت د پردې لاندې هلته استول شوي وو.

د يوه داسې روحاني شخصيت زوې، چې د امانې دورې نه وروسته په افغانستان کې سترو لوړپوړو مقاماتو ته ورسيد ، په خپلو سياسي خاطراتو کې ليکلي چې «زما پلار...د هډې ملا نجم الدين آخوندزاده ته د ارادت لاس ورکړې او د هغه مريد او خليفه و. آخوند زاده ورته دنده ورکړه چې د کونړ په ولايت کې، چې يوه ګوښه او نا آرامه سيمه وه، اصلاحات او تبليغات تر سره کړي، او هغه په دريو يا څلورو سيمو کې خانقاه ګاني او مدرسې جوړې کړې او خپل جانشينان او نور عالمان يې د اصلاح او تبليغ په دندو وګمارل او خپل عمر يې تر ډيره حده د هغه ولايت د بيلابيلو سيمو په ګرځيدو راګرځيدو او يا هم د بريتانوي هند د سرحدي سيمو په جنګ او جګړو کې تيرولو... دا خانقاوې يوازې د عبادت ځايونه نه وو ، بلکې د هغې په څنګ کې د خلکو د اداري او لارښوونې مرکزونه هم ګڼل کيدل».

۲۲. غبار، ميرغلام محمد (۱۳۲۲). افغانستان در مسير تاريخ ، **۴۵۵** مخ

د کونړ خلک او د سيمې پوهان ټول پوهيږي چې په کونړ کې نه پخوا کومه خانقاه وه او نه اوس کومه خانقاه شته ، او د کونړ د خلکو مطلق اکثريت د خانقاه د نوم سره پيژند ګلوي نلري. د يو څو راتلونکو مؤثقه اسنادو په رڼا کې په څرګنده ليدل کيږي چې :

1. دا د خانقاوو د جوړيدو او خلکو د اداري او لارښوونې په نوم مرکزونه پرته د «جاسوسۍ د مرکزونو» څخه بل څه نه وو .
2. د موجودو اسنادو او مدارکو له مخې د ملا نجم الدين آخندزاده د خلفاوو او مشهورو مريدانو نومونه څرګند او ښکاره دي، نو ويلای شو چې د ذکر شوو خاطراتو د ليکونکي پلار او تره د هډې د ملا نجم الدين آخندزاده صاحب لخوا ، چې د امير عبدالرحمن خان د واکمنۍ په دوره کې دخپل وخت د انګريزانو مخالف مشهور روحاني و ، هلته ليږل شوې نه و ، بلکې د انګريزانو لخوا به هغې سيمې ته استول شوې و[۲۳].
3. ليدل کيږي چې د دغه روحاني ډوله شخصيت دندې هم د کونړ په حساسه او مهمې سيمې کې اصلاحات او تبليغات نه وو ، بلکې د معلوماتو او اطلاعاتو ټولول به وو.
4. د هغه ولايت په بيلابيلو سيمو کې د ګرځيدو راګرځيدو او بريتانوي هند سرحد [؟] څخه د کتنې مقصد او هدف هم جنګ او جهاد نه و بلکې د آزاد سرحد په سيمو کې د غازيانو د تګ راتګ جاسوسي و مخبری وه.

د مومندو په آزادي بخښونکو جګړو کې د غازي مير زمان خان ګډون

د افغانستان د ختيځ سرحد په قبايلي سيمو کې چې د انګريزانو په ضد د جهاد کوم چاپيريال جوړ او خوځښت پيل شوې و ، د افغانستان په پولو کې دننه

۲۳. د هډې د ملا صاحب د خليفه ګانو او مشهورو مريدانو لست د «واکنش های مذهبی و تحولات اجتماعی در افغانستان» په کتاب کې، چې ميرمنې سنزل نويد ليکلې او ښاغلي محمد نعيم مجددی ژباړلې دئ، په ۲۷۱ مخ کې کتلای شئ.

ميشتو خلکو ته، چې د انګريزانو د ګوډاګي امیرانو تر پنجې لاندې يې ژوند تيراوه، هم دا زمينه برابره کړه چې، په پټه او يا څرګنده، دې مبارزو او پاڅونونو کې برخه واخلي. پدې لړ کې د غازي ميرزمان خان ټولې کورنۍ هم د آزاد سرحد په قبايلي سيمو، خصوصا کونړ سره نږدې سيمه، کې د آزادۍ غوښتونکو جنګيالیو سره کلکې اړيکې درلودې او د هغوې د پاڅونونو او مبارزو ټينګ ملاتړ يې کاوه.

پداسې حال کې چې د غازي ميرزمان خان دکورنۍ نورو غړو به د جنګيالیو غازيانو دخوراک او آذوقې دپاره خپله شتمني په خاصه توګه د سرکانړو د ميا صاحب په وسيله ددوې په واک کې اچوله، خپله غازي ميرزمان خان به په څرګنده د خپلو جنګيالیو ملګرو سره د ډيورنډ د کرغيړنې ليکې تيريده، او د مومندو په وسلوالو مبارزو کې به يې عملي ونډه اخيسته.

د ۱۹۰۸ م کال په سرې غزا کې ګډون

دلومړي ځل دپاره په صوبه سرحد او افغانستان کې د غازي ميرزمان خان د نوم او شهرت انګازې هغه وخت خپرې شوې کله چې يې په ۱۹۰۸ م کال کې د انګريزانو په وړاندې د مومندو په مشهورې او تاريخې "سرې غزا" کې د غازيانو د يوه وتلي مشر په توګه برخه واخيسته[۲۴]. دا غزا، داقرب په ډاګ کې د بټخاک د حضرت صاحب (عبدالشکور) په مشرۍ سرته ورسيده.

همدغه شهرت او د انګريزانو سره دښمني د ځوان شهزاده امان الله خان (عين الدوله) سره د پيژندګلوۍ سبب شوه. هغه پيژندګلوي چه د وخت په تيريدو او ګڼ شمير ازميښتونونه وروسته په کلکې دوستۍ بدله او د ژوند تر پايه يې دوام درلود[۲۵].

۲۴. اخلاص، عبدالخالق (۲۰۰۵م)، ۹۳ مخ
۲۵. هماغه ځای

د سرې غزا د جريان لنډيز

د انګريزانو په رسمي اسنادو کې د ۱۲۸۷ لمريز هجري/۱۹۰۸ م کال د سرې غزا په هکله دا لاندې معلومات خپاره شوي دي:

« په تيرو څو اونيو کې د پيښور په شمال لويديز کې د مومندو په سيمه کې د خورا زياتو ناکراريو ننبې ليدل شويدي. داسې څرګنديږي چې د 'زخه خيلو' په سيمه کې د وروستنيو جنګي سفربريو په موده کې ملايانو د مومندو په قبايلو زور اچولې تر څو د حکومت په مقابل کې د زخه خيلو سره يوځاې شي. ددوې هلې ځلې، سيمې ته ديوه کوچني لښکر په ليږدولو کې بريالي شوې، خو دوې د عملياتو سيمې ته ډير ناوخته راورسيدل، ځکه چې {زمونږ پوځي} عمليات په ډيرې چټکۍ سره پاې ته رسيدلي وو. څرګنده ده چې راپاريدلو قبايليانو په آسانۍ سره بير ته ستنيدو ته زړونه نه ښه کول، نو سملاسې نتيجه يې د مارچ د مياشتې تر پايه د مومندو او پيښور په سرحدي سيمه د بريدونو يوه لړۍ وه... ددې بريدونو په نتيجه کې د ملکې چاروا کو په غوښتنه په ابازيو او شبقدر کې پرتو پوځي ټولګيو ته مرسته ورسول شوه او د څارنې (ګزمې) دپاره د پوځي پوليسو د وزګارولو په مقصد د 'متې مغل خيلو' په سيمه کې يو پوځي لښکر کوټ جوړ شو».

د اپريل ۲۰/۱۹ (د ۱۲۸۷ کال د حمل د مياشتې په ۳۱/۳۰) شپه انګريزانو ته خبر ورسيد چې مومند په سرحدي پوستو د حملې تيارې نيسي، د دواړو خواوو ترمنځ ډزې لا پخوا پيل شويدي او په متې کې انګريزي قواوو ته د سرزيان اوښتې دئ. د اپريل د شلمې نيټې په سهار د 'جيمز ويلکوکس' (James Willcocks) په ملتيا د ټولو وسله والو قواوو په ګډون شبقدر ته د مرستې دپاره لښکرې واستول شوې، او د نوښار نه پيښور ته د هغو قواوو د ځاې د ډکولو دپاره عسکر واستول شو، چې اوس يې د مومندو د سرحد د څارنې دنده ترسره کوله. اټکل شوې وو چې دراټول شوو قبايلو شمير لس زره (۱۰۰۰۰) تنو ته رسيده، خو دا شمير دافغانستان د خاورې په ګډون هر لورې نه د

جنګيالیو په رارسیدو سره په چټکۍ مخ په زیاتیدو دئ ۲۲.

داپریل په ۲۰-۲۳ مه (دحمل په ۳۱- ثور ۳)نیټه دمومندو سرتیرو ډزې د انګریزانو دشاهي صحرایي توپخانې د اتلسمې او اتیاومې بطریې د توپونو د ډزو له امله له لرې روانې وې، انګریزانو دلومړۍ ځل د پاره د ۱۸ پونډه چټک ویشتونکو توپونو نه کار اخیستلو. په مختلفو پوستو د شپې لخوا حملې او ډزې روانې وې.

انګریزان لدینه چې مومندو د کال پدې وخت کې، چې د غَلو دانو د حاصلاتو د ټولولو موسم و، داسې ښکاره دښمني پیل کړې وه هک پک شوي وو. د سرحد قبایلو ته د غَلو دانو د حاصلاتو له لاسه ورکول ډیره غټه ستونزه وه، او هغې ته غاړه ایښودل پخپله د جنګیالیو د ټینګ عزم یوه څرګنده نښه وه.

دانګریزانو سره په دې غزا کې د مومندو د ملاتړ د پاره د ننګرهار او کونړ نه هم یو لوی لښکر تیار شو ۲۷. پدې لښکرو کې د کونړ د میرزمان خان په مشرۍ یوه ستره ډله هم شامله وه. انګریزان پدې خبر اوخپه وو چې ولې د افغانستان د امیر سرحدي مامورین د سرحد نه په تیریدو کې د غازیانو مخه نه نیسي، کوم چې د دوې دښمنانو ته د مادې او معنوي مرستې معنی درلوده ۲۸. دزخه خیلو د عملیاتو په لومړي سر کې امیر حبیب الله خان دیوه فرمان په ترڅ کې خپلو خلکو ته ویلي وو چې د سرحد نه تیر نشي او د انګریزانو سره د سرحدي قبایلو په دښمنۍ کې ګډون ونکړي. خود هغه د ممانعت سره- سره، او دجګړې سیمې ته د هغه د نژدیوالې ، یعنی په جلال آباد کې د موجودیت با وجود ، ګڼ شمیر غازیان د سرحد نه تیر شول او په جګړه کې یې ګډون وکړ ۲۹.

داپریل په ۲۳/۲۲ (ثور ۲- ۳)شپه په 'مَټه' کې یوه عجیبه پیښه وشوه. د

۲۶. Nevill, H. L. (1977)، ۳۳۸ مخ.
۲۷. Khalil, Jehanzeb (2000)، ۲۳۹ مخ
۲۸. هماغه ځای
۲۹. Keppel, Arnold (1911)، ۲۹ مخ.

پايونير (Pioneer) دخپرونې د خبريال په وينا [30] په هغه شپه د غازيانو د ډزو له امله د عسکري کمپ د رسالې (سپرو قواوو) آسونو دناڅاپي ويرې له امله تيل ناتيل جوړکړې او دکمپ نه په چاپيرشوي اغزن سيم ورغلل. په دغه پيښه کې لس (۱۰) آسونه مړه او نور داسې سخت ټپيان شول چې دوې يې په ويشتلو مجبوره شول.

د اپريل په ۲۳ مه نيټه د انګريزانو د ميچنۍ- ابازۍ کرښه دتوپچي او پياده قوواوو لخوا نوره هم تقويه شوه، او د غازيانو د ډاروونکې طاقت له ويرې انګريزانو دپيښور دوو مکملو غونډونو، دفرقې قواوو، او احتياط غونډته د حرکت امر ورکړ. ډګر جنرال اندرسن، تورن جنرال باريت او تورن جنرال رامزي د غونډونو قوماندانې په غاړه درلوده[31]. دخيبر او ملکنډ دګرځنده پلټنو دقطارونو د بشپړه تياري حکم هم وشو تر څو د ضرورت په صورت کې چمتو اوسي. د ملکنډ د صحرايي قواوو جوړښت په راتلونکي جدول کې کتلاې شئ[32].

د اپريل د مياشتې په ۲۴/۲۳ (ټور ۳-۴) شپه غازيانو د مَتې او سردار ګړهۍ په پوستو باندې سخته حمله وکړه خو د اغزن سيم له کبله يې ونشوکړاې چې د جنرال اندرسن د غونډ لښکرو ته ماتې ورکړې، ډزې د نيم ساعت دپاره روانې وې، خو دښې پناه (خوندي پوښښ) ددرلودو له امله د انګريزي قواوو تلفات زيات نه و. تردې وروسته غازيانو د 'مَتې' شمال لويديزې ته خپلې مورچلې جوړې کړې او د سهار په شپږنيمو بجو يې د جيمز ويلکاکس قواوو سره سخته جګړه وکړه. د انګريزي رسمې منابعو په حواله په دغه جګړه کې د انګريزانو تلفات ۲۲ تنه او دپښتنو شهيدانو شمير ۵۰۰ تنه اټکل شويدئ [33].

انګريزي چارواکي اعتراف کوي چې ددې جګړې له امله دبريتانوي هند

---

۳۰. د ۱۹۰۸ کال د اپريل د مياشتې د ۲۵ مې نيټې خپرونه

۳۱. Keppel, Arnold (1911)، ۳۱ مخ

۳۲. Nevill, H. L. (1977)، ۳۳۸ مخ

۳۳. Nevill, H. L. (1977)، ۳۴۰ مخ

دشمالي پوځ ټول هغه منصبداران چې په هندوستان کې دننه يې خپلې رخصتۍ تيرولې بيرته راوغوښتل شول او په لنډه موده کې د يوې سترې قوې د راټولولو ټولې تيارۍ نيول شوې وې. دوې زياتوې چې که چيرې زمونږ دفاع لږه هم کمزورې واى، يا د مرستيالو قواوو په رسولو کې ځنډ پيښ شوې واې، نو بيا به د [ماتې له املې] ګاونډيانو په وړاندې زمونږ حيثيت او آبرو ته سخت زيان رسيدلاې واې [٣٤]. تردې وروسته دځو ورځو دپاره جګړه سړه شوه او داسې ښکاريده چې دافغانستان يو شمير غازيان دخپلو شهيدانو د وړلو دپاره تللې دي.

لارد مينټو دحالاتو نه دافغانستان امير خبر کړ او دهغې نه يې غوښتنه وکړه چې دافغانستان د خاورې نه هغه راغلې وسلوال جنګيالي بيرته ستانه کړي، کوم چې په جګړه کې برخه لري، او دانګريزانو په خاوره د راتلونکو تيريو مخه ونيسي. امير د انګريزانو په غوښتنه سخت احکام صادر کړل چې څوک تردې وروسته د انګريزانو خاورې ته تيريدې نشي او هغه کسان يې بيرته ستنديدو ته وبلل، کومو چې دمومندو سره په غزا کې ګډون کړې و [٣٥]. ده د افغانې لښکرو د مشرانو په وړاندې سخت اقدامات هم وکړل [٣٦، ٣٧]، ددغو اقداماتو په نتيجه کې، لکه وروسته چې به وليدل شي، د کونړ غازي ميرزمان خان هم د انګريزانو د خوشالولو دپاره بندې کړای شو. انګريزي چارواکي د امير حبيب الله خان ددې کار نه خوشاله او هغه ته يې د مننې يو ليک واستاوه.

انګريزانو اوس غوښتل چې د قبايلو سره د روغې جوړې کوښښ وکړي. دوې د مومندو ديوې جرګې د راغوښتلو هڅه وکړه، خو د مومندو ملکانو د راتګ نه ډډه وکړه. مينټو بيا دانګريزي لښکرو مشر سر جيمز ويلکاکس ته هدايت ورکړ چې ددې موقع نه په استفادې سره کوښښ وکړي چې دمومندو خاورې

٣٤. هماغه ځاى، ٣٤١ مخ
٣٥. Khalil, Jehanzeb (2000)، ٢٤٠ مخ
٣٦. Baha, Lal (1978)، ٧٥ مخ
٣٧. اخلاص، عبدالخالق (٢٠٠٥م) ٩٣ مخ

کې پرمختګ وکړي، او دوې نه خپله بدله واخلي خو د وې ته د ۱۸۹۷م کال هغه سبق ورپه یاد و، کوم چې د هډې د ملا صاحب په مشرۍ غازیانو د انګریزي اتمې فرقې جنرال ایلیس (General Elles) ته ورکړې و. دوې په ویرې او احتیاط مخ ته تلل، او زړه یې نه ښه کاوه چې په لومړۍ ورځ د "کړَپې" په سخت پیچومې ورشي.

دمې د میاشتې په ۱۱ (ثور دمیاشتې په ۲۱ مه) نیټه، ویلکاکس دیوه لوې لښکر سره په دې نیت روان شو چې د مومندو سره ددوې په درو او غونډیو کې جګړه وکړي. په دې جګړه کې د الوتکو نه هم استفاده وشوه[۳۸].

می دمیاشتې په ۱۷/۱۲ (ثور په ۲۲-۲۷) شپه د انګریزانو د لومړي غونډ په قواووباندې په داسې حال کې یوه سخته حمله وشوه چې هوا سخته توفاني او شدیده باران وریده. پدې حمله کې د پنجابیانو ۲۲ ام کنډک ته زیات تاوان ورسید او انګریزان مجبوره شول چې د شپې د لسو او یولسو بجو ترمنځ ورته مرستیال قوتونه وروړسوي. سخته جګړه تر یوه بل ساعته هم روانه وه. دانګریزانو تلفات پدې شپه نهه (۹) تنه مړه او څلرویشت (۲۴) تنه زخمیان ښودل شویدي.

دمې دمیاشتې په ۱۸مه (ثور ۲۸ مه) نیټه کومه جګړه ونه شوه، خو انګریزانو د سیمې دکلو ورانولو، داوبو د ذخیرو له منځه وړلو او د حاصلاتو سیځلو ته دوام ورکړ. جنرال باریت د مومندو په سیمه کې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ او د خویزو د حاصلخیزې سیمې 'بهایي ډاګ' ته ورسید. غازیان ټوله ورځ د جنرال باریت سره په جګړه بوخت وو، د کومې په نتیجه کې چې د انګریزي قواوو تلفات دري دیرش (۳۳) تنو ته ورسید. انګریزانو د پنجابیانو داته ویشتم او وسله وال پنځه پنځوسم کنډک په مرسته د خپل عسکري کمپ شاوخوا غونډۍ د غازیانو نه ونیولې. انګریزي قواوو دومومندو دوه کلي او دوه برجونه ویجاړ کړل، خو ناڅاپه د دولسو تنوغازیانو دیوې ډلې تر سختې حملې لاندې راغلل. ددې حملې او لاس په لاس جګړې په ترڅ کې د انګریزي قواوو څخه دري تنه مړه او دوه تنه زخمیان شول، او په پاې کې دولس واړه

۳۸. Khalil, Jehanzeb (2000)، ۲۴۰ مخ

غازيانو د شهادت جامونه وڅکل.
دمې دمياشتې په ۲۰/۱۹ (د ثور ۲۹- ۳۰) شپه د صافو يوې ډلې د 'ناحقي' په کمپ حمله وکړه. پدې مهال جنرال اندرسن د کمپ قوماندانې په غاړه درلوده.

دمې دمياشتې په ۲۰ مه (ثور ۳۰مه) نيټه ناحقي کمپ ته د دوهم غونډ په راستنيدو سره جنرال اندرسن د شمال په لوري وخوځيد او غونډ يې د 'عمرا' په کلي کې د دويزو، صافو او اتمانخيلو د يوې ډلې د سختې مقابلې سره مخامخ شو، کومو چې د يوې غونډۍ په سر مورچه نيولې او مخې ته يې يوه ژوره نالۍ وه. غازيان چې دښې لوري د اوه پنځوسم وسله وال کنډک، د چپ لوري د سکهانو د دري پنځوسم کنډک او په منځ کې د اتم نمبر غرني توپچي قواوو تر حملې لاندې راغلې و، د خپل سنګر نه په شا شوو، خو کله چې انګريزي لښکرې بيرته کلي ته ستنې شوې، نو دوې هم ورپسې راستانه او سخته جګړه يې وکړه. انګريزان اعتراف کوي چې که څه هم د دښمنانو (غازيانو) نه دوه سوه تنه مړه شول، خو دوې په ډيرې ميړانې، تورې په لاس جګړه کوله، او کله به زمونږ قواوو ته سل ګزه نږدې رانښتل. د شپې لخوا څه نوره جګړه هم وشوه، خو کومه خاصه نتيجه يې ورنکړه.[۳۹]

دانګريزانو درسمي اسنادو په وينا دمې دمياشتې په ۲۳مه (جوزا ۲مه) نيټه د آزاد سرحد دقبايلو يوې دوه زره کسيزې قوې دامبار دسيند ښي لوري ته د انګريزي قواوو په مقابل کې ټينګې مورچلې نيولې وې او د دوې د اوه پنځوسم وسله وال کنډک، يوويشتم سپور کنډک او اتم نمبر غرنۍ توپچي قواوو سره يې جګړه وکړه.

دمې د مياشتې په ۳۱ مه (جوزا په ۱۰مه) نيټه سره غزا هغه وخت پاې ته ورسيده کله چې د جيمز والکاکس انګريزي لښکرې په شا تګ او ستنيدو ته مجبوره شوې. د انګريزي قواوو د وروستنيو شلو ورځو تلفات ۵۲ مړه او ۴۲ زخميان او د هندي قواوو تلفات ۴۵ مړه او ۱۷۲ تنه زخميان ښودل شويدي.

---

۳۹. Nevill, H. L. (1977)، ۳۴۵ مخ.

مونږ سره کوم باوري اسناد نشته، خو انګريزان اټکل کوي چې په همدې موده کې ۴۰۰ تنه غازيان وژل شوي او ګڼ شمير زخميان شويدي.

د ۱۹۰۸ کال په سرې غزا کې ګډون کوونکې انګريزي قواوې

دقواوو قوماندان تورن جنرال سر جيمز ويلکاکس۴۰

دلومړی غونډ قوماندان ډګر جنرال اندرسن :

- د نارتمبرلين فيوزيلير لومړې کنډک (وروسته يې د پنجابيانو دوه ويشتم کنډک ځاې ونيو)
- دسکهانو دري پنځوسم کنډک
- د وحشي سپرو اوه پنځوسم کنډک
- د سايند سپرو نهه پنځوسم کنډک

د دوهم غونډ قوماندان تورن جنرال باريت (Major-General Barrett) :

- د سي فورت هايليندر لومړې کنډک
- د پنجابيانو اته ويشتم کنډک
- د کوکس پنځه پنځوسم نمبر وسله وال کنډک
- مخکښه سپاره چې وروسته يې ځاې د سکهانو څلورپنځوسم کنډک ونيو

د دريم غونډ قوماندان ډګر جنرال رمزي (Brigadier-General J. Ramsay):

- د شاهي منستر فيوسيلر لومړې کنډک (وروسته يې ځاې د ويست يوکشيئر لومړې کنډک ونيو)
- د پنجابيانو يوويشتم کنډک
- دپنجابيانو دوه ويشتم کنډک (وروسته يې ځاې د پنجابيانو نولسم کنډک ونيو)

---

۴۰. Nevill, H. L. (1977)، ۳۳۹ مخ.

- د پښتنو څلويښتم کنډک

د فرقې قواوې:

- د سپرو يو ويشتمه قوا
- د شاهي لښکر کوټ د توپچي اتم نمبر غرنۍ بطريه
- د پيښور د رويشتم نمبر غرنۍ بطريه
- اته ويشتم نمبر غرنۍ بطريه
- د کنډر وهلو او ماين ښخولو لومړۍ او شپږم نمبر قوا
- د سکهـ مخکښانو څلور ديرشمه قوا
- يو محلي صحرائي روغتون

ديادونې وړ ده چې د هر غونډ سره د انګريزي صحرايي روغتونونو دوه برخې، يو محلي صحرايي روغتون او د غونډ د لوژستيک قطار ملګري وو.

تر ۱۹۱۵م (۱۲۹۴) کاله په مومندو او آزاد سرحد کې د جګړې سړېدل

د ۱۹۰۸م (۱۲۸۷لمريز هجري) کال د سړې غزا نه وروسته د لومړي نړيوال جنګ تر پيله، که څه هم کوچنۍ پيښې او خال خال ډزې کيدې، خو په مومندو او نورو قبايلي سيمو کې وضعه آرامه وه. انګريزي چارواکي وايي چې په دې موده کې د آزاد سرحد د قبايلو د پاڅونونو د خپريدو د مخنيوي درې مهم علتونه وو:

۱. د امير حبيب الله خان رويې تر زياتې اندازې پورې د غازيانو د حملو په مخنيوي کې مرسته وکړه. امير د زړه له کومې، که څه هم تل بريالي نه و، زيار وويست چې د خپل قلمرو نه د غازيانو دتيريدو او انګريزانو ته د ستونزو د جوړولو مخه ونيسي[۴۱]. روز کيپل (Roos-Keppel[۴۲])

---

۴۱. Baha, Lal (1978). مخ ۸۷.

۴۲. George Olaf Roos-Keppel لومړي د کرمې او خيبر ايجنسيو د پوليټيکل ايجينټ په توګه کار کړې او وروسته د ۱۹۰۸ او ۱۹۱۹ کلونو په موده کې د ډيرې ځل د شمال مغربي سرحدي ايالت چيف کميشنر وو، او د افغان – انګيس په دريمه جګړه کې ډير شهرت ته ورسيد.

د ۱۹۱۵ کال د اپريل د مياشتې په ديرشمه نيټه د بريتانوي هند د چارو د پاره سکرتر ته ولیکل چې «که چيرې امير په وخت اقدامات ترسره کړی نه وې، نو د جهاد داور لمبې خپريدې، او د ټول ننګرهار، مومند او باجوړ سيمو به پاڅون کړې وای. اعليحضرت د ملايانو او جهاد د پارټۍ په وړاندې غير عادي زړورتيا وښوده، خپل محبوبيت ته يې زيان ورساوه، خو دې کار سره يې مونږ ته ډير لوی خدمت وکړ».

2. بل عامل چې دانګريزانو په ګټه و، د خيبر ايجنسۍ د مرستيال پوليټيکل ايجينټ، صاحب زاده عبدالقيوم خان، په مرسته او بې نظيره کوښښونو په جګړو کې د افريدو د ګډون مخنيوی او هغه چلند و، چې انګريزانو ځانته د هغوی وفاداري ګڼله. روزکيپل د بريتانوي هند نائب السلطنه لارد هاردينګ (Lord Charles Hardinge) ته اطلاع ورکړه چې که مونږ ددې ډير مهم کال نه په خير سره تير شو، نو دا به، زما په ګډون، د بل هر چا نه، بلکې د عبدالقيوم خان له برکته وي[43].

3. دانګريزانو په ګټه بل عامل په اوارو سيمو کې د خانانو، اربابانو او نوابانو همکاري او مرسته وه. دوی د قبايلو د جهادي عملياتو په مقابل کې په خپله خوښه د انګريزانو مرسته کوله. روزکيپل د ۱۹۱۵م کال د اپريل په پنځمه (۵) نيټه د بريتانوي هند نائب السلطنه لارد هاردينګ ته وليکل چې:

«د پيښور د ولسوالۍ ډيرو وتلو خانانو، لکه څنګه چې ددوی پلرونو او نيکونو د تيرو الو ګولو په وخت کې کړي و، مونږ ته د خدمت د پاره د پَلُو (پياده) او سپرو د برابرولو وړاندیز وکړ. حالات د ۱۸۵۷ کال راهيسې بدل شويدي. په هغه وخت کې به دوی خپلې وسلې درلودې، خو اوس بايد حکومت دوی ته وسلې ورکړي...»

کله چې د ۱۹۱۵ کال د اپريل د اتلسمې (۱۸) نيټې مشهوره جګړه پيل شوه نو

43. Baha, Lal (1978) مخ ۸۸، (Roos-Kepple to Hardinge, 19 July 1915, R. P.

د پينبور او ديره اسمعيل خان د ولسوالۍ نوابانو، اربابانو او خانانو په خپله خوښه د انګريزانو مرستې ته راودنګل او د مومندو په مقابل کې د جګړې دپاره شبقدر ته حاضر شول.

د نړيوالې جګړې په پيل کيدو سره د بريتانوي هند سياسي اوضاع بدله شوه. سياسي مشرانو د خپلو سياسي دريځونو په اساس تحريکونه پيل، او غازيانو د جګړې دپاره ځانونه چمتو کول. د ترنګزو حاجي صاحب هم د اوارې سيمې نه لومړی ملکنډ ايجنسۍ او بيا د مومندو سيمې ته هجرت وکړ او په "لکړو" کې يې د غازيانو مرکز جوړ کړ.

د ۱۹۱۵ م (۱۲۹۴لمريز) کال د شبقدر په مشهورې غزا کې ګډون

غازي ميرزمان خان د د شبقدر د ۱۹۱۵ م / ۱۲۹۴ لمريز کال په جګړه کې مهمه ونډه درلوده. د مارچ په مياشت کې د غازيانو وتلي مشران لکه د چکنور ملا صاحب، د اسلامپور پاچا صاحب (مير صاحب جان) او د بابړې ملا صاحب د مومندو او باجوړ په ټوله سيمه وګرځيدل او خلک يې د انګريزانو په مقابل کې جګړې ته وهڅول.

د اپريل په مياشت کې د افغانستان د پولې دننه هم ګڼ شمير خلک جهاد ته تيار شول. کله چې غزا ته د افغانانو د تياريو خبر انګريزانو ته ورسيد، نو د بريتانوي هند د خارجي چارو دفتر امير حبيب الله خان ته لاندې تلګرام واستولو:

«مونږ ته خبر رارسيدلې چې د چکنور ملا او نورو ملايانو په پارونه او لمسون ستاسې اعليحضرت په سيمه کې مومندو دهزارناو، لالپورې، چارده، ګوشتې، چکنور او باسول ګڼ شمير سړې په کوډاخيلو کې راټول شوي او د انګريزانو په خاوره د حملې هڅه کوي. زه اطمينان لرم چې که دا خبره رښتيا وي، تاسې اعليحضرت به سمدلاسه ددې قبايلي قواوو د خپريدو، او لمسونکو ته د جزا اوامر صادر کړی. که چيرې دا قبايلي قواوې د نګريزانو په خاوره تيرې وکړي، نو سخته سزا به ورکړ شي. او زه پوهيږم چې تاسې

اعليحضرت هم زما په شان د بې ځايه وينو د توئيدو د مخنيوې دپاره پريشانه ياست»[44].

داپريل د مياشتې په (۱۷) اولسمه (حمل دمياشتې ۲۷مه) نيټه دمومندو لښکر د شاکوتل او ښاپښ تر منځ راټول شوې او په شبقدر باندې د حملې دپاره د کړَپې او ګنداب په لوري روان شو. په لاره کې ورسره دملک ماسل خان (محصل خان) کوډاخيل لښکرې هم ملګرې شوې[45].

داپريل د مياشتې ۱۸ مه (حمل په ۲۸مه) نيټه د مومندو لښکر پر انګريزي قواوو برید وکړ. پدې جګړه کې د انګريزانو سره د ټول صوبه سرحد نوابانو او خانانو هم مرسته کوله. د يوه تلګرام په ترڅ کې چيف کميشنر ته د حالاتو د تشريح کولو په ترڅ کې پوليټيکل ايجينټ وليکل چې «نن، د اپريل د مياشتې په (۱۸) اتلسمه نيټه، دبابړې ملا تر مشرۍ لاندې قبايلي قواوو دانګريزانو په خاوره د برید کولو کوښښ وکړ، او ددوې حمله د پيښور د کتارونو له خوا په شا وتمبول شوه. زمونږ د توقع په خلاف، دښمن بې نظيره زړورتيا او تکړه توپ وښود. که څه هم دوې د موقعيت له پلوه برلاسې لري، خو زمونږ په عقيده ددوې تلفات زمونږ په نسبت ډير زيات دي».

په دې جګړه کې، دانګريزي رپوټونو له مخې، د دواړو خواوو تلفات په لاندې ډول ذکر شويدي:

- دانګريزانو له خوا پنځه (۵) منصبداران او پنځه ويشت (۲۵) عسکر مړه شوي او لس (۱۰) منصبداران او پنځوس (۵۰) عسکر ټپيان
- د غازيانو لخوا يو سلو پنځوس (۱۵۰) تنه شهيدان[46]

دمې او جون (ثور او جوزا) په مياشتو کې چې د جګړې اور په اروپا کې پيل

44 .File No. 8-A (1915-1916) Tribal Research Cell Home Department, N.W.F.P., pp..8-10.

۴۵. هماغه ځای ۱۹-۲۸-۲۹ مخونه

46 .File No. 8-A (1915-1916) Tribal Research Cell Home Department, N.W.F.P., pp..38-39, 41-42, 51.

شوې و ، او سراج الاخبار هم په خپلو خپرونو کې بريتانيا او روسيه د اسلام دښمنان بلل، انګريزانو ځانونه نيکمرغه ګڼل چې امير حبيب الله خان نه يواځې په لومړۍ نړيواله جګړه کې خپله بې طرفي ساتله، بلکې افريدو هم ځانونه نه ښورول.

له نظامي پلوه، روان کال د بريتانوي هند دپاره يو ځوروونکې او ربړوونکې کال و. د بريتانوي هند حکومت د بريتانيا دمرکزي حکومت د هغه پرلپسې غوښتنو په وړاندې مقاومت ښوده چې بهرته د هندوستان نه لښکرې ورولېږي . د هندوستان نه د ځينو لښکرو ليږل په سرحد کې دانګريزي دريو ميشتو فرقو کفايت تر زياتې اندازې پورې هغه وخت متاثره کړې و ، کله چې ددوې د ځايونو د ډکولو دپاره ټيټې او ادنا هندې لښکرې استول شوې وې . دهاردينګ په عقيده غازيانو محلي هندوستاني لښکرو ته اهميت نه ورکاوه[۴۷].

دجولای (اسد) په مياشت کې د بريتانوي هند نائب السلطنه لارد هاردينګ (Lord Charles Hardinge) او دبريتانوي لښکرو عمومي قوماندان بيوچمپډف (Beauchamp Duff) دواړو د سرحد د وضعې په هکله سخته نګراني وښوده او لدې ځايه يې د هر ډول عسکرو د ويستلو سره کلک مخالفت وښود. پدې وخت کې په هندوستان کې دانګريزانو د عسکري قواوو اته (۸) لښکرې موجودې وې چې ټولې په سرحد کې ځاې په ځاې شوې وې. د هاردينګ په عقيده، که دنړيوالې جګړې په هکله سوله منځ ته رانشي، نو د سرحد د حالاتو سره مقابله امکان نلري[۴۸] .

دانګريزانو د استخباراتې رپوټونو په اساس په هماغه وخت د امير حبيب الله خان يو داسې پيغام هم په خلکو کې خپور شو چې ګواکې امير د جهاد اعلان ندې کړې او په دې کمپاين کې بايد د هغه نوم استعمال نشي[۴۹] . د بريتانوي

47 .Baha, Lal (1978)، ۸۸ مخ(Harding to Chamberlain, 2 Juky, 1915, H. P.

۴۸. هماغه ځای

۴۹. هماغه رپوټ، ۱-۸ مخونه

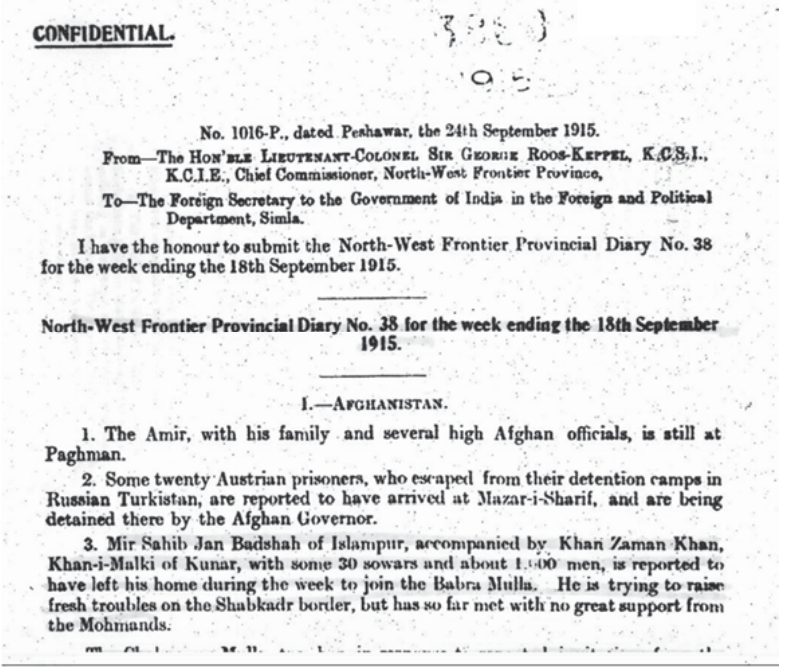
هند د پټو استخباراتي اسنادو له مخې دا هم څرګندېږي چې د امير حبيب الله خان د اقداماتو په لړ کې په جګړه کې د کونړي جنګيالیو د ګډون د مخنيوي د پاره، د غازي ميرزمان خان بندي کول هم شامل وو.

په کابل کې د انګريزانو د هندوستاني استازي يا عامل د اپريل د مياشتې په رپوټ کې ليکل شوی دي چې«**ويل کيږي ميرزمان خان، د اسمار د درې يو متنفذه مشر، چې د هغې ولسوالۍ د سيمې د قوماندان برګډ [لوامشر] محمد سرور خان لخوا تر څارنې لاندې استول شوې و، کابل ته رسيدلې دئ . پر دغه لارښود تور لګول شوې چې يو خو يې پر هند باندې د حملې تصميم نيولې، او بل يې د امير پر وړاندې د بغاوت تکل کړی دئ . ويل کيږي چې قوماندان همدا راز د اسلامپور د پاچا صاحب څخه هم شکايت کړی او پر هغه يې تور لګولې چې د خپل نفوذ لاندې قومونو کې خلک د هند پروړاندې غزا او ناکرارۍ ته لمسوي**»[۵۰].

غازي ميرزمان خان دا ځل د لس زره (۱۰۰۰۰) روپيو په نقدي ضمانت ، چې د شهزاده امان الله خان (عين الدوله) لخوا ورکړ شوې ، له زندانه خوشې شو. خو هغه له بنده د خوشې کيدو وروسته هم د انګريزي استعمار سره د دښمنۍ او خپلواکۍ سره د مينې له امله د امير حبيب الله خان د اخطارونو او ګوت ځنډنو سره سره بيا هم د انګريزانو په وړاندې خپلې وسله والې مبارزې ته دوام ورکړ[۵۱].

د انګريزانو د هماغه کال د سپتمبر په رپوټ کې ليکل شوي چې «**د اسلامپور ميرصاحب جان پاچا د کونړ د ملکي خان، خان [مير] زمان خان ، او ديرش تنو سپرو او تقريباً يو زر کسانو سره پدې اونۍ کې د بابړې د ملا سره د يوځای کيدو دپاره له خپلو کورونو حرکت کړيدئ .د بابړې ملا غواړي چې د شبقدر په پولو کې تازه ستونزې جوړې کړي، خو لا تر اوسه يې له مومندو کومه ستره مرسته ترلاسه کړې نده**».

۵۰. په کابل کې د انګريزانو د استازي محرمانه رپوټ (د ۱۹۱۵م کال د اپريل اتمه اونۍ.
۵۱. په کابل کې د انګريزانو د استازي محرمانه رپوټ (د ۱۹۱۵م کال د اپريل اتمه اونۍ.

CONFIDENTIAL.

No. 1016-P., dated Peshawar, the 24th September 1915.

From—The Hon'ble Lieutenant-Colonel Sir George Roos-Keppel, K.C.S.I., K.C.I.E., Chief Commissioner, North-West Frontier Province,

To—The Foreign Secretary to the Government of India in the Foreign and Political Department, Simla.

I have the honour to submit the North-West Frontier Provincial Diary No. 38 for the week ending the 18th September 1915.

North-West Frontier Provincial Diary No. 38 for the week ending the 18th September 1915.

I.—Afghanistan.

1. The Amir, with his family and several high Afghan officials, is still at Paghman.

2. Some twenty Austrian prisoners, who escaped from their detention camps in Russian Turkistan, are reported to have arrived at Mazar-i-Sharif, and are being detained there by the Afghan Governor.

3. Mir Sahib Jan Badshah of Islampur, accompanied by Khan Zaman Khan, Khan-i-Malki of Kunar, with some 30 sowars and about 1,000 men, is reported to have left his home during the week to join the Babra Mulla. He is trying to raise fresh troubles on the Shabkadr border, but has so far met with no great support from the Mohmands.

امیر حبیب الله خان بیا هم د جنګیالیو پر مشرانو فشار راوړ چې له جګړې لاس په سر شي او سمدلاسه کابل ته لاړ شي، خو غازی میرزمان خان بیا هم د فرمان نه سرغړونه وکړه او د انګریزانو سره په جګړې او د لښکر د کمښت د پوره کولو په چارو بوخت شو.

د ۱۹۱۵ کال د سپتمبر (۱۲۹۴ کال د قوس) په میاشت کې د اسلام پور پاچا، میرصاحب جان (شیخ پاچا) او د کونړ غازي میرزمان خان د افغانستان نه د غازیانو یو لښکر برابر کړ.

عزیز جاوید د ترنګزو د حاجي صاحب په نامه دخپل اردو ژبې کتاب[۵۲] او ډاکټر جهانزیب خلیل[۵۳] په ملکنډ او مومندو ایجنسیو کې د مجاهدینو د تحریک تر

۵۲. جاوید، عزیز (۱۹۸۱)، ۲۴۶-۲۴۷ مخونه

۵۳. Khalil, Jehanzeb (2000)، ۲۵۱-۲۵۲ مخونه

نامه لاندې هغه تحقیقي انګریزي کتاب کې چې د خپلې ډکتورا (پی ایچ ډي) دپاره یې لیکلي، د پیښور په آرشیف کې د چیف (مشر) کمشنر د استخباراتو دروزنامچې (ورځنیو یاداشتونو) د ۳۲ ګڼې د ۲۰۵ مخ، او د مرستیال کمیشنر د استخباراتو دروزنامچې د ۱۵ بنډل د ۳۷ ګڼې د ۲۵۲ مخ په حواله لیکې چې:

«د ترنګزو حاجي صاحب د اسلام پور د میر صاحب جان پاچا او د کونړ ملک میرزمان خان نه غوښتنه وکړه چې د افغانستان نه د غازیانو د لښکر سره د دوې مرستې ته ورشي. د دوې د درخواست په ځواب کې د غازیانو یو لښکر تیار او د سپتمبر د میاشتې په دوهمه هفته کې دلکړو سیمې ته ورسیدل. د سپتمبر په پنځلسمه (۱۵) نیټه په لکړو کې یوه لویه جرګه جوړه شوه چې په هغې کې د صافو، میتې، موسی خیلو، کوډاخیلو، بئیزو او خویزو مشرانو ګډون کړې و. په دې جرګه کې د انګریزانو په قواوو د حملې فیصله وشوه او د جګړې یو جامع پلان جوړ شو. تر دې وروسته غازیانو د انګریزانو په پوستو متعددې حملې وکړې او انګریزي قواوو ته یې د سر او مال زیات زیان ورورساوه. د دې تلفاتو په بدل کې انګریزانو د برهان خیلو د کلي د بمباري او سملاسي ورانولو حکم صادر کړ. د دې کلي د بمباري په نتیجه کې څه هم غازیانو ته زیاته ځاني او مالي خساره ورسیده، خو دوې خپل روحیات له لاسه ورنکړل او بله شپه یې د "کانګړې" په سیمه کې د انګریزانو په قواوو سخته حمله وکړه، او د سر او مال زیات زیان یې ورواړاوه. په دې حمله کې د برهان خیلو، منډې خیلو، کمالي او حلیمزو قبیلو فعاله برخه واخیسته. د انګریزانو قواوو ماتې وخوړه، او شاتګ ته مجبوره شول، خو د تیښتې په وخت کې یې د مومندو کلو ته اور ونه هم واچول».

«غازیان اوس د شبقدر په لورې وخوځیدل. د شاوخوا غرونو نه د الله اکبر د نارو انګازې اوریدل کیدې. انګریزانو چې د غازیانو د طاقت اندازه ولیده، او دا طاقت د دوې د اټکل نه ډیر زیات و، نو پیښور سره نږدې د ابازیو په سړک یې خپلې دفاعي مورچلې ټینګې کړې. په عین حال کې غازیانو د پیښور،

بنو، ديره اسمعيل خان او هندوستان په نورو سيمو کې هم دانګريزانو په وړاندې د پاڅون اعلانونه خپاره کړل»[٥٤].

ډاکټر جهانزيب خليل[٥٥] د پيښور په آرشيف کې د مرستيال کميشنر د استخباراتو دروزنامچې د ۱۵ بنډل د ۳۷ ګڼې د ۲۵۲ مخ په حواله" ليکې چې دغازيانو د وسلو د ضرورياتو د پوره کولو دپاره، پاچا ګل، ميرصاحب جان پاچا او د الينګار فقير د کونړ دغازي ميرزمان نه وغوښتل چې په پيسو د وسلو او کارتوسو د اخيستو او ترلاسه کولو دپاره کابل ته لاړ شي. دمومندو او مسحودو قبيلو ددې کار دپاره دولس زره (۱۲۰۰۰) روپۍ هم برابرې کړې وې.

دانګريزانو سره دغازي ميرزمان خان دښمني او دآزاد سرحد په آزادۍ غوښتونکو مبارزو کې دهغه درنده ونډه دانګريزانو څخه پټه نه وه. پدې جګړو کې انګريزانو خپل مخبران او جاسوسان هم د معلوماتو دراټولولو دپاره دغازيانو په ښه مامور کړي و. دغو مخبرانو به دغازي ميرزمان خان دنقل او حرکت او جهادي فعاليتونو په هکله رپوټونه استول چې اسناد يې اوس هم دانګريزي استخباراتو په آرشيفونو، او دپيښور، اسلام آباد او هندوستان په آرشيفونو موجود دي.

انګريزانو لومړي دغازي ميرزمان خان او دهغه دزامنو او کورنۍ دوتلو غړو دتطميع کولو او جال کې دراګيرولو متعددې ناکامې هڅې وکړې، او کله چې يې دغه آزادۍ غوښتونکي دځان سره ملګري نکړاې شول، نو بيا يې د هغوې په وړاندې په راز راز توطئو لاس پورې کړ.[٥٧]

---

٥٤. د پيښور په آرشيف کې د مرستيال کميشنر د استخباراتو دروزنامچې د ۱۵ بنډل د ۳۷ ګڼې د ۲۵۱ مخ

٥٥. Khalil, Jehanzeb (2000)، ۲۵۱-۲۵۲ مخونه

56 .Deputy Commissioner diry No. 37, bundle No. 15, p. 252

٥٧. دانګريزانو ددغو دسيسو په هکله مفصل معلومات دزماني دکورنۍ په ويب پاڼه کې د www.ZamaniFamily.org په پته ترلاسه کولاې شئ.

د غازي ميرزمان خان بندي کيدل

دانګريزي ښکيلاکګرو سره د غازي ميرزمان خان دښمني او د آزاد سرحد په وسله والو مبارزو کې د هغه ګډون د انګريزانو او د افغانستان د ګوډاګي حکومت له نظره پټو. لکه چې وويل شول پدې جګړو کې د پيرانو، حضرتانو او سيدانو په جامه کې د انګريزانو مخبرانواو جاسوسانو هم د اطلاعاتو د ټولولو دندې درلودې. دې مخبرانو به د غازي ميرزمان خان د جهادي فعاليتونو او تګ راتګ رپوټونه ليږل. د انګريزانو دا ډول محرمانه استخباراتي اسناد، چې اوس له محرميته وتلي، د لندن، هندوستان او اسلام آباد په آرشيفونو کې موجود او مونږ يې په دغه کتاب کې وينو.

که څه هم تر اوسه په چاپ شوو آثارو او اسنادو کې راغلي دي چې غازي ميرزمان خان د ډيورنډ د تحميلي کرښې څخه په تيريدو او د انګريزانو په وړاندې د آزاد سرحد د مومندو د آزادي بخښونکو وسله والو مبارزو کې د ګډون له امله د امير حبيب الله خان په واکمنۍ دوه ځل نيول شوې او په کابل کې زندان ته ليږل شوی دئ، خوزما څيړنې د انګريزانو د بريتانوي هند په آرشيف کې د موجودو اسنادو له مخې ښودلې چې هغه د انګريزانو په وړاندې په وسله والو مبارزو کې د ګډون له امله دوه ځل نه، بلکې درې ځل بندي شوی دئ.

لومړې ځل غازي ميرزمان خان په ۱۹۰۸م کال کې د سړې غزا د ګډون نه وروسته د امير حبيب الله خان د رژيم تر څارنې لاندې راغلې او د يوې دسيسې په ترڅ کې زندان ته استول شوې و.

په ۱۹۰۸م کال کې د مومندو د سړې غزا په وخت کې نائب السلطنه لارد مينټو د مومندو په سيمه کې د ناڅاپي پاڅون په هکله د حالاتو نه امير حبيب الله خان خبر کړ او دهغې نه يې غوښتنه وکړه چې سمدلاسه دافغانستان د خاورې نه هغه راغلي وسلوال جنګيالي بيرته ستانه کړي، کوم چې په جګړه کې برخه لري، او په راتلونکې کې هم دانګريزانو په خاوره د تيريو مخه ونيسي.

امير حبيب الله خان د بريتانوي هند دنائب السلطنه داپريل دمياشتې د څلويشتمې (۲۴) نيټې د پيغام په اخيستو سره د مې دمياشتې په پنځمه (۵) نيټه هغه ته ډاډ ورکړ چې خپلو مامورينو ته يې داسې سخت احکام صادر کړي چې خلک د سرحد د تيريدو نه په ټينګه منع کړي، که څه هم د ګڼ شمير ناپيژندل شوو لارو د موجوديت له امله به په ځينو سيمو کې د دوې د تيريدو قطعي بنديز امکان ونلري[۵۸].

دليک استولو سره سم امير دمومندو او افريدو دسيمې نه افغان ملايان بيرته وغوښتل او دوې ته يې په عام محضر کې په ډاګه کړه چې د مومندو سره د هغوې دملګرتوب سره مخالف دئ. امير همدا شان هغه کسان چې په جګړه کې يې ګډون کړې و، کابل ته واستول او ددوې مهم کسان يې ترځارنې لاندې ونيول[۵۹]. د ډيورنډ د ليکې نه دافغاني غازيانو دتيريدو د ټينګ ممانعت او په جګړه کې د ګډون کوونکو غازيانو د بيرته ستنيدو په وخت کې دهغوی د مشرانو په وړاندې سخت اقدامات د کومو په نتيجه کې چې د کونړ غازي ميرزمان خان هم د انګريزانو د خوشالولو دپاره بندې کړای شو، سبب شول چې انګريزي چارواکي د امير حبيب الله خان ددې کار نه خوشاله او هغه ته د مننې يو ليک هم وليږي.

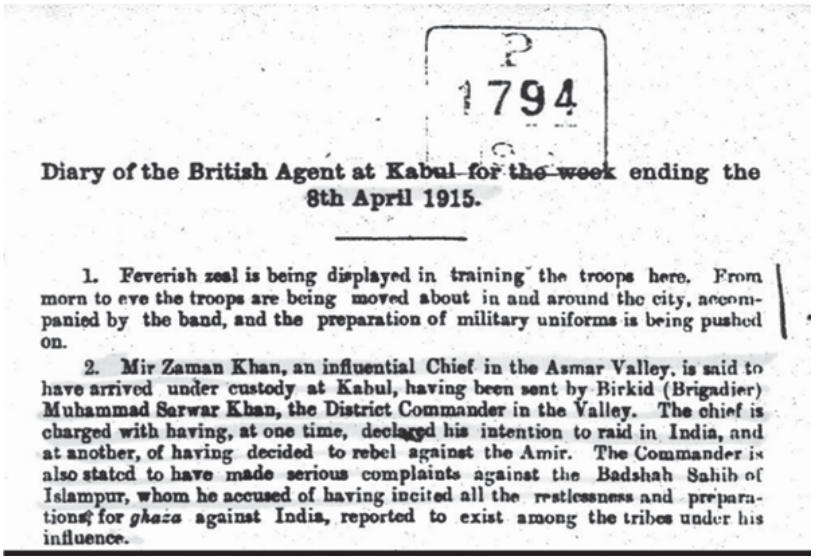
دوهم ځل غازي ميرزمان خان د **۱۹۱۵**،م کال د اپريل په مياشت کې د امير حبيب الله خان د رژيم لخوا ونيول شو تر څو د هغه کال په جګړو کې د خلکو د مخنيوي او پاڅون مخه ونيسي.

دلته د لندن د بريتانوي هند د آرشيف نه د انګريزي استخباراتو د هغه وخت يو څو رپوټونه په ګوته کوو چې د هغوې له مخې د آزاد سرحد په آزادي بخښونکو جګړو کې د غازي ميرزمان خان تر مشرۍ او قيادت لاندې د کونړ داولسونو د پراخه ګډون، د دغو جګړو د مخنيوي دپاره د امير حبيب الله خان

58 .Summary of the Administration of Lord Minto, No. 16, P.14

۵۹. هماغه ځای

د هلو ځلو او د غازي ميرزمان خان د بندي کيدو اصلي علت څرګندوي.

P
1794

Diary of the British Agent at Kabul for the week ending the 8th April 1915.

1. Feverish zeal is being displayed in training the troops here. From morn to eve the troops are being moved about in and around the city, accompanied by the band, and the preparation of military uniforms is being pushed on.

2. Mir Zaman Khan, an influential Chief in the Asmar Valley, is said to have arrived under custody at Kabul, having been sent by Birkid (Brigadier) Muhammad Sarwar Khan, the District Commander in the Valley. The chief is charged with having, at one time, declared his intention to raid in India, and at another, of having decided to rebel against the Amir. The Commander is also stated to have made serious complaints against the Badshah Sahib of Islampur, whom he accused of having incited all the restlessness and preparations for *ghaza* against India, reported to exist among the tribes under his influence.

په کابل کې د انګريزانو د هندوستاني استازي يا عامل د پورتني رپوټ په دوهمې مادې کې ليکل شوی دي چې«**ويل کيږي ميرزمان خان، د اسمار د درې يو متنفذه مشر، چې د هغې ولسوالۍ د سيمې د قوماندان برګډ [لوامشر] محمد سرور خان لخوا تر څارنې لاندې استول شوې و، کابل ته رسيدلې دئ . پر دغه لارښود تور لګول شوې چې يو خو يې پر هند باندې د حملې تصميم نيولې، او بل يې د امير پر وړاندې د بغاوت تکل کړی دئ . ويل کيږي چې قوماندان همدا راز د اسلامپور د پاچا صاحب څخه هم شکايت کړی او پر هغه يې تور لګولې چې د خپل نفوذ لاندې قومونو کې خلک د هند پروړاندې غزا او ناکرارۍ ته لمسوي**»[٦٠].

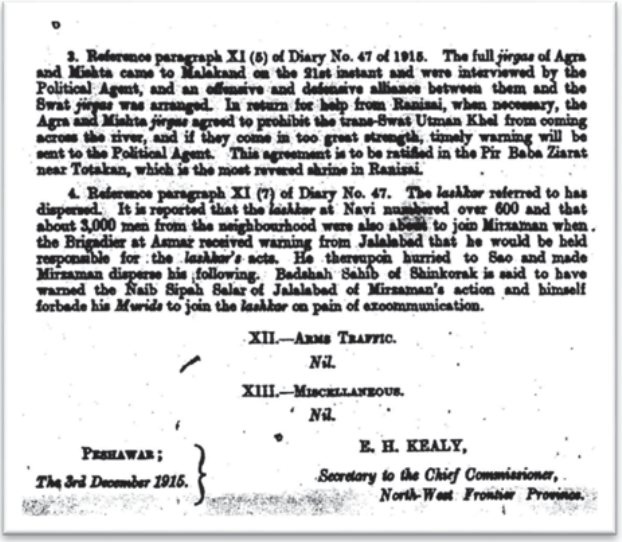
لکه چې دمخه وويل شو، غازي ميرزمان خان لدې بنده د شهزاده امان الله خان په مرسته او ضمانت ډير ژر خوشې او بيرته خپلو وسله والو مبارزينو سره يو ځاې او د انګريزانو په وړاندې خپلې وسله والې مبارزې ته دوام او د شبقدر په عسکري ښارګوټي حمله کې برخه واخيسته.

٦٠. په کابل کې د انګريزانو د استازي محرمانه رپوټ (د ١٩١٥م کال د اپريل اتمه اونۍ.

د انګريزانو د ۱۹۱۵م کال د پيښور د استخباراتو د څانګې د سپتمبر په رپوټ کې هم خبر ورکړ شوې و چې «**د اسلامپور مير صاحب جان پاچا د کونړ د ملکي خان، خان [مير] زمان خان، او ديرش تنو سپرو او تقريباً يو زر کسانو سره له خپلو کورونو حرکت کړيدئ.**

امير حبيب الله خان بيا هم د جنګيالیو پر مشرانو فشار راوړ چې له جګړې لاس په سر شي او سمدلاسه کابل ته لاړ شي، خو غازی ميرزمان خان بيا هم د فرمان نه سرغړونه وکړه او د انګريزانو سره په جګړې او د لښکر د کمښت د پوره کولو په چارو بوخت شو.

د انګريزانو د استخباراتو د دسمبر د مياشتې د دريمې نيټې په يوه بل لاندنې سند کې هم ليکل شوي چې «د ۴۷ شميرې د رپوټ د يوولسم پراګراف په حواله چې کوم لښکر ته اشاره شوې وه، هغه لښکر بيرته خپور شوې دئ. **د رارسيدلي رپوټ له مخې د ناوې د لښکر شمير تر شپږ سوه (۶۰۰) کسانو ته زيات شوې او درې زره (۳۰۰۰) نور کسان هم ميرزمان خان سره ملګري کيږي. د اسمار لوامشر ته د جلال آباد نه خبرداري ورکړ شوی چې که ددغه لښکر مخه ونه نيسي نو شخصاً به مسؤل وګڼل شي. هغه هم په تلوار سره د «ساو» سيمې ته تللې او له ميرزمان خان څخه غوښتې چې لښکر خپور کړي.**

3. Reference paragraph XI (5) of Diary No. 47 of 1915. The full *jirgas* of Agra and Mishta came to Malakand on the 21st instant and were interviewed by the Political Agent, and an offensive and defensive alliance between them and the Swat *jirgas* was arranged. In return for help from Ranizai, when necessary, the Agra and Mishta *jirgas* agreed to prohibit the trans-Swat Utman Khel from coming across the river, and if they come in too great strength, timely warning will be sent to the Political Agent. This agreement is to be ratified in the Pir Baba Ziarat near Totakan, which is the most revered shrine in Ranizai.

4. Reference paragraph XI (7) of Diary No. 47. The *lashkar* referred to has dispersed. It is reported that the *lashkar* at Navi numbered over 600 and that about 3,000 men from the neighbourhood were also about to join Mirzaman when the Brigadier at Asmar received warning from Jalalabad that he would be held responsible for the *lashkar's* acts. He thereupon hurried to Sao and made Mirzaman disperse his following. Badshah Sahib of Shinkorak is said to have warned the Naib Sipah Salar of Jalalabad of Mirzaman's action and himself forbade his *Muridz* to join the *lashkar* on pain of excommunication.

XII.—Arms Traffic.

Nil.

XIII.—Miscellaneous.

Nil.

E. H. KEALY,

Secretary to the Chief Commissioner, North-West Frontier Province.

Peshawar;
The 3rd December 1915.

ويل کيږي چې د شينکوړک پاچا د ميرزمان خان د فعاليتونو څخه د جلال آباد نائب سالار ته خبر ورکړې او خپله يې هم خپل مريدان د کفر د عذاب [!!!] دغه لښکر سره د ملګرتوب نه منع کړيدي».

د يادونې وړ ده چې اروانښاد سيد شمس الدين خان مجروح د غازي ميرزمان خان دغه بندي کيدل سياسي نه بلکې جنايي ګڼي. هغه د «سرنوشت من» تر نامه لاندې خپلو خاطراتو کې په ضد و نقيض ډول له يوې خوا تور لګوي چې «غازي ميرزمان خان د امير حبيب الله خان په واکمنۍ کې د يوې جنائي واقعې په اتهام بندي شو» او له بلې خوا بيا ليکي چې «د امير حبيب الله خان د مرګ نه وروسته د امان الله خان لخوا د نورو سياسي بنديانو او قومي مشرانو سره له بنده خوشې او د خپلواکۍ جګړې ته واستول شو»[٦١].

خو د پورتني اسنادو له مخې په ډاګه څرګنديږي چې د امير حبيب الله خان په وخت کې د غازي ميرزمان خان بندي کيدل يوه سياسي قضيه او د انګريزي استعمار سره د دښمنۍ، خپلواکۍ سره د مينې، د امير حبيب الله خان د اخطارونو نه منل، د آزاد سرحد په آزادي غوښتونکو جګړو کې فعاله برخه اخيستل او د شبقدر پر عسکري چونۍ حملې وې.

په پورتني سند کې دا هم ليدل شوي چې **د شينکوړک پاچا صاحب به د انګريزانو په وړاندې د غازي ميرزمان خان د فعاليتونو او حرکاتو نه لږ تر لږه د امير حبيب الله خان رژيم او د جلال آباد نائب سالار ته اطلاع ورکوله او خپل مريدان به يې د غازي ميرزمان خان د لښکر سره د يوځاې کيدو څخه ځکه منع کول چې هغه د خپلواکۍ دپاره د انګريزانو سره جګړه کفر ګڼلو، او هغوې به يې د کفر د عذاب نه ويرول.**

که د شينکوړک پاچا صاحب د انګريزانو سره په جګړه کې ګډون کفر ګڼلو، نو بيا د اروانښاد سيد شمس الدين مجروح صاحب لخوا د جنايت په نامه د داسې مبارزو غندل څه د حيرانتيا وړ ځکه نه ده چې هغه د شينکوړک د پاچا صاحب زوی و.

---

٦١. مجروح، سيد شمس الدين. سرنوشت من، ۴۱ مخ.

پر دې سربيره، لکه چې وروسته به وليدل شي، په اسمار پورې مربوط د شيګل د سيمې د شينکوړک کلي هغه ځاې دئ چې غازي ميرزمان پکې د غازي امان الله خان د رژيم د بقا د پاره د خپلو وروستيو هلو ځلو په ترڅ کې، په جومات کې د ماخستن د لمانځه د ادا کولو په وخت، په شهادت ورسيد.

دا چې امير حبيب الله خان ولې غازی ميرزمان خان نيغ په نيغه د انګريزانو په ضد د وسله والو جګړو په جرم نه بندي کولو او د هغې د پاره به يې نورې غير سياسي پلمې او بهانې لټولې، علت يې هغه ويره وه چې د خلکو د اعتراض او مخالفت او خپل رژيم په وړاندې يې د هغوې د پاڅون نه درلوده. اروابناد کاتب هزاره پدې هکله د «آګاه شدن حضرت والا [امير حبيب الله خان] از محاربات مذکوره و هدايت به محمد اکبرخان کرنيل، مقيم موضع سرکانی» يا «د دغو ذکر شوو جګړو په هکله د امير حبيب الله خان د خبريدو او په سرکانو کې ميشت کرنيل محمد اکبر خان ته لارښوونه» تر عنوان لاندې ليکي چې «توجه او کوښښ وکړي چې هيڅ پوځي کس پرينږدي د غازيانو سره جګړه کې ګډون وکړي، ځکه چې په جګړه کې د سپاهيانو ګډون، دولت تر نيوکو لاندې راولي او ستونزې پيښوي، او **کومو ملکي افراد و ته چې په خپل سر او پرته له اجازې يې په جګړه کې ګډون کړې او يا کوي، او د حکومت نصيحت او لارښوونې ته غوږ نه نيسي، او د ژمن او دوست دولت [انګليس] سره يې له جګړې لاس ندئ اخيستلې او نه اخلي، که تردې زيات منع او وکړول شي، د هيواد دننه به غوغا جوړه شي د دولت سره به د مخالفت او عداوت لاره خپله کړي.** نو ځکه د هغوې مخنيوې مه کوئ».[٦٢]

دريم ځل غازی ميرزمان خان د ۱۹۱۲ م کال د اګست په مياشت کې پر چترال باندې د حملې اوپر انګريزانو باندې د جندول د اروابناد عمراخان د کورنۍ د بريدونو د ملاتړ په جرم لومړې د يوې قومې جرګې او سر د امن په ضمانت د مومندو نه کونړ ته راستون او بيا د شوې ژمنې په خلاف ځنځير او زولانه د کابل د شيرپور زندان ته واستول شو.

٦٢. ملا فيض محمد کاتب، سراج التواريخ، جلد چهارم، بخش سوم، ۳۰۷ مخ.

د غازي ميرزمان خان ددريم ځل بندي کيدو څرنگوالی

پيښور ته نږدې د شبقدر په پوځي چونۍ د جنگيالیو تر حملې وروسته، غازيانو د پيښور، بنو، ديره اسمعيل خان، او هندوستان په نورو ښارونو کې هم د انگريزانو په وړاندې د پاڅون اعلانونه خپاره کړل. پدې وخت کې د غازيانو د وسلو او کارتوسو د اړتيا د پوره کولو دپاره، چې د هغه وخت يوه ستره ستونزه وه، د غازي ميرزمان خان نه وغوښتل شول چې افغانستان ته لاړ شي. «مومندو او محسودو (مسعود) قبايلو هم ددې کار دپاره دولس زره روپۍ برابرې کړې وی»[٦٣].

د بريتانوي هند د آرشيف د استخباراتي دوسيو د اسنادو له مخې تر هغې وروسته پيښو، يعنی د مومندو د لښکر خپريدل، د غازيانو د فعاليتونو په مخنيوي کې د امير حبيب الله خان هلې ځلې، کابل ته د اسلامپور د پاچا ورتگ، د امير حبيب الله خان له احکامو د غازي ميرزمان خان سرغړونه او په پاې کې د چترال په خاوره کې د انگريزانو په خلاف د غازي ميرزمان خان د وسله والې مبارزې د دوام تکل او بيا بندې کيدل په لنډ ډول ليکو:

- روزکيپيل د شمال مغربي سرحدي ايالت ستر کمشنر په خپل ۱۰۱۲ گڼه رپوټ کې په شيمله کې د بريتانوي هند د باندنيو چارو سکرتر ته ليکلي چې «ارندو [ارنوی] ته د رسيدلو رپوټونو له مخې په شبقدر کې د قبايليانو د مرگ ژوبلې شميره يو زر تنه ښودل شوې ده. ميرزمان خان په کونړ کې دئ او د ... په استول شوو دولس زره روپيو د انگريزي حکومت په خلاف استفادې د پاره د مومندانو او ماموندو نه د کارتوسو په اخيستلو بوخت دئ».
- د عالي کمشنر د ۱۹۱۵ م کال د اکتوبر د رپوټ له مخې، شاغاسی علی احمد جلال آباد ته استول شوی ترڅو د هغو کسانو په وړاندې اقدامات وکړي، کومو چې د امير لخوا د مومندو سره دمرستې د نه کولو

63 .Deputy Commissioner diry No. 37, bundle No. 15, p. 252

د اوامرو څخه سرغړونه کړيده.

- د عالي کمشنر د اکتوبر د اومې نيټې د رپوټ له مخې د دې اونۍ په سر کې د اسلامپور پاچا صاحب په «برې پنډيالی» کې د بابړې د ملا سره يوځای شويدئ. د ساتونکو او خدمتګارانو د يوې کوچنۍ ډلې پرته د هغه د مريدانو لويه برخه خپلو کورونو ته ستانه شوي دي. په پنډيالۍ کې دغه لاندې مهم کسان هم شته:

1. د کونړ میرزمان خان
2. د جندول د خان عمراخان دوه تنه زامن
3. محمدشاه خان، د جندول د خان عمراخان ورور
4. زړور خان د ناوګۍ د نواب زوم
5. بازوان، کوډاخیل، بئیزی
6. محصل خان، کوډاخیل بئیزی
7. د کامې شیخ عبدالمحمد مرتالی.

- د عالي کمشنر د اکتوبر د اتمې نيټې د رپوټ له مخې، عباس جان د اسلامپور د پاچا صاحب زوی، چې کابل ته د راتګ خبر يې په تير رپوټ کې ورکړ شوې و، د جهاد د حمايت په کوښښونو کې پرته د بريالیتوبه، په مات زړه خپل کور ته بيرته ستون شوې دئ. و يل کيږي چې عليا حضرت [د غازی امان الله خان مور] عباس جان ته يو پټ ليک ورکړې چې په هغه کې د جلال آباد د نظامي ديپو ګانو د مسئول مامور نه هيله شوې چې د مقدس جهاد د پاره هغه ته يو اندازه مهمات ورکړ شي. معين السلطنه [سردار عنايت الله خان] ددې موضوع نه په خبريدو سمدلاسه ذکر شوي مامور ته يو مکتوب استولې او هغه ته يې خبرداري ورکړې چې که د عليا حضرت خبره ومني، نو د ډيرو سختو پايلو سره به مخامخ شي.

- د عالي کمشنر د اکتوبر د ۱۵مې نيټې د رپوټ له مخې، د جلال آباد حاکم کلان ته سخت خبرداري ورکړ شويدئ چې د افغانستان د رعيت

څخه هيڅ چا ته اجازه ورنکړي چې د تنګ نظرو او متعصبينو [د انګريزانو د مخالفينو] سره يو ځاې شي.

- د عالي کمشنر د اکتوبر د ديرشمې نيټې د رپوټ له مخې ، ويل کيږي چې د کونړ ميرصاحب جان پاچا د کابل نه نوې امر تر لاسه کړي، خو د هغې د منلو څخه يې انکار کړيدئ. خو په ورته وخت کې په پيښور کې د هغه د کابل د تګ آوازه خپره شويده.

- د عالي کمشنر د نومبر د ۱۳مې نيټې د رپوټ له مخې ، نور رپوټونه وايي چې ميرصاحب جان پاچاد کابل نه ليدنه کړې، او هلته ورته سردار نصرالله خان يو آس، زر روپۍ او يو زر کارتوس وربخښلي دي.

په هماغه رپوټ کې دا هم راغلي چې د کونړ ميرزمان خان د کوډاخيلو محصل خان ته يو ليک استولې او د هغه نه يې غوښتنه کړې چې د کافرستان د يوې سرکښې او باغي قبيلې د يوې ځانګې د ټکولو په لښکرکې ورسره مرسته وکړي. د دغه حملې اصلي موخه معلومه نه ده. په ځينو کړيو کې ويل کيږي مقصد يې د چترال خاورې ته ننوتل دي [٦٤].

- په کابل کې د انګريزانو استاځي، حافظ سيف الله خان ، د نومبر د ۱۵ مې نيټې په رپوټ کې ليکلي چې د ارندو (ارنوی) د رپوټونو له مخې د اسمار لوامشر محمد سرور خان له خپلې دندې لرې شوې او او د هغه ځاې ناستي، کرنيل محمد عثمان خان، زمونږ [بريتانوي هند د حکومت] پر وړاندې د ملګرتوب ډير ښه دريز غوره کړيدئ ، او په اطمينان سره د چترال پر خاوره د حملو مخنيوې کوي.

- روزکيپيل، د انګريزانو عالي کمشنر د ۱۹۱۵ م کال د نومبر په ۲۷مه نيټه خپل مرکز ته وليکل چې ميرزمان خان په دې اونۍ کې د «نصرت» په سيمه کې چې د ارندو څخه د يوه مارش په واټن پرته ده، يو لښکر راټول

٦٤. د شمال لويديځ سرحدي ايالت د عالي کمشنر، روزکيپيل ۱۲۸۰ شميره محرمانه پيغام چې د ۱۹۱۵م کال د نومبر په ۲۲مه نيټه استول شوې دئ.

کړی دئ. احتمال لري چې هغه د چترال په خاوره کې په «ارندو» او يا «ارتزان» د حملې مقصد ولري. ددې رپوټ د استولو تر وخته په لښکر کې د برخه اخيستونکو کسانو شمير په قطعي توګه معلوم ندئ، خو ويل کيږي چې په بريکوټ کې د مخکښې ډلې شمير يو سلو پنځوس (۱۵۰) او اصلي لښکر شمير يو زر او پنځه سوه (۱۵۰۰) کسانو ته رسيږي . ويل کيږي چې د اسمار لوامشر، ميرزمان خان «ساو» ته وربللې او د هغه نه يې غوښتلي چې لښکر لرې کړي. [په چترال کې] امنيتي تدابير نيول شوي، او تر دې دمه د کومې ستونزې احتمال نه ليدل کيږي.

- د انګريزانو د استخباراتو د دسمبر د دريمې نيټې په يوه بل محرمانه سند کې پدې هکله راغلي چې « د رپوټونو په اساس د ناوې د لښکر شميره شپږسوه (۶۰۰) کسانو ته رسيدلې او تمه کيږي چې درې زره (۳۰۰۰) نور کسان د ميرزمان خان سره يوځاې شي. له جلال آباد څخه د اسمار لوامشر ته خبرداري ورکړ شوې دئ چې که د لښکر مخه ونه نيسي، نو شخصاً به مسؤل وپيژندل شي. هغه [د اسمار لوامشر] تر هغې وروسته په تلوار د «ساو» سيمې ته ورغلې او د ميرزمان خان نه يې د لښکر د خپرولو غوښتنه کړېده. ويل کيږي چې د شينکوړک پاچا صاحب د جلال آباد نائب سالار ته د ميرزمان خان د فعاليتونو خبر ورکړې او خپل مريدان يې هم د کفر د عذاب [! ! !] د لښکر سره د يوځاې کيدو نه منع کړي دي» [۶۵].

- د عالي کمشنر د ۱۹۱۵ کال د دسمبر د نهمې نيټې د رپوټ له مخې ميرزمان خان جلال آباد ته غوښتل شوې تر څو د دغه لښکر د جوړولو په هکله ځواب ورکړي.

- د روز کيپل د ۱۹۱۲ کال د فبروري د ۱۸مې نيټې د رپوټ له مخې، د تيرې جمعې په ورځ ميرصاحب جان پاچا د اسمار د کرنيل لخوا غوښتل شوې

۶۵. د ۴۷مې شميرې يادداښت ، يوولسم پاراګراف.

او هغه ته ويل شوي چې د امير د جهاد د تياريو د امر په اړوند بايد کابل ته لاړ شي. يو بل رپوټ وايي چې هغه د سرکانو د ميا صاحب او دوو نورو ملايانو په ملګرتيا کابل ته تللې دئ. امير غواړي چې د هغوې سره د ترکيې د سلطان د غوښتنې او جهاد د قانونيت په هکله سلا مشوره وکړي.

په همدې رپوټ کې راغلي چې امير حبيب الله خان، ميرزمان خان ته د يو زر او دوه سوه (۱۲۰۰) روپو مستمري تنخواه د بخښلو حکم کړې دئ.

- د روز کيپل د ۱۹۱۲ کال د مارچ د ۱۱مې نيټې د رپوټ له مخې، د کابل څخه ميرزمان خان ته د ميرصاحب جان پاچا يو ليک رسيدلې دئ. په ليک کې راغلي چې هغه [ميرصاحب جان پاچا] د امير لخوا په بيساري درناوي منل شوې او يو توپک او د کارتوسو دوه غاړکی يې هم قبولې کړيدي. د کونړ ميرزمان خان کابل ته بلل شوې، خو هغه هلته د تللو اراده نه لري.

- د انګريزانو د عالي کمشنر روز کيپل د ۱۹۱۲ کال د جولای د ۱۵مې نيټې په رپوټ کې د مومندو جنګيالیو د مشرانو تر منځ د اختلافاتو او اسلامپور د ميرصاحب جان پاچا صاحب د ليک يادونه شوې ده. پدې ليک کې د ترنګزو په حاجي صاحب تور لګيدلې چې دا مهال چې امير حبيب الله خان د توپو قبايلو د غلي کيدو امر کړې دئ، نو هغه [د ترنګزو حاجي صاحب] د ستونزو د پيدا کولو کوښښ کړې دئ. پاچا صاحب همدا شان ليکلي چې افغان چارواکو ترې ضمانت اخيستلې، او هغه حاجي ته کومه مرسته رسولې نشي، خو د دغې توپو پيښې رپوټ يې امير ته ورکړې او د هدايت په انتظار به پاتې شي.

- د شمال لويديزې سرحدې صوبې د عالي کمشنر د سپتمبر د ۱۲ مې نيټې د رپوټ په اساس، غازي ميرزمان خان د تسليميدو پر ځای د مومندو سيمې ته تللې دئ. د کونړ چارواکي زيار باسي چې هغه خپل کورته په راستنيدو اړ کړي. خو د وروستنې رپوټ له مخې هغه د ژمنې او سر د خوندیتوب په ضمانت خپل کور ته ستون شوې، او بيا د کرنيل عثمان

خان لخوا نيول شوې او ځنځير او زولانه جلال آباد ته استول شوې دئ.

- د شمال لويديزې سرحدې صوبې د عالي کمشنر د سپتمبر د ديرشمې نيټې د رپوټ په اساس، د کونړ ميرزمان خان تر څارنې لاندې د جلال آباد نه ماماخيلو ته استول شوې دئ.

- د کابل څخه د انګريزانو د استاځي د ۱۹۱۲ م کال د نومبر د مياشتې د ۱۵مې نيټې درپوټ له مخې، پدې وروستيو وختو کې د شينوارو تر منځ ناارامۍ د ګڼو رپوټونو رسيدل، امير وارخطا کړيدئ. ويل کيږي چې شينواري د اسمار د حاکم په وړاندې مقاومت کوي او د هغه احکام نه مني. د هغوې ددې چلند علت، د اسمار د اوسيدونکو ملاتړ دئ، کوم چې پدې وروستيو کې د اسمار د تر ټولو مخور شخصيت، ميرزمان خان د بندي کيدو په دسيسې خپه شويدي.

- د کابل څخه د انګريزانو د استاځي د ۱۹۱۲ م کال د سمبر د مياشتې د ۱۲مې نيټې درپوټ له مخې، د ميرزمان خان کورنۍ، چې خپله داوخت د کابل په زندان کې دئ، تر څارنې لاندې کابل ته ليږدول شوې او ټوله منقوله شتمني يې ضبط شوې ده.

- د کابل څخه د انګريزانو د استاځي د ۱۹۱۷ م کال د جنورې د مياشتې د اتمې نيټې رپوټ د غازي ميرزمان خان د بندي کيدو او شيرپور زندان ته داستولو په هکله د زياتو معلوماتو په لړ کې ليکي چې د جندول د مرحوم خان، عمرا خان يو ورور او دوه زامن د نايب السلطنت په لمسون چې هغوې ته يې دوه سوه ټوپک او يو شمير مهمات ورکړي وو، د کونړ ددرې او اسمار له لارې باجوړ ته ځي. غازي ميرزمان خان په لومړي سر کې په پوله د هغوې د پرمختګ مخه نيسي، خو وروسته د هغوې سره ملګرې شوې او ژمنه کوي چې د غزا او بريتانوي هند پر حکومت د حملې د پاره به ورسره د څلور سوه (۴۰۰) جنګيالیو مرسته وکړي. د مومندو يو متنفذ ملا او د مومندو څو کسه مشران هم ورسره ملګري شوي دي. د اسمار د ګارنيزون قوماندان، محمد عثمان خان، د هغوې

په دغه نقشې خبريدو سره سم، د هغوې د مخنيوي د پاره دوه ډلې استوي . د وې د يوې کوچنۍ شخړې نه وروسته چې دواړو خواوو ته پکې مرګ ژوبله اوښتې، دباجوړو او مومندو د پاڅون د نقشې عاملين نيسي او ترخارنې لاندې يې کابل ته استوي. ميرزمان خان لدې نيټې وروسته د شيرپور په زندان کې ترخارنې لاندې ساتل کيږي، او د محاکمې انتظار باسي. د عمراخان کورنۍ هم ميمنې ته جلا وطنه کيږي.

د شهزاده امان الله خان سره د پيژندګلوۍ او وروړۍ پيل

مخکې وويل شول چې د انګريزانو په خلاف وسله والومبارزو کې د غازي ميرزمان خان ګډون، په خاصه توګه مشهورې سړې غزا کې دهغې ستره برخه سبب شوه چې د امير حبيب الله خان د رژيم او انګريزانوترخارنې او تعقيب لاندې راشي، او زندان ته واستول شي.

غازي امان الله خان چې ميرزمان خان لا دمخه پيژندو، او تير ځل يې په کابل کې د هغې سره ليدلي او د انګريزانو په وړاندې د هغه د فعاليتونو نه خبرؤ، د هغه قدردانی کړې او عليا حضرت «سراج الخواتين» د غازي امان الله خان مور ورته زوې ويلې و، د غازي ميرزمان خان سره مرسته وکړه چې د يو کال بند نه وروسته د لس زره روپيو په ضمانت خوشې شي.

که څه هم ځوان شهزاده عين الدوله امان الله خان د خپل پلار امير حبيب الله خان دواکمنۍ په وخت کې د نورو سياسي بنديانو سره هم ليدل کتل او غمرازي کوله، او د هغوې د ستونزو د حل کولو کوښښ يې کوو، خو د انګريزانو سره د غازي ميرزمان خان د دښمنۍ او شهرت له امله يې د هغه سره خاصه مينه درلوده ، کومه چې د وخت په تيريدو او بيلابيلو تاريخي ازمينښتونو نه وروسته په کلکې دوستۍ او ورورګلوۍ بدله شوه، او د ژوند تر پايه يې دوام وکړ.

د غازي ميرزمان خان په سر د شهزاده امان الله خان جريمه

دمخه ذکر شو چې غازي ميرزمان خان د دريم ځل د پاره هم بندي او ځنځير او زولانه کابل ته واستول شو. هغه دا ځل د يوې اوږدې مودې د پاره د شيرپور په زندان کې پاتې شو. کله چې امير حبيب الله خان په ژمي کې جلال آباد او لغمان ته لاړ او عين الدوله امان الله خان په کابل کې د هغه په وکالت د حکومت چارې پر مخ بيولې. ده غازي ميرزمان خان او د هغه ملګري له بنده خوشې کړل. ددې پيښې خبر امير حبيب الله خان ته ورسول شو، او وويل شول چې ميرزمان خان دده په کورنۍ کې درزونه اچوي او امان الله خان بيا له بنده خلاص کړيدئ. ددې اطلاع په اوريدو امير حبيب الله خان، امان الله خان ته فرمان صادر کړ چې ميرزمان خان دې زما تر درتلو پورې د شيرپور د جرثقيل په سياه چال کې (چې په اعدام د محکومو کسانو ځاې و) واچول شي او عين الدوله دې د ميرزمان خان د بند نه د خلاصولو په وجه د دولت خزاني ته پنځلس زره روپۍ جريمه تحويل کړي. غازي امان الله خان، ميرزمان خان ته د تښتيدو سلا ورکړه، خو هغه قبوله نکړه او سياه چال ته واچول شو.

په سياه چال کې د غازي ميرزمان خان شپږ ورځې وتلې وې چې امير حبيب الله خان د لغمان په کله ګوش کې ووژل شو.. غازي امان الله خان د خپلو لومړنيو اقداماتو په ترڅ کې نه يوائې داچې غازي ميرزمان خان له بنده خلاص کړ، بلکې د هغې څخه يې وغوښتل چې د خلاصون د پاره د نورو بنديانو لست هم ورته ورکړي.

دريم څپرکی

له زندانه خلاصون او امان الله خان سره واک ته رسيدو کې مرسته

د امير حبيب الله خان وژل کيدل

امير حبيب الله خان لکه چې هرکال ژمي کې خپل دربار سره د مشرقي ولايت ته تلو ، د ۱۹۱۸ م کال د دسمبر په مياشت کې هم جلال آباد ته لاړ ، او د ۱۹۱۹ کال د فبروري په مياشت کې د ښکار په نيت د کابل له سينده تير او د لغمان په «کله گوش» کې خيمې ووهلې . د همدې سفر په ترڅ کې ، د فبروري د ۲۰/۱۹ شپې په ۳ بجو ، دتمانچې په يوه ډز ، د دغه امير د ژوند څراغ مړ شو ، کوم ته چې د ملت او دين د څراغ (سراج الملت والدين) لقب ورکړ شوې ؤ .

د لندن ټايمز معتبرې ورځپاڼې د سه شنبې په ورځ د ۱۹۱۹ کال د فبروري په ۲۵مه نيټه د وژل شوي امير په هکله وليکل چې «د افغانستان امير حبيب الله، په [لومړۍ نړيواله] جګړه کې زمونږ ښه ملګرې ؤ. په جګړې کې زمونږ د بري په هکله د هغه په عقيده کې هيڅ کمې پيدا نشو».

دغه انګريزي ورځپاڼې د هماغه ګڼې په سرمقاله کې د وژل شوي امير د شخصيت او مقام په هکله د «متحدينو د ملګرې» تر عنوان لاندې وليکل چې «د افغانستان د امير حبيب الله وژل کيدل، څوک چې د جګړې په دوران کې د لويې بريتانيا وفاداره ملګرې او متحد ؤ، پرته له شکه د منځنۍ ختيځ د نړيوالې اوضاع دپاره د اندېښنې وړ دئ . په تيرو څلورنيمو کلونو کې، افغانستان د يوه رښتيبې حائل [سپر] دولت په توګه، د ايران له لارې د هند پولو ته زمونږ د دښمن د مزدورانو د رسيدلو د ټولو هڅو مخنيوې کړې دئ.

که چيرې د کابل پر تخت ناسته پرته له کومې دعوې او جګړې هم حل شي، ګمان نه کيږي چې نوې امير به د پخواني وژل شوي امير په شان په متانت حکمراني وکړای شي. حبيب الله د خپل پلار، عبدالرحمن، په شان سختګير او ظالم نه و، خو د وخت د غوښتنو سره سم يې هيڅ وخت هم د سختو ويروونکو سزاوو په ورکولو کې شک لرلای ندئ».

د امير حبيب الله خان د وژنې له امله د اصلاح غوښتونکو ملت پالو او زوړ خيالو محافظه کارانو تر منځ د واک د لاسته راوړلو مبارزه پيل شوه، او د هغه د ځای ناستې په سر د يوې لنډې شخړې وروسته، په پای کې عين الدوله امان الله خان، د امير تر ټولو ځوان زوی او د ملت پالو د ډلې مشر بريالي شو چې د زوړ خيالو محافظه کارانو مشر، خپل تره نائب السلطنه سردار نصرالله خان له ميدانه لرې او د سلطنت تاج و تخت لاس ته راوړي.

انګريزانو نه غوښتل چې شهزاده امان الله خان پاچا شي

انګريزانو د امان الله خان واکمني د خپلو موخو د رسيدو په لاره کې خنډ ګڼلو، او نه يې غوښتل شهزاده امان الله خان، چې يو ملت پال، خپلواکۍ غوښتونکې او ستر اصلاح غوښتونکې و، د امير حبيب الله خان پر ځای د واک پر ګدۍ کښيني.

انګريزي مامورينو حتی د ۱۹۱۷ کال له پيله داسې رپوټونه ترلاسه کړي وو چې د ملت پالو د مبارزو د ښه زور، د شهزاده امان الله خان د خپلواکۍ غوښتنې او استعماري ضد افکارو او نظرياتو، د هغه د مخ په زياتيدونکي محبوبيت او سره لدې چې وليعهد نه ؤ او د امير دريم زوی ؤ، واک ته رسيدو د احتمال پوره خبرتيا يې ورکوله.[۶۶] که څه هم د امير حبيب الله خان مرګ ناڅاپي او غير مترقبه و، هغوی پوهيدل چې امکان لري د امير وژنه د يو ډول قدرت غوښتنې د مبارزې پايله وي. هغوی پيشبينی کوله چې د نصرالله خان د پلوي ملايانو

۶۶. Adamec, L. W. (1967)، ص۱۰۸.

او روحانيونو د قواوو او امان الله خان د پلوي ملي ګرا قواوو تر منځ د ټکر په صورت کې به برې او برلاسې ملت پالو ته ورپه برخه شي.[٦٧] هغوې له همدې امله د نصرالله خان د نوي امير په توګه په رسميت پيژندل و ځنډول.

له زندانه د غازي ميرزمان خان خوشې کيدل

د امير حبيب الله خان تر وژل کيدو وروسته نه يوائې دا چې غازي ميرزمان خان له زندانه خلاص او ځنځيرونه ترې لرې کړای شو، بلکې امان الله خان ورته وويل چې کولای شي د خپلو دوستانو بنديانو لست راوړي چې د بخښنې فرمان يې صادر شي. هغه زندان ته لاړ او د يوسلو پنځوس تنو هغو مبارزينو او قومي مشرانو لست يې جوړ کړ چې تير حکومت ترې ويره احساسوله او زندان ته يې اچولي وو. ددوې د عفوې فرمان صادر شو او ټول له زندانه راووتل. په دوې کې هغه کس هم ؤ چې يو کال مخکې يې په زندان کې په خنجکې (کروشنيل) د غازي ميرزمان خان دپاره دجهاد يو بيرغ اوبدلې و. له دې تاريخي وريښمين بيرغه چې قرآني آيتونه او د ميرزمان خان نوم پکې اوبدل شوي و، څو مياشتې وروسته داستقلال د ګټلو د جګړې په څلورمې جبهې کې استفاده وشوه او تاسې يې انځور د همدې کتاب په پاې کې کتلاې شئ. امان الله خان وروسته غازي ميرزمان خان د هماغه بيرغ سره د چترال جبهې ته واستولو چې زيات معلومات به يې په راتلونکي څپرکي کې وړاندې شي.

د واکمنۍ په ترلاسه کولو کې د شهزاده امان الله خان سره مرسته

د امير حبيب الله خان د ځاې ناستي د استحقاق په هکله، د دود دستور له مخې، معين السلطنه عنايت الله خان د امير د مشر زوې په توګه د پلار تر مړينې وروسته لومړنې مستحق کس ګڼل کيدو. نائب السلطنه نصرالله خان تمه درلوده چې د امير عبدالرحمن خان د وصيت او امير حبيب الله خان د

۲۷. آدمک، لودويک، دبليو (۱۳۷۰)، ص ۲۴.

موافقت له مخې د خپل ورور ځاې ونيسي (اود امير د وژل کيدو د خبر په اوريدو سره، پداسې حال کې چې د امير د خيمې دباندې ناست ؤ، او معين السطنه ته يې تسلي ورکوله، وويل چې «دا وخت تاسې ته په کار ده چې زما سره هماغسې يو چلند وکړئ لکه څنګه چې ما د ضياء الملت والدين د مړينې په وخت کې ستاسې د پلار سره کړې او د زړه له کومې خدمت وکړ[۶۸]). عين الدوله امان الله خان خپل دوهم مشر ورور عضو الدوله حيات الله خان څخه وروسته په څلورم کتار کې ځاې درلود.

سردار نصرالله خان د امير په توګه د خپلې ادعا دپاره د نبه ملاتړ خاوند و. هغه سربيره پردې چې سنت ګرا او د مذهبي ډلې مشر ؤ، د امير حبيب الله خان د واکمنۍ په وخت کې تر امير وروسته له ټولو د زيات قدرت خاوند ؤ.

د هغه په پلويانو کې د حبيب الله خان مشر زوې عنايت الله خان، شاه آغاسی علی احمد خان، د مصاحبانو متنفذه کورنۍ، حاجی عبدالرازق خان اندړ(چې د سرحد د قبايلو سره يې نږدې اړيکي درلودی)، د اسلامپور ميرصاحب جان پاچا (مشهور په شيخ پاچاچې د هډې د ملا نجم الدين آخندزاده خليفه او د لنګر مسئول) ګڼ شمير د سلطنتي کورنۍ غړي او هغه ملکي او عسکري درباريان شامل وو، کوم چې په جلال آباد کې د امير حبيب الله خان سره ملګري وو.

د ديني مشرانو لخوا صادره شوې فتوا چې «شهيد امير بايد د شهيدانو د سنت سره سم، ژر تر ژره، پرته لدې چې تشريفاتو او خاصو مراسمو ته وځنډول شي، د هغه د ځاې ناستي لخوا په هماغه جامو کې چې د شهادت په وخت کې يې اغوستلې وي، خاورو ته وسپارل شي»، نائب السلطنه نصرالله خان ته د واک د انتقال سملاسي لاره هواره کړه.[۶۹] سردار عنايت الله خان، د امير مشر زوې چې د پلار د شهادت په وخت کې هم هلته حاضر و، خپل تره نصرالله خان

۲۸. غبار، ميرغلام محمد (۱۳۶۶) ص ۷۴۱.
۲۹. نويد، سنزل (سنځل) /ترجمه مجددي، نعيم (۱۳۸۸)، ۲۱ مخ.

سره بيعت وکړ، او د هغه په پيروۍ د امير دوهم زوي، عضدالدوله حيات الله خان هم چې يو پوځي جګ پوړي افسر ؤ، نائب السلطنه سره خپل بيعت اعلان کړ. د انګريزانو د استازي، حافظ سيف الله خان په وينا چې خپله په هغه ځاې کې حاضر ؤ، د لونګۍ د ټرلو (تاجپوشی) مراسم د چهار باغ د نقيب سيد حسن ګيلانی په مشرۍ او حکم، د چهار باغ د حضرت صاحب مير محمد معصوم، اسلامپور د پاچا صاحب سيد جان [مير صاحب جان پاچا] د مشرقي د ولايت د وتلو دينو مشرانو لخوا تر سره شول.[۷۰]

د جمعې په لمانځه کې خطبه د امير نصرالله خان په نوم ولوستل شوه. نوي امير د افغانستان ولايا تو ته د فرمانونو د ليږلو او بيعت د غوښتلو په څنګ کې د بريتانوي هند وايسرای ته هم يو ليک استولې او خبر ورکړ چې «د پنجشنبې د شپې په ۳ بجو اعليحضرت سراج الملت و الدين د لغمان د درې په کله ګوش کې د يوه نا پيژندل شوي شخص په تمانچې شهيد شو او زه د ټولو لخوا د سلطنت دپاره وټاکل شوم. که د خداې رضا وه نو د دواړو هيوادونو تر منځ اړيکي به د پخوا په شان وساتم.

خو عين الدوله امان الله خان چې د پلار په نه موجوديت کې په کابل کې د سلطنت نيابت په غاړه درلود، او د انګريزانو د استائي د رپوټ له مخې په حقيقت کې د ژمې د سختو سړو په موسم کې جلال آباد ته د امير حبيب الله خان او د هغه د دربار د دغه آسانتيا څخه محروم او په جزائي توګه کابل کې پاتې شوی ؤ[۷۱]، د پلار د مرګ د خبر په اوريدو سره، په کابل کې د چارو اداره او عسکري مهمات په لاس کې واخيستل او سمدلاسه يې په جلال آباد کې د پادشاهۍ په تخت د نصرالله خان کښيناستل ونه منل. هغه په دربار کې د فبروري د ويشتمې نيټې د غونډې په جوړولو سره، نصرالله خان د خپل پلار په وژنه کې شريک وبللو او اعلان يې وکړ چې د خپل پلار د قتل مجرم سره به بيعت ونکړي. امان الله خان همدا شان ادعا وکړه چې د هغه دوو مشرانو

۷۰. هماغه ځاې ۲۲ مخ.

۷۱. د انګريزانو د استخباراتو د سياسي او امنيت څانګې د ۲۰/۲۸۹ شمېرې رپوټ دوهم مخ.

ورونود نصرالله خان لخوا د سلطنت د غصب سره د موافقې په کولو د سلطنت تاج او تخت ته د رسيدلو خپل حقوق له لاسه ورکړي دي. هغه د خپل پلار قاتلينو ته د سزا د ورکولو په غوښتنې سره د پوځ د افسرانو او شهيد امير ته د وفادارو مخورو ملاتړ هم ترلاسه کړ.[۷۲]

اروابنا د فيض محمد کاتب هزاره د سراج التواريخ په څلورم ټوک کې خپل تره سره د امان الله خان د بيعت د نه کولو علتونه، لکه چې امير نصرالله خان ته د ملا غلام محمد خان د کابل په احوال کې راغلي، داسې ليکي:

«لومړې علت، دهغه لخوا د فراش باشي شجاع الدوله خان په استولو او د امارت د ليک راوړلو سره راته جوته شوه چې د وروري د هغې زياتې مهربانۍ او لطف سره سره چې پلار يې د ده ترە سره کړې، هغه خاورو ته د پلار د سپارلو تر وخته هم يو ځل د هغه مخ او څيره ونه ليدله.

دوهم علت داچې، د پلار د قاتل په لټولو او موندلو پسې ونه ګرځيد، او که څه هم د پلار ځينو خدمتګارانو يې د قاتل په پيدا کولو ټينګار وکړ، خو هغه د اوريدلو ډډه وکړه او د لټولو په هکله يې کوم اقدام ونکړ...

دريم علت، د باغ شاهي پر ځاې چې د هغه د ښخولو مناسب ځاې ؤ، د شاهي بڼ په هديرې د بدلولو د مخنيوي په نامه يې هغه په سپکه د ګلف د لوبې په ميدان کې ښخ کړ، تر څو خلکو ته معلومه او څرګنده شي چې هغه په ژوند کې لوبو او عياشۍ ته زياته ليوالتيا درلوده، نو ځکه په لوبغاړي کې ښخ کړای شو.

څلورم علت، په خپلو ځينو ويناوو کې يې ملوکانه ذات په ناوړو او نا مناسبو الفاظو سره ياد کړې دئ.

پنځم علت، د ملکي ايشک آقاسي علي احمد خان په وينا يې سمدلاسه، پرته لدې چې د کار د پايلې اړخونه سنجولي وي، امارت ومنلو او زمونږ د مشر

۷۲. نويد، سنزل/ترجمه مجددي، نعيم (۱۳۸۸)، ۲۳ مخ.

ورور معين السلطنت او شهيد اعليحضرت د نورو زامنو د تسليت او همدردۍ دپاره هيڅ تم نشو او انکار يې ونکړ.

شپږم علت، زه يې پردې او مخالفه ګڼلې، سمدلاسه يې د جلال آباد او کابل ترمنځ تليفون بند کړ».[۷۳]

ښاغلي مجددي، د کاکا خيل له قوله د پلار په وژنه کې د نصرالله خان د تورن کولو په هکله ليکي چې د سردار نصرالله خان لخوا په چټکۍ د سلطنت قبلول، هغه هم د قبايلو د مشرانو، سلطنتي کورنۍ او مشورتي شورا د غړو د بللو پرته، امان الله خان شکمن کړ.[۷۴]

پر خپل تره د امان الله خان بريالیتوب

د خلکو په زړونو کې د امان الله خان محبوبيت، په کابل کې امان الله خان ته د عسکري لوړپوړو افسرانو تسليميدل، د دولت پر خزانې کنټرول، په مشرقي کې د غازي ميرزمان خان په ګډون د امان الله خان د پلويانو چټک او پراخه فعاليت، د جلال آباد د عسکري قواوو شورش، د امير امان الله خان په نوم د خلکو، او ملکي او نظامي مامورينو د بيعت ليکونو رسيدل، نصرالله خان ته د شجاع الدوله لخوا په شفاهي توګه د کابل د وضعيت تفصيل، د امان الله خان لخوا د خپلواکۍ اعلان او نورې کورنۍ او باندينۍ ستونزې سبب شوې چې نصرالله خان د دينې متنفذو مشرانو د وعدې او حمايت سره سره، د دينې د تويدلو او کورنۍ جګړې د مخنيوي دپاره د فبروري په ۲۸مه نيټه د افغانستان د سلطنت د غوښتلو څخه د لاس اخيستلو اعلان وکړي.[۷۵]

اروابناد غبار ليکي چې نائب السلطنه د دينې تويول نه غوښتل او د خپلو پلويانو د جګړې نقشه يې ونه منله. ددې نقشې له مخې په نظر کې وو چې ناظم

۷۳. کاتب، فيض محمد (۱۳۹۰) سراج التواريخ، څلورم ټوک، دريمه برخه، ۲۷۳مخ.
۷۴. مجددي، فضل غني (۱۹۹۷)، افغانستان در عهد اعليحضرت امان الله خان، ۳۳ مخ.
۷۵. د نائب السلطنه د استعفا متن (د ۱۳۳۷ هجري قمري کال د جمادی الاول په ۲۵ مه / د ۱۹۹ کال د فبروري ۲۸مه) د امان افغان د جريدې په دوهمه ګڼه کې چاپ شوې دئ.

دوست محمد خان د ګردیز د نظامي قواوو په ملاتړ د جنوبي له لورې، معین السلطنت د تګاو د خلکو او مستوفی المالک [د شاعر استاد خلیل الله خلیلي پلار] د شمال له لورې، او خپله سردار به د مشرقي د نظامي قواوو سره د شرق له لورې په کابل حمله وکړي. د کونړ شیخ پاچا [د اسلامپور پاچا صاحب] هم، پرته لدې چې بریالې شي، هڅه وکړه چې د نصرالله خان د استعفا مخنیوې وکړي. هغه حتی وعده وکړه چې د لس زره وسله والو مومندانو سره پر کابل حمله او عین الدوله ونیسي. سردار نصرالله خان وویل چې زه له هغې پادشاهۍ تیر یږیم چې بنسټ یې د وینې په توئیدو ولاړ وي. نو بیا یې خپل منشي میرزا محمد خان ته امروکړ چې د امیر امان الله خان په نامه خپله بیعت نامه ولیکي.[۷۶]

خوښاغلي محمد طاهر قدوس، د خپل نیکه په روایت چې د اروابناد ناظم دوست محمد خان زوی ؤ، د غازي امان الله خان سره د ناظم دوست محمد خان مخالفت نه تائیدوي او هغه سم نه ګڼي.[۷۷]

ښاغلي عزیزالدین وکیلي پوپلزي، پدې هکله لیکي چې دوست محمد خان مشهور په ناظم او د هغه ورور خواجه محمد خان، چې د میرداد خان بارکزي د زوې امیر محمد خان زامن وو، او دواړو ورونو د اماني سلطنت نه اوه کاله مخکې په جنوبي کې حکمرانان او د ښه رسوخ او شهرت خاوندان وو، د نورو کسانو په شان د پنجشنبې په ورځ د جلال آباد په شاهي باغ کې حاضر او د امیر نصرالله خان سره بیعت وکړ[۷۸]. هغه زیاتوي چې خواجه محمد خان، چې د امیرحبیب الله خان په واکمنۍ کې د نائب السلطنت سردار نصرالله خان د حضور ایشیک آقاسي ؤ، په جلال آباد کې د نصرالله خان د امارت د اعلان په

۷۶. غبار، میر غلام محمد (۱۳۷۲) ص ۷۴۳.

۷۷. د محترم محمد طاهر قدوس (شاغاسي) سره په کلیفورنیا کې د لیکوال د ۲۰۱۷ کال د اکتوبر د میاشتې تلیفوني مرکه.

۷۸. عزیزالدین وکیلي پوپلزي (۲۰۱۷). سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان/لومړې ټوک، ۲۳۱ مخ.

سبا د جمعې په شپه، امير نصرالله خان ته وړاندیز وکړ چې خپل زوې سردار عزیزالله خان ته اجازه ورکړي چې زما سره د شینوارو د سیمې خواته لاړ شي، تر څو د شینوارو د خلکو یو لښکر جوړ او مرسته وکړم ، خو امیر نصرالله خان موافقه ونکړه.

ښاغلي مجددي په جلال آباد کې سیاسي پیښو ته، چې د نصرالله خان د سلطنت د سقوط سره یې نیغ په نیغه تړاو درلود ، په اشارې سره لیکي چې «د امیر نصرالله خان استعفی یواځې د وینې د توئیدو او یا اسلام او مسلمانانو سره د مینې له امله نه وه. امیر نصرالله خان یو هوښیار، عاقل او سیاسي سړې ؤ، د خپل چاپیریال د احوال نه ښه خبرؤاو پوهیدو چې جنرال نادر خان او د هغه ورونه په پټه د امان الله خان سره اړیکي لري او شجاع الدوله هم د اطمینان وړ ندئ.[۷۹]

په مشرقي کې د شهزاده امان الله خان د پلویانو چټک او پراخه فعالیت

لکه چې دمخه ذکر شو ، واکمنۍ ته په رسیدلو کې، د سردار نصرالله خان د ادعا څخه مذهبي او محافظه کارو ډلو ، د امان الله خان ورونو ، د مصاحبانو کورنۍ، د ناظر صفر محمد خان کورنۍ، حاجی عبدالرازق خان اندر[۸۰]، د کونړ د اسلامپور میرصاحب جان پاچا ، د سلطنتي کورنۍ ګڼ شمیر غړو ، او هغو ملکي او عسکري درباریانو ملاتړ کوو ، کوم چې د وژل شوي امیر سره په جلال آباد کې یوځاې وو.

که څه هم د نصرالله خان او امان الله خان ترمنځ د واکمنۍ د ترلاسه کولو د

۷۹. مجددی، فضل غنی (۱۹۹۷)، ۳۲ مخ.

۸۰ . حاجی ملا عبدالرازق خان اندړ د امیر حبیب الله خان ددربار امام ا و دکابل د سلطانیه مدرسې رئیس ؤ. هغه د سردار نصرالله خان اعتباري سړې او د سرحد د قبایلو د مشرانو سره ټول اړیکي د هغه لخوا ترسره کیدل. د امیر حبیب الله خان د وژل کیدو نه وروسته هغه د خپلو دوو زامنو سره د کامې له لارې مومندو ته لاړ، او دا کار یې د نصرالله خان په ګټه کمپاین وګنل شو. وروسته د غازي امان الله خان لخوا کابل ته وبلل شو او د آزاد سرحد د قبایلو د تبلیغاتو د رئیس په توګه وټاکل شو.

کشمکش او مجادلې په ترڅ کې هر چيرې چه د امان الله خان سره مخالفت احساس شو، د هغه ځاې عسکرو د هغه ملاتړ وکړ (د بيلگې په توګه په قطغن کې يې والي ناظر محمد صفر خان، چې د نائب السلطنت دپاره بيعت پانې برابره کړې وه، له کاره لرې او کابل ته واستولو، په ميمنه کې جنرال عبدالغفار خان د امان الله خان د پلويانو لخوا ونيول شو، او دا کار بيا ورسته په هرات او مزار شريف کې هم تکرار شو)، خو په جلال آباد کې د سياسي پيښو جريان د نصرالله خان د سلطنت په رنګولو کې نيغ په نيغه مهم تاثير درلود، او پدې برخه کې د غازي ميرزمان خان هلې ځلې او کوښښونه، چې دامير حبيب الله خان د وژول کيدو په لومړنيو شيبو کې له زندانه خلاص شوې ؤ، له ورايه درک کيدلاې شي.

د سردار نصرالله خان د استعفی د علت څخه هم څرګنده ده چې هغه د امان الله خان د پلويانو په کلک مقاومت پوهيده، او ګواکې د وينې توئيدلو د مخنيوي دپاره له خپلې ادعا څخه لاس په سر او امان الله خان ته خپله بيعت پانې واستوله.

د بناغلي مجددي په کتاب کې لوستل کيږي چې «جنرال نادر خان د افغانستان د سلطنت څخه د امير نصرالله خان تيريدل، د امير امان الله خان د پلويانو پراخه حرکت ګڼې او وايي چه د امان لله خان پلويان د عسکري فرقو منځ ته ننوتلي، شبنامې يې خپرې کړې وې او عسکر يې د جلال آباد د دولت په خلاف شورش ته بلل. بناغلې مجددی زياتوي چې د نصرالله خان د سلطنت تر اعلانيدو شپږ (۶) ساعته وروسته د امان الله خان پلويان جلال آباد ته ورسيدل، د بريښنا په شان هرلورې ته خپاره، د امان الله خان فرمانونه يې وويشل او هم يې خلک د پيسو په ورکولو د امان الله خان بيعت ته وبلل»[۸۱].

د جنرال محمد نادر خان په ژوندليک يا بيوګرافی کې، چې په ۱۳۱۰ کال کې د برهان الدين کشککي لخوا د «نادر افغان» ترعنوان لاندې نشر شويده، راغلي

۸۱. مجددی، فضل غنی (۱۹۹۷)، ۳۲ مخ.

چې « له يوې خوا د افغانستان د خبر رسولو ټولې ذريعې تر سانسور لاندې نيول شوې وې، او د نصرالله خان د امارت د اعلانولو او مشرقي شاهي فرمانونو زياته برخه د لارې په منځ کې ونيول شول، اوټولې لارې او ګودرونه تر سخت عسکري نظارت لاندې ونيول شوې، او له بلې خوا د پاروونکو اعلانونو او تبليغاتو له لارې د پروپاګند ګڼ شمير ډلې هرې خوا په خاصه توګه موټرو سره جلال آباد ته واستول شوې چې د شپږو ساعتونو په موده کې فتح آباد ته رسيدلي او هلته ښکته شوي... تر څو سمدلاسه د يوې بلوا د جوړولو او قيامت ته ورته شور او غوغا په راپيدا کولو لاس پورې کړي. د امير نصرالله خان ټول ملګرې هيئت تالا ترغې او د سلطنت پخې ستې او مهم غړي ونيسي. د اماني حکومت د همدغه مهمو هڅو او مؤثره اقداماتو په وجه نه يوازې داچې د نصرالله خان حکومت سقوط وکړ، بلکې په ټوله مشرقي کې يوسخت اړودوړ خپور شو. ستر اشخاص او د سراجيه حکومت لوې مشران چې په هغوې کې د سردار يحيى خان او امير نصرالله خان کورنۍ او د سردار عنايت الله خان معين السلطنه منسوبين او متعلقين هم شامل وو، يو تر بل وروسته بنديان او کابل ته واستول شول.»[۸۲]

د امان الله خان د پلويانو د فعاليت په هکله، په کابل کې د انګريزانو د وکيل د رپوټونو يوې نمونې ته پام وکړئ. هغه ليکي: «ويل کيږي چې د بټيکوټ سيد مختار پاچا ځکه بندي او په ځنځيرونو وټړل شو چې هغه د نصرالله خان د پلويتوب او د خپل نوي امير وراره سره د جګړې د کولو په صورت کې، د پنځه زره قومي لښکر د تيارۍ اعلان کړې ؤ»[۸۳].

ريه تالی ستيوارت په خپل معروف کتاب «اور په افغانستان کې» ليکي چې «بيا د جمعې ورځ راورسيده، او نصرالله خان، چې تل به يې د جمعې لمونځونه په جومات کې په جمع کول، د امير امان الله خان په نوم د خطبې په لوستلو حيران شو. ملا دغه خطبه د سرنيزې د فشار له امله لوستلې وه. دا حرکت حتی

۸۲. کشککی، برهان الدين (۱۳۱۰)، ۹۴-۹۵ مخونه.

,, .Oriental and India Office Collections, L/P&S/10/203

د نصرالله خان د مذهبي ملګرو د پاره هم ډير چټک ؤ. د قبايلي جنګيالیو څو ډلو د هغې د مرستې د پاره جلال آباد ته د ننوتلو کوښښ وکړ، خو د ساتونکو لخوا بيرته تګ ته اړ شول. نصرالله خان چې بله چاره نه درلوده، دجومات پريښودلو ته مجبور شو، تر ټولو مهم کسان يې راټول کړل، او د امان الله خان په ګټه يې استعفی وکړه».[۸۴]

د امان الله خان د تاجپوشی مراسم په کابل کې په رسمي توګه په هماغه ورځ تر سره شو، په کومه چې نائب السلطنت خپله استعفا اعلان کړه. حضرت فضل محمد مجددی، چې وروسته په شمس المشايخ مشهور شو، د آخوند زاده حميد الله، مشهور په تګاب ملا صاحب سره د لونګی (پګړۍ) د ټرلو مراسم د کابل د عيدګاه په جومات کې سر ته ورسول.

په لنډ ډول ويلاې شو چې شخصي محبوبيت، نيک اخلاق، د مظلومانو، او ملکي او عسکري مامورينو سره په رحم او مروت چلند، د بيوځلو سره سخاوت او د مشروطه غوښتونکو سره صميميت غازي امان الله خان ته د

۸۴. Stewart, Rhea Talley (1973)، ص ۳۵.

رعيت پلويتوب ترلاسه کړ.

په کابل کې پر اردو او د دولت پر خزانې د کنټرول په څنګ کې، په مشرقي کې د امان الله خان د پلويانو چټک او پراخه فعاليت د هغه د بريالیتوب دپاره لاره هواره کړه. هغه بريالیتوب چې په هغه کې «د جلال آباد اردو د خپلو ليکو له منځه د غلام رسول خان په نامه يو هراتي عسکر د وکيل او قوماندان په توګه وټاکلو. دې نوي قوماندان پر خزانې، ګودام، جبه خانې او ټولو دولتي ادارو محافظو ګمارل، خطبه يې د امير امان الله خان په نوم ولوستله، د نائب السلطنه شاهي بيرغ يې د ودانۍ له بامه ښکته او نائب السلطنه يې په درناوي سره تر نظارت او حفاظت لاندې وساتلو. سپه سالار سردار محمد نادر خان او د هغه کورنۍ يې د ميرزا محمد حسين خان مستوفی الممالک سره بنديان او د کندهکمشر شاه عليرضا خان تر قوماندې لاندې د ساتونکو قواوو په وسيله کابل ته استولي او د عسکري قواوو بيعت يې د خپل استازي په لاس د کابل دربار ته واستولو»[۸۵].

د انګريزانو د سفارت د ختيځو چارو د سکرتر په استخباراتي رپوټ کې پدې هکله ليکل شوي چې «امان الله خان د پيښو د عادي بهير په ترڅ کې د افغانستان تاج او تخت ته د رسيدو چانس ځکه نه درلود چې هم يې تره نصرالله خان او هم يې ميرنې ورور عنايت الله خان لا له پخوا دا ډول ادعاګانې درلودلی».

پدې رپوټ کې زيات شوي چې «**نصرالله خان او عنايت الله خان دواړه د ډير اثر رسوخ خاوندان وو. نو ځکه امان الله خان د خپل بري او خپل تره او ورور د نفوذ د کمزوري کولو دپاره يو پلان جوړ کړې ؤ، او په افغانستان کې د قدرت او نفوذ د خاوندانو د ملګرتوب د لاسته راوړلو دپاره يې ، هغوې ځانته جذب کړل، تر څو د افغانستان د تخت او تاج د وراثت د حق په سر د رقابت د فرصت د پيداکيدو په صورت کې په يوه ښه موقعيت کې ځاې ولري.**

۸۵. غبار، ميرغلام محمد (۱۳۲۲) ۷۴۴مخ.

له همدې امله امان الله خان د ټولو هغومخورو سړو سره چې له مرکزه لرې ولایاتو څخه کابل ته راتلل، پیژندګلوي ترلاسه کوله او د هغوې د ستونزو حل کول يې خپله دنده ګڼله . که چيرې د سفر مقصد خپله امان الله خان سره کتل ؤ، خپله به هغوې ته رسيده، او مخکې لدې چې هغوي خپلو کورونو ته ستانه شي، هغوې ته به يې د توجه وړ سوغاتونه تقديمول .

امان الله خان په يوه لنډ وخت کې و توانيده چې شور بازار د حضرت او قلعۀ قاضي د شاه صاحب په شان روحاني مشرانو، مهمو ملايانو، او د کونړي ميرزمان خان په شان قومي مشرانو پلويتوب لاس ته راوړي »[۸۶].

Both Nasrullah Khan and Inayatullah Khan, had, in consequence, considerable influence and, therefore, Amanullah schemed to undermine the influence of both his uncle and his brother and to win over to his side and to gain for himself the friendship of men of influence and power in Afghanistan so that, should the opportunity occur, he might be in a favourable position to contest with the rightful heirs the throne of Afghanistan. Amanullah, therefore, ingratiated himself with all men of influence coming to Kabul from the outlying Provinces and made it his business to smooth away any difficulties for them. If the object of their visit was with Amanullah himself then he personally attended on them and before they left for their homes he would present to them substantial gifts. In a short space of time Amanullah had won over to his side spiritual leaders of the calibre of the Hazrat of Shor Bazaar, Shah Sahib of Kala Qazi and other important mullahs as well as tribal leaders men like Mir Zaman of Kunar;

کونړي غازی ميرزمان خان د خپلو خدمتونو په پاس د غازي امان الله خان لخوا د وفا په نشان ولمانځل شو.

۸۶. د «امان الله د سقوط په نامه د انګريزي استخباراتو محرمانه يادداشت چې د شيخ محبوب علي د فارسي رپوټ څخه تورن رابرت نوئل ګيرلينګ سکات، په انګريزي ژبه ترجمه او د باندنيو او سياسي چارو څانګې د ۱۹۳۰ کال د مارچ په مياشت کې خپور کړې دئ. د دوسيې شميره L/P&S/20/B289

څلورم څپرکی

دافغانستان د خپلواکۍ د بیرته تر لاسه کولو په جګړه کې زړورتیا

د خپلواکۍ د څلورمې جبهې قوماندانې (د چترال جبهه)

د افغانانو او انګریزانو د دریمې جګړې څلورمه جبهه د چترال او کونړ ، د بریکوټ او ارنوی او همدارنګه د چترال د محاذ په نامه هم یاده شوې ده. په بریتانوي رسمي اسنادو (لاسوندونو)، د افغان - انګریز د دریمې جګړې په رپوټونو (راپورونو)، محرمانه (پټو) ټلګرامونو او د انګریزانو په استخباراتي رپوټونو کې د شمالي چترال د جبهې محاذ، د شمالي چترال د جبهې او د ۱۹۱۹ کال د می څخه تر جولای پورې پر چترال د افغانانو د تیري په نامه یاده شوې ده.

پر محافظه کارو د ملت پالو د بریالیتوب، او د خپلواکۍ د جګړې د پلان د تیاریدو وروسته، غازي امان الله خان د هغې پیژندګلوی او هغه ډاډ پر بنسټ چې پر غازي میرزمان خان یې درلود، هغه ته د چترال د جبهې د قوماندانۍ دنده وسپارله.

په نوموړې جبهه کې ولسي رضاکارو او پوځي ځواکونو ګډون درلود. یو شمیر لیکوالانو غازي میرزمان خان کونړې د چترال د جبهې د قومي ځواکونو مشر او جنرال عبدالوکیل خان نورستاني یې د پوځي ځواکونو قوماندان ښودلی دی، خو دا خبره رښتیا نه ده. جنرال عبدالوکیل خان نورستاني، چې د افغان پوځ د تکړه او روزل شوو جنرالانو څخه وه او وروسته بیا د نایب سالار

رتبې ته رسيدلی وه، د جګړې د پيل څخه ۴۲ ورځې وروسته د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲۳ د دې جبهې پر لور و خوځيده، او دنده يې درلوده چې د دوکلام او ارنوی په سيمو کې تر لاسه (فتح) شوې ځايونه تسليم او د هغه ساتنه وکړي. د دې ټکي په پام کې نيولو سره چې د خپلواکۍ د جګړې اوربند د ۱۹۱۹ کال د جون په ۳ نيټه اعلان شوی، نو ښکاره خبره ده چې جنرال عبدالوکيل خان نورستاني د اوربند د اعلان څخه درې اونۍ وروسته جبهې ته رسيږي او شوني نه ده چې دی د هغې جبهې قوماندان و اوسي.

تاسو به يې وروسته وګورئ، چې د اوربند د اعلان خبر ناوخته و رسيد، او حتی له هغه وروسته بيا هم د غازي ميرزمان خان کونړی ځواکونو نه يوازې دا چې د انګريزانو انو په غوښتنه له خپلو سنګرونو شاته نه شول، بلکې د هغه وروسته يې هم د اسمار د ځواکونو په ملتيا چې د جنرال عبدالوکيل خان نورستانی تر قومندانۍ لاندې وې، خپلو عملياتو او پرمختګ ته دوام ور کړی دی. د دې جبهې په اړه بشپړ معلومات کولای شئ "د افغانستان د خپلواکۍ د بيرته ترلاسه کولو جګړه: د چترال او کونړ له يادې وتلې جبهې" د کتاب څخه چې همدې مولف ليکلی دی، تر لاسه کړئ. دلته د دې جبهې د پيښو په اړه په لنډه توګه يادونه کيږي.

د څلورمې جبهې د جګړې لنډيز

د ۱۹۱۹ کال د می په ۵مه نيټه، کله چې د افغانستان او بريتانيې ترمنځ اړيکې خړې پړې شوې، په چترال کې د انګريزانو د سياسي استازي مرستيال (Assistant Political Agent) [۸۷] او جګړن ريلی (Major Reilly) د برتانيې د پوځ د چترال د سکاوټ آمر دريو ټولیو ته د تيارسئ امر ور کړ[۸۸].

۸۷. Noel Edmund Reilly د ۱۹۱۵ کال څخه د انګريزانو د سياسي استازي د مرستيال په توګه د دير، سوات، او ملاکنډ په سيمو کې دنده تر سره کوي.

۸۸. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۲ مخ، Robson, Brian (2004) ۳۴ مخ، او Government of India. (1926)، ۸۹ مخ.

بريتانوي ځواکونه د سفر په وسايلو سمبال وو. په ورته وخت کې، د دروش د کلا ګارنيزون (Drosh Kala) د ډګروال سامبورن پالمر (Lieutenent Colonel Sambourn-Palmer)[۸۹] تر قوماندې لاندې، دفاعي حالت ونيوه او د تيارسئ حالت يې غوره کړ.

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۸ (د ۱۲۹۸ د غوايي ۱۷) غازي مير زمان خان د خپلو څلور سوه (۴۰۰) اولسي جنګيالیو سره د اسمار له لارې د بريکوټ لورې ته و خوځيد. د په شمال لويديز سرحدي ايالت کې د انګريزانو عمومي کميشنر په هند کې د بريتانوي هند د حکومت سکرټر، د انګلستان نائب السلطنه او د انګريزانو د ځواکونو عمومي قوماندان ته د ۱۹۱۹ کال د مې په لسمه له چترال څخه د انګريزانو د استازي د يوه ټلګرام نقل استوي، چې متن يې په دې ډول و: «د ارندو څخه را رسيدلي رپوټونه[۹۰] څرګندوي چې **له سرکانو څخه ټول پوځي ځواکونه ،د بريکوټ د پوستې د پياوړتيا لپاره د مير زمان خان تر مشرتابه لاندې، پر چترال د برید په موخه ځانګړي شوي دي . مير زمان خان د مې په اتمه د شپې په اته بجو اسمار ته و رسيد. د يو رپوټ له مخې به برید، په ۱۵ مه نيټه پيل شي. بل رپوټ وايي چې هغوی به د ټوپکو تر رسيدلو پورې چې له جلال آباد څخه به و رسيږي، انتظار و باسي... مهتر مونږ سره د مرستې ژمنه کړې او د وفاداری پيغام يې استولی دی**».[۹۱]

د ټلګرام د انګليسي متن څخه را اخستل شوي برخه:

“Report received from Arandu that all regular troops from Sarkanni reinforcement to Barikot Thana five regiments have been allotted for an attack on Chitral under Mir Zaman Khan, who reached Asmar, May 8th, at 8 P.M. Attack will, according

۸۹. Frederick Carey Stukely Sambourne-Palmer د ۱۹۱۲ او ۱۹۲۰ کلونو تر منځ چې وکړی د راجپوټ د ځواکونو مشري په غاړه لرله او بيا يې د راجپوټ د ۱۰ او ۷ کنډک مشري په غاړه لرله.

۹۰. هغه نوم چې انګريزان او چترالیان يې د ارنوی لپاره کاروي.

۹۱. د انګريزي استخباراتو محرمانه اسناد، د ۱۹۱۹ د مې ۱۱ نيټه، په شمال لويديځ سرحدي ايالت کې د انګليسانو د عمومي کمشنر ۱۳۰۹ ګڼه ټيلګرام، بريتانوي هند د حکومت سکرټر، په هند کې د انګلستان نائب السلطنه او د انګليس د ټولو ځواکونو قوماندان

to one report begin on the 15th instant, another report is that they will await rifles which are expected from Jalalabad".

غازي ميرزمان خان په دې سيمې کې د انګريزانو د نوکرانو او جاسوسانو عملياتو څخه د خبريدو وروسته، په اسمار کې له ځنډ پرته، د ناړې پر لور خپل حرکت ته دوام ورکړ او د جمعې د ورځې د سهار په ۸ بجو، د ۱۹۱۹ کال د می په ۹ نيټه (چې د ۱۳۳۷ کال د شعبان ۸ او د ۱۲۹۸ کال د غوايي ۱۸ سره سمون لري) بريکوټ ته ورسيد.

پوهاند رازقي نړيوال د «لرغونې او اوسنۍ کونړ» کتاب په ۲۰۹ مخ کې دې موضوع ته داسې اشاره کوي: «بايد و ويل شي چې د چترال په جبهه کې چې هرځومره انګريزي جاسوسانو فعاليت وکړ بيايې هم کومه نتيجه ورنکړه».

غازي ميرزمان خان له هغه وروسته چې سرحد ته نږدې د ارنوی په سيمه کې ځای پرځای کيږي، د پوله ساتو ځواکونو د قوماندان کرنيل خورشيد خان سره يو ځای جهاد او پر بريتانيايي تاسيساتو بريدونو ته ځان چمتو کوي.

د ۱۹۱۹ کال د می په ۹ نيټه، (د ۱۲۹۸ کال د غوايي په ۱۸)، بريتانويانو د چترال د سکاوټانو څخه دوه ټولي د چترال د سيند په کينه غاړه (کونړ) کې د ګله پيچ (Galapach) سيمې ته چې د ميرکهنۍ (Mirkhani) د کښتنۍ برخې په ۲ مايله واټن کې پرته ده، استوي، تر څو د سيند د غاړې لاره وځاري.

د چترال مهتر هم يو لښکر چمتو کوي او د دوه شهزادګانو، دوه ترونو او يو مشر زوې يا ولیعهد تر مشرۍ لاندې يې د افغانستان پولو ته استوي. د دې لښکر دوه ډلې، چې زره کسه لري، د بدخشان د غاښو د ساتلو لپاره ټاکل کيږي. يو د شهزاد غازي الدين تر مشرتابه لاندې د "دو راه" د غاښې او بل يې د شهزاده محمد مظفرالملک تر مشرتابه لاندې د "بروغيل" غاښې ته استول کيږي. بله ډله د هغه د مشر زوی او د مهتر د ځای ناستي، شهزاد نصيرالملک[۹۲]، او د مهتر ورور چې "دستګير" نومېږي، تر مشرۍ لاندې د

۹۲. نصيرالملک په ۱۹۴۰ کال کې د چترال مهترۍ ته ورسيد.

نورستان لوري ته د غښنو د ساتنې او د افغانانو د برید د مخنيوي لپاره پر دندو ګمارل کيږي.

د ۱۹۱۹ کال د مې د مياشتې په ۱۲مه نيټه (د ۱۲۹۸ کال د غوايي د مياشتې ۲۱ چې د ۱۳۳۷ د شعبان د مياشتې ۱۱مې) سره سمون لري، د غازي ميرزمان خان تر مشرۍ لاندې شاوخوا درې سوه اولسي جنګيالي د پولې څخه تر تيريدو وروسته، د بريکوټ سميې ته مخامخ، د چترال تر واکمنۍ لاندې سيمو "ارنوی"، "دوکلام"، "لمبرټ" او "ګلۍ"، باندې برید وکړ او تر خپلې ولکې لاندې يې راوستلې. د دغو سيمو د نيولو وروسته، افغان جنګيالیو خپل پرمختګ شمال ته، د ميرکهنۍ پر لور چې د کونړ د سيند د شمال په اوږدو کې پرته ده، دوام ورکړ.[۹۳]

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۱۳ د (۱۲۹۸ کال د غوايي په ۲۲) په چترال کې د بريتانيا استازی جګړن ريل خبريږي چې د غازي ميرزمان خان کونړۍ لښکر د کونړ د سيند ختيځې غاړې ته "دمر نثار" او "کاوټي" چې د "ميرکهنۍ" سره د ۸ مايلو په واټن کې پرتې دي، تر ولکې لاندې راوستي دي او د جنوب لوري ته يې د چترال د سکاوټ د ځواکونو په ۲ مايله واټن کې مورچې نيولي دي[۹۴]. په ورته وخت کې، د ميرکهنۍ په لويديځې برخه د پيټاسن يا پاتکون په غښې (Patkun) کې د ځارونکې اور رېنا ليدل کيږي. دا ننښې يا شفر د افغان ساتونکو د پوستو د لويديځ لوري څخه د غازيانو د برید خبر ور کوي. بريتانوي قوماندانانو داسې و انګيرله چې د افغان پوځ قوماندان غواړي په دروش برید وکړي. د دې خبر په ترلاسه کيدو، جګړن ريلی، د چترال د دوه ټولیو سکاوټانو او د مهتر ديو سل او شل (۱۲۰) تنو ساتونکو سره د دروش څخه د ميرکهنۍ پر لور حرکت وکړ، تر څو د ګله پيچ له پورتنيو برخو څخه و کولای شي هم د پاټکون د غښې څارنه وکړي او هم د کونړ د سيند په ختيځو

۹۳. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۲ مخ، Robson, Brian (2004) ۳۵ مخ، او Government of India. (1926)، ۸۹ مخ.

۹۴. هماغه ځای

برخو کې د افغان ځواکونو پرمختګونه و څارې. هغه ديرش (۳۰) تنه د نغر په سيمه کې، د ۲ مايلو په واټن د ميرکهنۍ په شمال کې ځاې پر ځاې کړل، خو له هغه وروسته پوه شو چې د لويځ له لورې د افغانانو د برید خبر رښتيا نه وه.

د ۱۹۱۹ کال د مې په مه۱۴ (د ۱۲۹۸ د غوايي ۲۳ مه) نيټه د افغان اولسي ځواکونو او بريتانوي ځواکونو تر منځ سخته جګړه پيل کيږي، افغانان بريالي کيږي چې انګليسي ځواکونو ته ماتې ور کړي او "ګله پيچ" تر ولکې لاندې راولي.

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۱۵مه (د ۱۲۹۸ د غوايي ۲۴مه) نيټه جګړن ريلي "ميرکهنۍ" ته د رسيدو سره سم خبر ترلاسه کوي چې افغانانو د کونړ د سيند په دواړو غاړو کې د شمال پر لور پرمختګ کړی دی او د انګريزي ځواکونو يو ټولی چې په "ګله پيچ" کې يې ماتې خوړلې د "ميرکهنۍ" پر لور د تيښتې په حال کې دی. جګړن ريلي د چترال د سکوټانو يو تازه دمه ټولی د مهتر د ځينو سړيو سره د کونړ سيند لويديځو غاړو ته ليږي او خپله د سيند په ختيځه غاړه کې، د تښتيدلي لښکر مخه نيسي او د "ګله پيچ" د بيرته نيولو لپاره چمتو کيږي.

تر دې مهاله د چترال په جبهه کې افغان ځواکونه، د غازي ميرزمان خان د څلور سوه (۴۰۰) اولسي جنګيالیو او د خورشيد خان ديوه ټولی پوځيانو څخه جوړ شوي دي.

د افغان غازيانو لنډ مهاله پرشانګ

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۱۲مه (د ۱۲۹۸ د غوايي ۲۵ مه) نيټه د انګريزانو د تازه دمو او افغان لښکر تر منځ د "ګله پيچ" او "کاوټي" په محاذونو کې لاس په لاس جګړې دوام درلود. "کاوټي" د سيند ختيځې لورې تر برید او د توپخانې تر اور لاندې راځي په يوه سخته او نا برابره جګړه کې، انګريزان د افغانانو پر مورچلو حاکمې نقطې تر ولکې لاندې راوستلې شي او له هغه ځايه افغان غازيان د غرني توپ د ګولیو تر اور لاندې نيسي. افغانانو له "کاوټي" څخه

شاته تګ وکړ او د شاته تګ پر مهال يې يوازې يو ستنډرډ توپ چې له کاره لويدلی و، پر ځای پريښود. دا توپ وروسته چترال ته استول کيږي او د بريکوټ په جګړه کې د نيول شوي توپ په نامه، د چترال د شاهي کلا په مخ کې د ننداري او ښکلا لپاره ايښودل کيږي.

د ۱۹۱۹ کال د می په ۱۷ مه (د ۱۲۹۸ د غوايي ۲۸مه) نيټه د "دمرنثار" و "کاوټي" په محاذونو کې سخته جګړه نښلي چې د سختو تلفاتو سبب کيږي. انګريزان په دې مورچل کې د افغانانو مرګ ژوبله ديرش (۳۰) شهيدان او څلويښت (۴۰) ټپيان په ګوته کوي.

يوه ستره ستونزه چې د جبهې قوماندان، غازي ميرزمان خان، ورسره لاس او ګريوان ؤ، د مهماتو په لږوالي سربيره، د جګړې د ټپيانو درملنه وه. هغوی نه شو کولای چې خپل شهيدان او ټپيان د جګړې په ډګر کې پريږدي. که چيرې دا کار حتی په تصادفي توګه هم پيښ شوې واې، نو د شپې په تياره کې به د ځيرونکو او وحشي حيواناتو تر برید لاندې راتلل.[۹۵] نو له همدې امله پريکړه کوي چې د شهيدانو او ټپيانو د ليږدولو لپاره په مؤقت ډول پرشا تګ وکړي او "ارنوی" او "بريکوټ" ته بيرته ستون شي.

بريتانويانو د افغانانو دا شاته تلل يوه ستره بريا و ګڼله د پښور عالي کميشنر، د بهرنيو او سياسي چارو سکرټر او په شيمله کې د بريتانوي هند د حکومت سياسي استازي ته د شمال څخه تر جنوب پورې د وضعې په اړه رپوټ ورکوي "چې د چترال د رپوټ له مخې، د دښمن دري سوه (۳۰۰) کسان يې د چترال د سيند شاوخوا په دوو سيمو کې د "ميرکهنی" په لس مايله واټن کې نيولي دي. جګړن ريلي د چترال د درې سوه سکاوټانو او د مهتر د ساتونکو په مرسته پر هغوی برید کړی دی، له دواړو سيمو څخه يې شاته شړلي دي او يو ستنډرد توپ يې ترې نيولی دی. دښمن په ميدان کې لس مړي پريښودل او ښايي ډير شمير په سيند او نهرونو کې ډوب او نور د ارنوی پر

۹۵. Molesworth, G. N. (1963) مخ ۹

لور تښتيدلي وي. مورِ هيڅ زيان نه درلود. د دير، سوات، او تورو غرونو سميې آرامې دي. مومندان رپوټ ور کوي چې د کابل په سيند کې د ډيرو آسونو، قچرو او فيلانو جسدونه لاهو شوي دي. مومندان او شلمانی ارامه دي. شينواري او ملاګوري فعال دوستان او زمورِ په چوپړ کې دي.[۹۶]"

برتانويان پوهيدل چې دا پر هغو افغانانو باندې يو ازمايښتې فشار دی چې تر اوسه پورې يې خپل اصلي ځواک په کار نه دی اچولی.[۹۷]

ديکشنبې په ورځ، د ۱۹۱۹ کال د می ۱۸ مه (د ۱۲۹۸ کال د غوايی مه ۲۹) نيټه انګريزانو د خپلو جاسوسانو له خوا خبر ترلاسه کړ چې غازي مير زمان خان، د "ګله پيچ" د شاته تګ پر مهال پريکړه کړې وه چې د بريکوټ د پوځي ځواکونو څخه د سرتيرو څو ډلې د کرنيل خورشيد خان تر قوماندې لاندې د "ارنوی" پر حاکمو ځوکو د يو مايل په واټن د "باشګل (لنډې سيند)" په کينه غاړه او د "شوټ درې" او د "ايستور" دسيند د فرعي ښاخ تر څنګ، د "ايستورز" په مورچلونو کې ځای پر ځای کړي او خپل کشرور خان محمد خان کونړې، د مومندو د تازه دمه لښکر د چمتو کولو لپاره مومندو او باجوړ ته واستوي. له همدې امله هغوی د نوو ګامونو پورته کول غوره وګڼل او په لاندې جګړه ايزه نقشه يې کار وکړ:

څنګه چې د واخان او بدخشان غاښې لا هم د واورې له امله ترلي وو او د شمال لويديځ څخه د برید ګواښ نه برېښيده، او دا روښانه وه چې د افغانانو لېږد يوازې د نورستان او کونړ څخه شونی دی، سامبورن-پالمر د "دروش کلا" د دفاعي کرښې تر بشپړتيا وروسته د هغو دوه زره چترالي ځواکونو چې له هغه غاښې څخه ساتنه کوله، وغوښتل چې د ارنوی پر لور حرکت وکړي.[۹۸]

---

۹۶. د انګريزانو د استخباراتو محرمانه اسناد، ۱۳۵۲ ګڼه ټيلګرام، د ۱۹۱۹ کال، د افغان-انګليس د دريمې جګړې اړوند لومړی برخه مراسلات، L/P&S/10/819; FileP.1953/1919 ۱۷۲ ګڼه سند.

۹۷. Robson, Brian (2004). ۳۵ مخ.

۹۸. هماغه ځای

انګريزانو دکامديش نورستانيانو او د باشګل (لنډې سيند) د کينې غاړې اوسيدونکو ته د بيلابيلو ژمنو له لارې چې په هغه کې د افغانستان د حکومت څخه د هغوی خپلواکي هم وه، د ځان سره ملګري کړي، هغوی هڅوي چې په جګړه کې ګډون وکړي او له هغوی سره يو ځای د افغانانو په مورچلونو بريدونه وکړي.

د انګليسي ځواکونو قوماندان سامبورن – پالمر، په خپله هم د (۱۱/۱) لمبر راجپوټ ځواکونو سره ځان د جبهې لومړۍ کرښې ته ورساوه.[۹۹] هغه پوهيده چې د غازي ميرزمان خان د اولسي لښکر سره د نوو غازيانو يو ځای کيدو سره بيا هم د افغان جنګياليو شمير د شپږو (۲۰۰) تنو څخه ډير نه دی او انګليسي ځواکونو شمير څو ځله تر هغوی ډير دی، د ۱۹۱۹ کال د مې په ۱۹ مه (د ۱۲۹۸ د غوايي ۳۰ مه) نيټه د انګليسي ځواکونو قوماندان سامبورن-پالمر پريکړه کوي چې له دې فرصت او زرين چانس څخه ګټه واخلي، د خپلو ټولو ځواکونو سره د افغانانو په مورچلوبريد وکړي. هغه په بشپړ چمتوالي او ډاډ خپل ځواکونه په څلورو برخو و ويشي او د "ميرکهنۍ" څخه ور ته حرکت ورکوي:

- لومړی ډله کې د چترال د سکاوټ د ټولې، د مهتر د ساتونکو زر (۱۰۰۰) تنه او يو شمير نورستانيانو ګډون درلود چې د پولې څخه نوي رسيدلي وو. د دې ډلې مشري نصيرالملک، د مهتر مشر ځوی په غاړه درلوده چې دوه ترونه، د مهتر ورونه، چې د ستګير او دلارام خان نومېدل د هغه سره ملتيا کوله. هغوی دنده درلوده چې د پولې ښې لورې څخه د "پاتکون" له غاښې سره نژدې تيرشي، د "ايستور" د سيند په غاړه کې کښتنۍ لورې ته د "باشګل (لنډې سيند)" د يو ځای کيدو ځای پورې مخته ولاړ شي. هغه ځای ته له رسيدو وروسته، بايد هغوی پنځوس (۵۰) تنه د "باشګل" د پل د ساتنې لپاره ځای په ځای کړي او د لويديځې څنډې د لوړو غونډيو څخه د "بريکوټ" په قرارګاه برید وکړي.

---

۹۹. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۴ مخ؛ Robson, Brian (2004) ۳۷ مخ؛ او Government of India. (1926)، ۹۰ مخ.

- دوهمه ډله کې باورز[۱۰۰] تر قوماندې لاندې د چترال د سکاوټانو دوه ټولې د سيند د لويديځې څنډې څخه بايد کنبسته راشي او د باشګل (لنډې سيند) پل د باشګل او کونړ د دوه سيندونو د يو ځای کيدو په نقطه د "ارنوی" په شمال کې تر لاسه کړي. پر دې سربيره د چترال يانو يو درې سوه (۳۰۰) کسيزه ايله جاري لښکر همدارنګه د نده د رلوده چې حرکت وکړي او د سميې څخه د کوزيدو سره سم چې د "ايستور" او "چترال" د اوبو تر منځ يې موقعيت درلود، د دې دوو ځواکونو اړيکې د چترال سکاوټ ځواکونو سره تامين کړي.
- دريمه ډله، يا اصلي (خوځښت) د سامبورن- پاملر تر شخصي قوماندې لاندې لارښوونه تر لاسه کړي وه چې د چترال د سيند ختيځې څنډې څخه د را کوزيدو وروسته، "ارنوی" تر ولکې لاندې را ولي. په دې ځواک کې د چترال سکاوټ چې د ريلی تر مشری لاندې و، د راجپوت (۱۱/۱) ځواک له يوه ټولي پرته، د مدراس ټولې کنده کيندونکي ځواکونه، يو ټولی ماين خنبونکي ځواکونه او د بطريې يوه برخه ۲۳ ګډه غرنی توپچي ځواک ګډون درلود.
- څلورمه ډله (د کين لوړې) کې د چترال سکاوټ دري ټولي شامل وو چې د کپتان کريمين[۱۰۱] تر قوماندې لاندې په يوه پراخه بڼه نيمه دايروي حرکت د "دمرنشار" څخه بايد خپل ځان د افغانانو ښې اړخ ته ورسوي. ټولې ډلې بايد د مې تر ۲۳ مې نيټې پورې خپلو ټاکلو موخو ته ځان و رسوي.

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۲۲ مه (د ۱۲۹۸ کال د غوايي ۳۱) نيټه نصيرالملک د افغانانو له يوې کوچنۍ ډلګۍ سره له ټکر وروسته له باشګل (لنډې سيند)

---

۱۰۰. Tomas Ivan Bowers د ۱۱/۱ راجپوټ پلی ځواک مرستيال قوماندان د بوپال د ۹ نمبر پياده پوځي ځواک څخه وه.

۱۰۱. Charles Clarence Crimmin چې ۱۹۱۸ کال څخه د دوهم ځل لپاره د چترال د پيش آهنګانو ځواک کې يې دنده تر سره کوله.

څخه تير شو او ځان د لويديځ بريکوټ لوړو سيمو ته و رساوه. د مې په ۲۲ او ۲۳ شپو د چترالیانو يو څو کسو هغه پل و غورځاوه چې "بريکوټ" يې د "ارنوی" سره تاړه. په دې وسيله هغوی وکولای شول د "ارنوی" د افغان مدافعينو اړيکه د بريکوټ سره پرې کړي، او هغوی ته د مرستې د رسيدو خنډ شي.

د ۱۹۱۹ کال د مې په ۲۳مه چې (د ۱۲۹۸ کال د غبرګولي ۱) او (د ۱۳۳۷ کال د شعبان ۲۲) سره سمون لري سامبورن-پاملر (Sambvrn-Pamlr) خپل حرکت ته دوام ورکوي، خو په لاره کې، د "ارنوی" په پنځه ميلی کې، د ړنګ شوي پل سره مخ کيږي، چې د هغه د پرمختګ خنډ شو. خو د هغه سره مل جګړن ريلي، د خپلو يو شمير ځواکونو سره په ډيروخواريو له دې خنډ څخه تيريږي او د "ارنوی" شمال سره نژدې، د افغان غازيانو سره مخامخ کيږي. سهار شپږ بجې، د انګليسي جګړن ريلي او افغان غازيانو تر منځ درنه جګړه پيل کيږي. غازي ميرزمان خان او د هغه زړور لښکر، سره له دې چې د شمير او مهمات تو له پلوه په هيڅ ډول د انګليس د ځواکونو سره نه شوې پرتله کيدی، له خپله ځانه ډيره لوړه ميړانه وښوده او مقاومت يې وکړ. هغوی د ډيرو کوچنيو ډلو په بڼه په څو محاذونو لکه "انګارپتی پاری"، "ملک هور" او "لمبربټ" کې په جګړه بوختيږي. د سهار په ۷ بجو او ۴۵ دقيقو د ۲۳ بطريه توپچي غونډ په غرهار راځي. د جګړن ريلي تر قوماندې لاندې د چترال د سکاوټانو او د راجپوت د (۱۱/۱) قوا ته هم لارښوونه کيږي چې پر "دوکلام" برید وکړي. د "دوکلام" نيول شوو مورچلونو د دفاع لپاره درنه جګړه پيل کيږي. هغه ډله چې دکريمين تر قوماندې لاندې ده "انګارپتی پاری" ، "ملک هور" و "لمبربټ" په سخته جګړه کې د دوکلام د نيول شوو پوستو دفاع پيل کوي. د کريمين د قوماندې لاندې ډله هم هڅه کوي چې د ښي لورې څخه د ريلي د ځواکونو سره يو ځای شي، خو د افغانانو له سخت مقاومت سره مخ کيږي. افغان جنګيالي د ماسپښين د ۲ بجو او ۱۰ دقيقو پورې مقاومت کوي او د انګريزانو د دواړو ځواکونو د پرمختګ مخه نيسي، خو له هغه وروسته چې مهمات ور سره ختميږي، د جنوب لور ته د کونړ سيند خنډو ته په شاتګ کوي.

(۱۱/۱) راجپوټ ځواکونه د افغانستان د مقاومت ځواکونه په اصلي او مرکزي برخه کې تر بريد لاندې راولي، غواړي پرمختګ وکړي، خو دوی د افغانستان د ميړنيو د ډزو د سخت مقاومت سره مخامخ کيږي او درانه تاوانونه ور ته اوړي.[۱۰۲] بريتانويانو ته معلومات ورکړل شوي وو چې د افغان ځواکونو قوماندان، ميرزمان خان، په خپله د ارنوی د کلا په قرارګاه کې موقعيت لري. هغوی د سهار له ۱۰ بجو او ۵ دقيقو څخه تر ۱۱ بجو او ۱ دقيقو پورې نومورې کلا د توپخانې تر کلکو بريدونو لاندې نيسي. غازيان بيا هم د انګريزانو د پرمختګ مخه نيسي. سامبورن-پاملر د ډيرې نورې مرستې غوښتنه کوي، او نور پنځه بلوکه (۲۵۰ کسه) د هغه مرستې ته استول کيږي.

په داسې حال کې چې افغان غازيانو په زړورتيا د خپلو مورچلو څخه دفاع کوله، "باورز" تر قوماندې لاندې د چترال د سکاوټ د ځواکونو دوه ټولې ځانونه د باشګل (لنډې سيند) پل ته رسوي او د سيند غاړې لويديځې لورې ته د شهزاده نصيرالمک چترالي ځواکونو سره يوځای کيږي او بريکوټ ته ننوځي. کله چې دوی بريکوټ ته ننوتل، د مهتر د ساتونکو په مرسته نورستانيان او چترالیان د بريکوټ د کلي او د خلکو د مالونو په لوټ پيل کوي. نورستانيانو تر بل هر چا ډير د بريکوټ د اوسيدونکو د مالونو په لوټ کې ونډه و لرله.

په داسې حال کې چې د ارنوی د کلا ديوالونو رنګ شوي وو او دننه کلا په اور کې سوځيدله، انګريزانو، خپل طرحه شوي پلان سره سم، خپلو ټولو ځواکونو ته د ارنوی د وروستي بريد لپاره د خوځيدلو امر کوي، خو د تمې پر خلاف، جګړې د ماسپښين د ۲ بجو او ۳۰ دقيقو پورې دوام ومونده. په دې جګړه کې د مهتر يو ورور هم ووژل شو. افغان غازيان پر شاتګ پيل کوي، خو د نخښې ويشتونکو يوه ۲۵ کسيزه ډله د يوه غټ ګټ شاته، چې د راجپوټ ځواکونو پر لاره يې حاکميت درلود، کمين نيسي او د دښمن ځواکونو ته ډير درانه تاوانونه اړوي. انګريزان د چترال سکاوټ ځواکونو او د راجپوتانو يو

۱۰۲. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۲ مخ.

بلوک ته چې د جمعه دار رام سنګ تر قوماندې لاندې دي امر کوي چې د افغان سرښندونکو سره مقابله وکړي، او خپله په ډيره چټکۍ تښتي. د افغان سرښندونکو مقاومت او د راجپوتانو سره لاس په لاس جګړه تر هغې دوام مومي، کله چې د هغوی وروستی کس هم د لاسي بمونو د بريدونو له امله د شهادت جام څښي.

غازي ميرزمان خان د ارنوی د کلا د خالي کولو له لارې د جګړې کړنلاره بدله کړه، پريکړه يې وکړه چې د هغه د ورور خان محمد خان تر رسيدو پورې چې د محمد امين خان کوډاخيل تر مشرۍ لاندې د مومندو تازه دمه لښکر به ور سره وي، د مخامخ جګړې پرځای غلچکي بريدونه وکړي.

د بريتانوي پوځ قوماندان، ډګروال سامبورن-پالمر، په داسې حال کې چې مرکز ته يې خپل رسمي رپوټ کې ادعا وکړه چې افغانانو ماتې خوړلې او د چترال مهتر لپاره يې د مکافاتو غوښتنه وکړه، خو پوهيده چې هره ګړۍ به د افغانانو تر نوي برید لاندې راشي، نو له همدې امله يې خپلو ځواکونو ته امر وکړ چې ډيره ژر، د شپې د تياري څخه د مخه، د سيند ختيځ لورې تخليه کړي او د ارنوی د شمال ختيځ په هواره ځمکو کې يو لنډ مهاله کيمپ جوړ کړي. خو دا تخليه د انګريزانو لپاره بې تاوانه نه وه. هغوی يو ځل بيا د افغان غازيانو د ټوپکو تر اور لاندې راغلل، چې په هغه کې خپله د سامبورن–پالمر په ګډون د جګړن ريلي دوه تنه انګليسي انظباطان هم ټپيان شول.[۱۰۳]

بريتانويانو خپل تلفات په دې څو ورځنيو عملياتو کې شپاړس (۱۶) تنه مړي او اته څلويښته تنه ټپيان وښودل. هغوی دا ادعا هم وکړه چې د افغانانو تلفات دوه سوه پنځوس (۲۵۰) تنه شهيدان او پنځه پنځوس تنه بنديان وو[۱۰۴]، خو دا ادعا په بشپړه توګه مبالغه ده. په دې جګړه کې د افغان شهيدانو اصلي شمېره، د غازي ميرزمان خان د ورور سردار خان په ګډون، يو سل او شپږ ويشت (۱۲۶)

۱۰۳. Robson, Brian (2004). مخ ۳۷

۱۰۴. Molesworth, G. N. (1963)، مخ ۱۳۶

تنه او د ټپيانو شمير ۱۸۰ دی.[۱۰۵]

د می میاشتی وروستۍ اونۍ د کومې برخه ليک ټاکونکي جګړې پرته تيريږي او دواړه لورې افغانان او بريتانويان د مهماتو په راټولولو او د خپلو ځواکونو په پياوړي کولو بوختيږي.

د پينبور لوې کميشنر او د انګريزانو استازی خپل مرکز ته د ديرلې لارې د چترال او کونړ په جبهو کې د انګريزانو د ځواکونو د ټپيانو د ليږد سره د مخالفت يادونه کوي او ليکي چې: "د ملکنډ سياسي استازی (Political Agent) "رپوټ ورکړی چې د ديرلې لارې پې د چترال د ټپيانو د ليږد وړاندیز ترلاسه کړی دی. سياسي استازی په دې پريکړه نيوکه کوي، او وايي چې دا عمل (يعنې د ګڼ شمير بريتانوي ټپيانو د ليږلو کتل به) د سيمې د خلکو د هيجان سبب شي[۱۰۶] ".

د ۱۹۱۹ کال د می په ۳۰ نيټه د ګلګت سياسي استازی په خپل ټلګرام کې[۱۰۷] شيملې ته خبر ورکوي چې " له چترال څخه د رسيدلي خبر له مخې ښايي يو افغان جنرال د پنځه سوه (۵۰۰) تنو سره او نور زيات شمير نور د "بروغيل" [غاښي] ته راشي، هغوی د ګلګت څخه (۳۹۹) ټوپک غوښتي دي. ما د سکاوټ يو بل ټولي ته امر وکړ او همدارنګه مې د "مستوج" او "ياسين" د امنيت ترتيبات نيولي دي. ما د اکسوس په وادۍ کې د نښتې په صورت کې، د سکاوټ د نورو ځواکونو د حاضريدلو امر هم کړی دي".

د ۱۹۱۹ کال د می په ۳۱ مه نيټه د غازي محصل خان مومند د ځوی، محمد امين خان کوډاخيل تر مشرۍ لاندې، چې دغازي ميرزمان خان ورور، خان

---

۱۰۵. اخلاص، عبدالخالق. (۲۰۰۵م) ۲۰۵ مخ.

۱۰۶. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۴۷۰ ګڼه محرم تلګرام، د می ۲۷ نيټه، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۳۲۹ ګڼه سند.

۱۰۷. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۳۲۲ ګڼه سند.

محمد خان هم ورسره و ، د مومندانو يو لس زره کسيز ستر لښکر د باجوړ څخه د بريکوټ پر لور حرکت کوي."

د پيښور عالي کمشنر او په شمال لويديځ سرحدي ايالت کې د بريتانوي هند د حکومت استازی خپلو آمرينو ته د اوضاع په اړوند بشپړ رپوټ کې د نومورې ايالت په اړه داسې ليکي چې: "د خبر له مخې، د سالارزيو او مومندو قومونو يو لښکر د سرکانيو ملا سره يو ځای[۱۰۸] اسمار ته نژدې را رسيدلی دی". د رابرتسن (Robertson) يو ملګرې، د کافرانو [نورستانيانو] "چاندلو تيراګ"، دمی په ۲۳ مه نيټه د باشګل (لنډې سيند) پر پل په يوه زړور برید کې وژل شوی دی. د چترال څخه يو بل رپوټ وايي چې "غلام خان"، د اسمار پخوانی خان چې اوس په چترال کې اوسيږي[۱۰۹]، شاوخوا درې زره (۳۰۰۰) کسيز لښکر پر اسمار د برید لپاره چمتو کړی دی، چې د هغوی اته سوه (۸۰۰) تنه "دانګام" ته چې د "اسمار" د ختيځ په څلور مايله واټن کې پروت دی، رسيدلي دي. هغه زمونږ نه غوښتې دي چې که حکومت پر اسمار برید وکړي، نو د هغه د حمايت ضمانت وکړو. د خبر له مخې اسمار ته د عثمان خان د ځواکونو د درېو ډلګو رسيدلو سره، د اسمار د ګارنيزون د سرېو ټولو شمير اوس دوه زره (۲۰۰۰) کسانو ته رسيږي. د سالارزيو يو لښکر هم د اسمار د سقوط پر مهال له حکومت څخه مرسته غوښتې ده. په دې ډول داسې ښکاري چې د درې ډلې د اسمار د لاس راوستلو لپاره سيالي لري. ما "ريلی" ته لارښوونه کړې چې د حکومت له خوا په راتلونکې کې هيڅ ژمنه ور نه کړي، خو ويلي مې دي چې د امکان تر حده مرسته وکړي."[۱۱۰]

---

۱۰۸. د سرکانو ملا څخه مقصد ، د سرکانو ميا صاحب، د انګليسانو ضد يو نامتو روحاني دی.

۱۰۹. د اسمار د پخواني خان يوه لمسی، عبدالله خان، د اسماری خونزا (شاهدخت اسمار) په نامه د چترال يوه متنفذه ښځه وه چې لومړی يې د مهتر محترم شاه، چې په آدم خور پيژندل کيده، سره واده کړی وه او وروسته يې د مهتر وروړ امان الملک سره واده وکړ، د مهتر شجاع الملک مور وه چې په ۱۹۱۹ کال کې د چترال مهتر وه.

۱۱۰. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد ، ۱۵۰۴ ګڼه محرم ټيلګرام، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۳۲۴ ګڼه سند.

د محمد امين خان کوډاخيل تر مشرتابه لاندې د مومندو د يو ستر لښکر رسيدل

د ۱۹۱۹ کال د جون په لومړۍ نيټه چې (د ۱۳۳۷ قمري کال د روژې ۲ او يا د ۱۲۸۹ لمريز کال د جوزا ۱۰) سره سمون لري، اولسي لښکر ته د نوو ځواکونو رسيدلو سره، غازي ميرزمان خان يو ځل بيا د جګړې کړنلاره د غلچکي څخه جبهه ايزې ته بدله کړه. هغوی د ارنوی په سيمه کې د انګريزانو په کيمپ چې مشري يې په خپله سامبورن-پالمر په غاړه درلوده، برید کوي. انګريزي ځواکونه د اور د بل ساتلو له لارې د شپې د تيارې څخه په ګټه، تښتي او خپل ځانونه ميرکهنۍ ته رسوي. افغانان يو ځل بيا بريالي شول چې په دوه-درې راتلونکو ورځو کې د مهتر د ساتونکو او چترالي ځواکونو سره، چې مشري يې نصيرالملک او د مهتر ځوی کوله، د خورو ورو جګړو له لارې د "ګډ" او "لمبر بټ" سيمې يو ځل بيا تر خپلې ولکې لاندې را ولي او د چترال په خاوره کې خپل پرمختګ ته دوام ورکړي.[۱۱۱]

ځينې انګليسي سرچينې او د چترال د شاهنامې ليکوالان د انګليسانو دا تيښته د هغوی ماتې نه بلکې مصلحتي پر شاتګ ګڼلی دی. "په سرحد کې بحران: د افغان دريمه جګړه او د ۱۹۱۹-۲۰ پورې د وزيرستان کمپاين"[۱۱۲] د کتاب ليکونکې ليکي "سره له دې چې دا کوچنۍ عمليات هڅونکي وو، په هغه کې د افغان ځواکونو يوه کوچنۍ برخه په جګړه اخته وه. په اسمار کې د ډيرونکي ځواکونه د راټولېدو په حال کې وو او د بدخشان د غاښو پر لور مخ په حرکت وو. نښو پر دې دلالت کاوه چې د ډيرژر به د چترال کوچنۍ ګارنيزون لږ تر لږه د دريو لورو له ګوابښ سره مخ شي. سامبورن-پالمر پريکړه کوي چې په دې شرايطو کې، د افغانانو سره د نښتې پر ځای د دروش کلا پر لور شاتګ وکړي، او د ښمن وروستي حرکت ته سترګې پر لار پاته شي. هغه د جون په لومړۍ نيټه يو باوري خبر تر لاسه کړ چې دري پياده کنډکونه د يوې لوی افغان

---

۱۱۱. اخلاص، عبدالخالق. (۲۰۰۵م) ۱۸۲ مخ.
۱۱۲. Robson, Brian (2004). ۳۷ مخ ۷.

سپرو سره د "ساو" په سيمه د ارنوی د جنوب په ۱۲ ميلی کې را ټول شوي دي. پر دې سربيره له دير څخه شپږ زره (۶۰۰۰) قبايليان... د ارنوی په ختيځ کې را ټول شوي دي. د سامبورن-پالمر ځواکونو د شپې په تياره کې د جون په لومړۍ نيټه له کومې لارې څخه چې راغلی وه په داسې حال کې پر شاتګ کوي، چې د کيمپ اور يې د افغانانو د تيرايستلو لپاره بل پرېښي وه".

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲، د انګريزانو ټول پاتې ځواکونه هم د ګله پيچ څخه تښتي او تر ميرکهنی پورې رسيږي. انګريزان پريکړه کوي چې د چترال د سکاوټ څخه څلور سوه (۴۰۰) تنه د مهتر د څلور سوه (۴۰۰) ساتونکو سره يو ځای د ميرکهنی دفاع ته و استوي او د "ګله ټک" په سيمه کې يې پرېږدي، چې د ميرکهنی او "دروش" تر منځ نيمايي لاره کې ده، او نيمايي نور ځواکونه د دروش کلا ته و رسوي او د دروش په جنوب کې نورې مورچلې جوړې کړي.

د ۱۹۱۹ کل د جون په ۵ مه نيټه د پېښور لوی کمشنر او په شمال لويديځ سرحدي ايالت کې د بريتانوي هند د ګورنر جنرال استازی د "ريلې" د جون د ۴ مې نيټې د ټلګرام له مخې، مرکز ته خبر ورکوي چې «زمونږ ګرځنده ځواکونه ميرکهنی ته رسيدلي دي. رپوټونو کې راغلي دي چې په داسې حال کې چې څلور ډلې پوځي سرتيري او يوه ډله د احتياطو پنځم ټولی د يو نامعلوم شمير قومي جنګيالیو سره يو ځای پر مونږ د برید په نيت له "اسمار" څخه مارش پيل کړی دی، سکاوټان او د مهتر ساتونکي هم د ميرکهنی کرښې او پيتاسن غاښې ته د رسيدو په حال کې دي. د نن ورځې رپوټ وايي چې د "دير"، "جندول"، "خار" او "براول" قومی جنګيالي هم د "اسمار" ځواکونو سره يو ځای کيږي، چا چې "بريکوټ" او "ارندو" [ارنوی] اشغال کړي دي، تر څو د باشګليانو غوږونه تاو کړي، کومو چې له مونږ سره د لوټ پر برخه کې مرسته کړې وه. باشګليانو د چترال پر لور تيښته پيل کړې ده. رپوټونه همدا رنګه د شيشی پر غاښې د دير د قومونو د برید د چمتووالي خبر ورکوي، خو زه فکر

نه کوم چې دا دې يو لوی برید وي[۱۱۳]".

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۹مه، د پيښور لوی کمشنر او په شمال لويديځ ايالت کې د بريتانوي هند د ګورنر جنرال استازي د "ريلی" د جون د ۴ مې نيټې د ټلګرام له مخې مرکز ته وليکل چې «چې افغان ډګروال، د کامديش کافرانو ته په هغه صورت کې د بخښنې ورځ اندیز کوي، چې که هغوی رنګ شوي پلونه بيرته ورغوي».[۱۱۴]

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۱۰ مه نيټه د پيښور لوی کمیشنر[۱۱۵] خپل مرکز ته د ميرکهنۍ په اړه د "ريلي" د ټلګرام خبر ور کوي، چې په هغه کې د چترالیانو د مورال پياوړتيا او د نورو ټوپکونو او مهماتو د استولو يادونه شوې وه. «څرنګه چې په اوسني وضعيت کې د دير له لارې د ډيرو وسلو او مهماتو استول شوني نه دي، او يوازې د ګلګټ له لارې امکان لري چې لږ تر لوه دوه مياشتې وخت به ونيسي، هغه له حکومت څخه غوړي چې هغوی ته يو څخه تر ۲ زرو پورې ميله (M. L. E.۳۰۳) ډوله ټوپک او د هر ټوپک لپاره پنځه سوه (۵۰۰) مرمۍ ولیږي. په ورته وخت کې به د وخت د ضايع کيدو د مخنيوي په خاطر، د ګلګټ د سکاوټانو څخه وغوښتل شي چې ژر تر ژره خپل ټول اضافي ټوپکونه چترال ته واستوي. د کشمير له دربار څخه بايد هم وغوښتل شي چې خپل اضافي ټوپکونه چترال ته واستوي».

خو د پيښو لوری ډير ژر بدلون مومي. د تمې پر خلاف، نه يوازې د اسمار د

---

۱۱۳. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۵۲۳ ګڼه محرم ټيلګرام، د جون ۵، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۴۲۰ ګڼه سند.

۱۱۴. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۰۰۳ ګڼه محرم ټيلګرام، د جون ۹(د جون په ۱۰ رسيدلی)، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۴۵۳ ګڼه سند.

۱۱۵. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۲۱۱۱ ګڼه محرم ټيلګرام، د جون ۱۰، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۴۲۱ ګڼه سند.

احتمالي سقوط په اړه د انګريزانو ټولې خوش بيني او هيلې په ناهيلي بدلې شوې، بلکې افغانانو د چترال په جبهه کې، د اوربند هغه غوښتنه چې د جون په ۳مه نيټه د انګريزانو او افغانانو تر منځ تصويب شوې وه، و نه منله، او خپل پرمختګ ته يې د چترال په خاورې کې دوام ورکوي. د انګريزانو ويره هغه مهال ډيريږي چې د بدخشان د ځواکونو څخه د افغاني ځواکونو شپږ کنډکونه راټوليږي، او واخان ته د هغوی د ليږلو او د "بروغيل" او "مينجان" د غاښو له لارې پر چترال د برید له هوډ څخه خبر ترلاسه کوي. په اسمار کې هم جنرال عبدالوکيل خان نورستاني، د پوځي ځواکونو قوماندان د ۷ کنډکونو د راټولو له لارې پر چترال د برید چمتووالی نيوه. بالاخره د چترال په جنوب ختيځ کې، په سوات کې هم، د "سنډاکی ملا په نوم[۱۱۶]" د اور ټوټه هڅه کوي د يوسفزی د جنګياليو يو ځواک تيار کړي چې پر چکدره برید وکړي، کوم چې د چترال سره د ارتباط لپاره د ملا د تير په څير ډير حياتي ارزښت درلود.[۱۱۷] انګريزان اعتراف کوي چې که چيرې دې ګواښونو د عمل جامه اغوستی وای، د انګريزانو لپاره ډيره خطرناکه ثابتيدلای شوه. په دې وخت کې د مرکز د احتياط ځواکونو شپاړسمه فرقه چې په سوات کې د ګډوډيو سره د مقابلې لپاره تاکل شوې وه، د مرستې لپاره "ټل" ته وليږل شوه، او د بلوچستان د ځواکونو پياوړتيا ته په پاملرنې، هيڅ بل ځواک د کشمير ايالت څخه چترال سره د مرستې لپاره شتون نه درلود. يوازې کومه وروستی احتمالي مرسته چې شونې وه د هغوی مرستې ته ورسيږي د ګلګټ څخه د امپراتوری د کشمير د ايالت د کنډک سرتيري وو[۱۱۸] چې بايد په يوه اوږده او ستونزمنه منډه يې، د دوه سوه څلويښت (۲۴۰) مايله يو واټن د ختيځ غاښې له لارې، هغه ځای ته ځانونه رسولای وای[۱۱۹]. انګريزان

---

۱۱۶. ملا ولي احمد چې په سنډاکی ملا يا سنډاکی بابا د سوات په يو کوچنۍ کلي کې زيږيدلی او يو اصلاح غوښتونکی فعال ملا او د تحريک جهاد د فعالينو او د انګليس د ښکيلاک پر ضد وه. د دې شخص په اړه د لا ډيرو معلوماتو لپاره د ضمايمو برخو ته پاملرنه وکړئ.

۱۱۷. Robson, Brian (2004) ۳۸ او ۳۹ مخونه.

118 .Kashmir Imperial State Troops

۱۱۹. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۷ مخ.

اعتراف کوي چې د نيکه مرغه نه "ملا سنډاکی" بريالي شو او نه هم د بدخشان له لوري د برید ګوابښ د عمل جامه واغوستله.[۱۲۰]

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲۱ مه لوی کمشنر او په شمال لويديځ ايالت کې د انګريزانو استازي مرکز ته وليکل چې «د "ريلي" د جون د مې ۲۰ نيټې د رپوټ له مخې، جنرال وکيل خان چې په دې وروستيو وختو کې اسمار ته رسيدلی دی له ځان سره زر (۱۰۰۰) کسه پلي او دوه سوه (۲۰۰) سپاره کسان را وستي دي، چې په وسله ښه سمبال دي. وکيل خان د هغو کافرانو له جملې څخه دی چې د اسلام دين ته اوښتی، او باور دا دی چې باشګل (لنډي سيند) په کافرانو د برید تکل لري. ناتاييد شوي رپوټونه په ګوته کوي چې د "رامګل"، "ويران" او "ورګل درې" کافرانو د افغانانو پر وړاندې په بغاوت لاس پورې کړی دی. د "لوت ده" "شکګليان" هم افغانانو ته د جرګې د ليږلو څخه د ځان ساتلو په برخه کې له "کامديشييانو" سره ملګرتوب کړې".[۱۲۱]

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲۲ مه لوی کمشنر او په شمال لويديځ سرحدي ايالت کې د انګريزانو استازي د جګړن ريلي د ټلګرام پر بنسټ له دروش څخه خبر ورکړه او ويې ليکل چې «د رامګل"، "دره ويران" او "ورګل" د کافرانو د بغاوت خبر تائيدوي. د معلوماتو له مخې، په اسمار کې د وکيل خان د پلو ځواکونو ډيره برخه د رامګل له درې هغه نورستانيان دي چې اوس نوي د اسلام په دين مشرف شوي دي. ريلی اجازه غوښتې ده چې افغانانو سره خبرې اترې وکړي. ما هغه ته وويل چې اوس مهال داسې يو کار و نه کړي."[۱۲۲]

---

۱۲۰. Robson, Brian (2004). ۳۸ مخ.

۱۲۱. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۷۲۱ ګڼه محرم ټلګرام، د جون ۲۱، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۵۳۲ ګڼه سند.

۱۲۲. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۵۵۳ ګڼه سند.

جبـهې ته د جنرال عبدالوکيل خان نورستانی رسيدل

د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲۳ مه د دوشنبې په ورځ (د ۱۳۳۷ کال د روژې ۲۴ او يا ۱۲۹۸ کال د چنګاښ لومړۍ)، د چترال په جبهه کې د جګړې له پيل څخه شاوخوا دوه څلويښت (۴۲) ورځې وروسته، جنرال عبدالوکيل خان له اسمار څخه حرکت وکړ او د جون په ۲۳ نيټه بريکوټ ته و رسيد.[۱۲۳] هغه د غازي ميرزمان خان د فاتح اولسي لښکر څخه د "دوکلام" او "ارنوی" د مورچلو د تسليميدو او خپلو سرتيرو يو کنډک ته د دې مورچلو د ساتلو د دندې ري سپارلو وروسته، د غازي ميرزمان خان او مهتر عبدالرحمن خان سره يو ځای [۱۲۴] (د چترال د مهتر شجاع الملک ورور چې د انګليسانو او ورور له مخالفينو ګڼل کيده)، د خپلو سرتيرو د درې کنډکونو او شاوخوا يو زر او پنځه سوه (۱۵۰۰) کسه اولسي لښکر په ملتيا هغو نورستانيانو ته چې انګريزانو سره يې مرسته کړې وه، د سزاء ورکولو په موخه، له بريکوټ څخه د شمال لور ته حرکت کوي. انګريزان له دې امله چې هغوی کولای شول له نورستان څخه په آسانۍ ختيځ لورې ته را وګرځي او چترال تر بريد لاندې راولي، په ډار کې اوسيږي.[۱۲۵] د مهتر ساتونکي چترالیان له کامديش څخه ۱۳ مايله د بريکوټ په شمال لويديځ کې د "پټيګل" په لويديځ کې د "برمبولا" له غاښې څخه، هغه ځای ته چې يو ټولی سکاوټان هم له هغوی سره يو ځای کيږي، ټينښته کوي.

افغاني لښکر د ۱۹۱۹ کال د جون په ۲۹ مه خپل پرمختګ ته دوام ورکوي او په يادې نيټه "لوت ده" (په چترالي ژبه لوی کلي) ته د باشګل (لنډې سيند) په

---

۱۲۳. جنرال عبدالوکيل خان نورستاني د جګړې د پيل څخه ۴۲ ورځې وروسته دې جبهې ته رانغوتی دی او د هغه دنده دا وه چې دوکلام او ارنوی فتحه شوې مورچلونه چې د غازي ميرزمان خان د لښکر له لورې ور ته سپارل شوي وو، وساتي.

۱۲۴. مهتر جو (شهزاده) عبدالرحمن خان، دخان پلار چې په جلاله پيژندل کيده، اروابنـاد عبدالملک خان او د بناغلي امان الملک نيکه او بناغلی شجاع الملک جلاله وه.

۱۲۵. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۷ مخ؛ Robson, Brian (2004) ۳۸ مخ؛ او Government of India. (1926)، ۹۳ مخ.

پورتنۍ برخه کې رسيږي، سزاء ورکونکي ګامونه تر سره کوي او هغه مشران بنديان کوي کومو چې په تيري کې ونډه اخستې وه.[۱۲۶]
له دې برياوروسته، پريکړه و شوه چې غازي ميرزمان خان د يو زر کسانو اولسي لښکر سره د "بمبوريټ" له لارې په "آيون" برید وکړي او د چترال د ښار او دروش کلا مواصلاتي او ارتباطي ليکه پرې کړي، او جنرال عبدالوکيل خان د پوځي ځواک او مهتر عبدالرحمن خان سره يو ځای د بريکوټ له لارې د دروش پر کلا برید وکړي.[۱۲۷]

انګريزان د شمال ختيځ لور ته د افغانانو د پرمختګ د مخنيوي لپاره، چې غوښتل يې د ډير شمير غاښو څخه د تيريدولو، د "بمبوريت" د سيند حوزې ته د رسيدلو وروسته پر چترال برید وکړي، د مهتر د ساتونکو ځواکونو څخه د چترال د سکاوټانو دوه ټولي د "ايون" سيمې ته چې د چترال د ښار او دروش کلا تر منځ په لږ تر لږه لس ميله واټن کې واقع دي، استوي. دا سيمه د چترال (کونړ) او "بمبوريت" د سيندونو په منځ کې موقعيت لري.

د ۱۹۱۹م کال د جولای په لومړۍ نيټه (د ۱۲۹۸ لیږدیز لمریز د چنګاښ په ۹مه) انګليسي ځواکونه په "پټيګل" کې ماتې خوري او "اورتسن" ته چې د ميرکهنۍ په شمال لويديځ کې د دوه نيم ميله په واټن موقعيت لري پر شاتګ کوي. د انګليسي ځواکونو قوماندان سامبورن-پالمر په دروش کې پرته له دې چې د کلا دننه د خپل برخه ليک او وروستيو پيښو په انتظار پاتې شي، بله چاره نه درلوده. هغه چې د بدن ټپ يې لا په بشپړه توګه روغ شوی نه و، د افغان جنګياليو زړورتيا د سر په سترګو ليدلې وه. ډګروال سامبورن-پالمر پريکړه وکړه چې په دوه بيلو جبهو (يوه د غازي ميرزمان خان جنګياليو او بله د جنرال عبدالوکيل خان ځواکونو) کې د جګړې پر ځای د دروش کلا څخه دفاع وکړي. هغه پوهيږي چې د هغه د خلاصون يوازينۍ لاره دوه عناصر يعنې پر وخت

۱۲۶. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۸ مخ.
۱۲۷. اخلاص، عبدالخالق (۲۰۰۵م) ۱۵۲-۱۵۸ مخونه.

استخباراتي معلومات او چټک خوځښت [چټکه تيښته] دي.[۱۲۸]

د ۱۹۱۹ کال د جولای په ۱۰ مه نيټه د انګريزانو لوی کمشنر، په چترال کې د سياسي استازي مرستيال (Assistant Political Agent) ته ليکي چې: «د مهتر د پيغام په اړوند د چترال او د سولې د خبرو اترو په اړه، هغه ته و وايي چې په دې کړکيچن وخت کې ناشونې ده چې هغه تاسې او يا هم سامبورن-پالمر سره يو ځای چترال پريږدي. زه په شيمله کې يم او د چترال نظريات مې د بهرنيو چارو دفتر ته تشريح کړل. هغه ته د چترال د سيمې د پراخوالي هيڅ ډول وعده مه ورکوئ، ځکه چې داسې يو شئ بيخو امکان نلري. د سولې د خبرو د پايلو تر څرګندېدو، هغه د کافرانو [نورستانيانو] او افغانانو د لمسلوڅخه لرې و ساتئ. [د انګلستان] پاچا هغه ته د والاحضرت لقب[۱۲۹] او د توپ د ۱۱ ډزو سلامي ور کړې ده. هغه ته د رسمي خبر تر رسيدو پورې په دې اړه څه و نه واياست.»[۱۳۰]

د ۱۹۱۹ کال د جولای په ۱۷مه نيټه د غازي ميرزمان خان تر مشرتابه لاندې د افغان جنګيالیو يوه اته سوه (۸۰۰) کسيزه ډله د "شاوي" د غاښي څخه تر اوښتلو وروسته د "بمبوريت" په اوږدو کې د "ايون" پر لور د "بمبوريت" د کلي تر يو ميل واټن پورې وړاندې ځي. په هغه درنه جګړه کې چې د "بمبوريت" د کلي سره نژدې چې د دروش کلا شمال لويديځ ته د (۱۰) ميلې په واټن کې نښلي، دواړو خواوو ته تاوانونه اوړي، انګريزان د افغانانو د لس (۱۰) کسه شهيدانو يادونه کوي.[۱۳۱]

---

۱۲۸. Robson, Brian (2004) ۳۹ مخ.

۱۲۹. His Highness يا د سلطنتيي کورنۍ د غړو لقب

۱۳۰. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۹۱۱ ګڼه محرم ټيلګرام، د ۱۹۱۹ جولای ۱۰، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو څلورمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۴۶۱ ګڼه سند.

۱۳۱. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۸ مخ؛ Robson, Brian (2004) ۳۹ مخ؛ او Government of India. (1926)، ۹۴ مخ.

د ۱۹۱۹ کال د جولای په ۱۹مه نيټه افغانانو، په شمال کې د "زيديگ" څخه په جنوب کې تر "برمبولا" پورې، ټول هغه غاښې چې د افغانستان او چترال تر منځ واقع وو، خپلې ولکې لاندې راولې. له دې وروسته افغانان د سولې په خبرو اترو کې د انګريزانو د پلاوي د فشار او شکايت له امله، په خپلو جګړه ايزو تاکتيکونو کې بدلون راولي او يوازې اولسي ځواکونه په جګړه کې برخه اخلي.[۱۳۲]

د خپلواکۍ د څلورمې جبهې د ليکوال په وينا شاه امان الله غازي، غازي ميرزمان خان ته د يو فرمان د ليږلو له لارې د سولې د خبرو اترو په اړه خبر ورکوي او غواړي چې تر بل امر پورې د پوځي او اولسي ځواکونو د برید او پرمختګ څخه ځان وژغوري.[۱۳۳]

د ۱۹۱۹ کال د اګست په ۸ مه چې د ۱۹۹۸ کال د زمري د ۱۲ مې نيټې سره سمون لري، د انګلستان او افغانستان د سولې د ټرون له لاسليک کيدو وروسته د چترال او کونړ په دې جبهه کې جګړه پای ته رسيږي، خو د سولې د ټرون سره سره بيا هم، ارنوی او دوکلام د ۱۹۲۲ کال د جنورۍ مياشتې تر ۱۷ پورې د افغانانو په لاس کې پاته کيږي.

د چترال د جبهې په هکله د بريتانويانو ملکي هڅې

جګړه ايز ماشين او وروستني تخنيکونه او پوځي انکشافات چې په لومړۍ نړيواله جګړه کې آزمويل شوي وو، يوازينۍ وسيله نه وه چې انګليسانو تر پې چترال او نورو جبهو کې کار اخسته. د لته د هغوی د ناوړه هڅو او شيطاني دسيسو يو څوبيلګې په لاندې توګه وړاندې کيږي:

تبليغات او د تير ايستونکو خبرتياوو خپرول

انګليسان پوهيدل چې د اماني دولت پياوړتيا او ځواکمنتيا، د هغوی

---

۱۳۲. Molesworth, G. N. (1963)، ۱۳۸ مخ؛ Robson, Brian (2004) ۳۹ مخ؛ او Government of India. (1926)، ۹۴ مخ.

۱۳۳. اخلاص، عبدالخالق (۲۰۰۵م) ۱۲۰-۱۲۴ مخونه.

واکداری ته د افغانستان له تنې څخه جلا شوې سيمې له ګوابښ سره مخ کوي. نو له همدې امله د افغان - انګليس دريمه جګړې په اعلان سره د غازي امان الله خان پر وړاندې ناوړه پاروني، تبليغات او پټ او ښکاره تخريبونه هم ډير زيات شول. لږ تر لږه د انګليسانو ټولو رسمي سرچينو کوښښ کړی چې د افغانستان د خپلواکۍ يا د افغانانو – انګريزانو دريمه جګړه کم اهميته و ښايي. هغوی نه يوازې په بې شرمۍ دعوی وکړه چې د جګړې پايله د سترې برتانيې په ګټه پای ته رسيدلې، بلکې وايي چې ګنې د جګړې اصلي لامل د امان الله خان کورنۍ ستونزې وې، چې د کورنۍ د غړو او يا مصاحبانو او يحيي کورنۍ د ژغورنې په موخه، چې د حبيب الله خان په وژنه کې تر شک لاندې وو او همدارنګه نصرالله خان د محکوميت څخه پيل کيږي. ځينې مغرض او متعصب افغانان او د هغوی شاګردان هم چې د خپل مخ نندارې د پردې په آئينه کې کوي، د انګريزقنو دغه ادعاګانې تکراروي، او وايي چې وروستۍ پيښې، د افغانانو او انګريزانو اړيکې او د جګړې اعلان د امان الله خان د مستقيمې کمزورتيا نتيجه وه. يعنې دا چې ځوان امير مجبوره ؤ د انګريزانو پر وړاندې د جهاد اعلان وکړي، ترڅو د خلکو د قهر او عامه افکارو توجه له ځان څخه بل لورې ته، د خپل پخواني دښمن انګليس لورې ته، واړوي.

د افغانستان د ځوان او خپلواکۍ خوښونکي پاچا پر وړاندې د وايسرای او بريتانوي هند ګورنر جنرال لاندينی اعلان د دې ډول تبليغاتو يو بيلګه ده. نوموړی سند د ۱۹۱۹ کال د می په ۱۰مه د "وايسرای (نائب السلطنه) او د بريتانوي هند ګورنر جنرال"، چيلمسفورد، هغه تبليغات دي چې انګريزانو د غازي امان الله خان پر خلاف د آوازو خپرولو او د لاسوندو د جعل کارۍ پيل ګڼل کيږي او ګمان کيږي د هغو تبليغاتو يوه برخه ده چې ګنې پاچا د عامه افکارو د تيرايستولو او امان الله خان د خپلو کمزورتياوو د پټولو لپاره په جګړې لاس پورې کړ.

«اعلان

له جانب د سرکارانګريزی په طرف د ديانتدار اوبهادرخلقودافغانستان!

تاسو خبرشی چې له قديمې زمانې نه سرکار انګريزی او د افغانستان سلطنت په منځ کې

دوستی او اتحاد موجود دی او ستاسو د نیکونو په وقت کښ چه روس په افغانستان ظلم کول شروع که، سرکار انګریزی د امیرعبدالرحمان په درخواست مداخلت وکه ، او ډیرتکلیف اوخرڅ سره روس لره یی دجنګ ویره ورکړه اوهغه یی ظلم نه اودافغانستان په آزادی کې له مداخلت کولو نه منع که ، په دي شان سره افغانستان او سرکارانګریز په منځ کې دوستي مضبوطه شوه ـ چنانچه دخپلې دوستی په ثبوت کې سرکارانګریز امیرعبدالرحمان خان لره توپی او ټوپک او کارتوس او یو لوی امداد د رپو ورکه ، دپاره ددې چې هغه خپل ملک مضبوط ولی ، او روس په خلاف دافغانستان آزادي قایمه وساتی ، هرکله چې امیرعبدالرحمان خان په سرکار انګریزي اعتباروکه اومعلوم یی وکه چې د سرکار دښمنان دهغه دښمنان دي ، هغه سرکارسره د دوستی عهد نامې وکړې چې هغوی په ذریعه هغه خپله پادشاهی مضبوطه کړه اوخپل ملک دپاره یی امن پیداکه اوهرکله چې هغه لره څه تکلیف پیښیده هغه به له سرکارنه مدد وغوښت . دهغه زوی امیرحبیب الله خان هغه عهد نامی چه پالریی کړې وې صداقت سره مضبوطی کړې اوهغه دوستی چه سرکار سره قایمه شوې وه جاری وساتله ، په هغه وقت چه ټوله دنیا په جنګ کښ مبتال وه هغه د سرکار عاقالنه نصحت باندی عمل وکه اوخپل رعیت یی دجنګ له خطر بچ که ، اګرچه په هغه وقت کی هم شریرو مفسدانو افغانستان لره په جنګ کښ د مبتلا کولو کوشش کړی و، چه دهغه نتیجه دافغانستان اود افغانستان دخلکو تباهی وه ـ په عوض دهغې وفاداری چه امیرحبیب الله خان خپلې عهد نامی پابندی په ذریعه قایمه وساتله ، سرکار دهغه نقدی امداد زیات که ، اوهغه لره یی یو کرور روپی په طور دانعام ورکړی او امید پیدا شو چه جنګ نه پس دا دوستی به نوره هم مضبوطه شي . په هغه جنګ کښ چه ډیرقومونه ورکښ پرله پسې تباه شو ، سرکار فتحیاب شه او له وړاندی نه زیات طاقتور ثابت شه .چه امیرحبیب الله خان په غداری ووژلی شو ،سرکار ډیرزیات افسوس وکه ، اوپه ټول هندوستان کښی دغم اظهار دپاره حکمونه جاري شو. چه امان الله خان خپله تخت نشینی مشهوره کړه ،هغه لره سرکار تحریرپه ذریعه دخپلې دوستی یقین ورکه او نصیحت یی وکه چه که دخپل پلار اونیکه په لار روان شی اوخپل ملک دپاره د امن او د اقبال باعث وشي په اول کښ امان الله خان دباهمی دوستی اظهار وکه اوهندوستان ته یی یو نوی سفیر سره دیوې مراسلې چه د دوستی خیالاتو نه ډکه وه ،ولیکلو ، لیکن لږ مده [موده] پس چه امان الله خان دخپل پلار قاتلانو دبریت په باب کښ او د نورو خلقو سزا په متعلق شریعت نه مخالف کاروایی وکه ،په رعیت کښ یی نا راضګي پیدا شوه اوددې ناراضګي د دفعیه دپارهغه دسرکار انګریزي په برخالف جنګ شروع که اود افغانستان دخلقو ځانونه اومالونه یی محض خپل غرض دپاره اودخپل تخت ټینګولو دپاره

په خطر کښ واچول ، علاوه له دې نه هغه د قرآن شريف دحکمونو چه (ان الله يآمر بالعدل واالحسان و ذالقربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغى بعضكم لعكم تذكرون.ط واوفو بعهد الله اذاعاهدتم والتقضو االيمان بعد لوكيدها وقد جعتم الله عليكم كفيآل ان الله يعلم ما تفعلون .ط) مخالفت نه هم هيڅ پرهيز ونه كه، كه چيرى خداى ناخواسته دافغانستان خلقو امان الله خان لره په دى ليونى كار كې مدد وركه نوهغوى به خپله ځانونو[ځانونو] باندې تباهى راولي ځكه چه سركار بدعملو خلقو په خالف به مجبورآ څه سنگين كاروايى وكى ، داخبره چه ددي سپيره زلمي خواهشونه بى بنياد دي ، اوس هم ډكه سخه ثبوت ته رسيدلى دى ځكه چه فوځونو لره يى شكست وركړى شوى دى اودهغوى ډيرو فوځونو پيش خيمې چه سركار جمع كولو كې لگيا دى هغه نه توپى اخستى دي . آيا داسى به وى چه دافغانستان خلق دى نا تجربه كارزلمي لره چه خپل شهيد شوى پلار د يادگار نه او دخپل ملک د فايدى نه اود قرآن شريف حكمونو نه برخالف دى ، ددې خبرې اجازت به وركوي چه هغه دخدا نخواسته د افغانستان ښايسته ملک اود افغانستان بهادر خلقو باندى مصيبت راولي .

اودافغانستان بهادر خلقو اوس ددي خبرې فيصله تاسو سره تعلق لرى چه آيا يو سركښ زلمى دتاسو لره هغو بى شماره نعمتونونه چه عبدالرحمان خان او جبيب الله خان ستاسو دپاره حاصل كړى دى محروم وكى ، دهندوستان د دوستي په وجه سره ستاسو زرگونه سوداگران او لكونه پوندگان تجارت اومال خرڅولو دپاره هندوستان ته تراوسه راتلل اوهغوى يى به دسركار حفاظت لاندې دتگ راتگ اوخپل دين پوره آزادى لرله ـ تاسو غواړى چه اوس ستاسو سوداگران تباه شي اوتاسو او ستاسو عيالونه بى له جامو او نورو ضرورى څيزونو چه هندوستان نه به راتله زندگى بسر كړي او ستاسو اوښان هغو ميرو نه چه په كوم كښ هغوى د ژمي په موسم كې څريدل بند كړي شي اوتباه شي ، دا فيصله په تاسو منحصره ده ځكه چه سركار انگريزي دا خواهش لري چه افغانستان ډيرعقلمند امير لاندي چه هغه عبدالرحمان اوحبيب الله خان مرحومين په شان دخپل ملک دبهبودي خواهان وي اوسركار انگريز سره دوستي لري ، بيا با امن او با اقبال او آزاد اوخود مختارشى. خداى تعالى د افغانستان خلقو لره توفيق وركى چه هغوى زر سمى لارې ته راشي.

لاردچمسفود

وايسراى او گورنرجنرال دهندوستان»[١٣٤]

١٣٤. د پروفيسور عبدالخالق رشيد څخه په مننې

د چترال په سيمه کې د آغا خان له مذهبي نفوذ څخه ګټه[۱۳۵]

وز-کيپل، په پښور کې د شمال لويديځ سرحدي ايالت لوی کمشنر او د ګورنر جنرل استازي، د بريتانوي هند د حکومت د بهرنيو او سياسي چاروسکرټر او د بريتانوي هند حکومت او په هند کې د بريتانوي هند يعنې د انګلستان نايب السلطنه (وايسرای) ته ليکي چې[۱۳۶]: «زه وړاندیز کوم چې بايد له آغا خان څخه وغوښتل شي تر څو يوه اعلاميه خپره کړي او خپلو پيروانو ته لارښونه وکړي چې انګليسانو ته وفادار او د هغوي په چوپړ کې و اوسي. يو شمير ستر مولايي (هغه نوم چې سنيان يې د اسماعليه فرقې پلويانو ته کاروي- ز) په چترال او ګلګت، او يو شمير هم په کابل (بدخشان او بغلان) او پښور کې شته دی».

شهزاده سلطان محمد آغا خان ثالث د انګريزانو دې غوښتنې ته مثبت ځواب وايي او د هند لپاره د بريتانوي هند د حکومت سکرټر د ۱۹۱۹ کال د مې په مه۲۴، له لندن څخه د هند وايسرای (بهرنۍ او سياسي څانګې) ته ټلګرام استوي چې د هغه متن په دې ډول و: «مهرباني وکړئ اړين ګامونه پورته کړئ

---

۱۳۵. آغا خان د اسماعليه فرقې د مذهبي او عمومي امام ميراثي لقب دی. نومورې لقب د لومړي ځل لپاره د ايران د شاه، فتح علي شاه قاجار، له لورې، د اسماعليانو ۴۲ امام، آغا حسن علی شاه ته ورکړ شو. د اسماعليانو مذهبي فرقه په ۷۲۵ کال کې هغه مهال رامنځته شوه، چې شيعه ګانو د امام جعفر صادق له شهادت وروسته، د هغه د ځای ناستي پر سر، په دوه ډلو و ويشل شول. يوې ډلې د امام اسمعيل ابن جعفر پيروي، او بلې ډلې د اثنا و عشره په نوم، له امام موسی کاظم پيروي وکړه. آغا خان په ۱۸۷۷ کال کې هم د انګليسي مقاماتو سره د يو محلي بغاوت په آرامولو کې مرسته وکړه او د هغوی دې لومړني مذهبي مشر د همدې مرستې له امله وه چې انګليسی مقاماتو ور ته د سلامۍ د امتياز په دود د توپ په ډزو د هغه هر کلی و کړ. د افغان – انګليس د دريمې جګړې په مهال، ۴۸ امام، پرنس سلطان محمد يا آغا خان ثالث د اسماعليه فرقې مشري به غاړه درلوده.

۱۳۶. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۴۰۱ ګڼه محرم ټيلګرام، د ۱۹۱۹ کال د مې ۲۰ نيټه، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۲۳۴ ګڼه سند.

تر څو د آغا خان ليږل شوې پيغام و ژباړئ او په سرحد کې خپور شي:

د معقول دليل د وړاندې کولو پرته، څنګه چې دا مهال ټينګه سوله حاکمه ده، د يو څو ګمراهو، شوخو او ناپوهه کسانو له لورې، د مقدس ترون ماتول، د ستر عبدالرحمن د عاقلانه واکداری،او د حبيب الله د پاچاهۍ ښايسته بيلګې هيرول دي، چې پر بريتانوي هند برید وشي. له شک پرته چې فرمان ورکونکی سلطان(امپراتور) يعنې هغه څوک چې پراخه پوځي ځواکونو يې جرمنيان له پښو و غورځول، کولای شي دا ډول اشخاص و ځپي. خو زمونږ لپاره، زمونږ مقدسه دنده داده چې فرمان ورکونکی سلطان سره مرسته و کړو، ځکه چې هغه په حقه دی، ځکه چې ترونونه مقدس دي. مونږ هر يو د خپلو دندو د تر سره کولو له لارې، که کوچنيان يا غټان يو، کولای شو د مذهبي او مدني آزادیو د بريا له لارې سوله، نيکمرغي تضمين کړو. زه هيله لرم، زما ټول ګران ځامن، زما په ځير، نه يوازې په رښتوني توګه وفادار وي، بلکې ډيره هڅه وکړي چې د نورو ستر ګې د خپلې او هم د انسانيت د ګټې لپاره، و غړوو. آغا خان.

د آغا خان له لورې يو پيغام، په هندوستان کې د هغه د پيروانو تر منځ د خپرولو لپاره، په مستقيمه توګه په بمبيي کې د اسماعليانو د شورا رئيس ته ليږل کيږي».

د بغداد د نقيب صاحب له نفوذ څخه د ګټې اخيستنې هڅې

انګريزانو هڅه وکړه د بغداد د نقيب اشرف ، سيد عبدالرحمن ګيلاني څخه ، چې ورور يې سيد حسن ګيلاني[۱۳۷] په افغانستان کې و ، هم ګټه واخلي. د بريتانوي هند د حکومت د بهرنيو او سياسي چارو د څانګې سکرټر د فارس په خليج کې د انګليسانو سياسي استازي ته چې په بغداد کې ميشت و ، ليکلي

۱۳۷. سيد حسن ګيلانی د سيد علي ګيلانی ځوی او سيد سلمان ګيلانی لمسی او په بغداد کې زيږيدلی، او په ۱۹۰۵ کال کې افغانستان ته راغی. هغه ته د حبيب الله خان او د طريقت د پيروانو له لورې هرکلی و ويل شو. امير حبيب الله خان ورته د مياشتې درې زره او پنځه سوه (۳۵۰۰) روپی مرستندويه معاش و ټاکه او د جلال آباد په چارباغ کې يې ورته د ژمی يو استوګن ځای جوړ کړ، او هغه په دې ډول د چارباغ د نقيب صاحب په نوم و پيژندل شو. د ملي محاذ پخوانی مشر اروابنباد پير سيد احمد ګيلانی او سيد علی ګيلانی د نقيب صاحب ځامن وو.

چې «په هندوستان کې به ځينو مسلمانو معززينو ته د نقيب د تلګرامي پيغام اغيزې، ډيرې لوړې وي. که چيرې شوني وي، نوموړی پيغام دې هندوستان، سرحد او افغانستان ته د تبليغاتو په چوکاټ کې په پام کې ونيول شي».

د دې غوښتنې په ځواب کې نقيب و ويل[۱۳۸]: چې «د رسمي اعلاميې صادرول به، پرته لدې چې له هندوستانه يې غوښتنه شويې وي، د هغه دپاره يو غير عادي کار وي... هغه ژمنه وکړه چې د شرعي قوانيو په اړه به د هند د ټولو علماو پوښتنو ته ، مثلا داچې آيا د جهاد د اعلان لپاره د امير هڅې، شرعي دي که نه، هرور مرو هغوی ته ځواب و وايي».

د ډيورنډ د تپل شوې کرښې دواړو لور ته د آزادو قبايلو د ملاتړ د لاسته راوړلو لپاره د پيسو څخه کار اخستل

د قبايلو د ملاتړ د ترلاسه کولو لپاره د پيسو ورکول يوه بله وسيله وه چې انګليسانو له هغې څخه کار اخيسته، د بيلګې په توګه، په هندوستان کې د انګلستان نائب السلطنه په لندن کې د هندوستان د چارو وزير ته وليکل[۱۳۹] «... قبيلوي دود او چلند يو له مهمو عواملو څخه دی او مونږ روز-کيپل (په شمال لويديځ سرحدې ايالت کې لوی کمشنر) ته صلاحيت ورکړی دی چې د هغوی د ملاتړ د ترلاسه کولو لپاره د پيسو ورکولو باندې هيڅ سختي و نه کړي».

د کامديش نورستانيانو ته د ژمنو او امتيازاتو ورکول

انګريزانو هڅه وکړه چې د کامديش نورستانيانو ته د امتيازاتو د ورکولو له

---

۱۳۸. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد ، ۲۳۹ ګڼه محرم ټيلګرام، د مې ۱۲ نيټه، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو لومړۍ برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۱۸۹ ګڼه سند.

۱۳۹. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد ، ۵۷۲ ګڼه محرم ټيلګرام، د مې ۲، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو لومړۍ برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۴۲ ګڼه سند.

لارې، چې د چترال د جبهې سره نژدې يې موقعيت درلود ، هغوی د چترال او ارنوی د ملي مجاهدينو د لښکر په مقابل کې را وپاروي او مرسته ترې ترلاسه کړي.

په شمال لويديځ سرحدي ايالت کې لوی کمشنر، په هندوستان کې د انګلستان نائب السلطنه ته د چترال د سياسي استازي د مرستيال (Assistant Political Agent) د ټلګرام په اړه خبر ورکړی او ليکي[۱۴۰] چې «آيا کولای شو د کامديش کافرانو[۱۴۱] او د باشګل (لنډې سيند) د کينې لورې سيمو خلکو[۱۴۲] سره ژمنه وکړو چې زمونږ سره د مرستې په صورت کې به، نور د افغانستان د واک لاندې نه وي؟ که مونږ همداسې وکړو ، فکر کوم، هغوی به افغانانو ته سرخوړې جوړ کړي، او مونږ سره به د هغوی پر ضد پر بريکوت او دوکلام د بريدونو لپاره مرسته وکړي. که حکومت چمتو وي، داسې ژمنې به د پام وړ اغيزې ولري».

د خبرونو سانسور او د حقايقو د خپريدو مخنيوی

انګريزانو د آوازو خپرولو او ناوړه تبليغاتو تر څنګ، نه غوښتل چې په انګلستان کې يې خپل خلک له هغه څه څخه چې په بريتانوي هند او د جګړې په جبهه کې تيريدل، خبر شي. د بيلګې په توګه روز-کيپل، د شمال لويديځ ايالت لوی کمشنر په شيمله کې د بريتانوي هند د حکومت سکرټر، په هند کې د انګلستان نائب السلطنه او د پوځي ځواکونو عمومي قوماندان ته و ليکل

---

۱۴۰. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد ، ۲۳۹ ګڼه محرم ټلګرام، د مې ۱۲، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو لومړی برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند ۲۰۰ ګڼه سند.

۱۴۱. مقصد يې هغه نورستانيان دي چې په ۱۸۹۲ کال کې د امير عبدالرحمن خان په لاس په زور د اسلام په دين مشرف شول او د انګليسانو د ۱۹۱۹ کال په پوځي اسناد او نقشو کې لا اوس هم د کافرانو او کافرستان په نامه ياد شوي دي.

۱۴۲. لنډې سيند په کنړ کې د مانول پاس (غاښې) سره نژدې د هندوکش له جنوبې برخې څخه سرچينه اخيستې او د جنوب او جنوب لويديځ پر لور بهيږي او د کنړ سيند ته توييږي. دا سيند د ارنوی د سيند په نوم هم يادېږي.

چې [۱۴۳] « د پيشګام (Pioneer) او لندن ټايم د ورځپاڼې ځانګړی خبريال، ښاغلی سنډرز (Sanders) رارسيدلی او و يې ويل چې [د خبرونو د ليږلو] اجازه لري. که خبره داسې وي، زه په سياسي موضوعاتو کې د هغه ټلګرامونه او ټلګرافونه سانسور کوم، او د پوځي موضوعاتو د سانسور لپاره، به هغه پوځي مقاماتو ته وليږم».

روز کيپل، يوه ورځ وروسته[۱۴۴] د شيملې څخه دا لاندې ځواب تر لاسه کړ: «سندرز اجازه لري، [خو] مهرباني وکړئ، د وړانديز سره سم، د هغه سياسي ټلګرامونه سانسور کړئ. هغه ټول به د عمومي قوماندان تر اجازې لاندې و ليږل شي».

بډې ورکول، د امتيازاتو او ځمکې وړاندې کول او د مجاهدينو د امير پيرودل

هغه مهال د هندوستان د مسمانانو دوه ډلو د انګريزانو پر خلاف د آزاد سرحد په سيمه کې فعاليت درلود. له دې ډلو څخه يوه د «جماعت مجاهدين» ډله وه چې مرکز يې د بنير په علاقه کې د سمڅې (Smatsa) يا (Asmas) په کلي کې و. دا جماعت، چې څو تنو هندوستانيانو يې د يوه جګړه ايز تشکيل په توګه، د غير اسلامي حکومت څخه د آزادۍ لپاره بنسټ ايښی و، د نړۍ د پرمختګونو او د زماني له يون څخه ناخبره پاتې او د يوې طفيلي او کمزورې ډلې په بڼه راټول شوي وو او د خپلو اړتياو د پوره کولو لپاره يې د هندوستان د مسلمانانو په مرستو اړخ لګولی وه او د افغانستان د حکومت څخه يې هم تنخواه لاسته را وړله. د مجاهدينو د جماعت دوهم مرکز مومندو سيمې سره

۱۴۳. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۱۳۱۰ ګڼه محرم ټيلګرام، د مې ۱۱ نيټه، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو لومړۍ برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۱۱۰ ګڼه سند.

۱۴۴. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۴۴۲ ګڼه محرم ټيلګرام، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو دوهمه برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند. L/P&S/10/819; FileP.1953/1919: ۲۸۰ ګڼه سند.

نژدې په چمرکنډ کې وه، چې مشري يې چمرکنډ ته د مولوی فضل الهي د کډوال کيدو وروسته د مولوی بشير په غاړه وه او هلته يې بنسټ ايښودل شوی وه. نومورې مرکز وروسته د محمد حسن يعقوب په مرسته د چاپ د يوه ډيره ساده ماشين (سايکلوستايل)، په وسيله تبليغاتي خپرونې درلودې او د انګليسانو پر خلاف يې د المجاهد په نامه يوه مياشتنۍ خپرونه، چاپوله.

د بريتانوي هند حکومت لپاره سکرټر له شيملې څخه د شمال لويديځ سرحدي ايالت د لوی کمشنر د غوښتنې په ځواب کې اجازه ورکړه[۱۴۵] چې «هغه کولای شي څنګه چې لازمه وګڼي متعصب امير و بخښي او په انګليسي سيمو کې و رته ځمکې ډالۍ کړي، په دې شرط چې هغه او د سمځې کالونې د جګړې په مهال آرام پاته شي. خو د هغې ځمکې ځای، اندازه او ارزښت مه ټاکئ. که چيرې هغه زمونږ سره ښه وکړي، مونږ به هم هغه جبران کړو».

چترالیانو ته د افغانستان د ځمکو د بخښولو ژمنه

د افغانانو پر وړاندې په جګړه کې د چترالیانو د پاملرنې د لاسته راوړنې او وندې اخستلو لپاره انګريزانو، ژمنه وکړه چې که چيرې انګريزانو له لورې د جلال اباد او کابل د نيولو څخه د مخه چترالیان، د ناړۍ (ناری يا نارست) او د نورستان باشګل (لنډې سيند) سيمې و نيسي، نو دا سيمې به چترال ته و بخښي او په راتلونکې کې به د هغوی د خاورې برخه وي[۱۴۶].

د خيبر د محاذ دماتې په تلافي کې د جګړې د څلورمې جبهې اهميت

د چترال او ارنوی د څلورمې جبهې اهميت يوازې په دې کې نه دی چې ۱۲۲ کسه شهيدانو د وارثانو لپاره د کونړ ولايت په "اسمار" او "کوټکي" کې پنځه-پنځه جريبه ځمکه ورکړل شوې، يا د يو فرمان له مخې دا وارثان له مالیې څخه

۱۴۵. د انګريزانو د استخباراتو پټ اسناد، ۷۲۰ ګڼه محرم ټلګرام، د ۱۹۱۹ کال د می ۳۰ نيټه، د ۱۹۱۹ کال د ليکونو لومړی برخه، د افغان-انګليس دريمې جګړې پورې اړوند ۴۲ ګڼه سند.
۱۴۶. ميرزا محمد غفران او ميرزا شير احمد خان (۱۹۴۱) ۱۵۲ مخ.

معاف شوي ، يا د نورو جبهو د شهدانو په څير د نوموړې جبهې د شهيدانو نومونه هم د پغمان په طاق ظفر کې کيندل شوي، يا د هغې رسمي اسناد د امان افغان په جريده کې خپاره شوي، بلکې د تاريخي مدارکو ، اسنادو او نخښو له مخې، نوموړې جبهې د خيبر په جبهه کې د سپه سالار صالح محمد خان د ځواکونو ماتې جبران کړه. اصلاً په دې محاذ کې د افغاني غازيانو پرمختګ او د "ارنوی" نيول او د دروش ترکلا پورې د افغاني ځواکونو پرمختګ د دې لامل شو چې انګريزي ځواکونه چمتو شول د هغې په بدل کې د تورخم او ډکې څخه په شا شي او د "دوکلام" په سيمه کې د افغانستان د ملکيت د حق مشروعيت تثبيت شي.

د مراتبو د پوړيو له پلوه، د دې بريالۍ جبهې سرلښکر، غازي ميرزمان خان، د خپلواکۍ د جګړې د اعلی قوماندان، غازي امان الله خان سره نيغ په نيغه اړيکې درلودې او د هغه کورنۍ د اسې تاريخي مهم اسناد او يادښتونه په لاس کې درلودل، چې د اماني دورې پر ناخرګندو او تتو اړخونو يې رڼا اچولای شوه. خو نوموړي اسناد، کتابونه، يادداښتونه، فرمانونه او د "غازي ميرزمان خان" په کورنۍ پورې اړوند نښانونه د آل يحيی د کورنۍ د رژيم له لورې ضبط او له منځه وړل شوي دي.

د خپلواکۍ د جګړې د ځلورمې جبهې د سرلښکر د اتلولۍ د يادې ويستلو د مهمو عواملو له جملې څخه د همدغه رژيم له لورې په تاريخ کې تقلب او بدلون او تر ټولو جبهو د جنوبي د جبهې د سترې نبودنې او سپه سالار محمد نادرخان څخه د خپلواکۍ د جګړې د يواځيني او ستر اتل د جوړولو په موخه په فرمايشي توګه تاريخ ليکنه، د اماني غورځنګ د نوم او نښان د له منځه وړلو هڅې، د استبداد او اختناق شرايط او هغه محدوديتونه يادولې شو ، کوم چې د تاريخ ليکونکو په وړاندې پراته دي.

پنځم څپرکی

په امانی دوره کې د غازي میرزمان خان خدمتونه

د دولت د شورا غړیتوب

غازی میرزمان خان د دولت د شورا غړی ؤ. غازی امان‌الله خان دا شورا د مشروطیت د غورځنګ د اهدافو د پلي کولو او هیواد کې د قواوو د بیلتون او وظیفو د ویش په موخه جوړه کړه. د قواوو د بیلتون او وظیفو د ویش موضوع د ۱۳۰۱ کال په تصویب شوي «نظامنامه تشکیلات اساسی دولت» کې مطرح شوې او په هغې کې د دولت د شورا جوړیدو او اختیاراتو ته هم اشاره شوې وه.

دغه قانون جوړوونکې شورا، چې د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته ځوان پاچا ته د سلا مشورې او نوو قوانینو د تسوید، تعدیل او تصویب دپاره رامنځ ته شوې وه، د ۱۳۰۰ کال د زمري د میاشتې په ۱۱مه نیټه د اعلیحضرت غازي امان الله خان لخوا د ارګ په شمالي برج کې پرانستل شوه.

د دولت شورا د غازي امان الله خان د اروپا، پخواني شوروي، ترکیې او ایران د اوږده سفر تر راستنیدو وروسته د ۱۹۲۸/۱۳۰۷ کال د پغمان په لویه جرګه کې د خپلو یوسلو پنځوس غړو سره په ملي شورا بدله شوه.

د جلال آباد د هډې د سترې جرګې په جوړولو کې مرسته

د جلال آباد د هډې ستره تاریخي جرګه د اتحاد مشرقي د تاریخي جرګې په نوم هم یاده شویده. دا ستره تاریخي غونډه د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د ۱۲۸۹ کال د حوت (۱۹۲۰ کال د جنوري) په میاشت کې د سپه سالار محمد نادر خان په مشرۍ اود غازي میرزمان خان په بې سارو کوښښونو او اهتمام د حکومت لخوا رابلل شوې وه.

په دې لويه غونډه کې د مشرقي (اوسني لغمان، کونړ او ننګرهار) او سرحد د دواړو خواوو نږدې پنځه زره (۵۰۰۰) د بيلابيلو قومونو مشران او سپين ږيري، عالمان، سادات، مشايخ او نور مخور د فرضي کرښې د دواړو خواوو قومونو د اتحاد او يووالي د ټينګښت، او خپلواکۍ، آزادۍ، خاورې د تماميت او هيواد د آبادۍ په برخه کې پريکړې وکړې. په دې جرګه کې انګريزانو ته اخطار ورکړ شو چې د افغانستان په کورنيو چارو کې د لاس وهنې او د هيواد په سرحداتو کې د ورانوونکو تحريکاتو څخه لاس واخلي، او که نه نو يو ځل بيا به د افغانانو د ټولو قومونو د قهر او مقاومت سره مخامخ شي.

د بريتانوي هند د شمال لويديز ايالت د استخباراتو دفتر په خپل پنځمه ګڼه رپوټ کې د مومندو او فريدو قومونو په ګډون د دغې ستړې قومي جرګې په هکله خبر ورکړې او بيا يې د خپل اوم رپوټ په دوهمه برخه کې ليکلي چې «د کونړ د ميرزمان خان پيغامونه د باجوړ او دير خانانو ته استول شوي دي. ويل کيږي چې د کوډاخيلو محمد امين [د غازي ماسل خان زوی] اود چهارمنګ د خان زړه ور خان يو استازي او د باجوړ يوه جرګه د ميرزمان سره يوځای د جلال آباد په لورې حرکت کړيدئ»[۱۴۷].

په جلال آباد کې لومړۍ لويې جرګې کې ګډون

د افغانستان د خپلواکۍ ترګټلو وروسته، د دولت د شورا، د کابل او شاوخوا سيمو، ننګرهار، لغمان او کونړونو د خلکو په ګډون لومړنۍ لويه جرګه د ۱۹۲۱/۱۳۰۱ کال په ژمي کې په جلال آباد کې جوړه شوه. ددې جرګې د غړو شمير ۸۷۲ تنو ته رسيدلو، او خپله پاچا يې څارنه او مشري کوله. ددې جرګې اصلي هدف ټولنيز اصلاحات و، او اساسي نظامنامه يې چې د افغانستان لومړنې اساسي قانون ګڼل کيږي، تصويب کړ. په دې نظامنامه کې د مرئيتوب له منځه وړل، د ملي يووالي استحکام، د شخصي آزادیو ورکول، د اتباعو د حقوقو

۱۴۷. د بريتانوي هند د محرمانه اسنادو ارشيف، د شمال لويديز سرحدي ايالت د استخباراتو دفتر، دوهمه برخه، ۱۳۹ بند.

مساوات، د عايداتو په اندول د مالیې تړل او داسې نور شیان شامل وو.

څرنګه چې دا لویه جرګه د ژمي په موسم کې جوړه شوې وه، نو د ټولو ولایتونو استازو پکې ګډون ونشو کړای. پدې جرګه کې فیصله وشوه چې راتلونکې لویه جرګه به په یوه مناسب موسم کې په کابل کې چې پایتخت او د هیواد مرکز دئ، جوړه شي. د امانې دورې د دغې لومړنۍ لویې جرګې بشپړ جریان ثبت شوې ندئ، او د هغې په هکله زیات معلومات په لاس کې نشته.

د جلال آباد د لومړۍ لویې جرګې نه وروسته، دوهمه لویه جرګه د ۱۹۲۴/۱۳۰۳ کال په دوبي کې په پغمان کې جوړه شوه، چې ډیره توجه یې اقتصادي اصلاحاتو ته وه.

په دغه لویه جرګه کې چې لس ورځې یې دوام درلود، ګډون کوونکو، چې شمیر یې ۱۰۵۴ کسانو ته رسیدلو، په بشپړې آزادۍ سره خپل نظریات ویل، او کله به یې د پاچا د نظریاتو سره مخالفت هم ښودلو. په همدې جرګې کې د ۱۳۰۱ کال په اساسي نظامنامې بحث وشو او د جرګې په پاې کې د پاچا لخوا تائید شوه. که په آزاده توګه د نظریاتو د څرګندولو او کله هم انتقادي نظریاتو له پلوه ورته وکتل شي، نو دغه لویه جرګه په ټولو لویو جرګو کې یوه بې ساري لویه جرګه وه.

د یادونې وړ ده چې غازي میرزمان خان د ۱۳۰۳ کال په دغه لویه جرګه کې د جنوبي د شورش د ټکولو په عملیاتو کې د مصروفیت له امله ګډون ونکړ او پر ځاې یې زوې، عصمت الله خان ګډون کړې ؤ.

په دریمې لویې جرګې کې ګډون

د کال ۱۹۲۸/۱۳۰۷ م دغه لویه جرګه، په پغمان کې د دوهمې لویې جرګې د تصویب شوې اساسي نظامنامې د تعدیل او بیا کتنې په مقصد جوړه شوې وه. پدې جرګه کې، چې د ګډون کوونکو شمیر یې یو زر (۱۰۰۰) کسانو ته رسیدلو، د دولت شورا، چې یو سلو پمځوس غړي یې درلودل، په ملي شورا بدله شوه، د سزا او مجازاتو بخښل د پاچا حق وپیژندل شو، د عسکرۍ دوره درې کاله وټاکل شوه او رسمي او تشریفاتي القاب لغو شول.

غازي ميرزمان خان ته ورکړل شوي نښانونه او مکافات

داعليحضرت غازی امان الله خان دواکمنۍ په دوره کې دهيواد دصادقو او خدمتګارو شخصيتونو دتقدير او ددوې دخدمتونو د نمانځنې دپاره ددولت لخوا راز راز نښانونه جوړ او دخاصو امتيازاتو په ملتيا به دخاصو مراسمو او تشريفاتو په ترڅ کې ورکول کيدل. پدې ترڅ کې دکونړ غازي ميرزمان خان ته هم ددوې د بې ساروخدمتونو او سرښندنو په ويارړ لاندني څلور مډالونه ورکړ شوي دي چې هر يو سره نقدي او د ځمکو امتيازات هم ملګري ؤو:

د وفا نښان

دوفا نښان هغو کسانو ته ورکړ شوې چې واکمنۍ ته دغازی امان الله خان په رسيدو او دهيواد دخپلواکۍ په ګټلو کې يې دهغوې سره دملګرتوب او وفاداری ملا تړلې، او وفا او اخلاص ښودلاې و. دوفا نښان وروسته په دريو درجو تقسيم شوې وو، چې لومړۍ درجې سره يې سل (۱۰۰) جريبه ځمکه، دوهمې درجې سره يې پنځوس (۵۰) جريبه ځمکه او دريمې درجې سره يې شل (۲۰) جريبه ځمکه ورکول کيده.

د لوې خان نښان

دلوې خان نښان هغو افغانانو ته ورکول کيده چې د هيوادپالنې په ولولو سره به يې دهيواد د لورتيا دپاره لوې کارونه سر ته رسولي او دافغانانو تر منځ دوروروليۍ او يووالي په برخه کې يې ځانونه ستړې کړې وو. دلوې خان دنښان سره څلويښت (۴۰) جريبه ځمکه او د لوې خان لقب هم ملګري و.

د خدمت نښان

ددولتي نښانونو، افتخاري رتبو، تقديرنامو او تشويقي جايزو په لړ کې د خدمت نښان هغه بل نښان و چې هيواد ته د بيسارو خدمتونو د سرته رسولو په مقابل کې د غازي ميرزمان خان د تقدير د پاره ورکړ شوې و. د غه نښان سره نغدي مکافات هم مل و.

د صداقت نښان

په صداقت سره دخپلو مسئوليتونو د سرته رسولو او په مهمو ټولنيزو چارو او مهمو دولتي ماموريتونو کې د بريالي توب په ويار د صداقت نښان يو بل هغه نښان و، چې غازي ميرزمان خان ته ورکړ شوی ئ.

د امانې غورځنګ د پوهنې او پرمختيايي پروګرامونو پلويتوب

غازی ميرزمان خان په مشرقي کې د امانې غورځنګ د پرمختيايي او پوهنې د پروګرامونو يو ټينګ پلوي ؤ. د حکومت د ۱۹۲۳ (۱۳۰۲ هجری لمريز) کال د پوهنې د پروګرامونو د پلي کولو د تصميم څخه وروسته، چه د نجونو د ښوونځيو تاسيس يې هم يوه برخه وه، غازي ميرزمان خان پدې هکله د سرکانو د ميا صاحب په ذريعه، چې يو وتلې مبارز روحاني او د هغه د سنګر ملګرې ؤ، د کونړ د مشرانو او روحانيونو ملاتړ ترلاسه کړ.

د اتحاد مشرقي جريدې د ۱۹۲۳ کال د جنوري د ۱۳مې نيټې په ګڼه کې د سرکانو د ميا صاحب د ملاتړ يوه اعلاميه خپره کړې چې د کونړ د مشرانو لخوا امضا شوې وه.[۱۴۸]

---

۱۴۸. د انګريزانو د استخباراتو د سياسي او سري څانګې د محرمانه رپوټ، ۱۰۸۱/۱۰ ګڼه، ۱۰۵۴ مخ، د ۱۹۲۴ کال د فبروري د مياشتې د اومې ۲ مه شميره.

د فرمانونو نيمګړې لست

د غازي ميرزمان خان کورنۍ داسې مهم اسناد او تاريخي يادداشتونه درلودل چې د امانې دورې پر ډيرو تتو زاويو يې رڼا اچولای شوه. که څه هم د غازي ميرزمان خان په کورنۍ پورې اړوند ټول اسناد، کتابونه، يادداشتونه، فرمانونه او نښانونه د آل يحيى د خاندانې رژيم لخوا ضبط او له منځه وړل شويدي، دا مؤلف بريالې شوې چې د انګلستان په کتابتون کې د بريتانوي هند د اسنادو د آرشيف څخه د «استقلال امانيه» بشپړه کاپي لاس ته راوړي. دا کتاب په اصل کې د مولانا عبدالخالق اخلاص د «شمشير افغان» او سيد عبدالغفار د «ګلشن رنګين» له دوو رسالو جوړ شوې او په منظومه پښتو ژبه يو شمير فرمانونه، اسناد او ليکونه پکې ثبت شوي دي.

د استقلال امانيه په کتاب کې د غازي ميرزمان خان په نوم دغه لاندنې فرمانونه او ليکونه هم ثبت شوي دي:

1. د متارکې په هکله د غازی امان الله خان فرمان
2. د وفا د نښان د ورکولو فرمان
3. د لوې خان د نښان د ورکولو فرمان
4. د خدمت او صداقت د فرمانونو او دوه سوه جريبه ځمکې د بخښلو فرمان
5. د کونړ ملکانو ته د خدمت د نښانونو او استقلال د جګړې د شهيدانو وارثينو ته د پنځه – پنځه جريبه ځمکې د ورکولو فرمانونه
6. د کونړ او آزاد سرحد د قومې مشرانو، مشايخو او ساداتو د بيعت د فعاليتونو په اړوند فرمان
7. د ښه خدمت او صداقت په اړوند فرمان
8. د ارنوی د جګړې د احوال په هکله فرمان
9. د مجاهدينو د احوال د استولو د سپارښتنې فرمان
10. د مشورې د رسيدلو د اطمينان په هکله فرمان
11. د دريمې رتبې د منصب او عزت مآب د القابو فرمان
12. د دوهمې رتبې د منصب او عاليقدر د القابو فرمان

13. د دولتي شورا د غړيتوب د مقرری فرمان
14. د حربيه وزير عبدالعزيز خان او امير نظام ميرهاشم خان ليک
15. د عدليه ناظر (وزير) محمد ابراهيم خان او ايشک آغاسي محمود خان ليک
16. د حربيه ناظر صالح محمد خان ليک
17. د عليا حضرت سراج الخواتين ليک
18. دهډۍ د جرګې په هکله د حربيه ناظر سپه سالار محمد نادر خان ليک
19. د حربيه ناظر سپه سالار صالح محمد خان د زخمي کيدو په هکله د هغه ليک.

شپږم څپرکی

د منګلو دارودور په کرارولو کې مهمه ونډه

د امانی رژیم پرورانديې لومړی بلوا د ۱۹۲۴ کال په پسرلي کې د پکتيا ولايت د منګلو د سيمې څخه د ملا عبدالله چې په ګوډ ملا پيژندل کيده او د هغه د زوم ملا عبدالرشيد تر مشرۍ لاندې پيل شوه.

په پکتيا کې د دې ارودور پيلول له ډيرې مودې راهيسې په پام کې نيول شوي وو، مګر د هغه د پيل لامل د منګلو د قوم د يو تن يوه دعوی وه. دې سړي دعوی لرله چې په کوچنيوالي کې يې د يوې نجلۍ سره کوژده شوې وه، مګر د دې سړي مخالف لورې اعلی حاکم او قاضي ته شکايت و کړه. اعلی حاکم امرالدين خان، د نوې نظامنامې له مخې د کومې پر بنسټ چې د صغير کوچني واده کول منع شوي و، د نجلۍ د نظر او خوښې د تر لاسه کولو وروسته، د لومړي کس دعوا و نه منله.

ملا عبدالله (ګوډ ملا)

ملا عبدالله چې د کوژده شوي سړي څخه لا پخوا بډې اخستې وې، او بايد د دې شخړې پريکړه يې کړې وای، د حاکم په پريکړه نيوکه وکړه او وې ويل چې دا کار د شريعت څخه سرغړونه ده.[۱۴۹]

۱۴۹ . کاتب، فيض محمد ، تذکرالانقلاب ۵۰ او ۵۱ مخونه (ژباړه. مکچيسنی، کابل تر کلابندۍ لاندې ۱۳ او ۱۴) مخونه.

هغه د ملا عبدالرشيد په مرسته، چې په يوه لاس کې قران کريم او بل کې يې د جزاء قانون نيولي و، د قبايلو په منځ کې تبليغ کاوه او چيغې به يې وهلې چې تاسې کوم يو منئ؟ قرآن کريم که دا قانون؟ څرګنده خبره وه چې خلکو ويل « مونږ قرآن کريم منو». هغه پدې توګه خلک بلوا ته را بلل.

ميرمن ريه تالي ستيوارت، د بلوا کونکو د مشر په اړه په خپل مشهور کتاب "اور په افغانستان کې" ليکلي چې: "هغه يو شنه چينه اغوستله، چې د پيغمبر (ص) د چپني رنګ ته ورته وه. هغه په دوديزه ټولنه کې په يو شخصيت بدل شو. په وروستيو کلونو کې د هغه د ناوړه ګټې اخستنې په اړه خلکو داسې ويل چې هغه ته له آسمان څخه الهام راته. هغه د منګلو ولسونو ته ويل چې: " لاړ شئ د هغې پلانۍ ونې لاندې ولټوئ، تاسو به هلته پيسې ومومئ "، البته له شک پرته دا پيسې انګريزانو هلته ايښودلې، ځکه چې هغوی غوښتل چې د منګلو ولس په ګوډ ملا باور اود هغه ملاتړ وکړي".[۱۵۰]

په جنوبي کې د اړ و دور لاملونه

د سيد قاسم رشتيا په وينا، "د پکتيا په سيمه کې يو شمېر ملايان را و پاريدل. هغوی د هغې نظامنامې او قوانينو په هکله چې د امان الله خان له خوا طرحه شوي وو، ويل چې امان الله خان د قران څخه ليرې شوی او د خپله ځانه يې قوانين او مقررات جوړ کړي دي".[۱۵۱]

د امان افغان جريدې د دې اړودور په اړه داسې ليکي "د عبدالله او عبدالرشيد په نامه دوه کسه ملا ډوله ګردیزيان، د يو شمير مغرضو وطني کړيو او ځينو پردیو خاينينو د ناوړه تبليغاتو په پايله کې، پاچا ته عريضه کړې وه چې د نظامنامې ځينې مواد د شريعت دحکم سره سمون نه لري. شاهانه حضور چې پاک اسلامي شريعت او الهی احکامو او د پيغمبرو سنتو سره بې

۱۵۰ . Stewart, Rhea Talley (2000). (په افغانستان کې اور)، ۲۵۹-۲۲۰ مخونه.
۱۵۱. طنين، ظاهر، افغانستان په شلمه پيړۍ کې، مخکينی ۴۵ مخ.

کچې مينه درلوده ... د هغو ملايانو په ځواب کې ويلي و چې " نوموړې نظامنامه په مرکز کې ډيرو سترو ملايانو او قاضيانو تياره او تصويب کړې ده او د هغوی د لاسليک او تصويب له مخې پلې شوې ده. که چيرې تاسې د کومې مسئلې او د هغې د حکم په اړه چې د شريعت سره به سمون و نه لري، شک لرئ نو مرکز ته راشئ او د نوموړو ملايانو سره خبرې اترې او بحث وکړئ او خپل شک مو ليرې کړئ. " د عريضې ځواب او شاهي فرمانونه د خوست اعلی حکمران ته استول شوي.

د خوست اعلی حاکم ښايي د دې لپاره چې د پاچا حکمونه هغوی ته بيان کړي، نوموړي ملايان خوست ته رابولي. د لارې په اوږدو کې هغوی ته دا ويره پيدا کيږي چې د خوست حاکم د هغوی په اړه کوم ناوړه نيت و نه لري، او غواړي چې په همدې پلمه هغوی ونيسي او سزاء به ورته ورکړي. د همدې ډار له امله هغوی له تلو څخه ډډه کوي. څرنګه چې حکومتي چارواکي د هغوی په تلو ټينګار کوي، ملايان د يوه منګلي کور ته پناه وړي او داسې ورته وايي چې لکه څرنګه چې د شريعت څخه سرغړاوی شوی دی، مونږ دا خبره کړې او اوس حکومت غواړي چې مونږ يوسي او بنديان مو کړي او سزا را کړي. نوموړی منګلی د ملا د بنې له ليدو او د شريعت د نوم د اوريدلو سره سم د هغوی په ملاتړ پاڅون کوي ، او پدې ترڅ کې د قبايلو او ټبرونو تر منځ د اختلافاتو له امله، ځينې خلک د دې ملايانو پر وړاندې ډلې ټپلې جوړوي، اود ملايانو ملاتړي له خپلې لورې د يو ډول بلوا او سرغړاوي څرګندونه کوي ".

د برتانوي استخباراتو په رپوټونو کې، د دې اړودوړ لامل، د قبيلوي نوبتي بغاوت څخه لوړ، او ديره دون د سردارانو لاس لرنې ته ګوته نيول شوې ده.[۱۵۲] يو رپوټ وايي چې "داسې ننبې ننباني شته چې په خوست کې دا ځواکمن پاڅون يو ناڅاپي قومي پاڅون نه دی، بلکې د يوې ژورې دسيسې يوه برخه ده

۱۵۲. د انګليس د استخباراتو پټ رپوټونه (د ۱۹۲۳ کال د جولای د لومړۍ څخه د ۱۳۲۴ کال د جون د مياشتې تر ۳۰ نيټې پورې د پيښو لنډيز ۹۲۴) L/MIL/17/14/1613

چې د هغه زړی په کابل، ګردیز، هند یا نورو ځایونو کې ایښودل شوې وي.[۱۵۳]

امان افغان په خپله یوه ګڼه کې و لیکل چې ستره بریتانیا د پردې شاته د افغانستان اصلي دښمنه ده.[۱۵۴] نورو خپرونو لکه په کابل کې *حقیقت*، په جلال آباد کې اتحاد مشرقی او په قندهار کې طلوع افغان همدارنګه ور ته مطالب خپاره کړل او عبدالکریم یې د انګلیس د لاس د یوې آلې په توګه خلکو ته ور پیژنده، چې د کفارو د وطن څخه افغانستان ته راغلي او د کوچنیوالي څخه د دښمن د ګټو سره سم په خوځښت کې وه. امان افغان په هند کې په شاهي کورنۍ پورې اړوند افغان کډوالو کورنیو سره بې خرته سخاوتمندانه مرسته د بریتانیا د حکومت انګیزه تر پوښتنې لاندې راوستې او داسې یې لیکلي دي: «**اروپائیان په ډیره هوښیارتیا او د راتلونکې په اړه د فکر کولو له لارې داسې چارې تر سره کوي چې مونږ ختیځوال تر هغې پورې چې د هغوی رښتونې موخې نه وي روښانه شوي، د نوموړو خوځښتونو په پټو رازونو نه پوهیږو. نن ورځ زمونږ پر وړاندې ډیر ناوړینونه پراته دي او مونږ د هغوی په ژورتیا هغه مهال پوهیږو چې د هغوی په پایله کې رامنځته شوو ستونزو سره لاس او ګریوان شو**»[۱۵۵]. په ورته ډول د حقیقت جریدې عبدالکریم ته د مالي مرستو سرچینې تر پوښتنې لاندې راولي او د هغوی ملاتړ ته، چې د انګریزانو څخه عبارت دی ګوته نیسي.[۱۵۶]

د سولې له لارې د ستونزې د حلولو لپاره هلې ځلې

نوموړې اړوند له یوه کال څخه ډیر دوام و موند، ورو ورو د هغو سره د نورو قومونو د یو ځای کیدو له لارې تر لوګر پورې خپور شو. دواړو ملایانو د منګلو او ځدرانو د خلکو د ملاتړ پر بنسټ له پاچا څخه و غوښتل چې د جزاء د عمومي قانون ځینې مواد چې د هغو په اند یې د شریعت سره سمون نه

۱۵۳. هماغه ځای ۵. مخ

۱۵۴. امان افغان، ۱۳۰۳ کال د سنبلې ۱۷ چې د ۱۹۲۴ زیږدیز کال د سپتمبر د میاشتې د ۲ سره سمون لري.

155 FIBD, IOR, L/P&S/10/1081, P137, No. 46, Dec. 18, 1924.
156 FIBD, Ibid, P4757, No. 41, Nov. 6, 1924.

درلود ، تعديل کړي. پاچا ځواب ورکړ چې نوموړی قانون پخوا د ديني علماو له لورې تصويب شوی دی او له هغوی څخه يې و غوښتل چې له دې علماو سره د خبرو اترو لپاره کابل ته راشي. البته ملايانو دا بلنه و نه منله او د اسلامي شريعت د ساتنې په نامه يې په پکتيا کې پاڅون وکړ. د پکتيا بزګران چې د دولتي چارواکو او اعلی حاکم د چلند څخه ځوريدلي وو ، د هغوی په ملاتړ را پورته شول، او ځينې مغرض خانان هم د هغوی سره مل شول.[۱۵۷]

امان الله خان هڅه وکړه چې د منورو او رسوخ لرونکو علماو په مرسته دا ستونزه حل کړي. نوموړو علما د لوګر په بيدک سيمه کې د بلواګرو ملايانو سره ليدنه وکړه او ډير ژر پوه شول چې ګوډ ملا د مذهبی خبرو اترو تکل نه لري او دښمنانه چلند څخه کار اخلي او په څرګنده توګه د واک څخه د امان الله خان ليرې کيدل غواړي او اعلان يې وکړ چې نوی امير يې ټاکلی دی. د دې ليدنې په پايله کې دولت دا پريکړه وکړه چې مصالحه شوني نه ده او اړودوړ يوازې د بلواګرو ځواکونو د ماتولو له لارې له منځه وړل کيدای شي. د علماو پلاوی همدارنګه پوه شو چې د ګوډ ملا غوښتنې يوه سياسی موضوع ده او د مذهب سره اړيکه نه لري. د امان الله خان مذهبي سلاکارانو داسې سپارښتنه وکړه چې مذهبي شکايتونو ته د ځواب پيدا کولو په موخه لويه جرګه را و بلل شي. جرګې د امان الله خان وړاندیزونه په عمومي ډول و منل، خو د جزاء د قانون په اړه يې ځينې اصلاحات رامنځته کړل.[۱۵۸]

د لويې جرګې له خوا د اصلاحاتو د پروګرام تعديل شوې برخې، د حضرت فضل محمد (شمس المشايخ) په مشری او حضرت فضل عمر (نورالمشايخ)[۱۵۹]، محمد ابراهيم، د عدليې وزير، ملا عبدالرحمن، د تميز د محکمې رئيس، سردار محمد عثمان خان او يو شمير نور د پلاوي د غړو په توګه د

---

۱۵۷ . غبار، مير غلام محمد (۱۳۲۲)، ۸۰۷ مخ.

۱۵۸ . Poullada L. B. (1973) ۱۲۲ مخ.

۱۵۹. القاب شمس المشايخ او نورالمشايخ ته دا لقبونه د اعليحضرت امان الله خان غازی له لورې د خپلواکی په جګړه د هغوی د ونډې له امله ورکول شول.

خبرو اترو په موخه بلواګرو ته و استول شول تر څو هغوی ته یادونه وکړي چې د قانون ټولو موادو ته د اسلامي شریعت سره سمون ورکول شوی دی او هیڅ داسې ماده نشته چې د اسلام سره توپیر ولري، مګر بیا هم د بلواګرو سره خبرو اترو زړه پورې پایله تر لاسه نه کړه. استاد فضل غنی مجددی د سردار محمد عثمان خان د لور (د حضرت صبغت الله مجددي مور) له خولې کیسه کوي او لیکي چې د هغه ځانګړې خبرې اترې چې د حضرت نورالمشایخ او سردار محمد عثمان خان او ملا عبدالله تر منځ تر سره شوې، حضرت نورالمشایخ د ملا عبدالله ډیر نظریات تایید کړل، خو شمس المشایخ په پایله کې د ملا عبدالله ټول وړاندیزونه رد کړل.[۱۶۰]

حضرت محمد صادق المجددی د الطودالشامخ فی مناقب الشیخ فضل محمد المجددی الملقب بشمس المشایخ قدس سره» یا حضرت شمس المشایخ ژوند لیک کې، د ملا عبدالله او ملا عبدالرشید او بلواګرو سره د سردار محمد عثمان خان او د مرافعې د رئیس ملا عبدالرحمن خان د یو ځای کیدو د پټو اړیکو په اړه یادونه کوي، او د اماني رژیم له رانسکورېدو وروسته د سردار محمد عثمان خان واک ته د رسیدلو او د نوموړې طرحې سره د حضرت شمس المشایخ د مخالفت څخه پرده پورته کوي.[۱۶۱]

د سولې د خبرو اترو ناکامي

کله چې د یوې سوله ایزې پریکړې لپاره د دولت ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې، امان الله خان پریکړه وکړه چې اړودوړ باید د پوځې ځواک په مرسته غلې شي. د دوبي په پای کې دولتي سرتیري په څلورو جبهو کې له بلواګرو سره په جګړه بوخت وو: د ګردیز جبهه د حربیې وزیر محمد ولی خان، د جلال آباد جبهه د کابل د والي علی احمد خان، د غزنی جبهه د حربیې وزارت د مرستیال عبدالعزیز خان تر قوماندې او د وردکو جبهه د اعتمادالدوله

۱۶۰. مجددی، فضل غنی (۱۹۹۷)، ۲۳۹مخ.
۱۶۱. المجددی، محمد صادق، ۱۷۸ تر ۱۸۱ مخونو پورې

عبدالقدوس خان، سردار شاه ولی خان، غلام نبی خان چرخي او جنرال عبدالوکيل خان نورستاني ترڅنګ د قوماندې لاندې رهبري کيدله. په جګړه کې د دې مهمو اشخاصو ګډون اړودوړ ته د پای ټکي ايښودلو په موخه د دولت د ټينګ او کلک هوډ ښکارندويي کوي.

د اړودوړ او د پکتيا د جګړو پر مهال دولتی ځواکونو او بلواګرو ته ډير تاوانونه وا وښتل. زياتره دا جګړې د بلواګرو په ګټه پای ته رسيدلې. اروابناد غبار ليکي چې د دغو جګړو څخه په يوه کې «کله چې د حربيې وزير محمد ولی خان په ګردیز کې د بلواګرو له لورې کلابند و، د کابل څخه يوه ۷۰۰ کسيزه ځواک د «عسکر جان فدا» يا ځان قربانونکي سرتيري په نامه د دوه غنډ مشرانو سره د حربيې وزير د ژغورنې لپاره د ګردیز پر لور و استول شول، مګر دا ځواک د لوګر بيدک په سيمه کې د شپيني تاړاک لاندې راغلل او تر وروستي کسه د مخالفينو تر چړې تير شول.[۱۶۲]

د اړودوړ په سخت مهال کې د خوست عسکري چونې کلابنده شوه، د غزني څخه د ګردیز پر لاره د دولت په خزانه برید و شو، د لوګر د واخجان تنګی د بلواګرو له لورې يوه نابېره برید کې و نيول شو او پايتخت مستقيما د ګوابښ لاندې راغی. څه وخت وروسته بلواګرو د غزني ښار هم کلابند کړ، احمدزيو او طوطاخيلو هم د کابل سره د پکتيا اړيکه پرې کړه، بلواګرو د غزنی له استقامت څخه د کابل پر لور تر شيخ آباد او د وردکو تکيه سيمې ته و رسيدل او ملا عبدالاحد او ورور يې سبحان د دولت خزانه د شيخ آباد په سيمه کې ولوټله.

په همدې کال محمود طرزی د پاريس د سفارت څخه بيرته کابل ته را ستون شو او د بهرنيو چارو وزارت دنده يې په غاړه واخيسته، او په همدې کال کې و چې شاه امان الله خان پر حضرت نورالمشايخ مجددی شکمن شو او و يې غوښتل هغه زندان ته واچوي، خو حضرت شمس المشايخ چې يو مجاهد سړی او د ښکيلاک ضد و او د انګريز د نفوذ څخه د سرحداتو د آزادۍ پلوی و، د دې کار

۱۶۲. غبار، مير غلام محمد (۱۳۲۲)، ۸۰۸ مخ.

مخه و نيوله. پاچا د هغه درناوي له امله چې نوموړي روحاني شخصيت، شمس المشايخ ته يې درلود، د نورالمشايخ د بندي کولو څخه په دې شرط تير شو چې هغه بايد له افغانستان څخه وځي. حضرت نورالمشايخ په همدې توګه د خپلې کورنۍ سره يو ځای د افغانستان د پولې څخه تير شو او د حج د مراسمو د اداء کولو وروسته يې په برتانوي هند کې سکونت غوره کړ.

په هر حال جنرال محمد عمر خان چې په سور جنرال مشهور وه، د پکتيا د بلواګرو له خوا د غزني کلابندي ماته کړه، او د پکتيا د جګړه مارو د ماتې وروسته يې چې شيخ اباد او تکيه يې اشغال کړي وو، کابل ته ور پيښ ګوابښ له منځه يووړ. غنډ مشر محمد امين خان هم د لوګر د نظامي چوڼۍ دفاع وکړه او د پکتيا برید کونکو ته يې ماتې ورکړه. غلام نبي خان څرخي د لوګر د واخجان تنګي کې ټولو اړودوړ کونکو ځواکونو ته ماته ور کړه، او غنډ مشر محمد غوث خان مات شوي ځواکونه پسې و څارل. سردار شاه ولي خان په لوګر کې د اړودوړ کونکو سره خبرې اترې پيل کړې او ميرزمان خان کونړي او جنرال عبدالوکيل خان نورستانی هم د لوګر د جګړې په ميدان کې ډيره زړورتيا وښودله. د انشاأتو د قطعې کندک مشر رجب علي خان او ټولې مشر جان محمد خان نورستاني د لويو پوځي افسرانو د پام وړ وګرځيدل. بهرام خان سرخابی د دولت په ملاتړ د لوګر ټولې لارې خوندي او په امن کې و ساتلې. د احمدزيو خلکو هم د بلواګرو ليکې پريښودلې.

په پای کې، پکتيا ته د دولتي افسرانو او چارواکو داخليدل، د کابل او پکتيا تر منځ د ارتباطي لارې پرانستل کيدل، د بلواګر و څخه د تيرې د غابنې پاکيدل، په زرمت او نيکه ځدران سيمو کې د بلواګرو ماتيدل، او په ميرزکه کې د منګلو بلواګرو ناکامي، او په پکتيا کې د اړودوړ کونکونو د ورستي ځواک ماتيدل، هند ته د عبدالکريم خان تښتيدل، د بلوا جوړونکو مشرانو لکه ملا عبد الله او ملا عبد الرشيد او نورو ۲۵ تنه بلواګر مشران ملايان چې په دې بلوا کې يې لاس درلود، نيول او اعدامول او په کابل کې د يو شمير بنديانول، او د هغوی يو شمير دې ته اړ کول چې د هيواد په شمال کې و

اوسيږي، د پکتيا ستر اړودوړ پای ته و رسيد. مشهور غازي، ببرک خان ځدران، چې د مرکزي دولت ملاتړی و، هم د دولت په ملاتړ په همدې جګړه کې و وژل شو.[۱۶۳]

ميرغلام محمد غبار ليکي چې "**د ځډرانړو اولس ملا عبدالله او ملا عبدالرشيد چې غرونو ته تښتيدلي وو، ونيول او دولت ته يې وسپارل** او هغوی د کابل په يوه پوځي محکمه کې په مرګ محکوم شول او د **۲۵** تنو بلواګرو مشرانو سره يو ځای د **۱۳۰۴** کال د جوزا د مياشتې په **۴**مه (**۱۹۲۵** زيږديز) په ګولیو ويشتل شول"[۱۶۴].

د قومي جرګې له لارې د جګړې پای ته رسولو کې د غازی ميرزمان خان کونړي رول

د جنوبي د اړودوړ په موده کې د عبدالکريم په نامه يو سړی چې ځان يې د امير يعقوب خان ځوی باله، د برتانوي هند له لارې د جګړې ډګر ته داخل شو او د امارت دعوا يې وکړه. دا خبر په ډيره چټکۍ په ټول افغانستان کې خپور شو.

د برتانوي هند څخه د تاج او تخت يو مدعي راتلل چې د بلواګرو مشري وکړي، د بلواګرو پر وړاندې د ولس ملي او اسلامي ولولې را وپارولی. لکه څرنګه چې د اګست په مياشت کې، کله چې د دې سړي هويت خلکو ته څرګند شو، حکومت د وخت د ضايع کولو پرته خلکو ته خبرداری ور کړ چې انګريزان غواړي د پخوا په څير د افغانستان په کورنيو چارو کې لاسوهنه وکړي.

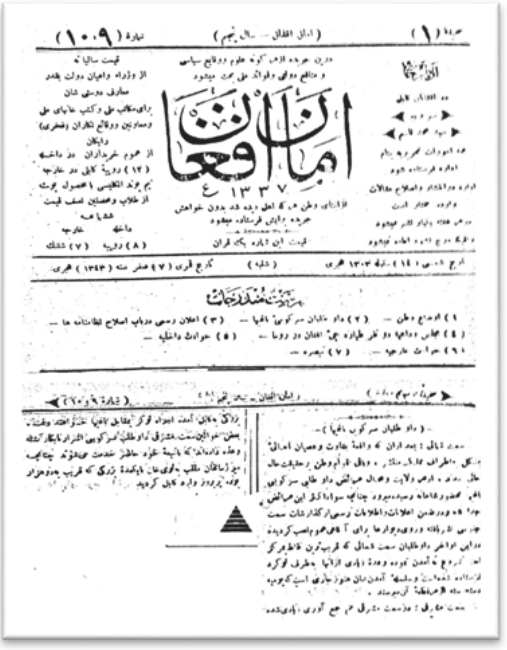
د غبار د وينا له مخې سره له دې چې اولس د دولت د ناوړې اداري څخه ناخوښه و، د پکتيا په جګړه کې يې لږ تر لږه خپل ناپيلتوب ساتلې و، **همدا چې پوه شول د پکتيا اړودوړ مذهبي نه، بلکې سياسي بڼه لري او دا چې انګريزان پکې لاس لري، ټول د دولت په ملاتړ راپورته شول او د پردیو د نفوذ پر وړاندې يو لاس**

---

۱۶۳. غبار، ميرغلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ (۱۳۲۲)، د ۸۰۲ څخه ۸۱۱ پورې مخونه.

۱۲۴. هماغه ځای، ۸۱۰ مخ.

شول.[165] د شمال، مشرقي، قندهار، کاپيسا او پروان، هزاره جاتو، او کابل د خلکو د چمتو کيدلو او ملاتړ وروسته، دولتي ځواکونه په جبهو کې د دفاعي پراو څخه را و وتل او په تيري يې لاس پورې کړ. په پکتيا کې هم عمومي احساسات په خوځښت راغلل، د ځائيو او ځمکنيو خلکو د دولت لوری غوره کړ او د خوست هندوانو دولتي سرتيرو ته د خوړو رسولو دنده په غاړه واخيسته. د کابل ښار هم لوګر ته د استول شوو درېو پوځي کنډکونو تنخواه ګانې و منلې، د کابل د مدرسو زده کونکو د وسلې او په جګړه کې د ونډې اخستلو غوښتنه وکړه، او د کابل ځينو ښځو خپلې ګانې دولت سره د مرستې په موخه وسپارلې. غازي مير زمان خان هم د اړودورې په سياسي بڼې او انګريزانو د لاسوهنې پر پوهيدلو د دولت په ملاتړ را پورته شو او د يو نيم زر کسيز ځواکمن لښکر سره يو ځای کابل ته راغی او د دفاع وزارت له هرکلي سره مخ شو.

امان افغان
۱۳۳۷ ع

کابل ته د غازي ميرزمان خان د رسيدلو خبر د امان افغان په (۹،۱۰) ګڼه جريده کې خپور شو.[۱۶۶]

امان افغان د اماني دورې (پير) تر تولو مهمه دولتي اونيزه جريده وه چې د هغې لومړۍ ګڼه د ۱۲۹۸ کال د وري د مياشتې په ۲۸مه نيټه چې د ۱۹۱۹ کال د اپريل د مياشتې له ۱۲ مې سره سمون لري، خپره شوه. د "امان افغان" خپرونې د محمود طرزی د سراج الاخبار افغانيه هماغې مهمې موخې يعنی خپلواکۍ، ملت پالنې، پرمختګ غوښتنې، د ښکيلاک پروړاندې دريدلو او د اسلامي هيوادونو يووالی او ترقی پر لاره روانه وه. يوازې په يو توپير چې د سراج الاخبار څخه د بشپړې خپلواکۍ غوښتنې لپاره د يوې وسيلې په توګه کار اخستل کيده او امان افغان د خپلواکۍ د ساتلو او د افغانستان پرمختګ او ترقی لپاره تبليغ کاوه.

۱۶۶. د امان افغان جريدۀ، پنځم کال، (۹،۱۰) ګڼه، ۳ مخ، د سنبلې ۱۴، ۱۳۰۳ کال «داوطلبان سرکوبی باغيها».

د حقيقت جريده، چې د دفاع د وزارت له خوا خپريده، په خپله (۹) ګڼه کې يې کابل ته د غازي ميرزمان خان په اړه وليکل چې «د شنبې پر ورځ د سنبلې په ۷ نېغلی ميرزمانخان د کونړ لويخان کونړي، يوازې د لوی څښتن د اوامرو د پرځای کولو او په جنوبي سيمه کې د بلواګرۍ د ماتولو په موخه د يو زر او څو سوو سرښندنې ته چمتو سرتيرو سره په يوه اسلامي افغاني مينه او ولوله کابل ته راغلي او د حربيې وزارت له لورې يې تو هرکلی وشو»[۱۶۷].

د شاه امان الله خان سره د غازي ميرزمان خان کونړي د ليدنې کتنې بشپړ خبر چې د دلګشا په مانې کې تر سره شوی، د حقيقت په (۱۰) ګڼه کې خپور شوی دی.

۱۲۷. د حقيقت جريده کابل، (۹) ګڼه لومړی جلد، ۹ د سنبلې ۹، ۱۳۰۳ لمريز (۳۱ اګست، ۱۹۲۴ زيږديز)

غازي مير زمان خان ته د لوامشرۍ رتبه ور کړل شوه، د هغه وسايل او تجهيزات تيار شول او د بلوا د آرامولو لپاره لوګر ته و استول شو. د لوګر په بره کې را جان کې د اړودورې کونکي د ماتې څخه وروسته يې د عبدالکريم، د امير محمد يعقوب خان د زوی، څخه چې د تاج و تخت دعوا يې لرله، يو ليک ترلاسه کړ په کوم کې چې يې د غازي مير زمان خان څخه غوښتې و چې د هغه

ملاتړ وکړي، خوغازي مير زمان خان هغه ته کلک ځواب ورکړ او د اشرارو پر وړاندې يې جګړې ته دوام ورکړ او په زرمت او ځړانو کې د اړودورې کونکو د ماتې وروسته، ځان خوست ته و رساوه.

نه يوازې کورنيو جرايدو لکه د حقيت ۱۷ او ۱۸ ګڼې چې د سنبلې په (۲۸ او ۳۰) نيټه د "لوی خان مير زمانخان ميړانه" او "په شاه مزار کې د اشرارو ماتې" او د امان افغان پنځم خپرنيز کال په

۱۴/۱۳ ګڼو کې "د لوګر جګړه او د اشرارو تيښته" تر عنوان لاندې د غازي مير زمان خان کونړې د زړورتيا، ميړانې او بريالو څخه يادونه شوې ده، د دې تر څنګ په کابل کې د انګليس د سفارت د چارو څارونکي، مکوناچي هم په خپل ۲۱ ګڼه پټ رپوټ کې د افغانستان د کورنۍ وضعيت په اړه وايي په دې سترګې نه شو پټولای چې د خوست بلواګرو و نه شو کولای د غازي مير زمان خان تر مشرۍ لاندې جنګيالیو د بې ساري زړورتيا پر وړاندې ودريږي.[۱۶۸]

د جنوبي اړودورې د يو کال څخه ډير دوام وکړ او د بلواګرو سره د جګړې

۱۶۸. د انګليس استخباراتو پټ ستراتيژيک لاسوندي، ۱۲۴ ګڼه پيغام د ۱۹۲۴ کال د سپتمبر ۳۰ نيټه، د مکوناچي له لورې مک ډونالد ته.

سختوالي بيلابيل پړاونه درلودل او د بلواګرو ورستۍ ماتې او د منګلي بلواګرو مشرانو نيول، د جګړې د پای په معنا نه و. د جګړې له امله پيښ شوي مالي او ځاني تاوانونه، د جنوبي د بيلابيلو قومونو مخالفت او دښمني او د دولت څخه د غچ اخستنې هڅار د پښتونولۍ د يو دود په توګه هماغسې تر ډيره دوام درلود. دې ستونزې ته د پای ټکي اينبودلو لپاره، ناجګړه ايزه حل لاره او قومي جرګه تر ټولو ښه وسيله وه. خو د ځډرانو د قومي جرګې مشران د فرقه مشر شير احمد خان سره پايلې ته و نه رسيدل، او د خوست څخه د لښکر تر راستيدو وروسته، د ځډرانو جګړه له سره بيا پيل شوه.

د جګړې په موده کې د ځډرانو ملکانو په دې شرط خبرو اترو ته غاړه کيښوده، چې غازی ميرزمان خان کونړي چې خپله يو قومي مشر وه، په دې جرګه کې ونډه واخلي. دا وړانديزو منل شو او قومي مشرانو جرګې ته غاړه کيښوده، له دولت څخه غنيمت شوو وسلو بيرته ورکول يې ومنل او د ميرزمان خان کونړي په ضمانت کابل ته راغلل تر څو د پاچا سره پخلا شي. د پيښې بشپړ معلومات او د غازي ميرزمان خان د کړنو ټوله کيسه د سيف الامان يه قلمي نسخه کې، چې د مولانا عبدالخالق اخلاص ليکنه ده، او خپله يې هم د غازي ميرزمان خان تر مشرۍ لاندې په دې جګړه ونډه اخستې ده، ذکر شوي دي.

د دې جرګې د پريکړې په پايله کې د ځډرانو د قوم تر ۱۵۰ کسو زياتو ملکانو په داسې حال کې چې د غازی ميرزمان خان دوه ځامن ګل محمد خان او عصمت الله خان په ځډرانو کې پاته شول، د ميرزمان خان کونړي سره يو ځای کابل ته راغلل او د غازی امان الله خان سره يې ليدنه وکړه او جګړه پای ته و رسيده.

په کابل کې، انګليس وزيرمختار همفريز، د ۱۹۲۴ کال د ډسمبر په ۲۲ مه نيټه په خپل شفري ليک کې د بهرنيو چارو وزارت ته رپوټ ورکړ «چې ميرزمان خان کونړي پرون د څلور زره قومي وګړو او د ځډرانو د ۱۵۰ ملکانو سره کابل ته را ورسيد. ځډرانو د فارسي ژبو چارواکو سره خبرې اترې او ټرون و نه مانه او ويلي يې وو چې د افغانستان د حکومت سره يوازې د يو پښتون منځګړي

له لارې خبرو اترو ته حاضريږي. ميرزمان خان خپله د ضمانت او خوندیتوب دنده په غاړه واخسته».

Afghan Intrig.

Decypher. Sir F. Humphrys (Kabul).
December 22nd 1924.

D through Peshawar December 24th 1924.
R. 12.noon. December 25th 1924.

No. 298 (a1012G8).

Khost rebellion. Mir Zaman of Kunar arrived at Kabul yesterday from Khost with about four thousand tribal levies and 150 Zadran Maliks. Zadrans refused to trust any Persian speaking official and agreed to treat with Afghan government only, through Pathan intermediaries. Mir Zaman has made himself personally responsible for their safe conduct to Kabul. It is (? corrupt group) reliable (sic) reported (1) that Zadrans have already surrendered considerable quantity of Afghan government rifles and are ready to surrender the balance on promise of pardon, (2) that many Wazirs and Mahsuds have been fighting against the Amir on the side of the Zadrans, (3) that Abdul Karim pretender and (Lame) Mulla talk of seeking refuge in Mohmand country.

A truce has been agreed upon pending the result of the negotiations now in progress.

د انګلیس د سفیر د رپوټ د لاسوندونو (اسنادو) له مخې یوه باوري سرچینه زیاتوي چې «(۱) ځډرانو یوه د پام وړ شمیر دولتي وسلې دولت ته وسپارلې او تیاری یې وښود چې د دولت د بخښنې د ژمنې پر بنسټ به پاتې ټوپکونه هم دولت ته سپاري. (۲) د وزیرو او مسعودو یو ډیری شمیر د ځډرانو جګړه مارو څخه ملاتړ کوي، او (۳) عبدالکریم او ګوډ ملا په داسې حال کې چې د مومندو په سیمه کې پناه اخستې بوخت دي. د هغوی سره د خبرو اترو د پایلې تر معلومیدو پورې، پر اوربند موافقه شوې ده».

د امان افغان جریدې، په ۲۲ ګڼه کې د جنوبي سیمې څخه د غازي میرزمان کونړي د را ستنیدلو خبر خپور کړ چې متن یې په لاندې ډول وړاندې کیږي:

«د جنوبي د سيمې څخه د مشرقي د زړورو بيرته راستنيدل

خبر بازگشت غازی میرزمان خان کتری از سمت جنوبی

لوستونکي خبر دي چې ښاغلی (لوی خان) لوامشر میرزمان خان کونړي چې د خپلو يو زرو او څو سوو خپلوانو او کونړيانو سره يو ځای د باغيانو د مخنيوي او له منځه وړلو لپاره د جنوبي لوري ته تللی و او په لوګر کې يې تر اندازې ډير شهامت او جلادت او زړوتيا ښکاره کړه، او د ښاغلي فرقه مشر عبدالوکيل خان سره يو ځای يې اشرار د لوګر څخه و شړل او خواره يې کړل، د زرمت او ځډرانو په جګړو کې يې خپلې قومي ځانګړتياوې په کار واچولې، له جنوبي څخه د خپلو ملګرو سره يو ځای بيرته کابل ته راستون شو او د پاچا په حضور مشرف او و نازول شو.

د دې زړور سړی او د مشرقي ټولو باتورانو چې د لوګر، زرمت، ځډرانو او هم د ځائيو او ځمکنيو له لوري يې د اشرارو په ډله زړور بريدونه وکړل، ياغيان يې مات او تسليم کړل، او د وطن سره د مينې دنده او حکومت سره دوستي يې تر سره کړله، په ډير ويار ستايو او قدر يې کوو او هغه ته د دې بې ساري بريا مبارکي وايو او دا چې روغ سلامت بيرته راستون شو د لوی خدای ډير شکر آداء کوو».[۱۶۹]

۱۲۹. د امان افغان جريده، پنځم کال، ۲۲ ګڼه، يکشنبه د مرغومي ۷، ۱۳۰۳ لمريز کال.

د حقيقت جريده په ۵۸ ګڼه کې «صورت شرفيابی نفری ميرزمانخان لوامشر لويخان بحضور شهريار افغان» تر عنوان لاندې يو بشپړ رپوټ خپور کړ او ويې ليکل چې «د سه شنبې په ورځ د مرغومي (۲) د دلګشا په مانۍ کې زړه ورو سرتيرو او فاتحو کسانو چې د ښاغلي ميرزمانخان لوی خان د مخلصانه مشرتابه لاندې يې د جنوبي په سيمه، د لوګر په شاوخوا، شاهمزار او سپين تخت، زرمت او زاهو او نورو ځايونو کې مهم فعاليت تر سره کړې وو، او له ځانه يې زړورتيا ښودلې او د خپلې ميرانې په ښودلو يې تکړه توب سره جګړه کړې، د هغه ځای د صاحب منصبانو د خوښۍ سبب شوی او زمونږ د خلکو په زړونو کې د ځای درلودونکي غازي د سرلوړۍ او خوښۍ سبب ګرځيدلی، په ټولو مهمو جګړو او بريدونو کې يې لږ تلفات ور کړي او د شهيدانو او ټپيانو شمير يې د (۲۰) تنو څخه لږ دی، په خپل ډول او سورني يې لکه څرنګه چې په لومړۍ ورځ د اعليحضرت غازي سره ليدنه کوله په يو ډير زيات شوق او ولولې سره ليدنه کړې وه – خپل ځان ثابت کړ ... په دې اړه د پاچا له خوا بيانيه او د دفاع د وزير ځای ناستي حضرت عالي عبدالعزيز خان، بې ساري ولوله انګيز او زړه پورې وې...».[۱۷۰]

۱۷۰. د حقيقت جريده، ۵۸ جريده، لومړی جلد، د مرغومي ۲

د حقيقت جريدې په خپله (۲۱) مه ګڼه کې د "تعليق نشان خدمت" تر عنوان لاندې خبر ور کړ چې: "د سه شنبې پر ورځ د مرغومي په ۹مه، حضرت عالی ښاغلي عبدالعزيز خان د حربيې وزارت ځای ناستي د خدمت هغه نښانونه چې باهرالنور اعليحضرت معظم غازي د لوامشر ميرزمان خان لوي خان فاتح او لوړ همته کسانو ته د هغې پيسو سره ... د هغه هوښيارتيا او زړورتيا له امله چې د هغه صادقو ملګرو د جنوبي سيمې په جګړه کې، کومه چې په اصل کې د پوهې او جهالت جګړه وه، څرګنده کړه، د هغو رښتينو سرتيرو په سينو ولګول او ځوړند کړل. نوموړی ښاغلي هغه پيسې چې د اعليحضرت د افغان ملت ژغورونکي له خوا وکالتا ډالۍ او مهرباني وکړه. ه دې ورځ د ولولو ډکې ويناوې و شوې او دوا ړو لورو يو بل ته مخلصانه دعاګانې کولې او ټولو د اعليحضرت غازي د عمر د اوږدوالي او د افغان مملکت د پرمختګ او لوړتيا او د دې اسلامي ملت د ښيرازۍ غوښتنه کوله، په داسې حال کې چې د هغو ويناو اوريدلو په زړونو او په سرونو کې خوشحالۍ رامنځته کولې"[۱۷۱].

۱۷۱. د حقيقت جريده، ۲۱ ګڼه.

د علم او جهل څلی

د «علم او جهل» څلی د دهمزنګ په سیمه کې د پل آرتل، توپ غونډۍ، د شیر دروازې د غره تر څنګه، د افغانستان د خپلواکۍ د ساتلو د لارې د سرغندویانو په یاد، د کابل په لویدیځه سیمه کې د ۷ متره په لوړالي د مرمرو پر ډبرې، د تیرې په یوه غونډۍ د ۱۳۰۴ کال د جوزا په ۲۳ نیټه جوړ شوی دی.

په دې څلي کې د پکتیا د جګړې تاریخچه او د هغو ټولو سرتیرو او قومي مشرانو چې د امانۍ دولت د دفاع په لار کې یې ځانونه قربان کړي وه، په لاندې توګه حک شوي دي.

"د هیواد د هوښیار او غیور ملت د زمریانو اولادونو د لوړ ارزښت لرونکو سرښندنو په پام کې نیولو سره چې د جنوبي د سیمې د تارکیو خوښونکو یاغیانو سره یې په جګړه کې و کړې، کومه چې په حقیقیت کې د پوهې او جهل سیالي وه، او په ۱۳۰۳ لمریز هجري کال کې د اعلیحضرت، الغازي (امیر امان‌الله خان) د افغان ملت ژغورنکي یعنې د افغانستان پرمختګ غوښتونکي پاچا د ملي ودې او د علم او تمدن د لوړتیا غوښتنې د

پروګرامونو پروړاندې را پورته شوي وو ، په ټينګ هوډ او تکل د خپل دولت د شرف او درناوي د ساتنې په موخه د بغاوت شعارو اشرارو بې لاروجګړه مارنو چې ناوړه ارادې يې درلودې، د مخ نيولو کوښښ وکړ او د اسلامي همت او غيرت له مخې يې د مقابلې شعار ور کړ او خپل ژوند يې د مملکت د پرمختګونو او د اولوالامر د پاکو هيلو ځار کړ او د ځان لپاره يې تلپاته ژوند او تاريخي نيک نامي تر لاسه کړه. نوموړی نيکمرغه يادګار او ويارړ د ۱۳۰۴ لمريز کال د جوزا په ۲۳ جوړ شو ، تر څو د وطن را تلونکی نسل د حقيقت د لارې د هغو وطن دوستانو او پوهه خوښوونکو سرښندنو ته په درنده ستر ګه وګوري او افغان بيدار او حق پلوه وګړي د خپل ويارړ لامل او لارې مشال و ګرځي ".

د افغانستان د پوهې او پرمختګ د لارې شهيدان د لوګر حاکم محمد عمر د احمدشاه خان خواجه زاده زوی، ملکي غونډمشر ببرک خان د مزک زوی، ملکي کنډک مشر قومی خان عبدالکريم د سردار عباس خان ځډران زوی، ملکي کنډک مشر جان علی خان د حاجی محمد خان هزاره زوی، ملکي ټولی مشر جان محمد خان د مهرعلی خان هزاره زوی، د تنيو د قوم خان وريښمين خان د بازګی زوی، قومی ملک مکرم خان د زمبر خان وزيری زوی، نياز ميرخان د ولی خان وزيری زوی، ملک محمد خان د ولی دادخان وزيری زوی، او داسې نورو څخه عبارت دي.

د ديوال په کښتنۍ برخه کې د اماني دولت نښان چې د ۱۳۰۱ لمريز کال راهيسې د دوه تورو او تاج لرونکې خولې چې د غنمو وږي ترې را چاپيره شوې دي، په ديوال رسم شوي دي.

د منګلو په اړودور کې د سپه سالار نادر خان لاس لرل

د حربيې وزارت له دندې څخه د سردار محمد نادر خان ليرې کول د ۱۳۰۲ کال د لينديۍ د مياشتې په لومړيو ورځو کې د جنوبي د سميې د اړودور سره اړيکه درلوده. په بل عبارت سړی ويلی شي چې د اماني رژيم سره د اختلافاتو نښې له همدې ځايه را څرګندې ږي. ځينې خلک دې اختلاف ته د بلوا ګرو سره د چلند په کړنلاره کې وينې، د بيلګې په توګه، چې ښايي هغه د جنوبي د سيمې ټکول نه وي منلي. همدا بيلوالی وه چې پايله يې د محمد ولي خان دروازي (وروسته د حربيې وزير او د سلطنت د کفيل) له لورې د بلوا ګرو د ټکولو د عملياتو د قوماندانۍ په منلو، د حربيې وزارت څخه د محمد نادر خان له دندې څخه د ګوښه کولو، او په فرانسه کې سفير کولو، يا د سفارت څخه د هغه د استعفا سبب شوی وي.

د شمال لويديځ سرحدي ايالت جاسوسۍ اداري محرم رپوټ کې راغلي چې "په جنوبي سيمه کې شخړې د منګل ټبرونو او نورو قومونو ترمنځ سيالیو پورې محدودې پاتې شوې، خو د اعلي حاکم واک په دوامداره توګه مسخره کيده او نښې نښانې چې زياتره په يوه بدګمانۍ ولاړې دي داسې څرګندوي چې نادر خان په دې پيښه کې ښکيل دی ځکه چې هغه دا منلې ده چې امير الدين خان ته چې جنرال محمد عمر ته يې، چې د هغه له خوا په ډيرو هڅو پر دنده ګمارل شوي، ستونزې پيدا کړي، ډير په قهر دی".[۱۷۲]

د شمال لويديځ سرحدي ايالت جاسوسۍ اداري يوه بل محرم رپوټ کې راغلي چې "چې ټول شواهد يوې پايلې ته ګوته نيسي او هغه دا چې امير سره اوس مهال د خلکو مينه لږه شوې چې هغه يې ډير زيات انديښمن کړی دی..... د منګلو خلکو په دې وروستيو وختو کې په هغه تور لګولی چې يا خپله قادياني دی او يا دې مذهبي ډلې ته تمايل لري.... پر دې سربيره يو ه ټولیزه بدګماني هم شتون لري چې امير خپله قبيله هم له پامه غورځولې ده چې [موخه يې پر يو شمير تجربه لرونکو سردارانو باندې د امتيازونو بندول دي] که چيرې دا رپوټونه رښتيا وي، نو له دې احساس څخه به جنرال نادرخان ښه ګټه واخلي. هغه چې خپله د استراحت دوره په جبل السراج کې تيروي، د نه همکارۍ يو ډير سخت موقف يې غوره کړی دی."

د جاسوسۍ اداري د نومورې يادداښت په ضميمه کې چې په خوست کې د منګلو د اړودورې تر نامه لاندې يې يادونه شوې، راغلي چې "داسې ښکاري چې بلوا ډيره سخته بڼه غوره کړې ده. د خوست نوی حکمران نه شي کولای چې د متون په سيمه کې خپل حکومتي مرکز ته ولاړ شي او تقاعد شوی حکمران هم بهر نه شي وتلای؛ د اړودورې کونکو د شکايت اړوند خبرو اترو لپاره وړاندې شوې طرحه هم داسې نه بريښي چې کوم پرمختګ پکې رامنځته شوی

۱۷۲. ۳۸۰ ګڼه پراګراف، د شمال لويديځ ايالت د جاسوسۍ اداري (۲۹) ګڼه پټ يادداښت، هغه اونۍ چې د ۱۹۲۳ کال د اګست په ۹ پای ته رسيږي.

وي .... د يادونې وړ ده چې د اسې بريښي د اړوډوړ سره مهم مرسته کونکی لامل – او يا د هغه بيا را ژوندي کول، له دندې څخه د نادرخان د ليرې کولو پر سر د قبايلي وګړو شکمن کيدل دي، چې په کابل کې د دوی اتل ګڼل کيږي. د هغوی ګمان سره له دې چې اغراق اميزه دی، د موخې څخه ډير ليرې هم نه دی؛ ځکه هغه په پاريس او ورور يې اوس د مسکو لپاره ټاکل شوی دی. د لاسليک ځای ډ. ټ. مونټيټ. ۲۴/۴/۲۴ "[۱۷۳]

په خوست کې د ناامنۍ په اړه په کابل کې د برتانيې د پوځي پلاوي د رپوټ له مخې ويل کيږي چې "سردار نادر خان لا تر اوسه نه دی تللی، خو دا شونتيا چې ژر تر ژره به په خوست کې شخړې (جنجالونه) تصفيه شي، د هغه د استعفاء او پوځي خدمت ته د بيا راستنيدلو چانس ډير کم کړې دئ. خو تر هغې پورې چې هغه او د هغه ورونه، شاه ولي او شاه محمود په افغانستان کې وي او رسمي دنده و نه لري، د جنجالونو امکانات تل شتون لري. د اسې آوازې شته چې ژر تر ژره به دوه وروستيو کسانو ته دندې ور کړل شي»[۱۷۴]

۱۷۳. يادداشت محرمانۀشماره پانزده (۱۵)، مؤرخ ۱۷ اپريل ۱۹۲۴ ادارۀ استخبارات تحت عنوان اغتشاش منگل در خوست، تلگرام های ۷۲۳۸ و ۷۹۷۸ ايالت سرحدی شمال غربی برای هفتۀ که به تاريخ ۱۰ اپريل ۱۹۲۴ ختم ميشود،

۱۷۴. يادداشت محرمانۀشماره (۱۷) مؤرخ ۱۲ می ۱۹۲۴ آتشۀ نظامی نمايندگی بريتانيا در کابل.

اوم څپرکی

غازي ميرزمان خان د انګريزانو د سترګو اغزې

غازي ميرزمان خان د ۱۹۱۹ م کال د استقلال د ګټلو په جګړه کې، د چترال (اسمار، ارنوی، دوکلام او لمبربټ) د جبهې د مشر په توګه د انګريزي استعمار په وړاندې بريالیتوبونو او فتوحاتوکې ستره برخه درلوده. هغه همدا راز د (۱۹۲۴/۱۳۰۳)کال دجنوبي د شورش په ختمولو کې اساسي رول درلود او د شينوارو د بغاوت په ټکولو کې يې د ارزښت وړ تاريخي خدمتونه وکړل.

البته ددې شورشونو شاته د انګريزانو لاس ؤ. او څرنګه چې غازي ميرزمان خان د انګريزي استعمار يو ستر مخالف مبارز او د اعليحضرت امان الله خان او اماني غورځنګ يو ټينګ پلوي و، نو بې له شکه چې د انګريزانو د سترګو اغزې ګڼل کيده او د انګريزانو او هغوې د کورنۍ ګوډاګيانو د دسيسو څخه خوندي نه و.

د انګريزانو د فعاليتونو په اړې د کونړ د بدلولو هڅې

کونړ تل د انګريزانو دپاره خاص اهميت درلودلې دئ. دا سيمه، چې د ګران هيواد په شمال ختيځ برخې کې د ډيورنډ د فرضي کرښې سره موازي پرته ده، د آزاد سرحد د مومندو، باجوړ او دير سره په ګاونډ کې موقعيت لري، او د تاريخ په ټولو دورو کې يې خپل خاص جغرافيوي، اقتصادي، فرهنګي او سوق الجيشي اهميت ساتلې دئ. د سکندر او بابر په شان جهانګشايانو لښکرې هندوستان ته تر رسيدو دمخه د کونړ د سيمې څخه تيرې شوي او لاهور او ډيلي ته تر رسيدو دمخه، حتی مخکې لدې چې د مومندو او يوسفزو سيمو ته

ورسيږي، د کونړ د غرنيو سيمو قبايلو سره پنجه وهلې ده.

مخکې لدې چې کونړ او چترال سره جلا او د افغانستان او ننې پاکستان په دوو ځانګړو هيوادونو پورې وترل شي ، دواړه د سيمې د وريښمو د لارې د يوې ځانګې په اوږدو کې پرتې وې، چې مهم تاريخي او تجارتي ارزښت يې درلود او د پامير د پيچومو څخه د تيريدو او هند د نيمې وچې پراخو ميدانونو ته د رسيدو ترټولو آسانه لاره وه. د کونړ دا موقعيت، چې د مرکزي ايشيا او لويديز چين د لارې په اوږدو کې پروت و، په شمال کې يې بدخشان او د روسيې سرحدونه د باجوړ له لارې پيښور او اباسين ترغارې ننښلول، هم د بريتانوي هند دپاره ځانګړې ستراتيژيک ارزښت درلود. کونړ د پيچ دد رې له لورې پنجشير ته هم لاره لري، د کومې څخه چې د شوروي اتحاد د تيرې په وړاندې زمونږ د خلکو د مقاومت د جګړې په وخت کې مجاهدينو کار اخيستلو.

کونړ همدا شان د امير حبيب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې انګريزانو ته د امنيتي لحاظه ځکه اهميت درلود چې د چمرکنډ په سيمه کې، چې د مومندو او کونړ د سرکانو د سيمو تر منځ يو کوچنې سرحدي کلي دئ، د انګريزي استعمار په وړاندې د هندوستاني مسلمانانو د جنګيالیو يو مرکز موجود ؤ. او انګريزانو ته له يوې لورې له دې ځايه د پيښور په شاوخوا کې پرتو امنيتي پوستو باندې د جنګيالیو د حملو مخنيوی، او له بلې لورې د جنګيالیو د مقاومت ماتول او ټکول ډير زيات اهميت درلود.

څرنګه چې د سرحدي سيمو کنټرول د انګريزانو د خارجي سياست بنسټ جوړولو، نو له همدې امله د انګريزانو د ستراتيژيکو پلانونو جوړونکو د خپلې امپراتورۍ په اوږدو کې د ډيورنډ د کرښې دواړو خواوو، په ځانګړې توګه کونړ او مومندو ته خاصه توجه درلوده.

ځکه خو په کونړ کې د انګريزي چارواکو لخوا د جاسوسۍ د ځالو او نفوذ او ټينګې اډې د درلودلو هڅې اوږده سابقه لري، او اميردوست محمد خان او امير شيرعلي خان تر وخته رسيږي.

د حيرانتيا خبره نه ده چې سردار محمد نادر خان هم، انګريزانو ته د کونړ د سيمې د اهميت په پوهيدو، د غازي امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې، د خپلو راتلونکو پلانونو د پاره د هغوې د ملاتړ د لاسته راوړلو په مقصد د کونړ د خاورې د يوې زياتې برخې د ورکولو وړاندیز وکړ.

سپه سالار محمد نادر خان د ۱۹۲۲م کال د جنورۍ د مياشتې په لسمه نيټه، په مسکو کې د انګريزانو د سفير "رابرت هوجسن" سره د ليدلو په ترڅ کې (چې هغه وخت يې له فرانسې کتنه کوله)، له هغه وغوښتل چې د يوه داسې کس سره ورته د خپلو نظرياتو د طرح کولو فرصت ورکړ شي، «کوم چې د بريتانوي هند د دفتر د اعتماد وړ وي».

د هغه نظريات بريتانيا سره د لا نژديوالي او روسيې سره د مخالفت په هکله وو. هغه وويل چې «د يوه طبيعي سرحد د پاره د ملګرتوب له لارې د سرحداتو د حدودو د ستونزې حل به په ځواکمنه توګه د ډيرو اختلافاتو د علتونو له منځه وړلو سره مرسته وکړي». هغه پدې اړوند د افغانستان او بريتانوي هند تر منځ د طبيعي سرحد په توګه د کونړ د سيند د پيژندلو او د انګريزانو په سيمه کې د کونړ د خاورې د يوې لويې برخې د شاملولو وړاندیز وکړ. هغه وويل چې «**غواړي د کونړ سيند دې د بريتانوي هند سره د افغانستان شرقي پوله اوسي**»[۱۷۵].

انګريزانو په هغه وخت کې تبصره وکړه چې که سپه سالار محمد نادرخان دا خبره په ټينګه کړې وي، نو د افغانستان د خاورې د يوې لويې برخې وړاندې کول شايد د يوې اټکل شوې کودتا په اړوند د بريتانيې د ملاتړ د ترلاسه کولو يو کوښښ وي[۱۷۶].

---

۱۷۵. د لندن د آرشيف محرمانه اسناد، د افغانستان په اړوند د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتې څخه د ۱۹۲۷ کال د سپتمبر تر مياشتې پورې د رپوټونو لنډيز L/P&S/20/B285. همداشان Stewart, Rhea Talley (2000). Fire in Afghanistan, 1914-1929; faith, hope, and the British Empire. Garden City, N.Y., Doubleday.(اور په افغانستان کې)، ۳۰۵ مخ.

۱۷۶. هماغه ځای.

د کونړ څخه د غازي ميرزمان خان د ويستلو دسيسه

د غازي ميرزمان خان په وړاندې انګريزانو او د هغوې کورنيو ګوډاګيانو له راز راز دسيسو څخه کار واخيست . پدې هکله د قومي مشرانو سره د اختلافاتو او سيمه کې د ناآرامۍ د پيدا کولو د هڅو ، د غازي ميرزمان خان او د هغه د زامنو د وژلو کوښښونه، هغوې ته د وفادارۍ په بدل کې پيښور ته نږدې د ځمکو او مادي امتيازاتو د ورکولو وړاندیزونه، د کونړ څخه د هغه د ويستلو او هلته د خان په توګه د واحد شينواري يا مستر ويد آسترالیايی د ټاکلو هلې ځلې، د غازي امان الله خان سره د سئو تفاهم د پيدا کولو او حتی د هغه د شخصيت د بدنامولو او ترور کوښښونه يادولای شو .

په پای کې د انګريزي استعمار سره د هغه همدا دښمني او په اماني لس کلنې دورې کې د ثبات او بدلون د راوستلو په لاره کې د غازي ميرزمان خان ارزښتناکه خدمتونه سبب شول چې غازي ميرزمان خان د اعليحضرت غازي امان الله خان د حکومت په وروستيو ورځو کې د انګريزي ګوډاګيانو د يوې دسيسې د بريالیتوب په ترڅ کې په شهادت ورسيږي.

د جنوبي د اغتشاش تر ختميدو وروسته د دسيسو شدت

د جنوبي د شورش تر ختميدو وروسته، چې يو کال يې دوام وکړ، کونړ او غازي ميرزمان خان ته يو ځل بيا د انګريزانو توجه زياته شوه. داځل کوښښ وشو چې عبدالواحد شينواري (آسترالیايي مستر ويد) د کونړ د لرګو څخه د استفادې او هندوستان ته د هغې د صادراتو او قيمې کانو د استخراج په پلمه په کونړ کې ځای پر ځای او کونړ د انګريزانو د فعايت په يوې مهمې اډې بدل شي.

د بريتانيې وزير مختار يا لوې سفير په کونړ کې د ګډوډيو د جوړولو ، حالاتو د خرابولو او عبدالواحد شينواري د نصبولو په هکله وليکل چې « امير په چوپتيا سره په جلال آباد کې اوسيږي . که څه هم د هغه [روغتيايي] حالت دومره ښه نه دئ چې بهر ته ووځي، بيا هم د محلي اداري د چارو د تفتيش څارنه کوي... فکر کيده چې امير به د ميرزمان خان پر ځای عبدالواحد وټاکي، **خو د**

عبدالواحد تاريخچې ته په کتنې سره تمه نشته چې د روحانيونو د ملاتړ سره سره دې هغه د کونړ خلکو ته د منلو وړ وي. که څه هم مامورينو عبدالواحد دخپلې پانګې د زياتې برخې څخه محرومه کړيدئ، خو هغه اوس هم دومره کافي پيسې لري چې د کونړ د لرګو څخه په خپله ګټه کار واخلي. د کونړ اداره يوه ډيره حساسه موضوع ده، او په سياست کې يوه تير وتنه هم د کونړ د صافيو په انقلاب ختميدلاې شي، او امکان لري چې ځايي مومند هم ورسره ملګري شي»[۱۷۷].

په امانې دورې کې د کونړ د حالاتو خرابيدل

د کونړ د شيګل سيمه، چې د اوسيدونکو اکثريت يې د شينوارو په شريفه قوم پورې ترلې دئ، **هم د خپل ستراتيژيک موقعيت د اهميت له امله، او هم د عبدالواحد سنګوخيل شينواري د قومي او استخباراتي اړيکو له امله، چې د انګريزانو يوه مهمه مهره ګڼل کيدله، د انګريزانو او د هغوې د کورنيو ګوډاګيانو د فعاليت دپاره يوه مناسبه سيمه پيژندل شوې او ټاکل شوې وه.**

عبدالواحد شينواری يا آسترالياي مستر ويد د آزاد سرحد د هغو افغانانو له ډلې ؤ چې په ۱۸۸۰ م کال کې خپلو اوښانو سره د فيض محمد او تاج محمد لخوا آسترالیا ته يورپل شول، او هلته يې د يوې آسترالیايي ښځې سره واده وکړ. هغه په ۱۸۹۵ م کال کې د «بورک کيمل کيرئينګ» د کمپنۍ د مدير په توګه د هغې کمپنۍ د منشي سره يوځاې د اوښانو د اخيستلو او اوښبنو د استخدام په مقصد څو څو ځله د بريتانوي هند د کراچۍ بنار ته سفرونه وکړل. هغه په لږه موده کې د زياتې پانګې په ټولو سره خپله د اوښانو د اخيستلو، واردولو او اوښانو د ساتونکو افغانانو په استخدام لاس پورې کړ او د آسترالیايي مستر ويد په نامه مشهوره شو.

د انګريزي استخباراتو د محرمانه اسنادو له مخې، عبدالواحد د لومړي ځل دپاره د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو **وروسته د يوه داسې با احساسه افغان په**

۱۷۷. د بريتانوي هند د آرشيف محرمانه اسناد، په کابل کې د بريتانيې د نمايندګۍ د نظامي آتشې يادداشتونه (د ۱۹۲۲م کال د مې ۲۱مه نيټه).

توګه چې غوښتل يې خپله پانګه او تجربه د افغانانو خدمت ته وقف کړي، معرفي شو، او غوښتنه يې وکړه **چې د قندهار د سرو زرو د کان د استخراج او کونړ د لرګو د تجارت امتياز ورته ورکړ شي. او ددغه کار د پاره يې د امتياز د حق د ترلاسه کولو په مقصد د لس زره طلايي پونډو د ورکولو وړانديز وکړ.**

د بلوچستان د استخباراتو د څانګې په رپوټ کې راغلي چې «**د مير عبدالواحد په نوم يو تن سيد ته د قندهار د سرو زرو د کان په اړوند د کتلو وعده ورکړ شوې ده**». که څه هم د هغه وړانديز په زړه پورې ؤ، **خو ډير ژر څرګنده شوه چې د پردې تر شا د انګريزانو لاس دئ، د هغه اصلي شريکان انګريزي مؤسسې دي، هغه يې يواځې استازولي کوي او اصلي هدف هم د افغانستان حساسو سيمو ته د نفوذ د لارې موندل دي.**[۱۷۸]

مستر ويد يوځل بيا د جنوبي د شورش په وخت کې د سيد پر ځاې د شينواري په نوم افغانستان ته راغئ. د بلوچستان د استخباراتو د اداري په يوه محرمانه رپوټ کې ليکل شوي دي چې «په دې وروستيو وختو کې عبدالواحد خان شينواری او يو تن آسترالیائی له قندهاره کوټې ته ورداخل شوي دي. هغوې د قندهار د سرو زرو د کان ليدلو ته تللي وو»[۱۷۹].

څرنګه چې د ميرمن ستيوارت د «اور په افغانستان کې» د کتاب د **۴۵۲** مخ څخه څرګنديږي، نومورې مستر ويد په **۱۹۲۵** کال کې په کابل کې د انګريزانو د سفارت نظامي آتشې ته ليکلي چې اوس يې هم يواځينی هيله د انګريزانو د دولت خدمت دئ، او ډاډ لري چې پدې لاره کې به سردار نادر خان، چې تير کال يې په پاريس کې ورسره کتلي و، هم مرسته او ملګرتيا وکړي.

د کونړ د حالاتو په خرابولو کې د کومو کسانو لاس ؤ؟

په کونړ کې د ګډوډيو په پيدا کولو کې ګمارل شوو روحاني ډوله کسانو او د

---

۱۷۸. د بلوچستان د استخباراتو د څانګې (**۴۳**) مه شميره محرمانه رپوټ (د **۱۹۲۱** کال د مارچ دوهمه نيټه).

۱۷۹. د بلوچستان د استخباراتو د څانګې (**۱۸۲**) مه شميره محرمانه رپوټ (د **۱۹۲۴** کال د اپريل د مياشتې **۱۲** مه نيټه).

اماني رژيم مخالفو سيمه ايزو روحانيونو لاس درلود. د شيګل د اوسيدونکي اروانښاد سيد شمس الدين خان مجروح په وينا، د هغه کورنۍ د کونړ د شيګل په دره کې د شينوارو د ځينو قومي مشرانو په لمسولو، او په سيمه کې د امنيت په خرابولو کې لاس درلود. ترڅو چې اماني دولت مجبوره شو په سيمه کې د امنيت د بيا راوستلو په مقصد څو تنه محاکمه او اعدام کړي.

ښاغلي مجروح خپله ليکي «**حکومت فکر کولو چې دا کسان په کونړ کې د قدرت او نفوذ د پيدا کولو په موخه سره مشغول دي. عام خلک يو د بل په وړاندې لمسوي او په سيمه کې ناآرامي منځ ته راوړي. په دوې کې زمونږ تره سيد زيورشاه، زمونږ د پلار خليفه ځاې ناستې او زمونږ د کورنۍ مشر او رئيس، هم و، څوک چې کابل کې جلاوطنۍ ته مجبور شو. هغه د امان الله خان سره د هغه د واکمنۍ نه مخکې هم پيژندګلوي درلوده، خو په وروستيو وختو کې د هغه څخه ناراضه شوې ؤ. يو بل علت د امان الله خان د بې دينۍ شهرت هم ؤ، او زمونږ تره د دولت څخه په ناراضو کسانو کې وشميرل شو. په کونړ کې دغه اخ و ډب څو کاله کونړ ناآرامه کړ، خو په پاې کې د حکومت په وروستي تصميم سره په سيمه کې حالات او امنيت بيرته ښه شو. د کونړ د شينوارو څو تنه مشران اعدام شول، چې د هغې له امله د نوموړي خان [غازي ميرزمان خان] په وړاندې کينه او انتقام زيات شو او پايله يې د خان دپاره ښه نه وه**».[۱۸۰]

په همدې هکله په کابل کې د انګلستان د سفارت شارژدافير په خپل رپوټ کې د جلال آباد څخه د اعليحضرت امان الله خان د ليدنې او هغو کسانو د اعدامولو خبر ورکړې چې اکثره يې غله وو، خو په هغوې کې د علي خان، تاج محمد او وافيد خان [مفاد خان] په نومونو درې تنه نسبتاً مهم کسان شامل وو، چې دريواړه د کونړ د شيګل د درې شينواري وو.[۱۸۱]

---

۱۸۰. مجروح، سيد شمس الدين (۱۳۹۱) سرګذشت من، ۴۲-۴۳ مخونه. ښاغلي مجروح پدې ځاې کې داسې وايي چې ګوندې کومو کسانو چې د غازي ميرزمان خان په شهادت کې لاس درلود، دا کار يې د اعدام شوو کسانو د انتقام له عمله تر سره کړيدئ.

۱۸۱. د بريتانوي هند د محرمانه اسنادو آرشيف، د ۱۹۲۲ کال د جون د مياشتې د لسمې نيټې ۴۲ مه شميره رپوټ.

د غازي ميرزمان د کرکټر وژنې د سيسي او کوښښونه

انګريزانو څو - څو ځله کوشش وکړ چې غازي ميرزمان خان، د هغه زامنو او د کورنۍ وتلو غړو ته د ځمکې او نورو مادي ډډو په وړاندیز سره د هغوې د مخالفت له کړاوه ځان خلاص کړي، خو کله چې يې دا هڅې کومې نتيجې ته ونرسيدلې، بيا يې په بيلابيلو د سيسو او توطئو لاس پورې کړ.

د هغو کسانو په لړ کې چې د غازي ميرزمان خان په وړاندې يې د سيسو د جوړولو سخته هڅه کوله، يو هم سردار محمد هاشم خان، د سردار محمد نادر خان ورور ؤ. ده د غازي امان الله خان د سلطنت په لومړيو کلونو کې د ننګرهار د نائب الحکومه په توګه کار کوو. محترم لوستونکي کولاې شي پدې هکله د کونړ دهغه وخت د لوې حاکم ، د محترم ډاکټر سيد خليل الله هاشميان د پلار اروابنا د محمد سرور خان کونړي په زړه پورې هغه مستند روايات او خاطرات ولولي، کوم چې د آئينۀ افغانستان د مجلې د ۲۰۰۹ م کال د اګست د مياشتې په ۱۱۵مه ګڼه کې خپاره شويدي، او د انګريزانو لخوا د اماني دولت دولت د نسکورولو په د سيسو پورې اړه لري.

افغان ليکوال او تاريخ ليکونکي محترم سيستاني صاحب ليکي چې «په آئينۀ افغانستان کې د ۱۹۲۰ او ۱۹۲۱ کلونو د کونړ، خوګيانيو او شينوارو د حاکم ، ډاکټر سيد خليل الله هاشميان د پلار، سيد سرور خان د خاطراتو خپريدل، دا واقعيت څرګندوي چې انګريزانو د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته سمدلاسه د اماني رژيم نسکورولو ته ملا تړلې وه . هغوې دغه مقصد ته رسيدلو د پاره د شاه امان الله خان د ملاتړو شخصيتونو له منځه وړل په نښه کړي وو ، او کوښښ يې کولو چې دا عناصر په هرې ممکنې وسيلې د خپلې مخې لرې کړي. د انګريزانو يو داسې دښمن او د شاه امان الله خان يو ټينګ پلوي او ملاتړ په «لوې خان» ملقب د کونړ ميرزمان خان ؤ. زه پدې خاطراتو کې د سردار هاشم خان د شخصيت او کونړي ميرزمان خان سره د هغه د ضديت په هکله نورو ټکو سره مخامخ شوې يم، چې دلته پرې لړ تم کيدل غواړم:

د کونړ د سيد سرور خان د خاطراتو پر بنسټ، کله چې په (۱۹۱۹-۱۹۲۱) کلونو

کې سردار محمد هاشم خان د ننګرهار د والي په توګه دنده سرته رسوله، د هغه حرکات او فعالیتونه د انګریزانو د ګټو پر محور څرخیدل. کونړې سید سرور خان تائیدوي چې د استقلال تر ګټلو وروسته، د ننګرهار والي سردار هاشم خان د کونړ د میرزمان خان ټینګ دښمن و، او د کوچنیو ملاکانو، ګاونډیانو او دهقانانو د شکایت په پلمه یې میرزمان خان ته لیکونه استولي او هغه یې جلال آباد ته غوښتلې ؤ. خو میرزمان خان یا د اعلیحضرت امان الله خان سره د دوستۍ او نږدې پیژندګلوۍ په وجه او یا د انګریزانو سره د والي د پټو اړیکو له امله د والي دغو مکتوبونو او پیغامونو ته اهمیت او ارزښت نه ورکولو، او دوالي سلام ته به هم نه تللو.

له دې امله میرزمان خان ته د سردار هاشم خان زړه ډک و، او غوښتل یې له هرې داسې دسیسې کار واخلي، د کومې له امله چې د شاه امان الله خان له نظره میرزمان خان نامطلوبه او خطرناکه وښودل شي. نو ځکه د کونړونو پر حاکم حکم کوي چې دغه ملي مشر ته دسیسې جوړې کړي چې ګواکې هغه د امانې نظام پر خلاف د طغیان او بغاوت نیت لري...»[۱۸۲].

د اعلیحضرت غازي امان الله خان سره د بدبینۍ او اختلاف پیداکول

د کونړ څخه د غازي میرزمان خان د ویستلو او واحد شینواري د نصب کولو د دسیسې تر ناکامیدو وروسته، او کله چې د قومې دښمنیو، ځمکو او مادي وړاندیزونو، او غازي میرزمان خان د وژلو هڅو نتیجه ورنکړه، نو له یوې بلې وسلې کار واخیستل شو، او هغه د اعلیحضرت غازي امان الله خان او غازي میرزمان خان تر منځ د بدګمانۍ او خپګان د پیدا کولو دسیسه وه. دا ځل دا دسیسه په دربار کې دننه پلې شوه. دسیسه جوړونکو پاچا ته د جعلي لیکونو په ښودلو وویل چې ګواکې میرزمان خان یې د وژلو نیت لري. ددې دسیسې د بریالیتوب له امله میرزمان خان ډیر سخت خپه شو. او تقریباً د یونیم کال د پاره

۱۸۲. کاندیدای اکادمیسین اعظم سیستانی، برخی شخصیت های ملی – تاریخی افغانستان در دو قرن اخیر، ۳۵۲. مخ (سویډن – ۲۰۰۸).

د کابل په بنی حصار کې په خپل کور کې پاتې شو، او دربار ته تګ او دولت شورا کې د ګډون څخه يې ډډه وکړه.

په کور کې دغه ناسته او د ځينو کسانو په وينا، کابل کې تر نظارت لاندې اوسيدلو تر هغه وخته دوام وکړ، کله چې اعليحضرت غازی امان الله خان د اروپا د اوړې سفره تر راګرځيدو وروسته، يوه ورځ د بني حصار د قلعچې په جهيل کې تر ښکار وروسته د ميرزمان خان کلا ته لاړ، او د هغه د پخلا کولو په ترڅ کې يې وويل چې دښمنانو زما دوستان او د وطن خدمتګاران را څخه جلا کړل. ما اوس خپل رښتينې دوستان او دښمنان پيژندلي دي.

پدې اړوند د افغانستان د ستراتيژيکو اطلاعاتو تر نامه لاندې د انګريزي استخباراتو د پټو اسنادو په يوه رپوټ کې راغلي چې «د کونړ ميرزمان خان اوس دم په جلال آباد کې دئ. تمه کيږي چې ژر به کابل ته راستون شي، ځکه چې کونړ ته د تګ اجازه نلري»[۱۸۳].

183 . Afghanistan Strategic Intelligence: British Records (Diary of the Military Attache, British Legation, Kabul for the week ending 7th of January, 1928.

مه کړه گومان چې په کرار ناست يم
ناست يم د پيښې په انتظار ناست يم
چې وخت يې راشي د وطن په لار کې
د سر ښندلو ته تيار ناست يم

اتم څپرکی

د امانې رژيم د ټينگښت دپاره وروستنۍ هلې ځلې

د شينوارو شورش

د شينوارو د شورش مقدمات لا پخوا برابر شوي و. د غه شورش لکه د جنوبي د شورش په شان د اصلاحاتو سره هيڅ تړاو نه درلود (دزياتو معلوماتو د پاره د «بازنگری دوره امانی و توطئه های انگليس» کتاب ولولی.

په ظاهره د ۱۹۲۸ کال د نومبر په مياشت کې د سليمانخيلو کوچيانو يو کاروان، هندوستان ته د خپل ژمنې کوچ د لارې په اوږدو کې، د شينوارو د سنگوخيلو يوې ډلې سره مخامخ کيږي. کوچيان پرې د غلو گمان کوي او څو تنه ترې وژني. سنگوخيل هم قاتلين نيسي او سيمه ايز حکومت ته يې سپاري . خو کوچيان په څه ډول حاکم د ځان سره ملگرې کوي او خپله آزادي لاس ته راوړي. د اروانښاد غبار په وينا ، سنگوخيل خپل فرياد د جلال آباد حکومت اعلی ته رسوي، خو بيا يې هم څوک آواز نه اوري. د حکومت سره د سنگوخيلو ضديت له همدې ځايه پيل کيږي، په خاصه توگه کله چې شکمن کسان د شينوارو په منځ کې د دولت د کفر او بيعدالتۍ سخت تبليغات کوي ، او پټ لاسونه په منظم او پرلپسې ډول د بيلتون لاره هواروي.[۱۸۴]

۱۸۴. غبار، مير غلام محمد (۱۳۶۶)، ۸۱۸ مخ.

شينوارو شورش وکړ او د «اچين» او «کهي» د نظامي پوستو په نيولو يې د وسلو او کارتوسو سترې زيرمې لاس ته راوړې، او د «ډکې» په نيولو سره يې د تورخم -جلال آباد (پيښور - کابل) لاره بنده او جلال آباد ته مخه کړه.

د حکومت د کمزورتيا او تصميم نه نيولو له امله، او په آسانه د غنيمت د لاسته راوړلو د زمينې د برابريدو له کبله، نور شينواري هم د شورشيانو سره ملګري شول، او د مشرقي د ولايت مرکز، جلال آباد، سقوط وکړ، او د سراج العمارت قصر ته هم اور واچول شو. امان الله خان چې ډير ناوخته د حالاتو وخامت ته متوجه شوې و، شورشيانو سره مقابلې ته عسکري قوا واستوله.

خو دپراخو تبليغاتو، د شينوارو د بريالیتوب د خبرونو د خپريدو، د عبدالواحد شينواری (مسترويد آسترالیائی) په شان انګريزي جاسوسانو د فعاليت، صحنې کې د خوله ورو روحانيونو د څرګندیدو، نورو قبايلو ته د پيغامونو د استولو، او ګڼو جرګو د جوړولو نه په ګټې اخيستلو سره ملايان او روحانيون بريالي شول چې د اصلاحاتو څخه د اماني رژيم په مقابل کې د يوې وسيلې په توګه کار واخلي، او يوه کوچنۍ ناڅيزه پيښه، يعنې يوه کوچنۍ قبيلوي ستونزه ، په يوه ستر شورش بدل او هغه ته مذهبي رنګ ورکړي.

که چيرې د اوربند هغو شرايطو ته، چې د دسمبر د مياشتې په **۲۹**مه نيټه د شورشيانو لخوا، خبرو ته د غازي امان الله خان استول شوي استازي غلام صديق خان چرخي ته، سپارل شوي دي، په زيرو ګورو، په آسانۍ سره د هغه په سياسي ماهيت او د تريو اندازې د پردې شاته د استعمار د لاس په ليدلو پوهيدلای شو.

د شورشيانو غوښتنې په لاندې ډول وې:

1- د ملکې ثريا طلاق
2- د طرزي د کورنۍ جلاوطنۍ
3- پرته له انګلستانه د نورو خارجي نمايندګيو د هيئت لغو کول
4- د ټولو نوو قوانينو لغوکول
5- د مالياتو کمول

6- د دولت په چارو کې د [مذهبي] عالمانو ګډون[۱۸۵]
د شينوارو د شورش د بشپړ پيښې، او ورپسې په کابل باندې د حبيب الله کلکاني د حملو مکمل بهير د «افغانستان در مسير تاريخ» په کتاب او نورو آثارو کې لوستلې شئ.

د شينوارو د شورش د اور په غلي کولو کې د غازي ميرزمان خان هڅې

اعليحضرت امان الله خان د ۱۳۰۷ کال د قوس (ليندۍ) په لومړۍ نيټه (د ۱۹۲۸ م کال د نومبر په ۲۲مه) د حربيې وزير عبدالعزيز خان، د غازي ميرزمان خان کور ته واستولو، او له هغه يې وغوښتل چې يوځل ارګ ته ورشي او د شينوارو د شورش د غلي کولو په هڅو کې د ګډون د پاره ننګرهار ته لاړ شي.

پيژندل شوي ليکوال او څيړونکي استاد حبيب الله رفيع، د استقلال د څلورمې جبهې د کتاب په مقدمه کې د امان افغان د جريدې د شورش د ورځود فوق العاده (۱۳۰۷ کال د قوس ۴مې) ګڼې په حواله ليکي چې « د قوس په څلورمه نيټه له يوې خوا ميرزمان خان جلال آباد ته روان شو او له بلې خوا د کونړ د خلکو دوه زره کسيز لښکر د هغه د زوې په وسيله جلال آباد ته راوړل شو».[۱۸۶]

ميرمن ريه تالي ستيوارت د خپل مشهور کتاب Fire in Afghanistan (اور په افغانستان کې) ۴۲۲ مخ کې ليکي چې «امان الله خان، د کونړ قومي مشر ميرزمان خان، چې تل ورته وفاداره و، پدې هيله چې د دوې اغيزه به هم دهغوې د ټوپکو په شان وي، جلال آباد ته واستولو».

ميملې ته د غازي ميرزمان خان تر رسيدو دمخه د جنرال عبدالوکيل خان نورستاني اومحمود خان ياور عسکري قواوو د شورشيانو له لاسه ماتې

---

۱۸۵. په لندن کې دباندنيو چارو وزير ته د کابل څخه د انګريزانو د سفير د ۱۹۲۸ کال د دسمبر د ۱۹مې نيټې تلګرام.
۱۸۶. ۱۲. عبدالخالق اخلاص (۲۰۰۵). د استقلال څلورمه جبهه، دوهم چاپ، ۱۰۴ مخ.

خوړلې وه. جلال آباد ته د ميرزمان خان په رسيدلو اوضاع ډيره کړکيچنه او د ميملې د قواوو ماتې د شورشيانو روحيات قوي کړي وو. ميرزمان خان وروسته لدې چې خپلې قومي قواوې تنظيم او د ښار دفاعي ترتيبات ونيول، په داسې حال کې چې د ۳۲ ساعتو دپاره پرلپسې اورښت دوام درلود، د شورشيانو د شاتمبولو دپاره د «هډې دروازې» نه شاوخوا درې ميله دباندې جګړه وکړه.[۱۸۷]

د قوس د مياشتې په ۱۳مه نيټه (۱۹۲۸ د سمبر ۴مه) هم د باندنيو چارو د وزير، غلام صديق خان چرخي تر مشرۍ لاندې د مومندو، خوګيانيو او اپريدي مشرانو يوه جرګه جوړه او دغې جرګې د دولت نه خپل ملاتړ اعلان کړ. د مومندو ملکانو هم ميرزمان خان ته د خپلو قواوو د حرکت خبر ورکړ. تر هغې وروسته د غازي محصل خان او بادام خان تر مشرۍ لاندې د مومندو اولسي لښکر د هډې د دروازې ساتنه په غاړه واخيستله.[۱۸۸]

والی علی احمد خان د شورش د غلي کولو د ناکامۍ ستر علت

والی علی احمد خان د ۱۹۲۸ م کال د قوس د مياشتې په ۱۲مه نيټه د ننګرهار د نظامي او ملکي تنظيميه رئيس په توګه مقرر او جلال آباد ته روان شو. د بريتانوي هند د آرشيف د محرمانه اسنادو يورپوټ ددې خبر په څنګ کې زياتوي چې د سختو واورو وريدل او د ترانسپورت نشتوالي د کابل د پخواني والي، علي احمد خان، چې اوس د مشرقي د نظامي او ملکي آمر په توګه ټاکل شوئ و، په حرکت کې ځنډ پيښ کړ.

د شينوارو د شورش په اړوند د بريتانوي هند د آرشيف د دوو لاندنيو اسنادو څخه څرګنديږي چې جلال آباد ته د والي علي احمد خان تر رسيدو دمخه، د غازي ميرزمان خان قواوو ښه پرمختګ او بريالیتوب درلود. د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د تلګرام په لومړي سند کې لولو چې «...او

۱۸۷. ريه تالی ستيوارت (۲۰۰۰). «Fire in Afghanistan» (اور په افغانستان کې)، ۴۲۲ مخ

۱۸۸. د جريدۀ امان افغان د ۱۳۰۷ کال د قوس د مياشتې د ۱۵مې نيټې فوق العاده ګڼه.

ميرزمان خان کونړ پريالې شوچې مومندان د پاچا لوري ته جلب کړي». [۱۸۹]

TELEGRAM R., FROM CHIEF COMMISSIONER, NORTH-WEST FRONTIER PROVINCE, PESHAWAR, NO. 565-P., DATED (AND RECEIVED) THE 6TH DECEMBER 1928.

(Repeated Kabul.)

Priority. Shinwari disturbance. Fighting was still progressing at Jalalabad on 4th and 5th. During the past two nights aeroplanes are said to have bombed Shinwari villages causing 15 casualties in Kot Darra. Foreign Minister according to one report is now in Kama. Some reports indicate that Chakhawar Mullah and Mir Zaman Khan Kunar are succeeding in bringing in the Mohmands on the King's side. There has been no motor traffic on road and Dakka asked that to-day's caravan should be stopped at Lardi Kotal.

په دوهم تلګرام کې لولو چې «د [دسمبر] په پنځمه نيټه، هغه شينواري چې د جلال آباد د ښار د ديوالونو د ورانولو کوښښ يې کولو، د کونړ د ميرزمان خان او هغې د ايله جاري لښکر تر حملې لاندې راغلل». [۱۹۰]

TELEGRAM R., FROM NORTH-WEST FRONTIER, PESHAWAR, DATED THE 6TH (RECEIVED 7TH) DECEMBER 1928.

(Repeated Kabul.)

Priority. Shinwari disturbance. On 5th Shinwaris trying to undermine wall of Jalalabad town were attacked by Mir Zaman Khan Kunar and his Alijaris. They counter-attacked and captured his son whom they shot. The rebels have diverted water of town, but have informed inhabitants that their efforts are directed only against servants and property of Afghan Government. Khugianis of Gandamak are holding Kabul road to prevent assistance reaching Jalalabad, and big bridge there has been destroyed. Ghulam Sadiq held *jirga* Goshta on 5th. Present position of Mohmands is that Khoda Khel

په پورتني سند کې متقابله حمله او د غازي ميرزمان خان د زوې نيول کيدل او وژل هم ليکل شوي، چې حقيقت نلري. دا يواځې د شورشيانو د روحيې د قوي

۱۸۹. د انګريزانو استخباراتي محرمانه اسناد، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۸ کال د دسمبر د مياشتې د ۶مې نيټې تلګرام

۱۹۰. د انګريزانو استخباراتي محرمانه اسناد، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۸ کال د دسمبر د مياشتې د ۷مې نيټې تلګرام

کولو د پاره يوه آوازه وه.

امريکايي څيړونکي لودويک آدمک د The A to Z of Afghan Wars, Revolutions and Insurgencies يا «د افغانستان جنګونه، انقلابونه او اغتشاشات له الفه تر يا پورې» د کتاب په ۵۴ مخ کې د اولسي يا ايله جاري لښکرو په هکله ليکي چې دا د افغان اردو رضاکاره ذخيروي کسان دي، چه د خلکو له منځه استخدام کيږي. ټول افغانان د سرتيرۍ پټ استعداد لري، چې د بيړنۍ اړتيا په وخت کې له هغو څخه په ټاکل شوي شمير د هيواد په ګوډ ګوډ کې د ملکانو او مشرانو لخوا راټوليږي.

شاغاسی علی احمد خان يو جاه طلبه شخص و، او له ډيره وخته يې سلطنت ته د رسيدو خوبونه ليدل. د هغه لخوا، چې د مشرقي لورې ته پوره واک سره استول شوې و، دخټونو پيداکول يو هغه مهم عامل و، چې د شينوارو د شورش د اور په وژلو کې د اماني رژيم د هڅو د ناکامۍ سبب ګڼل کيږي. لوستونکي کولای شي د والي علي احمد خان د کارشکنيو تفصيل، د غازي ميرزمان خان سره د هغه مخالفت او په لوې لاس د هغه د جنګي نقشې برملا کول، چې پايله يې د ننګرهار د عسکري فرقې محاصره کول، د سراج العمارت د قصر او باغ کوکب د ودانۍ سيځل، او د جلال آباد څخه د غازي ميرزمان خان وتل و، د اروابناد عبدالخالق اخلاص په کتاب کې چې سريزه، لمنې او ضمايم پرې استاد حبيب الله رفيع ليکلي او د اعليحضرت غازي امان الله خان د وفات د پنځوسمې کليزې په مناسبت، دا ځل د استقلال امانيه په نوم خپور شې دئ، ولولي.

سيد مسعود پوهنيار د «ظهور مشروطيت و قربانيان استبداد در افغانستان» په کتاب کې د خپل پلار اروابناد ميرقاسم خان له قوله د والي علي احمد خان د کارشکنيو په هکله ليکي چې «څرنګه چې د شينوارو بلوا شدت وموند، اعليحضرت امان الله خان هغه د خبرو او ستونزې ته د حل د لارو چارو د موندلو د پاره شينوارو ته واستولو. ميرصاحب څو ځل هلته لاړ، کله چې په وروستي ځل راستون شو، اعليحضرت ته يې وويل چې د شينوارو د مشرانو

محمد افضل خان او محمد علم خان سره د اوږدو خبرو له امله تر يوې اندازې صلحې ته نږدې ډوډۍ دئ ... مير صاحب امان الله خان ته وويل هغه چې هر ځل شينوارو ته ځي او قومي مشرانو سره يوه جوړه جارې ته نږدې کيږي، والي علي احمد خان (د مشرقي د تنظيميې رئيس) په کې خلل اچوي. نو ښه به دا وي چې هغه له هغه ځايه راوغواړي او په کوم بل کار يې و ټاکئ. مير صاحب زياته کړه، پدې وخت کې مې پام شو چې د اعليحضرت د ځيرې رنګ وتښتيد، شونډې يې وچې او حواس يې پريشانه شول»[۱۹۱].

کونړ ته د غازي ميرزمان خان تګ

که څه هم د افغانستان د نوي امير په توګه د علي احمد خان د لونګۍ د ترلو مراسم، د غازي امان الله خان تر استعفا او قندهار ته تګ نه وروسته تر سره شول، خو د افغانستان امارت ته د رسيدلو او دولتي مامورينو او ننګرهار د اردو د منصبدارانو د بيعت اخيستلو هلې ځلې يې لا دمخه پيل شوې وی. هغه پدې هکله د غازي ميرزمان خان سره هم خبرې کړې او د هغه د ملاتړ غوښتنه کړې وه. خو غازي ميرزمان خان ورته وويل چې غواړې پدې هکله لومړې د مومندو د مشرانو او کونړ اولسي لښکر سره جرګه او سلا مشوره وکړي.

غازي ميرزمان خان چې مخکې هم د ۱۳۰۷ کال د جدي په دوهمه نيټه د ننګرهار د وضعيت او کړکيچونو د پيدا کولو له امله اعليحضرت امان الله خان ته شکايت کړې و، د مومندو د عيسی خيلو او کوډاخيلو مشرانو جرګې ته د والي علي احمد خان د خيانت خبر ورکړ، او وويل چې زه به خپله هيڅکله هم د علي احمد خان پادشاهي و نه منم، خو ستاسې خپله خوښه. جرګې هم د هغې د تصميم ملاتړ وکړ. هغه له مابنام دمخه د جلال آباد د ښار کلي ګانې کوټوال (امنيه قوماندان) ته وسپارلې، د کونړ اولسي لښکر يې رخصت کړ چې خپلو کورونو ته لاړ شي. هغه تصميم ونيو د مومندو د لښکر سره کونړ ته لاړ شي او

۱۹۱. پوهنيار، سيد مسعود، ظهور مشروطيت و قربانيان استبداد (۱۳۳ مخ).

هلته د غازي امان الله خان د ملاتړ پلان جوړ کړي.

والی علی احمد خان له ښاره د میرزمان خان د قواوو د وتلو د خبر په اخیستلو سره فرقې ته امر وکړ چې د توپونو ګولۍ پرې ووروي. پدې وخت کې لښکر د بهسودو سیمې ته رسیدلې و. خپله غازي میرزمان خان د مومندو د قوم مشرانو سره د خوش ګنبد له لارې د جالې په وسیله له سینده تیر شو او د خاص کونړ له لارې سرکانو ته لاړ.[۱۹۲]

د جلال آباد تر سقوط وروسته د غازی میرزمان خان پلان

د جلال آباد د سقوط او علي احمد خان د پادشاهۍ تر اعلان وروسته، غازی میرزمان خان غوښتل چې د اعلیحضرت غازي امان الله خان د ملاتړ د پاره یو نوې لښکر برابر او د درۀ نور او لغمان له لارې ځان کابل ته ورسوي. هغه پدې هکله د مومندو د مشرانو سره سلا مشوره وکړه، او د هغوې نه یې وغوښتل چې لازمې تیاریانې ونیسي، او خپله یې اسمار ته د تګ تکل وکړ. په اسمار کې په وسلو او مهماتو سمبال یو غونډ موجود و، او د هغه زوې عصمت الله خان هم هلته ماموریت درلود.

غازي میرزمان خان شیګل او اسمار ته د تګ په هکله د مومندو د مشرانو د هغې مشورې سره موافقه ونکړه چې دري سوه تنه وسلوال ورسره هم لاړ شي. هغه وویل چې شاید د دومره وسلوالو ملګرتیا شکونه او غلط فهمي رامنځته کړي.

غازی میرزمان خان د سرکانو د میا صاحب سره، چې د انګریزانو مخالف او د غازي امان الله خان یو پلوي پیژندل شوې روحاني او مجاهد شخصیت و، تر مشورې وروسته یو اځې په «سورکنډي» مشهور میرافضل نومې یو خدمتګار (شاطر) سره له سرکانو څخه اسمار ته روان شو، خو کله چې د «مروري» کلي ته ورسید نو د ملک عبدالعزیز خان ماموند په مشرۍ د شلو تنو په شاوخوا کې

۱۹۲. عبدالخالق اخلاص (۱۳۸۹). استقلال امانیه، د ۱۰۹ تر ۱۱۰ مخونه.

ملکان او سپين ګيري هم ورسره ملګري او د اسمار په لور روان شول.

هغوې له مرورې د جالې په وسيله د کونړ د سيند څخه تير، او د اسمار په لاره مخکې لدې چې د «شيګل» درې ته ورسيږي، د «شينکورک» په سيمه کې د سيمې د قومې مشرانو او مخورو سره، چې اکثريت يې د دوې دوستان او پلويان و، د خپل پلان د شريکولو په موخه د سيد شمس الدين خان مجروح په کور کې تم شول. سيد شمس الدين خان مجروح د سيد حضرت شاه خان زوې و، چې د تيرګړو په حضرت او پاچا صاحب مشهور روحاني و.

غازی ميرزمان خان مخکې لدې چې د اسمار په لور حرکت وکړي، قندهار ته د غازي امان الله د سفر څخه خبر شوې و، او له همدې امله يې په اسمار کې د خپل زوې عصمت الله خان څخه غوښتلي و چې د چمن له لارې قندهار ته لاړ شي، او غازي امان الله خان د دوې له پلانه خبر کړي، او له هغوې وغواړي چې له بيړې کار وانخلي او د افغانستان د خاورې څخه د وتلو فکر ونکړي.

په جهان د ننګيالي دي دا دوه کاره
يا به وخوړي ککرۍ يا به کامران شي
خوشحال خان خټک

نهم څپرکی

د غازي ميرزمان خان شهادت د يوې سترې دسيسې يوه برخه

د اماني رژيم په وړاندې دسيسو او په افغانستان کې د بلواګانو په رامنځته کولو کې د انګريزانو لاس لرلو نور د لمر په شان څرګند او له چانه پټ ندئ. پدې هکله زياتو معلوماتو او شورشونو سره د اصلاحاتو د تړاو په هکله، چې په پراخه توګه د انګريزي منابعو او اماني غورځنګ د کورنيو مخالفينو لخوا پرې تبليغات شوي، او خپله يوه بله دسيسه وه، د «بازنګری دورۀ امانی و توطئه های انګليس» کتاب ته مراجعه وکړئ. خو دا دسيسې او شورشونه يوائې په غازي امان الله خان او جنوبي او مشرقي سيمو پورې محدودې نه وې ، بلکې د انګريزي استعمار د مخالفو عناصرو او د اعليحضرت غازي امان الله خان د مهمو پلوي شخصيتونو په وړاندې هم وې ، او غازي ميرزمان خان د دغه لست په لومړي کتار کې ځاې درلود.

TELEGRAM R, FROM CHIEF COMMISSIONER, NORTH-WEST FRONTIER PROVINCE, PESHAWAR, No. 38-C., DATED THE 12TH (RECEIVED 13TH) DECEMBER 1928.

(Repeated Kabul.)

Priority Shinwari disturbance. In spite of the truce the Shinwaris are said to be preparing scaling ladders for Jalalabad, and to be stirring up factions hostile to Mir Zaman in Kunar to come in on their side. No through traffic passed between Dakka and Jalalabad on 11th December. The

د لندن په موزيم کې د بريتانوي هند د آرشيف څخه په پاسني سند کې څرګنديږي چې د شينوارو د شورش په وخت کې، پداسې حال کې چې خپله غازي ميرزمان خان د کونړ د دوه زره (۲۰۰۰) کسيز اولسي لښکر سره په جلال آباد کې بوخت و، داسې کوښښونه روان و چې د شورش لمنه يواځې ننګرهار ته محدوده پاتې نشي، بلکې د غازي ميرزمان خان مخالفې ډلې د شينوارو د شورش ملاتړ ته تحريک او د دغه شورش لمنه کونړ ته هم وغځول شي.

لکه چې همداسې هم وشول، او تقريباً د جلال آباد د سقوط سره په يوه وخت د کونړ مرکز هم سقوط وکړ، او پداسې حال کې چې د غازي ميرزمان خان دوه زامن په جلال آباد کې بوخت و، د هغوې ځينې کلاګانې هم وسوځول شوې، او کورنۍ يې سرکانو ته کډه شوې.

انګريزانو له نړۍ د جلال آباد کړکيچنو او ګډ وډو حالاتو او غازي ميرزمان خان د ټولو حرکاتو څارنه کوله. د مشرقي ولايت او جلال آباد د حالاتو په هکله په کرمه ايجنسۍ کې د انګريزانو د سياسي استازي په لاسليک، د انګلستان د آرشيف په يوه بل سند کې راغلي چې «په لومړي سر کې د خارجه چارو وزير غلام صديق خان [څرخي]، او د شورا رئيس شير احمد خان، او د اعليحضرت ياور محمود خان، او کونړ ې ميرزمان خان واستول شول تر څو ستونزه هواره او لانجه ختمه کړي. شورشيانو په ميملې کې د محمود جان سره بد چلند وکړ، او هغه دا دم په «جګدلک» کې دئ. شير احمد خان او غلام صديق خان هم کابل ته ستانه شوي دي. ميرزمان خان هم بريالې نشو او کونړ ته ستون شوې دئ.»

د غازي ميرزمان خان تر شهادت دمخه د سيمې حالات

د غازي ميرزمان خان د شهادت د پيښې د جريان په هکله، هغه څه مو چې د کورنۍ د مشرانو څخه د ماموندو د مشرانو او په خاصه توګه ملک عبدالعزيز خان ماموند په حواله، چې د غازي ميرزمان خان سره د سفر ملګرې و، اوريدلي دي، تر يوه حده د اروانباد سيد شمس الدين خان مجروح د روايت سره، چې هغه هم د پيښې عيني شاهد و، يوشان دي.

اروانښاد مجروح لومړۍ د هغه وخت د حالاتو په هکله ليکي: «په ياد لرم چې يوه ورځ مازيګر د خپل کور څخه د تفريح او ګرځيدو دپاره راوتلې وم ، نود خپل کلي څو تنه هغه کسان مي د کلي په لوري راروان وليدل، کوم چې په خپله خوښه د جلال آباد په لښکر کې تللي وو. هغوي ته مې سترې مشي وويل او د پيښې پوښتنه مې وکړه ، چې څرنګه راسته نه شوي او نور لښکر څه شو ؟

هغوي وويل چې د ننګرهار مرکز جلال آباد سقوط کړئ او د شينوارو په لاس سيځل شوې دئ. مونږ بريالي نشو چې د هغه ستر طاقت مخه ونيسو، نو ځکه بيرته راستانه شو. ويل کيږي چې کابل هم سقوط کړې او پادشاه له پلازمينې وتلې دئ . دا د انقلاب لومړنې تريخ خبر و، چې زما غوږ ته راورسيد. دغو ماتې خوړونکو هرې لورې ته دا آوازه خپره کړه، او خپلو دغو آوازو سره يې د کونړ اداري مرکز هم د خلکو د احتمالي بريدونو سره مخامخ کړ»[۱۹۳].

ښاغلي مجروح تر هغې وروسته د خپلې سيمې شينوارو ته د وسلو د ويشلو په هکله ليکي چې «په بله ورځ، زه د کونړ لوې حاکم چغه سرای ته وغوښتلم او د خلکو د احتمالي حملې او دفاع موضوع يې راسره مطرح کړه. پر اسمار، چې د کونړ ولايت يو ستر نظامي مرکز و ، يرغل پيل شوې و. داخلي او د آزاد سرحد د پورې غاړې ماموند د عسکري زيرمو او مګزين اوبازار د تالان په هيله راټول شوي وو ، او د اسمار ښاريې کلابند کړې ؤ. ايله جاريانو د عسکرو سره مرسته او دفاع کوله. لوې **حاکم له ما وغوښتل چې اسمار ته لاړ شم، له هغه ځايه يوه اندازه ټوپک اوکارتوس واخلم او د خپلې سيمې پر خلکو يې وويشم، او هغوي ته د اسمار د دفاع، او که اړتيا پيښه شي، د چغه سرای د دفاع دنده وسپارم . ما دغه دنده قبوله کړه او سمدلاسه د خپلې سيمې د يو شمير شينوارو سره اسمار ته لاړم . شمير مې سم په ياد ندئ، خو څو انګريزي ناوه ټوپکې او يوه اندازه کارتوس يې زمونږ خلکو ته راکړل.** ما هغوي په اسمار کې پريښودل او خپله د چغه سرای د حالاتو د مراقبت دپاره کور ته راغلم . **بيا مې وروسته واوريدل چې ډيرې لښکريان هم د ټوپکو او کارتوسو تر اخيستلو وروسته خپلو کورونو ته ستانه شوي او د اسمار په دفاع**

۱۹۳. مجروح، سيد شمس الدين (۱۳۹۱) سرګذشت من ، ۴۴-۴۵ مخونه.

کې برخه نده اخيستلې . او ځينې لا د جګړې د سيمې لرې نداري ته ناست وو ، چې که اسمار سقوط وکړي، له تالانه بې برخې نه شي .»[۱۹۴]

د مجروح سره د غازي ميرزمان خان ليدل او د هغه کور ته ورتګ

د غازي ميرزمان خان سره د کتلو او دده کورته د راتګ په هکله اروانباد مجروح په خپلو خاطراتو کې ليکلي چې:

«**کله چې زه کور ته ورسيدم، خبر شوم چې د باډيل او ديوه ګل صافيانو لښکر ويستلې او د پيچ د درې خلک هم د ولايت د مرکز [لويې حکومتي/چغه سراى] په لورې خوځيدلي دي. په سبا يې يو قاصد راورسيد چې د ولايت مرکز سقوط کړې او لوې حاکم د ديوه ګل صافيانو بندي او له ځان سره بولې دئ، او ښځه او اولادونه يې زمونږ د تره، سيد معصوم شاه پاچا کور ته پناه وړې ده . پرلپسې زمونږ د تره يو قاصد راورسيد چې سرکښو شورشيانو يې کور تالا کړ** ... زه سمدلاسه د کاکا د احوال د اخيستلو او مرستې دپاره د چغه سراې په لورې روان شوم او په لاره کې مې خپل آس په چټکۍ ځغلولو تر څو ژر ورسيږم . کله چې چغه سراې ته نږدې د مرورې د کلي جالې ته ورسيدم ... **ما په دغه ګودر کې د خلکو يوه ډله وليده چې د سيند لمر ختيځې لورې ته ولاړه او د پورې وتلو انتظار باسي . زه يې وپيژندم، او يوه تن په لوړ آواز له ما وغوښتل چې ودريږم او د هغوې د رسيدلو انتظار وکړم.** زه هماغه شان په آس ولاړ ودريدم تر څو د هغوې جاله دې خواته راشي او هغوې د جالې نه ښکته شي . د هغوې په منځ کې مې يو چارشانه او غښتلې سړې ولېد چې تور يالان يې اغوستلې او د هغوې په مخ کې روان ؤ. (يالان بې لستونې چپن وه چې د لوړو طبقو خلکو اغوستله او د تور يا خاورين رنګه نفيسو پشمي ټوکرانو څخه جوړيدله).

ما د تورو جامو دغه سړې او د هغه ملګري چې د مرورې سپين ږيري او مشران وو ، له ورايه وپيژندل. **کله چې رانږدې شول، خان صاحب ميرزمان خان مې وليد. زه له خپل آسه راکوز شوم او د هغې سره مې سترې مشې او برګندي وکړه، او د نورو**

۱۹۴. هماغه ځای

سره مې هم د احوال پوښتنه وکړه. هغوې وويل چې زما دپاره زما کور ته تلل . ما وويل چې مبارک دې وي، تشريف راوړئ، زمونږ په کور کې به ستاسې هرکلې وشي او ښه شپه به تيره کړئ، زه به سبا ځان درورسوم. ميرزمان خان ماته وويل چې مونږ يواځې د شپې تيرولو دپاره ستاسې کور ته نه ځو، خپله تاسې سره هم کار او مشوره لرو. ما بيا هم ټينګار وکړ او هغوې ته مې د چغه سرای د پيښې اوخپل تره د کور د تالاکيدو او ضروري تګ دليل ووايه. هغه په ځواب کې وويل چې زه پر ټولې پيښې خبر يم . اوس کار له کاره تيرشوې ، او د مخنيوي امکان يې نشته. يواځې د پوښتنې او وروسته مرستو دپاره مونږ ټول ستاسې سره لاسونه يو کوو، اوس څرنګه چې اسمار محاصره دئ او اوس هم عسکري قوا او زما زوې عصمت الله خان مقاومت کوي، راشئ هغوې وژغورو او مګزين او د دولت خزانه د تلف کيدو څخه وساتو. ما له ناچاره ومنل او کورته د ستنيدو تصميم مې ونيولو. ما خان صاحب او نورو سپين ږيرو ته وويل چې اجازه راکړئ له تاسې مخکې لاړ شم او ستاسې د هرکلي ترتيبات ونيسم. زه آس لرم او تاسې پياده ياست، زه به له ستاسې ژر ورسيږم. هغوې ومنله او له هغه ځايه تر کوره، چې تقريباً څلور پنځه کيلومتره لاړ ده، د آس په سورلۍ په چټکۍ روان شوم او هغوې د لمر تر پريوتلو دمخه روا رسيدل»[۱۹۵].

د غازي ميرزمان خان د شهادت پيښه

اروابنا د سيد شمس الدين خان مجروح په خپلو خاطراتو کې ليکي چې «**د ډوډۍ تر خوړلو وروسته مو ميلمانه، چې شمير يې تر اويا کسانو زيات و، د دود سره سم د کلي د اوسيدونکو په حجر او ميلمستونونو تقسيم کړل او زه په سراچه يا ميلمستون کې د خان صاحب او محدودو څلورو_ پنځو کسانو سره پاتې شوم او په خبرو او مشورې بوخت شو**»[۱۹۶]. بنا غلې مجروح زياتوي: «خان صاحب وويل اوس چې د دولت نظام له منځه تللې، د سيمې د ساتلو او امنيت دپاره بايد اولسي او سيمه ايز تدابير و نيول شي. اسمار ډير قوي او ښه مرکز دئ. مګزين او د خزانې صندوق هم ډک دئ. مونږ او تاسې به له دغو وسايلو د سيمې د امنيت دساتنې او خير ښيګڼې دپاره کار واخلو. او د يوه اداري مرکز بنسټ به

۱۹۵. هماغه ځای، ۴۷ – ۴۸ مخونه

۱۹۶. مجروح، سيد شمس الدين (۱۳۹۱) سرګذشت من ، ۴۹ او ۵۰ مخونه.

کيږدو ، چې ستاسې د کورنۍ په اتفاق او د مومندو او مروړې د درې او سيند د درې په ګډون او ملاتړ به په پښو ودريږي. چغه سراى له لاسه وتلې دئ ... د شينوارو او ماموندو په مرسته به وکړاى شود کونړ په نورو سيمو کې د خپل نفوذ څخه په کار اخيستلو يو اداري مرکز منځ ته راوړو. **امان الله خان قندهار ته تللې او امکان لري ډير ژر راوګرځي او دغه بلوا ختمه شي.** ما هم د هغه دا نقشه او پلان د ځير او مصلحت په ګټه وليده او موافقه مې وکړه او له هغه څخه مې اجازه وغوښته چې د استراحت دپاره لاړ شم او هغه هم استراحت وکړي. **هغه ماته وويل چې د کلي ځينې اوباش کسان پر ما د حملې تصميم لري او اوريدلي مې دي چې په نورو کلو کې يې هم خپلو ملګرو ته استاځي او خبر رسوونکي استولي دي، لدې حرکته بايد غافله نه اوسو. ما ورته د يوه بې تجربې ځوان په خوشباورۍ سره اطمينان ورکړ چې هيڅ څوک به د داسې کار جرئت ونکړي، او زمونږ د کور مصئونيت ته به زيان ونه رسوي.**

د ميلمستون څخه د راوتلو په وخت کې زمونږ د کلي يوه سپين ږيرى، چې زمونږ د کور د چارو نظارت يې هم کولو، راته وويل چې داسې يو قبيحه حرکت له امکانه لرې ندئ، او زما خوشبيني بې ځايه ده. ښه به وي چې د شيګل درې ته يو استاځي واستوم او د خان صاحب د ځينو دوستانو او خيرانديشو کسانو څخه وغواړم چې ژر تر ژره وسله والو ځوانانو سره مرسې ته راشي . ځکه چې که سباته خان صاحب د اسمار په لورې حرکت کوي ، بدرقه او لښکر ورسره وي. ما د هغه مشوره ومنله او په هماغه شپه مې د استازو په استولو اقدام وکړ او خپله د خپل خوب ځاې ته لاړم . يوه شيبه وروسته مې د ټوپک د ډز آواز واورېد او له کټه مې ودنګل چې د ميلمستون لورې ته لاړ شم. ګورم چې د کلا لويه دروازه د بهرلخوا ترلې او ځنځير شوې ده . د بام سرته وختلم ، د شور او نورو ډزو آوازونه مې واوريدل. ګورم چې دبام له سره د وتلو لار نشته، رابښکته شوم، د حويلۍ په منځ کې ناآرامه په انتظار ودريدم چې د لويې دروازې د خلاصيدو آواز شو، هغه لورې ته مې منډه کړه، د خپلو چارو هغه ناظر مې وليد چې دروازه يې پرانيسته او او ويې ويل چې له بده مرغه خانصاحب ووژل شو، او څو تنو شريرو اوباشانو دا کار په تلوار سره سرته ورسولو. ډير خپه او متأثره شو،...

د هغه په سبا اسمار هم سقوط وکړ، د اسمار عسکري قوماندان د چترال په لور وتښتيد او د مرحوم ميرزمان خان زوې، عصمت الله خان، د دانګام له لارې د ډير ايالت ته چې

د بريتانوي هند سيمه وه، پناه وروړه.»

د غازي ميرزمان خان شهادت سره د هغه راتلونکي پلانونه هم له منځه لاړ، او غازي امان الله خان هم د استعمار په وړاندې خپل يو نه ستړې کيدونکې وطنپاله ملګرې او ملاتړ له لاسه ورکړ.

د انګلستان د پوځ يوه جنرال، جورج مکمون په هماغه (۱۹۲۹) کال خپل کتاب «افغانستان له داريوشه تر امان الله» کې پدې هکله وليکل چې د ميرزمان خان ترور، چې د افغان مومندو يو وتلې لارښود ؤ، او د کابل او جلال آباد شمال ته په پرتې سيمې يې حاکميت درلود، او د پادشاه مهم ملاتړ ؤ، د پادشاه هيلې د رښتينې ماتې سره مخامخ کړی» [۱۹۷].

د شمال لويديز سرحدي ايالت عمومي کمشنر د بريتانوي هند وايسرای ته د جنورۍ د ۱۱مې نيټې په تلګرام کې د ګڼو منابعو په حواله د کونړ د غازي ميرزمان خان د وژل کيدو اطمينان ورکړ او وليکل چې هغه کله چې د خپلو شلو تنو ملګرو سره د برکونړ د شيګل د سيمې څخه تيريده، ووژل شو [۱۹۸].

د غازي ميرزمان خان دسفر د ملګرو په وينا، وروسته له هغې چې ښاغلي مجروح کور ته ننوځي، هغه د درې، څلورو بې وسلې سپين ږيرو سره يوائې پاتې کيږي او د ماسختن د لمانځه د اداکولو دپاره جومات ته ننوځي، او د لمانځه د ادا کولو په وخت کې د شا لخوا د ټوپک په ډز ويشتل کيږي، او د شهادت جام څښي.

ښاغلي مجروح ليکي چې « جنازه په جومات کې په کټ کې کيښودل شوه او د مدرسې طالبان په تلاوت وګمارل شول. سبا ته جنازه د مروړي دخلکو او زمونږ د څو تنو خپلوانو لخوا يورې شوه، او ددغې فاجعې درد او غم تر ډيرې مودې پاتې شو. د انقلاب په اوږدو کې زمونږ د سيمې او مروړي دخلکو تر

---

۱۹۷. Afghanistan From Darius To Amanullah page 332. ,(1929) Macmunn ,George

۱۹۸. د انګريزانو استخباراتي محرمانه اسناد، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۹ کال د جنورۍ د مياشتې د ۱۱ مې نيټې تلګرام.

منځ دښمني او د دوو قبيلو مخالفت دوام درلود، پر يوبل د تيري په انتظار وو، څه اخ و ډب هم پيښ شو، او زمونږ د کليوالې ټولنې سره زمونږ دوستانه اړيکي هم چندانې ښه نه وو.»[۱۹۹]

د غازي ميرزمان خان د جنازې وړل

د زماني د کورنۍ دياد داشتونو په اساس، سبا سهار د شهيد غازی ميرزمان خان جنازه د هغې د ماموندو ملګرو او شينکوړک د خلکو لخوا د جالې په وسيله د «شولتن» کلي ته انتقال او د ماموندو لخوا د «مروري» له لارې «سرکانو» ته يوړل شوه. څرنګه چې پدې وخت کې د غازي ميرزمان خان ورور او زامن په سرکانو کې اوسيدل، نو جنازه د سرکانو د ميا صاحب په مشوره، سپارښتنې او ټينګار په امانت ډول، د شهادت له امله پرته له کفنه، په خپلو جامو کې په هماغه ځاې کې خاورو ته وسپارل شوه.

د ماموندو قوم هم د پښتونولۍ د نورمونو او اصولو خلاف د غازي ميرزمان خان د شهادت دغه ناځوانمردانه اقدام په ډير شدت سره و غندلو، او د غازي ميرزمان خان سره ملګرو ملکانو او سپين ږيرو هم پر بې وسلې ميلمنو، او هغه هم د لمانځه د اداکولو په وخت او د خداې په کور او جومات کې، که څه هم د يوه بل کس په جومات او ميلمستون کې تر سره شوې و، خپل توهين او سپکاوې ګڼلې او د بدل په اخيستلولاس پورې کړ.

د ماموندو او شينوارو د دغو دوو قومونو تر منځ جګړو، د نادرشاه د سلطنت تر لومړيو وختونو دوام وموند. نادرشاه څه موده وروسته د ملک عبدالعزيز خان ماموند، ماموندو د مشرانو او سپين ږيرو، او د غازي ميرزمان خان د کورنۍ په نوم فرمانونو په ترڅ کې له هغوې وغوښتل چې د دغې لانجې پريکړه حکومت ته وسپاري او ژمنه وکړه چې حکومت به د غازي ميرزمان خان قاتلينو ته سزا ورکړي. څه وخت وروسته د غازي ميرزمان خان د شهادت څخه

۱۹۹. مجروح، سيد شمس الدين (۱۳۹۱) سرګذشت من، **۵۱** مخ.

راپيدا شوې دا دښمني د يوې اولسي (قومي) جرګې له لارې پاې ته ورسيده او د غازي ميرزمان خان جنازه هم د نوآباد کلي ته انتقال او خاورو ته وسپارل شوه.

د غازي ميرزمان خان قاتلين څوک وو؟

د بناغلي مجروح له خاطراتو داسې ښکاري چې ګواکې د غازي ميرزمان خان په شهادت کې د څو تنو اوباشانو لاس و، او ګوندې دا عمل يې د هغو اعدام شوو کسانو د وينې د بدل د پاره سر ته رسولې، کوم چې په ۱۹۲۲ م کال کې د امنيت د خرابولو په جرم محاکمه او اعدام شوي وو.

خو د زماني د کورنۍ د يادداشتونو په اساس، دوې د هيڅ چا سره شخصي دښمني نه درلوده او د شينوارو سره اختلافات هم په دوستۍ او خپلوۍ بدل شوي وو، او د شيګل سيمه د اماني نهضت د ملاتړ په يوې ټينګې درې بدله شوې وه. د سيمې ټول خلک پدې پوهيږي او خبر دي چې سربيره پر خپلوانو، لکه چې مجروح صاحب هم ليکلي، غازي ميرزمان خان د شيګل په دره کې ډير دوستان او ملاتړې هم درلودل. د هغه دوه زامنو (حبيب الله خان زماني او محمد ارسلان خان زماني)، دوو وريرونو (مسافر خان او عبدالقادر خان زماني) او د خوشحال خان او سکندرخان زماني په نومونو دوو لمسو، د شينوارو د مخورو او پيژندل شوو کورنيو د پيغلو سره ودونه کړي وو. پر دې سربيره د شينوارو د درانده قوم ډير ځوانان په جلال آباد کې د غازي ميرزمان خان تر مشرۍ لاندې د شينوارو د شورش په وړاندې وجنګيدل او د دغه سيمې يو ډير مشهور ملک «صاحب زمين خان» هم د جلال آباد په جګړه کې خپل خوږ ځان قرباني کړ.

د زماني د کورنۍ د يادداشتونو او بيلابيلو دلايلو له مخې څرګنديږي چې د غازي ميرزمان خان ترور د افغانستان د بهرنيو دښمنانو په تحريک د هغو کسانو کار و، چې د اعليحضرت غازي امان الله خان سره يې مخالفت درلود، او نه يې غوښتل چې د غازي ميرزمان د لښکر د بياتنظيمولو او واکمنۍ ته د

غازي امان الله خان د بيرته رسيدو پلان عملي شي. له بله پلوه د پوهې خاوندان او د شيګل او کونړ د درې خلک پوهيږي چې له دغې پيښې څخه چا ګټه او چته کړه، امتيازات واخيستل او د رياست او وزارت او ... جګو دولتي مقامونو ته ورسيدل.

قندهار ته د غازي ميرزمان خان د زوې عصمت الله خان ورتګ

عصمت الله خان د خپل پلار د هدايت سره سم، د «دير» له لارې «ملکنډ» ته لاړ او د ملکنډ د کمشنر مرستيال ته يې خبر ورکړ چې غواړي د چمن له لارې قندهار ته لاړ شي. د ملکنډ مرستيال کمشنر هغه په يوه پلمه څو ورځې هلته تم اوتر نظارت لاندې ونيولو. هغه ورته پدې وخت کې د شيګل په شينکورک کې د پلار د وژل کيدو خبر هم ورکړ. عصمت الله خان څو ورځې وروسته اجازه وموندە چې د «کوټې» له لارې د چمن د سرحد څخه تير او د غازي امان الله خان د ليدلو دپاره قندهار ته لاړ شي.

دا خبره چې د ښاغلي مجروح د ادعا په خلاف، عصمت الله خان د بريتانوي هند سيمې ته پناه نده وړې، بلکې د خپل پلار، غازي ميرزمان خان، د لارښوونې سره سم قندهار ته د اعليحضرت غازي امان الله خان ليدلو ته تللې و، د بريتانوی هند د آرشيف له اسنادو ثابته کيږي. دانګريزانو د شرقي چارو د سکرتر شيخ محبوب علي په ريپوټ کې ليکل شوي دي چې «**قندهار ته د جنوبي او مشرقي ولايتو او آزاد سرحد د سيمو د استازو رسيدل پيل شوي دي.** په دوې کې امين الله خان، عبدالجبار خان (جبارخيل)، محمد حسن خان د سردارخان مومند زوې، ملک غازی خان افريدی، **دميرزمان خان زوې عصمت الله خان**، دری خان منګل، قلندر خان او د ځائيو استازي شامل دي. **دوې ټول د خپلو قومونو د وفاداری، د اطمينان د ورکولو دپاره ورغلي او د هدايت غوښتونکي دي. امان الله خان خپل خصوصي منشی ته لارښوونه کړې چې لازم فرمانونه برابر کړي**».

پدې ريپوټ کې زياته شويده چې د ميرزمان خان زوې ته د ملک ماسل خان

مومند ، نورو وتلو اشخاصو او صافيو په نوم فرمانونه ورکړ شوي ... د ميرزمان خان زوې د امان الله خان سره په قندهار کې پاتې شو او فرمانونه يې د خپل خدمتګار په لاس مشرقي ته واستول.[۲۰۰]

عصمت الله خان زماني د افغانستان څخه د غازي امان الله خان تر وتلو ، د هغه سره ملګرتيا وکړه، او د انګريزي دسيسو د کاميابۍ او اماني رژيم د سقوط نه وروسته بيرته کونړ ته ستون شو ، او بيا وروسته د غازي ميرزمان خان د نورې اولادې په شان ، د محمد هاشم خان د صدارت په وخت کې پرته له کوم اتهام او محاکمې زندان ته واستول شو.

د شاه امان الله خان غازي د استعفا علت او قندهار ته تګ

د غازي امان الله خان د استعفا د علت په هکله تر ټولو معتبر اسناد ، د هغوې خپل هغه مکتوبونه دي چې له قندهاره يې د مختلفو سيمو مشرانو ته استولي دي. د بيلګې په توګه دلته د جنوبي ولايت اوسيدونکو ته د هغوې مکتوب يادوو. پدې مکتوب کې ليکل شويدي:

«څرنګه چې پوهيږی، د مشرقي په ولايت کې يو لړ ناآرامۍ پيل شوې، او دغو ناآرامیو لا دوام درلود چې نا څاپه يوې بلې ډلې پر کابل برید وکړ.

بايد وويل شي چې دا ډول دسيسې او اختلافات يواځې د افغانستان د پرمختګ د دښمنانو پر تدبير او پلانونو ولاړ دي. هغوې د ناخبرو خلکو په خوله کې پوښتنې ايښې ، او پر ما يې بې اساسه نيوکې کړي دي. ما ورته د يوه پلار په شان مشوره ورکړه چې له دغه کاره لاس واخلي، خو څرنګه چې د فتنې او بې خبرۍ اور شيبه په شيبه زياتيدو ، ما ونه غوښتل چې زما په نوم په افغانستان کې جنګ او جګړه دوام وموميږي، د هيواد مسلمانان ووژل شي،

۲۰۰. د لندن د آرشيف محرمانه اسناد ، په کابل کې د انګريزانو د سفارت د شرقي چارو د سکرتر شيخ محبوب علي هغه ريوټ چې د امان الله د سقوط تر نامه لاندې ليکل شوې او ميجر رابرت نوئل سکات د ۱۹۳۰ کال د مارچ په مياشت کې په انګريزي اړولی دئ (L/P&S/20/B 289).

ملت د نيستۍ خواته لاړ شي او يا هم د خارجي دښمن په وړاندې د وطن د دفاع دپاره برابرې شوې قواوې په کورنۍ جګړې کې وکارول شي. حتی پدې دليل چې خپلې ځانګړې مشرۍ ته ډير اهميت نه ورکوم (ځکه ما دا دروند پيټې يواځې د وطن د نيکمرغۍ او ملت د پرمختګ دپاره په غاړه اخيستلې و)، نو پريکړه مې وکړه چې د خپل مشر وروړ معين السلطنه څخه هيله وکړم د صلحې او عمومي امنيت په خاطر د پادشاهۍ تاج او تخت قبول کړي. که څه هم معين السلطنه په لومړي سر کې قبوله نکړه، خو کله چې ما ټينګار وکړ، زما په خاطر يې قبوله کړه. د ښار خلکو يې اطاعت وکړ او ما هم پدې هيله چې د کابل نه زما تګ به کورنۍ جګړې او د هغې څخه پيدا شوو فتنو ته د پاې ټکې کيږدي، تصميم ونيو چې قندهار ته لاړ شم، او همدا سې مې وکړل»

غازی امان الله خان زياتوي «مونږ په بې صبرۍ سره د کابل د حالاتو څخه د خبريدلو انتظار ويست. خو څرنګه چې د کابل د حالاتو د انکشاف څخه څرګنده شوه، دا ورانکاري يواځې زما د شخص په وړاندې د نيوکو مجموعې ته محدوده نه وه، بلکې د هغو دښمنانو د دسيسو پر بنسټ ولاړه وه، چې د خلکو د يووالي د له منځه وړلو سخته هيله يې درلوده. نتيجه دا شوه چې دا شورش غلې نه شو. او شورش کوونکو چې جنګي قواوو ته هم لاس رسې درلود، معين السلطنه قبول نکړ؛ نو معين السلطنه هم قندهار ته راغی او يو ځل بيا د قندهار د خلکو سره خبرې وشوی.

معين السلطنه د ټولو خلکو په وړاندې وويل چې غواړي د افغانستان د تاج و تخت څخه ګوښه شي. هغه وويل چې «ما له اساسه د سلطنت هيله نه درلوده، او اوس يې نلرم او استعفی کوم». هغه و چې د قندهار ټول خلک په ګډه ماته راغلل او غوښتنه يې وکړه چې زه بايد تسليم نه شم، او تر څو چې د هغوې يو تن هم ژوندې وي، د افغانستان د مسلمانانو شاهي سلطنت له لاسه ورنکړم... د قطغن، مزار، ميمنې، هرات، فراه او هزاره جاتو خلک هم د قندهار د خلکو په شان نظر لري. نو ځکه ما د خپل ګران ملت د هيلو په خاطر او همدا راز د دې دپاره چه خپل هيواد د خارجيانو د لاس د آلې د جوړيدو څخه وژغورم، يو ځل

بيا د افغانستان سلطنت قبول کړ.

دموضوع څخه ددغه فرمان په ذريعه د جنوبي ولايت اوسيدونکي خپل گران اولادونه خبروم. مطمئنه يم چې ستاسې غيرت او اوچت افغاني احساسات به هيڅکله ونه مني چې يو بې شخصيته کس، چې د ملت تر منځ کوم ځاې او مخ نلري، د افغانستان سلطنت غصب کړي او زمونږ گران هيواد او غيرتي ملت د خپلو شخصي هيلو د لاس آله وگرځوي. امکان لري چې تاسې ديو بل سره په يو څه کورنيو دښمنيو او اختلافاتو اخته اوسی، خو بايد پوه شئ چې اوس په هيواد کې يوه ستره ملي ستونزه را څرگنده شوې ده ، او تاسې بايد د دولت او هيواد د کار د ښه والي دپاره سره يو موټې شئ.

په پاې کې د خدای (ج) درگاه ته دعا کوم او د هغه څخه مرسته غواړم چې زمونږ دښمنان بريالي نشي. او ستاسې څخه غواړم چې په خپلو سيمو کې نظم او امنيت ټينگ او مراعات کړئ.»[۲۰۱]

د غازی امان الله خان په تخت بيا کښيناستنه

د غازي امان الله خان په يوه بل فرمان کې په تخت د بيا کښيناستنې علت ذکر شوې دئ: «تاسې پوره خبر ياست چې د افغانستان مرکز او پايتخت د کابل ښار، د سقاو د ځوې لخوا ، چې په يوه غله مشهور او د چندان اصل و نصب خاوند نه دئ، تر يرغل او اشغال لاندې راغلی دئ. د يوه داسې شخص کړه، وړه به بې له شکه د افغانستان د خرابۍ او بدبختۍ سبب شي. هغه د ملي خزانو پنځوس (۵۰) کلنې زيرمې له ځانه سره وړي، او يو داسې کس دئ چې د خلکو د وژلو ، لوټولو او پتمنو کورنيو په عزت د تيري پروا نلري. هغه عامې لارې يې ترلې چې کابل ته پرې خوراکي توکي او د سون لرگي راتلل، او په نتيجه کې هره ورځ په سلهاوو کسان د لوږې مري. دا کس، د افغانستان د ورانولو او مسلمانانو د وژلو پرته کوم بل هدف نلري، او داسې ښکاري چې د

۲۰۱. د جنوبي ولايت اوسيدونکو ته د غازي امان الله خان د ۱۳۰۷ کال د دلوې د ۲مې (۱۹۲۹ کال د جنورې د ۲۲مې) فرمان Register of Royal Correspondence: Aman-Allah.

انګريزانو لخوا هڅول کيږي، او د هغوي د لارښوونې او هدايت لاندې کار کوي. خرګنده ده چې په داسې حالت کې اسلام د کفر په مقابل کې دريږي. نو که د خدای رضا وه، زه به د حوت په نهمه نيټه، عسکري لښکر سره يوځای او د قندهار د غلجيو او درانيو په ملګرتوب د کابل په لوري حرکت وکړم»[۲۰۲].

د والی علی احمد خان د پادشاهۍ اعلان

دمخه وويل شول چې والی علی احمد خان لا د پخوا څخه سلطنت ته د رسيدو خوبونه ليدل. هغه د شورش مشرانو سره په کتنه کې هغوي ته وويل چې «پدې شرط چې د هغه پادشاهي ومني او دولتي خزانه ترې وانخلي، د جلال آباد د ښار دروازې به د هغوي پر مخ خلاصې کړي او دولتي وسله او مهمات به د دغو دريو قومونو تر منځ وويشي». د پيښور د عمومي کمشنر په رپوټ کې زياته شويده چې «شورشي مشرانو موافقه وکړه، او هغه د محمد علم خان او نورو شورشي مشرانو سره يوځای دموټر په وسيله جلال آباد ته راستون شو».[۲۰۳]

د والي علي احمد خان د امارت د لونګۍ د ټرلو مراسم د ۱۹۲۹م کال د جنوري په شلمه نيټه د نقيب صاحب په لاس تر سره شو. په جلال آباد کې خپريدونکې د «غيرت اسلام» جريدې د ۱۹۲۹ کال د جنوري په ۲۸مه، خپلې لومړۍ ګڼې کې د دين او ملت د خادم علي احمد خان ته د مشرقي د سيمې د روحانيونو او مخورو د وفاداری د لوړې (قسم) خبرتيا خپره کړې او وليکل چې «... دغه شخص د اسلام او مسلمانانو د پرمختګ دپاره د هيواد دننه او بهر ارزښتناکه خدمتونه کړي، او د روښانه افکارو په درلودو سره تل د خلکو او هيواد په اصلاح بوخت دئ. په همدې دلايلو داسې ګڼل کيږي چې هغه به يو ستر پادشاه وي.

---

۲۰۲. د جنوبي ولايت د تنپيو قوم ته د غازي امان الله خان د ۱۳۰۷ کال د حوت ۴مې (۱۹۲۹ کال فبروري د ۲۴مې) ۱۳۰ لمبر فرمان Register of Royal Correspondence: Aman-Allah.

۲۰۳. د انګريزانو استخباراتي محرمانه اسناد، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې د ۱۱ پنځمې نيټې ۱۵ لمبر تلګرام P&S/10/1203.

کله چې هغه اعليحضرت د کابل څخه جګدلک ته ورسيد ، د خوګيانيو ، سرخرود او جګدلک ټول علما ، مشايخ، او مشاهير په بيړه د هغوې حضور ته ورغلي او خپل بيعت وړاندې کړ. هغه د جګدلک څخه چهار باغ صفا ته د حضرت نقيب صاحب کور ته لاړ، او خپل بيعت يې تازه کړ. علی احمد خان د جمعې په ورځ، جلال آباد ته تر رسيدو وروسته، د هډې د آخندزاده صاحب کور ته لاړ. په هماغه ځاې او د هډې د اخندزاده صاحب په حجره کې د هډې د استاد ، طوطي آخندزاده، قيلغو د ميا صاحب او شينوارو، چپرهار او خوګيانيو د نورو علماوو په ګډون د علماوو يوه پلاوي ورسره بيعت وکړ.

په بله جمعه کې د ښار علما ، مشاهير او خلک د جلال آباد په شاهي جومات کې راټول شوي او د جمعې د لمانځه خطبه دافغانستان د پادشاه ، د دين او ملت د خادم امير علي احمد خان په نامه ولوستل شوه . د جمعې د لمانځه وروسته علماوو او مشاهيرو يوځل بيا بيعت تازه کړې، او ددغه بيعت نامې شرايط، په داسې حال کې چې له هر لورې د مبارک باد په لوړو او تودو غږونو بدرقه کيده، ولوستل شول او پدې ډول هغه اعليحضرت ته د دين او ملت د خادم لقب ورکړ شو.

اعليحضرت پدې وخت کې يوه وينا وکړه چې د ملي او اسلامي احساساتو ډکه وه. هغوې په خپله وينا کې د اسلام د شريعت پر بنسټ لاندنې اصلاحات د خپل دولت د اساس تر عنوان لاندې داسې بيان کړل:

۱. د امان الله د مشـرۍ په وخت کې ټولې جوړې شـوې نظامنامې لغو ګڼل کيږي. تر دې وروسـته به د دولت ټولې چارې د قرآني اصـولو او شـريعت سره په بشپړ مطابقت تطبيق شي.
۲. د عسکري خدمت (نفوس) قانون به رنګ شي. سړي به د ميا شتې په شلو افغاني روپيو ، د دوې په خپله خوښه، اولسي سيستم سره سم د هيواد د دفاع د پاره عسکري ته لاړ شي.
۳. د هيواد وګړي به د امان الله د دورې او تر هغې د مخه مالياتو له باقياتو او نورو چارو څخه خلاص وي. د دولت مامورين به د امان الله د سـلطنت

د دوړې اخيستلې پورونه په قسطونو ورکړي»[۲۰۴].

علی احمد خان د لونګۍ د ټرلو د مراسمو څخه وروسته د کابل د نیولو د پاره یو لښکر برابرولو، چې ډیرې کسان یې د غازي امان الله خان مخالفین وو. خو انګریزانو د علي احمد خان د همکاریو د سوابقو او خدمتونو سره سره، نه یوائې هغه د افغانستان د پادشاه په نامه نه قبلولو، بلکې د هغې سره یې ډیر ناځوانمردانه او بد چلند هم وکړ.[۲۰۵]

د علي احمد خان د بخت د ستوري پریوتل

د علی احمد خان د بخت د ستوري زوال هغه وخت پیل شو، کله چې د پینبور کمشنر په خپل رپوټ کې ولیکل چې د افغانستان د پاچا په توګه د علي احمد خان چانس مخ په کمیدو دئ. په ګندمک کې د محمد علم خان تر مشرۍ لاندې د فبروري د دوهمې نیټې په جرګه کې د خوګیانیو وزیرو فیصله وکړه چې د هغې سره مخالفت وکړي. په بتخاک کې هم د قومونو جرګې فیصله وکړه د هغه څخه د ملاتړ تر اعلان دمخه د جنوبي د لوري فیصلې ته انتظار وباسي.[۲۰۶]

نقیب صاحب ورته هم سپارښتنه وکړه چې د امیر د ټاکلو تر وخته د حکومت د

---

۲۰۴. د جلال آباد د غیرت اسلام جریده، لومړۍ ګڼه، د ۱۹۲۹ کال د جنوري ۲۸مه نیټه، مسؤل عبدالحلیم؛ او د (واکنش های مذهبی) په حواله د بریتانوي هند د آرشیف اسناد NAI, F&PD, File 9-F, 1929.

۲۰۵. انګریزانو ته د علي احمد خان د خدمتونو یوه بیلګه د هغه سند پټول او انګریزانو ته سپارل و، په کوم کې چې انګریزانو امیر حبیب الله خان ته د انګریزانو په مقابل کې د خلکو د قهر د مخنیوي او عثماني ترکیې په ګټه جګړې کې برخه نه اخیستلو په بدل کې، د لومړۍ نړیوالې جګړې تر ختمیدو وروسته د خپلواکۍ د ورکولو وعده کړې وه. سردار محمد رحیم خان (شیون کابلی) د «برګهایی از تاریخ معاصر وطن ما» په کتاب کې لیکي چې «د افغانستان په درباري محفلونو کې ویل کیدل چې د انګریزانو دا لیکل شوې لوظنامه ملکي شاغاسی علی احمد خان پټه کړه او د (۴۰) زره کلدارو روپیو په بدل کې یې انګریزانو ته وسپارله (۴۲ مخ).

۲۰۶. د انګریزانو د استخباراتي محرمانه اسنادو آرشیف، د شمال لویدیز سرحدي ایالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۹ کال د فبروري د میاشتې د اومې نیټې ۱۱۷م لمبر تلګرام P&S/10/1203

چارو څارنه وکړي، خو ځان رښتينې امير و نه ګڼي.

کله چې والی علی احمد خان د خوست د خلکو څخه هم منفي ځواب واخيست نو د فبروري د مياشتې په دريمه نيټه يې په کابل کې د انګريزانو سفير، همفريز، ته د پيښور له لارې د طيارې په ذريعه يو ليک واستولو. **علی احمد خان په دغه ليک کې وليکل چې «امان الله خان لا دمخه ثابته کړې چې بې ارزښته دئ او د شاهي تاج قابليت نلري، او حبيب الله يوازې يو غل دئ .» علی احمد خان ځان د انګريزانو پخوانې ملګرې وښود او ويې ويل چې بريتانيا، د قدرت ګدۍ ته دخپل يوه ملګري د رسولو، نه موقع ترلاسه کړې ده .** هغه د بريتانيا د حکومت څخه يو مليون سترلنګ پونډه، ډريورانو سره يوځای سل لارۍ موټرې، دوه تنه مستريان ، دوه زره خيمې، د دوه زره کسانو دپاره يونيفورم او بالاپوشونه، شل زره ټوپکې، شل مليونه کارتوس، ديرش غرني توپونه، او يو زر ګولۍ، يو زر آسونه د زينونو او مکملو وسايلو سره، د بيسيم تليفون دولس دستګاوې او مخابره کوونکي، يو شمير نظامي الوتکې او يوه لويه مسافر وړونکې الوتکه د انګليسي پيلوټ سره او د الوتکو د پاره د اتيا زره ګيلنو تيلو غوښتنه وکړه.

علی احمدخان عسکري قواوو او اولسي لښکر سره د کابل په لور وخوځيد او په جګدلک کې يې خپل مرکز جوړ کړ. په دغه ځای کې دوه پيښې رامنځ ته شوې چې د هغو له امله د علي احمد خان د ۲۲ ورځو سلطنت پای ته ورسيد:

لومړۍ پيښه د جګدلک په سيندکې، د هغه د لښکرکوټ تر ځنګه، ديوه انګريزي پيلوټ او ميخانيک سره يوځای د يوې انګريزي الوتکې ښکته کيدل و. پيلوټ او ميخانيک ته کوم زيان رسيدلې نه و، او د ساتونکو لخوا علی احمد خان يورل شول. چپمن Chapman او ديويس Davis د پنځه_ شپږو ورځو تيرولو وروسته د ساتونکو او يوه کس [واحد شينواري] لخوا چې نقيب صاحب [او انګريزانو] استولې و، د موټر په ذريعه د انګريزانو قونسل ته چې هغه وخت يې د جلال آباد په چهارباغ کې نقيب صاحب ته پناه وروړې وه، واستول شول. د دغې طيارې د ښکته کيدو علت که تخنيکي

عوارض و ، او يا علي احمد خان ته په کابل د حملې د نه کولو د خبرداری د پيغام رسول، د علي احمد خان دپاره بد شگون و ، ځکه خلکو هغه د انگريزانو دگوډاگي په نوم وپيژندلو.

بله پيښه، د علي احمد خان د پلوي مخورو ملکانو تر منځ پخوانۍ دښمني وه، د کومې له امله چې دواړه ملک محمدشاه خان خوگيانې (د ملک قيس خوگيانې ورور) او ملک محمدجان خوگيانې ووژل شول . له بلې خوا د خوگيانيو او شينوارو د قومونو کسانو د هغه د خپلې خيمې او يونيفورم په گډون ، لښکر کوټ تالا کړ. او هغه هم پداسې حال کې چې هيڅ څوک يې پناه ورکولو ته تيار نه وو ، په خپلو پښو د لغمان او کونړ له فرعي لارو ځان د مومندو سيمې ته ورسولو او له هغه ځايه پيښور ته ورسيد.

د انگلستان د آرشيف له اسنادو څرگندېږي چې انگريزانو تر هغه وخته په کابل کې پر حبيب الله کلکاني د برید کولو سره مخالفت کولو ، تر څو چې غازي امان الله خان له وطنه وتلې نه و ، ځکه چې دې کار سره د غازي امان الله خان قواووې غښتلې کيدلې.[۲۰۷]

انگريزانو په کابل کې د خپل نظر لاندې بل واکمن تر راوستلو پورې د حبيب الله کلکانی څخه د يوې انتقالي دورې دپاره استفاده کوله. په پيښور کې د انگريزانو عمومي کميشنر او په کابل کې د انگريزانو سفير، دواړو عقيده درلوده چې پر کابل به د هغې واکمنې ډير دوام ونکړي، او هغه د ټول افغانستان واکمني ترلاسه کولې نشي.[۲۰۸]

انگريزانو پدې موده کې د ټاکل شوي حد او چوکاټ څخه د حبيب الله کلکاني د وتلو د مخنيوي دپاره، د هغه شاوخوا ته يو شميرتجربه لرونکي او په کار پوه

۲۰۷. د انگريزانو د انگلستان د استخباراتي محرمانه اسنادو آرشيف، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۹ کال د مارچ د شلمې نيټې ۱۱۴۴ لمبر تلگرام، L/P&S/10/1301.

۲۰۸. هماغه ځاې ، د شمال لويديز سرحدي ايالت د عمومي کمشنر د ۱۹۲۹ کال د جنوري د ۲۳مې نيټې ۷۹ لمبر تلگرام.

کسان وګمارل چې په هغوې کې تر ټولو د زيات اعتماد او اهميت وړ، د دربار وزير شيرجان ؤ. د هغه نورو ورونو عطأالحق خان د باندنيو چارو د وزارت، محمد صديق خان د مرکزي قول اردو د قوماندانۍ، او محمد کريم خان د ضبط احوالاتو د رياست دندې په غاړه درلودلې.

د دوې په څنګ کې ځينې نور کسان لکه د قول اردو پخوانې قوماندان محمودسامی، د عمومې پلټنې رئيس سردار شيراحمدخان زکريا او د اماني دورې د پوهنې وزير سردار فيض محمدخان زکريا هم دخاصومشاورينو په توګه حبيب الله کلکاني تر محاصرې لاندې نيولې و. سردار فيض محمدخان زکريا چې شپږمياشتې دمخه د پغمان په عمومي بڼ کې د استقلال د جشن د پرانيستلو په مراسمو کې غازي امان الله خان ته د «امان الله کبير» لقب ورکړې و، اوس د «حبيب الاسلام» د جريدې، يعنی د حبيب الله کلکاني د تبليغاتي ارګان مديريت په غاړه اخيستې، او د محمد نادر خان ورور، سردار شاه محمود خان، هم د حبيب الله کلکاني د خصوصي منشي په توګه ټاکل شوې و.

په پيښور کې د شاغاسي علی احمد خان سره د انګريزانو چلند

علی احمد خان د مارچ په لومړۍ نيټه په پيښور کې د انګريزانو د سفير همفريز سره وکتل. هغه وويل چې په بيړنۍ توګه پيسو ته اړتيا لري او تصور هم نشي کولای چې د [انګلستان] حکومت دې دومره لنډ اکې وي چې هغه سره د اړتيا په وخت کې مالي مرسته ونکړي. هغه وويل چې د ژوند په اوږدو کې د بريتانيا د حکومت ملګرې و، او دا فرصت به بيا رانشي. که هغه پر تخت کښيني، نو لومړنې کار به يې د لويې بريتانيې سره د يوه تعرضي او دفاعي ټرون لاسليک کول، او د ټولو بلشويکي ليوالتياوو مخنيوې وي.

د انګريزانو سفير علی احمد خان ته د عوامو د مجلس اعلاميه او په اصطلاح د انګريزانو د ناپيلتوب د پاليسۍ يادونه وکړه او وويل چې په اوسنيو شرايطو کې د تاج او تخت دهر کانديد سره مرسته به ددغې پاليسۍ څخه تيرې وي، نو ځکه بايد د مالي مرستې او قدرت ته رسيدو ټول خيالات له سره

وباسي. علی احمد خان د ترخې نا امیدۍ په څرګندولو سره وویل چې پیسې خو پټې راکولاې شی. کله چې سفیر بیا هم د رد ځواب ورکړ، نو علی احمد خان وویل چې که انګریزان ورسره مرسته ونکړي، هغه به مجبوره شي چې قندهار ته لاړ شي او د امان الله خان ملاتړ وکړي. علی احمد خان هیله وکړه چې څو ورځې په پیښور کې پاتې شي. سفیر ورته اخطار ورکړ چې د قبایلو په منځ کې له سیاسي تبلیغاتو ځان وژغوري او او سیدل یې هم لنډ وي.[۲۰۹]

۲۰۹. د بریتانوي هند د آرشیف اسناد، د پیښور څخه د انګلستان خارجه وزارت ته د کابل د سفیر د ۱۹۲۹ م کال د مارچ د میاشتې د دوهنې نیټې ۲۲۷مه شمیره تلګرام.

لسم څپرکی

د غازي میرزمان خان کړه وړه

په تیرو برخو کې د غازي میرزمان خان د شخصیت سره د هغوې د تاریخي کړو وړو له نظره، په خاصه توګه د اماني دور د مهمې لسیزې په پیښو کې د هغوې د تاریخي وتلي رول له امله، تر یوه حده آشنا شو. اوس به د هغوې د ځانګړو څرګندو خصوصیاتو په هکله یو څه لنډ معلومات وړاندې شي.

غازي میرزمان خان په ونه متوسط، چهارشانه، غنم رنګې او د روښانه نافذو شنو سترګو خاوند و. په دوستۍ او صداقت، غیرت او شجاعت، خلوص او صمیمیت، میلمه پالنې او سخاوت، ځوانمردۍ اولطافت اونفاست مشهور ؤ. غصه او قهر نه ورتلو. مؤدبه، متقی او خوش صحبته شخصیت ؤ.

اروابناد میراجان سیال (مومند) د هغوې د سخاوت او میلمه پالنې د یادونې په ترڅ کې په خپلې یوې خاطرې کې لیکي چې «اعلیحضرت غازي امان الله خان زمونږ د مومندو جرګه ...کابل ته وغوښتله. زه پخپله هم د خپل محترم غازي او شهید تره محمد عمرخان کاکا سره دغه جرګې ته تللي وم. د پغمان په سفر کې ما په غلطۍ سره د ماشوق ماما د زخم څه دارو چې په ګیلاس کې اوښتي، د اوبو سره وڅکل او سخت ناروغه شوم. په کابل کې یوه وړوکي شفاخانه وه چې هندي ډاکټرانو به پکې کار کاوه. د میرزمان خان په ګاډۍ کې د هغه خورئي اکبر خان یورم او نبه وو هغه ډاکټرانو دارو راکړه او زه نبه شوم، او شپې له د میرزمان خان ځاې ته چې په قلاچه کې وو، راغلو. زه بې هوشه وم خو د شپې ناوخته په هوش شوم نو میرزمان خان زما په خواکې په مسئله ناست و او د قرآن شریف تلاوت یې کاوه. زما سترګې یې چه غړیدلی ولیدی

نو خوشحاله شو او وې ويلی څنګه ئې؟ »[۲۱۰].

غازی میرزمان خان پښتون و ، او د پښتونولۍ په اصولو ولاړ. خو تفوق طلبه نه و. پَښتونولی (پښتونواله) هغه پخواني قوانين دي چې ليکل شوي نه دي. غيرت او ميړانه، ننګ، ناموس، ميلمه پالنه، پناه ورکول، بخښل، بدل اخيستل او وطن پالنه د پښتونولۍ اساسات جوړوي. پښتونولی نه يوائې د پښتنو د ژوند طرز دئ، بلکې دحقوقی اوکلتوری معيارونو او ارزښتونو نظم ، اخلاقي معيارونه، ټولنيز اصول او د دغو معيارونو، رسم او رواجونو او عنعناتو د ارتباط او ساتلو سيستم هم دئ.

د پښتونوالې اصول پشتنو ته حکم کوي چې کوم چار چلند «آبرومندانه» او «شرافتمندانه» دئ او کوم چلند داسې نه دئ. دا احکام څه نا څه د پښتنو د ژوند پر ټولو اړخونو اغيزه لري.

د پښتونولۍ په نظام کې تر ټولو اصلي او اساسي مفهوم د ننګ مفهوم دئ. ننګ په پښتو ژبه د شرف او آبرو په معنی کارول کيږي. کوم کسان چې د خپلې ډلې «شرف او آبرو» ساتي، هغوې د باننګه او ننګياليو په نومونو ستايل کيږي. اوکوم کسان چې د پښتونولۍ د سختو قوانينو څخه په سرغړونې، د خپلې ډلې پر شرافت داغ پورې کوي نو هغوې بې ننګه ګڼل کيږي ، او کوم چې د يوه پښتون دپاره تر ټولو بد پيغور او توهين ګڼل کيږي.

د غازي ميرزمان خان د ځانګړو خصوصياتو او سجاياوو يو څو بيلګې په لاندې ډول ذکر کوو :

د پلار د بيرته راوستلو داستان د انګريزانو سره د فطري دښمنۍ نښه

د بريتانوي هند په قلمرو کې د مردان د سيمې څخه د پلار د بيرته راوستلو پيښه د انګريزي استعمار په مقابل کې د غازي ميرزمان د فطري دښمنۍ کچه څرګندوي. هغه به په اغلب ګمان ۱۴ يا ۱۵ کلن ؤ چې پلار يې د امير عبدالرحمن

۲۱۰. سيال، ميراجان. د مومندو غزاګانی ۴۴ تر ۴۷ مخونه.

خان د واکمنۍ په دوران کې له زندانه تېښته وکړه او دتپل شوې ډيورنډ کرښې بلې خواته د پښتونخواه د مردان په ضلع کې ميشت شو.

جريان داسې و چې سپه سالار غلام حيدر خان چرخی وروسته له هغې چې په ۱۸۸۲ م کال کې د سرقوماندان په توګه وټاکل شو، د امير عبدالرحمن خان په حکم پر کافرستان (اوسنۍ نورستان) د حملې دپاره لښکرې برابرې کړې، تر څو دهغو سيمو خلک د اسلام په مقدس دين مشرف کړي. غلام حيدر خان چرخی د پيچ د درې د ځينو سيمو د خلکو د مسلمانولو دپاره جرنيل باول خان وټاکه، او د ميرزمان خان پلار، حاجي گلروز خان يې ورسره د لارې د ښوولو دپاره واستولو. د بيرته راستنيدلو په وخت باول خان، سپه سالار ته شکايت وکړ چې گلروز خان د «کټار»، «گمبير»، «وايګل» اوپيچ درې اولسي خلکو سره همدردی ښودلې او مرسته کړيده. غلام حيدر خان په همدې خبره د گلروز خان د بندي کولو امر وکړ او باول خان هغه په "وټپور" کې بندي کړ، خو درې ورځې وروسته د هغه زوم، د هډوال اکرم صافی، په نيمه شپه هغه له زندانه راوويست، او هغه هم مجبور شو چې د خپلې ميرمنې سره يو ځاې سيمه پريږدي، او د ډيورنډ له کرښې په اوښتلو سره د مردان په ضلعې کې استوګن شي. گلروز خان درې ښځې يوه د بلې د مړينې وروسته کړې وې، او ميرزمان خان يې د دوهمې ښځې څخه چې د وټه پور د کټار کلا د ملک کامران خان خور وه، پيدا شوې و.

ميرزمان خان چې پدې موده کې په کونړ کې و، لدې امله چې پلار يې د انګريزانو تر سلطې لاندې سيمه کې اوسيدو، سخت خپه او ناراضه ؤ. هغه څه وخت وروسته، د سيد محمد خان سره چې (د فتح خان پلار و) او د سپه سالار غلام حيدر خان سره يې نژدې اړيکي درلودل، د سپه سالار ليدلو ته لاړ، او د هغه لخوا تشويق شو چې خپل پلار بيرته کونړ ته راستون کړي. چرخي ورته دا هم وويل چې اوس د سالار د ويالې او سربند د جوړيدو کار مخ په ختميدو دئ، نو ښه به داوي چې دې هم ځانته يوه برخه شاړه ځمکه جوړه او کر کيلې ته برابره کاندي (دا ځمکه تر آبادیدو وروسته د نوآباد په نوم يادە شوه).

ميرزمان خان د سپه سالار سره تر ليدو وروسته د پلار راوستلو ته د مردان

سيمې ته لاړ او له هغه يې وغوښتل چې بيرته وطن ته راستون شي. ويل کيږي چې ځوان ميرزمان خان په هماغه لومړۍ شپه چې د سفر په وجه سخت ستړې، ستومانه او وږې هم و، د ډوډۍ د دسترخوان په سر د رنګارنګو خوړو په ليدو پوښتنه کوي چې دا خواړه مو له کومه ځايه برابر کړي دي؟ هغه ته ويل کيږي چې دا د حکومت د مياشتنۍ مستمري تنخواه په پيسو برابر شوي دي. غازي ميرزمان خان ددې خبرې په اوريدو سخت ناراحته او خپه کيږي. او نه يوائې داچې هغه ډوډۍ نه خوري، بلکې په هماغه شپه د پلار د کور څخه هم وځي او بيرته د وطن په لورې روانيږي.

د ميرزمان خان پلار هم تر دې پيښې وروسته خپل هيواد ته راستون او په خپل عادي ژوند بوخت کيږي. د پلار په بيرته راوستلو سپه سالار د غازي ميرزمان خان څخه د مننې او خوشحالۍ په ترڅ کې د نوآباد په ځمکو سربيره، هغه ته د «سه کوټی» د ځمکو اجاره هم ورکوي.

د هيواد دپاره د ځاني او مالي قربانۍ ورکول

د غازي ميرزمان خان د شخصيت په مهمو مشخصاتو کې يو هم د هيواد د خپلواکۍ او استقلال په لاره کې ځاني او مالي قربانۍ او فداکارۍ ته چمتووالې و. د غه سرلوړي، خپلواکه او ميړني سرتيري خپل سر او مال د وطن نه قربان کړې، او د ګڼو منابعو په استناد يې يوائې د هيواد د خپلواکۍ په جګړه کې د يوې مياشتې دپاره د هغه محاذ د ټول اولسي لښکرآزوقه او خوراکه د خپلې شخصي شتمنۍ څخه ورکړې ده.[۲۱۱]

د يادونې وړ ده چې پرته د بريکوټ، ناړۍ، بارګام، نيشګام، جلاله او نورو شاوخوا کلو د سيمه ايز لښکره، په لومړي سر کې د اولسي لښکريانو شمير څلورسوه تنه وو، چې وروسته د غازي ماسل خان د زوې محمد امين خان کوډاخيل تر مشرۍ لاندې د مومندو لس زره (۱۰۰۰۰) نور لښکر هم ورسره

۲۱۱. د استقلال د څلورمې جبهې، د خپلواکۍ خواړه يادونه، زمونږ سرحدونه زمونږ ويارونه، زمونږ غازيان او د لرغونې او اوسنې کونړ کتابونه.

يوځاي شو. څرنګه چې د استقلال د څلورمې جبهې محاذ د کونړونو د مرکز څخه په لرې واټن کې پروت او په هغه وخت کې د موټرو سړک هم شتون نه درلود، نو دغه لوې لښکر ته د خوراکې موادو اخیستل، رسول، انبار کول، ساتنه، پخول او توزیع کول هم څه آسان کار نه و. د «خپلواکۍ د خوارې یادونو» او «زمونږ سرحدونه زمونږ ویاړونو» د کتابونو په استناد، دې کار ته یو شپاړس کسیز هیئت تاکل شوې او دا کار یې په ښه شان سر ته رسولې وو.

د مظلومانو له حقوقو دفاع

د غازي میرزمان خان د شخصیت په ځانګړتیاووکې یو هم د هغو کسانو څخه ملاتړ ؤ، چې ټولنیز، اسلامي او انساني حقوق یې تر تیري لاندې راتلل. د یوې بیوزلې ښځې د ناموس څخه د دفاع دغه لاندې پیښه څرګندوي چې غازي میرزمان خان د پښتونولۍ د ارزښتونو او انساني عزت او کرامت ته د درناوي په لاره کې تر کومه حده قربانۍ ته چمتو ؤ.

دغه پیښه چې د یوې اوږدې مودې په شخړې بدله او وروسته یې د قومي جګړې او ننښتې بڼه غوره کړه او زیات ځاني او مالي تاوانونه یې پیښ کړل، داسې وه چې:

محمد غفور، د «وټه پور» د «سیمتام» د کلي یوه دهقان د «شوړیک» د سیمې یوه صافي ځوان ته خپله لور ورکوي. دغه انجلۍ له واده وروسته د پلار کور ته راځي او د میړه په کور کې د ستونزو او خپګان له امله بیرته تګ ته تیاره نه وي. د میړه د کور ځوانان هم د محمد غفور د کور پر حریم برید کوي او په بدل کې د کورنۍ یوه بله واده شوې ښځه په زور له ځان سره وړي.

کله چې د جرګې او خبرو له لارې د لانجې د حل کولو ټولې هڅې نتیجې ته نه رسیږي، نو بیا غازي میرزمان خان د دغه دهقان د مظلومې ښځې ملاتړ کوي او د وسله والې شخړې په نتیجه کې دا لانجه د صافیو سره په یوې اوږدې قومي دښمنۍ بدلیږي چې وروسته بیا د یوې ستړې جرګې له لارې حل و فصل او پاې ته رسیږي.

د پښتونولی د اصولو او جرګې له لارې د شخړو او جګړو ختمول

لکه چې په شپږم څپرکي کې ولیدل شول، د جنوبي د شورش په دوران کې، که څه هم شورشیانو ماتې خوړلې او د هغوې مشران نیول شوي ؤ، خو جګړه لا پای ته و نه رسیده، اود جګړې نه پیدا شوو ځاني او مالي تلفاتو، مخالفتونو او قومي دښمنیو لا دوام درلود. او د دولت نه د ویرې او د انتقام او بدل د اخیستلو د سوچونو له امله حالات لا کړکیچن وو. ددغې ستونزې د حل د پاره تر ټولو غوره لار غیر نظامي او قومي جرګه ګڼل کیده.

په نتیجه کې جګړې اود جنوبي شورش ته هم د پښتنو د یوې قومي جرګې د فیصلې په اساس هغه وخت د پای ټکې کیښودل شو، کله چې د ځدرانو د قوم یوسلو پنځوس (۱۵۰) ملکان او قومي مشران، په داسې حال کې چې د غازي میرزمان خان دوه زامن ګل محمد خان او عصمت الله خان دضمانت په توګه په ځدرانو کې پاتې شول، دغازی میرزمان خان سره کابل ته تللي او د پادشاه غازی امان الله خان سره وکتل.

غازی میرزمان خان په همدې ډول د قومي جرګو څخه په استفادې سره په کونړ او سیمه کې ګڼ شمیر لانجې، ستونزې او دښمني ګانې حل و فصل کړي دي، چې یوه ښه بیلګه یې د ځنګلونو او غرونو د تقسیماتو په سر د قومي لانجو د حل فیصله وه چې لا تر اوسه هم پر خپل ځاې ولاړه ده.

لونډو ته د برخې او حق ورکول

لکه چې د اماني غورځنګ د پوهنې او پرمختیایي پروګرامونو په برخه کې وویل شول، غازي میرزمان خان په مشرقي کې د داسې پروګرامونو ټینګ ملاتړ کولو، چې په هغوې کې د نسوانو د ښوونځیو جوړول هم شامل وو. پر دې سربیره، دوې د هغو لږ شمیر وتلو او پیژندل شوو کسانو په ډله کې ؤ، چې د خپلو زامنو په څنګ کې یې خپلو لونډو ته هم مساوي برخې ورکولې. هغه خپل دا نظر په عمل کې هم ثابت کړې او په خپل ژوند یې خپلو واده شوو دوو - دریو لونډو ته زراعتي ځمکې او باغونه ورکړي وو.

د خلکو د ټولولو او لارښونې وړتيا

غازی میرزمان خان د درنو مسؤليتونو د قبلولو ، د دندو د درک او پوهې د صلاحيت، د جنګي ستراتيژيود طرحې او ډيزاين د لياقت، او د خپلو او پردیو قواوو د ځواک د محاسبې د قابليت د ډيرو مهمو خصوصياتو په څنګ کې د خلکو د راغونډولو ، لارښوونې او رهبرۍ ډيره ښه وړتيا هم درلوده، چې مونږ يې بيلګې ددې کتاب په بيلا بيلو برخو کې وليدلې.

ويلای شو چې د تنظيمولو د استعداد او رهبرۍ د قدرت په څنګ کې د غازي ميرزمان خان د بريالیتوب يو مهم راز او مثبته لاسته راوړنه، د کونړ د اولسونو او قومونو راټولول وو. هغه د پښتو د دغه متل په مصداق «چې خان يې په ياران يې» د اولسې قواوو په اهميت پوه او هغې ته خاصه پاملرنه کوله.

غازي ميرزمان خان به د استقلال د جګړې د شهيدانو او معلولينو وارثينو او کورنيو ته خاصه توجه کوله او د خپل سنګر د ملګرو لاسته راوړنې به يې په بخششونو ، او يادګاري ډاليو تقديرولې. ميرزا حياالدين ته د يوه سپين آس بخښل، او سلهاوو نورو کسانو ته د پوښ لرونکو يادګاري تورو ورکول، د اعزازي لونګيو ټړل، اود جامو د جوړو ورکول يو څو داسې مثالونه دي چې تفصيل يې د «خپلواکۍ خواږه يادونه» کتاب کې ذکر شوي دي.

پردې سربيره، غازی ميرزمان خان په ګڼو وختونو کې د وطن د خدمتګارانو د تشويق د رسمي او دولتي لمانځنو زمينه هم برابره کړيده ، چې پدې لړ کې د استقلال د محاذ د شهيدانو ورځې ته د پنځه - پنځه جريبه ځمکې ورکول او د مالیې څخه د هغې معافيت، او د خپلواکۍ د جګړې ګډون کونکو او نورو ته د خدمت د ښانونو ، د جهاد د بيرغونو ، ښان داره تورو او اعزازي بخششونو ورکول يادولې شو .

د کونړ خلک او په خاصه توګه د ګډون کونکو کورنۍ لا تر اوسه هم په ويار سره په «نورګل» کې د يوې داسې جوړې شوې غونډې د خاطرو يادونه کوي، په کومې کې چې د کونړ په زرهاوو اوسيدونکو د غازي امان الله خان سره ليدل

کتل کړي وو.[۲۱۲]

غازی امان الله خان مشرقي ته د ۱۳۰۱ لمريز کال په ژمي (۱۹۲۳ م کال) کې د دوهم سفر په ترڅ کې د حوت د مياشتې له اومې تر ديارلسمې نيټې پورې دافغانستان د اساسي نظامنامې د لويې جرګې په جوړولو ، ملکی او نظامی چارو په تنظيم او د هغې سيمې د ځايونو او بندرونو په کتلو بوخت ؤ. کونړ ته د اعليحضرت غازي امان الله خان دا سفر د حوت د مياشتې په ۱۴مه نيټه پيل شوې و. غازي پادشاه تر «ښيوې» پورې د موټر په سپرلۍ او له هغه ځايه تر نورګله په آس سفر کړې او په نورګل کې د دوو شپو تر تيرولو وروسته جلال آباد ته ستون شوې و.[۲۱۳]

پادشاه څخه د عارض د يوې عجيبې غوښتنې د حل لاره

کونړ ته د غازي امان الله خان د سفر په وخت کې، د حالاتو د کتلو او خلکو د ستونزو د اوريدلو په ترڅ کې د «جمعه خان» په نوم د «قرو» د کلي يوه اوسيدونکي پادشاه ته شکايت وکړ چې «ای د اسلام پادشازما عرض واوره ! د جوارو په فصل مې «شکونې» آموخته شوې او دکال ټوله خواري راته له منځه وړي.

ويل کيږي د جمعه خان دغه شکايت او درخواست ټول حاضرين حيران کړل او د پادشاه غازي امان الله خان غبرګون ته يې انتظار ويست. پادشاه پدې وخت کې غازي ميرزمان خان ته مخ واړوو او هغه ته يې وفرمايل چې «ددغه دهقان شکايت ته د حل لاره پيدا کړي». غازی ميرزمان خان د ستنيدو په وخت کې هغه بزګر ته يو «دنباله پور» ټوپک ورکړ او له هغه يې وغوښتل چې په خپل پټې کې پټ او د شکونې په نښه کولو ځان د هغه له شره خلاص کاندي. هغه هم

---

۲۱۲. دحاجی عبدالودود او سید عبدالغفار اشتیاق نامه او فراقنامه، د حبیب الله رفیع سریزي او لمنو سره، ۴ مخ.

۲۱۳. عزیزالدین وکیلی پوپلزائی، سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان، بخش اول، ۴۹۴ مخ.

دا کار تر سره کړ او د شکونو له شره يې ځان خلاص کړ. په زړه پورې داده چې پادشاه ته د هغه دهقان ستونزه په ياد وه، او بل ځل د غازي ميرزمان خان سره د کتلو په وخت يې له هغه د کار د نتيجې پوښتنه کړې وه.

د ځوانانو د زده کړې سره خاصه مينه

غازی ميرزمان خان د ځوانانو زده کړې او تعليم سره خاصه مينه درلوده. ځرنګه چې په اماني دورې کې لا په کونړ کې ښوونځي جوړ شوي نه وو، نو هغه د خپلو وريرونو، خويونو، او خپلوانو په ګډون د خپلې کورنۍ ځوانان، او حتی د خدمتګارانو زامن کابل ته غوښتلي، او د ټولو د پاره يې د تعليم او تربيې، او خوراک، ځښاک او استوګنې دځاي يو شان اسانتياوې برابرې کړې وې. هغه د ادب او فرهنګ سره هم زياته مينه درلوده او تل به يې د اديبانو او شاعرانو پالنه کوله.

د غلو سره د چلند يو روايت

روايت دئ چې يو کال سخته قحطي وه او په خاصه توګه د غريزو سيمو اوسيدونکي د سختو ستونزو سره مخامخ وو. يوه شپه غازی ميرزمان خان له سفره ناوخته راګرځي او ګوري چې يو څو تنه دهغه د «تيشې» د کلا د پنډو ديوالونو په کيندلو او سوري کولو بوخت دي. هغه وينې چې غله د غلې د انبار په ځاې د ديوال د بلې برخې په کيندلو اخته دي. هغوې ته د خوراکي توکو د ګودام سم ځاې ورپه ننبه کوي او د کنډر په وهلو کې ورسره مرسته هم کوي. غله د کار په پاې کې هغوې ته د برخې د ورکولو وړاندیز کوي، خو هغه ورته وايي چې دا ستاسې لومړې ځل دئ، نو زه درځخه برخه نه اخلم.

بله ورځ نوموړي کسان د موضوع په اصليت خبريږي، د هغې شپې وړې جوار او غنم بيرته راوړي او د خپلو کړو څخه پښيمانتيا څرګندوي. غازي ميرزمان خان نه يوائې داچې هغوې بخښي، بلکې د هغوې د کلي د اړتيا وړ نوره غله دانه هم ورکوي، او د هغوې نه ژمنه اخلي چې په راتلونکي کې به د اړتيا په صورت کې د غلا پر ځاې ده ته مراجعه او مرسته غواړي.

يوولسم څپرکی

د خاندانۍ حکومت په واکمنۍ کې د غازي ميرزمان خان د کورنۍ برخليک

ديارلس کاله زندان او اته کاله جلا وطنی

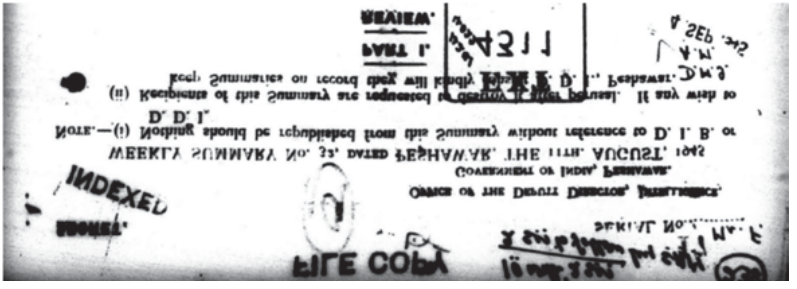
په تيرو برخو کې وويل شول چې غازی ميرزمان خان د امانۍ رژيم د بقا دپاره هلوځلو په ترڅ کې د شهادت جام وڅښلو. کله چې سپه سالار محمد نادر خان د واک پر ګدۍ کښيناست، د امانۍ رژيم د همکارانو سره د عقدې او مخالفت د درلودو له امله يې، په لومړي سر کې د غازي ميرزمان خان د کورنۍ په هکله د مکر او حيلې نه کار واخيست. د غازي ميرزمان خان ورور او دوه زامن، په ترتيب سره جنرال خان محمد خان، غنډمشر عصمت الله خان زماني او غنډ مشر ګل محمد خان زماني يې کابل ته راوبلل، او په ظاهره وزارت حربيه کې د وظيفو په نوم، خو په اصل کې هره ورځ د حاضرۍ په ورکولو سره تر ځارنې لاندې ونيول. دغه وضعيت تر ۱۳۲۴ لمريز کاله دوام و موند. خو په هغه کال د کونړ د صافيو پاڅون[۲۱۴] د خاندانۍ حکومت دپاره يوه ښه بهانه شوه تر څو د خپلو دغو پخوانيو مخالفينو سره حساب تصفيه کړي. د دغه کال د سرطان د مياشتې په ۲۹مه نيټه يې لومړي د غازي ميرزمان خان زامن او وريرونه چې لا په کونړ کې اوسيدل، د سيمې د امنيت د خرابۍ او استقلال په جشن کې د ګډون لپاره له خپل اصلي ټاټوبي وويستل، او په ورته وخت کې يې په کابل

۲۱۴. د صافيو د پاڅون بشپړ جريان د همدې قلم په يوې څيړنيزې مقالې کې لوستلې شئ، چې د افغان جرمن آنلاين د ويب پاڼې په آرشيف کې هم موجوده ده.

کې د غازي ميرزمان خان ورور، دوه مشران زامن او پاتې کورنۍ له خپلو استوګنځيو نيولې او د دهمزنګ زندان ته واستول.

د غازي ميرزمان خان د کورنۍ د غړو شمير چې د نورو سياسي بنديانو په شان پرته لو کوم جرم او محاکمې د يوه نامعلومه برخليک په انتظار زندان ته واچول شول، تر سلو زيات وو. ددغه کورنۍ ټولو نارينو او تنکيوځوانانو ديارلس کلونه او ښځو او ماشومانو يو کال په زندان کې تيرکړ، ټوله منقوله او غير منقوله شتمني يې ضبط او مصادره شوه او حتی يوه برخه يې د خانداني رژيم سرسپارلو خدمتګارانو ته په مکافاتو کې ورکړ شوه.

د انګريزي استخباراتو په دغه راتلونکي رپوټ کې د غازي ميرزمان خان د کورنۍ د نيولو په هکله لولو چې «افغان چارواکو ډيرې د مشرقي ولايت د ناآرامیو په وجه، پدې وروستيو وختو کې يو شمير هغه کسان نيولي دي، چې لا دمخه په کابل او شاوخوا سيمو کې تر څارنې لاندې وو. پدې اشخاصو کې تر ټولو وتلي، خان محمد خان او شيرمحمد خان ، په ترتيب سره د کونړ د اروښاد خان ورور او زوې دي ، چې د امان الله خان د سترو پلويانو څخه شميرل کيږي.

The Afghan authorities, prompted chiefly by the disturbances in the Eastern Province, have recently taken into custody a number of persons who were already under official surveillance in and around Kabul. The most prominent of these are Khan Muhammad and Sher Muhammad, respectively brother and son of the late Khan of Kunar, who was the leading Safi supporter of Amanullah, and Ali Ahmad Khan, a member of Muhammad Gul Khan's party, which has always been suspected of republican leanings. Another question which has been under further consideration is that of changes in Afghan diplomatic representation abroad, particularly in Washington and Ankara. There is no news yet, however, of any definite decision having been reached.

په همدغه رپوټ کې راغلي چې «د کونړ د صافيو د خان، مرحوم ميرزمان خان دغه ورور او زوې، د خپلو کورنيو سره د بيني حصار له سيمې، چيرې چې تر نظارت لاندې وو ، نيول شوي او کابل ته نقل شوي دي. پر هغوې تردې دمخه د امان الله خان په ګټه د فعاليت شک او ګمان کيده او په زوره د مشرقي پريښودلو ته مجبوره شوي وو. پر هغوې اوس د کونړ د درې د مخالفو صافيو سره د ارتباط تور لګول شوې دئ.

The authorities have recently taken into custody Khan Muhammad (W. W. 400) and Sher Muhammad, brother and son of the late Mir Zaman, Safi, Khan of Kunar. They have been moved to Kabul, along with their families, from their land in Beni Hissar, where they had been living under surveillance since they were compelled to leave the Eastern Province on suspicion of pro-Amanullah activity. They are now accused of being in communication with the Safi insurgents in the Kunar Valley.

دغه کورنۍ د ۱۳ کاله زندانه وروسته هم د سردار محمد داؤد خان د صدارت تر پايه، او نوي اساسي قانون تر نافذيدو پورې، اته کاله په هرات کې د

جلاوطنۍ ژوند تير کړ.

زندانی خاطرات د اروانښاد محمد هاشم زماني اثر، د غازي ميرزمان خان د کورنۍ د دغو حالاتو انځور کښلې او هم د دهمزنګ په زندان کې د نورو بې ګناهو قربانيانو د برخليک په هکله مهم معلومات لري. د "درنگی بر زمينه های استبداد شناسی نادرشاه"، "افغانستان درمسير تاريخ"، "جنبش مشروطيت وقربانيان استبداد"، "سرنشينان کشتی مرگ يا زندانيان قلعۀ ارگ"، د زندان د حالت په هکله د اروانښاد آصف آهنګ مقالې اود "برگی چند از نهفته های تاريخ در افغانستان" کتابونه هم د خاندانې رژيم د زندانونو او زندانيانو په هکله نقلونه لري.

د دهمزنګ زندان، د پايتخت د مرکزي زندان په توګه د سردار محمد هاشم خان د صدارت په وخت کې جوړ شو. د څيړونکې او ليکوال ښاغلي نصير مهرين، په ويناد دغه زندان جوړولو ته د هاشم خان د پاملرنې علت دا ؤ، چې هغه د زياتو کسانو د نيولو اړتيا احساسوله. د ارگ، سراى موتی او کوټوالي په زندانونو او نورو توقيف خانو کې تر دې زياتو بنديانو ته ځای نه و. که څه هم د محمدنادرشاه او د هغه د ورونو په حکومت کې، د عبدالرحمن خان د دورې په شان، په چټکۍ سره د يو شمير کسانو د اعدام امر ورکول کيدو؛ خو څرنګه چې د هغوې د نظر لاندې اشخاص او يا هغه کسان چې دوې فکر کاوه د حکومت مخالفين دي، د شمير له پلوه ډير زيات وو، نو ځکه يې يوه ستر زندان ته اړتيا درلوده. پر دې برسيره، په راتلونکې کې د پلان سره سم د مخالفينو د پراخه ټکونې په موخه د دهمزنګ د زندان د جوړيدو اړتيا رامنځته کړې وه. د هغو کسانو په نوم لړ (فهرست) کې زياتوالې، چې بايد د ظلم و ستم او حکومت کولو د اړتيا قرباني شي، سبب شو چې پخواني زندانونه کفايت ونکړي او او د دهمزنګ د زندان کار پيل شي»[۲۱۵].

۲۱۵. مهرين، نصير، د دهمزنګ زندان (د دهمزنګ د زندان په هکله د کابل ناتهـ په ويب پاڼه کې د لسو مقالو ټولګه)

ګڼ شمير پوهان، د غازي امان الله خان د پلويانو او پيروانو سره د مصاحبانو د خاندانې رژيم د دښمنۍ ستر علت، د نورو عواملو په څنګ کې، د انګريزانو سره د دغه خاندان اړيکي ګڼي . د ښاغلي سيستاني په وينا «هرڅه به چې انګريزانو غوښتل، نادر خان او هاشم خان به د امان الله خان د پلويانو په هکله سرته رسول. نادرخان د امان الله خان په نوم واک واخيستلو، خو د سقاو پر زوې د بريالیتوب څخه وروسته يې خپله غصب کړ. د هغه دغه عمل د شاه امان الله خان د ملګرو غبرګون وپارولو. نادرخان د خپل حکومت په څلورو کلونو، او تر هغه وروسته سردار هاشم خان د خپل صدارت په اولسو کلونو کې، تر څو چې يې وسه رسيده، مشروطه غوښتونکي او د امان الله خان پلويان يو پر بل پسې وټکول ، زندانونو ته يې واچول، او په راز راز شکنجو او کړاوونو سره يې له منځه يوړل. د کونړي ميرزمان خان پر کورنۍ ظلم او بې عدالتي، د شاه امان الله خان د ملګرتوب او انګريزانو سره د دښمنې له کبله تعبير کيږي».[۲۱۶]

ښاغلي سيستاني زياتوي « سره لدې چې هغه [غازی میرزمان خان] د شاه امان الله تر سقوط وروسته د انګريزي اجنټانو لخوا په کونړ کې شهيد کړاې شو، او د هغه د کورنۍ هيڅ کس هم د هاشم خان حکومت ته نه ګوابنيدلو، خو د هاشم خان په زړه کې لا د هغه په وړاندې کينه پاتې او حل شوې نه وه ... په پاې کې د هغه د لويې کورنۍ ټول غړي، نارينه او ښځې، کوچنيان او لويان، چې شمير يې تر سلو کسانو زيات ؤ، پرته له کوم جرم او ګناه، او پرته د کومې محکمې د حکم، (يواځې د پاچا امان الله خان د پلويتوب او په حقيقت کې د انګريزانو سره د ضديت په جرم) د دهمزنګ زندان ته واچول شول، او سيارلس کلونه يې په زندان کې چې شرايط يې د جهنم نه هم بدتره وو، تير کړل. په دغه موده کې د دغه کورنۍ ۲۸ کسان د ناروغيو، درو درملو د نشتوالي او د زندان د بدو شرايطو له امله ژوند له لاسه ورکړ، او پاتې کسان يې هم د ديارلس کاله

۲۱۶. کانديدای اکاديميسين اعظم سيستانی، برخی شخصيت های ملی – تاريخی افغانستان در دو قرن اخير، ۳۵۲ مخ. (سويډن – ۲۰۰۸).

زندان د کړاوونو او شکنجو نه وروسته د هرات ولايت ته جلا وطنه شول او د نورو اتو کلونو دپاره د خپلو خپلوانو نه لرې په هرات کې پاتې شول. يواځې د ظاهر خان ديموکراسۍ په لسيزه کې ددغه کورنۍ پاتو کسانو اجازه وموندە چې خپل ټاټوبي کونړ ته راستانه شي او خپل ژوند له سره پيل کړي».[۲۱۷]

کوم کسان به د حکومت لخوا ټکيدل؟

د ښاغلي نصير مهرين په وينا «د هاشم خان د حکومت په قهر او غضب اخته ډيرى بنديان هغه کسان وو، چې د حکومت د معلوماتو له مخې يې سر پر تنې ارزيدلو. نو له همدې امله يې که يو شمير سمدلاسه مړه کړل، نو هغه نور يې چې په زندان کې اچول، په حقيقت کې هره شپه او ورځ وژل. په بله ژبه، د هرې شپې او ورځې په شکنجو او عذاب يې په کرار کرار وژل. کړاوونه او بې وسي ډير هيبتناکه او تر مړينې هم سخت وو.

د اوږدو کلونو په تيريدو سره په دغو زندانونو کې يوشمير کسانو په مظلوميت خپل ژوند له لاسه ورکړ. ځينې په شاوخوا کندو کې وغورځول شول. څنډو غاړو ته يې د دار پايې او ستنې ودرول شوې. ځينو خپل اعصاب له لاسه ورکړل. ځينې د ژوند تر پايه پوه نشو چې ولې بنديان وو. ځينې له زندانه راووتل، خو په زندان کې د ليدلي سياست او کړاوونو په هکله يې څه ونه ويل، وويريدل، او د زندان له خلاصونه تر مرګه پورې سفر يې په پټه خوله تير کړ. ځينو کسانو په پټه د خپلو سترګو ليدلي مطالب او خاطرې وليکلې. ځينو افرادو او اشخاصو هلته د خپل ژوند بهترين کلونه تير کړل او زده کړې وکړې. څرنګه چې حکومت په زندان کې د تحصيل او پوهې خاوندان بنديان کړي وو، هغوې په خپلې هرې سطحې او څانګې کې ځوانانو ته د ژبې او ادب، خارجي ژبو او رياضياتو ... درسونه ورکول. وايي چې د علم او فضيلت درنوخاوندانو به ځوانانو ته ويل چې مونږ ته يې د هيواد د خدمت اجازه

۲۱۷. هماغه ځاې، ۳۵۸ مخ.

رانکړه ، وينئ چې دلته په بند کې يو.

کوم کسان چې حکومت ټکول، له لاندنيو ډلو څخه يوې سره اړيکي درلودل:

- هغه کسان چې محمد نادرخان به د امان الله خان د پادشاهۍ په وخت کې رقيبان او مخالفين ګڼل، او په زړه کې د هغوې په هکله کينه لرله.
- د امان الله خان پلويان، لکه د څرخي ، محمد ولي خان او ... کورنۍ.
- هغه کسان چې د محمد نادرخان د همکارۍ وړاندې زونه منلي نه وو.
- هغه کسان چې د بريتانيې د سياستونو سره په مخالفت پيژندل شوي وو.
- هغه کسان چې د سياسي او فرهنګي ظرفيتونو په درلودو مطرح وو.
- ځينې سيمه ايز او اولسي متنفذين.
- مشروطه غوښتونکي او تحول طلبه سياسي افراد.
- د بندي شوو کورنيو ډير غړي به يې هم بنديانول. د هغوې کورنې، اولسي او ټولنيز اړيکې به يې څارل ، او د څارنې لاندې شخص په څنګ کې به يې د هغه ځينې يا ټول نژدې کسان هم زندان کې اچول.
- د سلطنتي کورنۍ د خپلمنځي اختلافاتو ځينې قرباني کسان .[۲۱۸]

له زده کړې او ښوونځي څخه د سياسي بنديانو د ماشومانو محروميت

لکه د نورو سياسي بنديانو په شان، د زماني د کورنۍ اولادونه او غړي هم له ښوونځيو او دولتي ادارو څخه وويستل شول . هغوې حتی د زندانه د خلاصيدو وروسته او د جلاوطنۍ په موده کې هم په دولتي ادارو کې د کار اجازه نه درلوده ، او مجبوره وو چې د کار دپاره غير دولتي شرکتونو او مؤسساتو ته مراجعه وکړي.

د ښاغلي مهرين په وينا «حکومت نه غوښتل چې په دغو کسانو پورې تړلي اشخاص د سواد او کار خاوندان شي . د اعدام شوو او سلطنتي کورنۍ د کړيدلو او ځوريدلو بنديانو د کورنيو تقريباً ټول غړي د يوه داسې برخليک

۲۱۸. نصيرمهرين ، زندان دهمزنګ

سره مخامخ وو چې يا خو مړه شي او که ژوندي پاتې کيږي، نو د درس او زده کړې او تعليم څخه لرې پاتې شي. له همدې امله يې د هغوې اولادونه او حتی خپلوان له کارونو او ښوونځيو وويستل. د يوه داسې سياست طرحه د دولت څخه د ويرې د سيوري د ساحې پراخول وو، او د ځورول شوو کورنيو په هکله د نادر خان د غوسې د ژوروالي څخه سرچينه اخيستله. هغه د ځپل شوو کورنيو د ستړو ويستلو په فکر کې وو، تر څو په راتلونکې کې تر ې د ټولنې د پاره نوي نيالګي شنه نه شي».

پدې برخه کې غواړم چې د هيواد د تکړه ليکوال، شاعر او څيړونکي ښاغلي محترم عبدالعلی نور احراری، د ليکنې يوه کوچنۍ برخه رانقل کړم. هغه ليکي «بې مناسبته به نه وي چې د زماني پر کورنۍ د شوو ظلمونو په برخه کې زه هم يوه کيسه وړاندې کړم. اروابنا د غلام سخی خان زمانی د هرات د سلطان د ليسې په ښوونځي کې زما همصنفی او نژدې ملګرې ؤ. کله چې په ۱۳۴۰ کال کې له دوولسم ټولګي څخه خلاص شو او د پوهنتون د کانکور ازمويښه مو ورکړه، نو اروابنا د غلام سخي خان زماني ته په پوهنتون کې ځکه د ګډون اجازه ورنکړای شوه، چې هغه د زماني د کورنۍ غړې او هرات ته جلا وطنه شوې ؤ. هغه د صدارت مقام ته يوه عريضه وليکله او زه هم خپل شهيد ورور محمد افضل «شهير» ته چې هغه وخت د مالیې د وزارت اداري رئيس ؤ، واسطه شوم تر څو ښاغلي حسن شرق ته چې هغه مهال د داؤد خان د قلم مخصوص مدير ؤ، تليفون وکړي او په پوهنتون کې د هغه د ګډون امر صادر کړي. ښاغلي شرق هم د مرستې وعده کړې وه. څه وخت تير شو، خو عريضې ته ځواب ورنکړ شو. يو ځل بيا مې د خپل ورور څخه وغوښتل چې ښاغلي شرق ته تليفون وکړي. دا ځل ښاغلي شرق د تليفون له لارې زما ورور ته وويل چې «دا عريضه ځواب نلري».

مرحوم غلام سخی زمانی بيرته د هرات تګ ته مجبوره شو او يو کال يې ضايع شو. بل کال (۱۳۴۲) داؤد خان له صدارته ګوښه کړې شو او حسن شرق هم په خپل کار پسې لاړ، خو اروابنا د غلام سخی زمانی په پوهنتون کې شامل شو.

هغه چې د اخلاقو، تواضع او نرمۍ يو سمبول ؤ، د زده کړو د فراغت نه څو کاله وروسته ناڅاپي سکته وکړه او لدې فاني نړۍ نه سترګې پټې کړې، روح دي ښاده وي».

ښاغلي احراري زياتوي چې «د محترم ميرزمان خان د کورنۍ د بندي کولو، کړولو او ځورولو پيښه، د وروستۍ پيړۍ يوه ډيره ډاروونکې او دردناکه پيښه ده چې مونږ پرې خبر شوي يو – شايد داسې پيښې ډيرې تيرې شوې وي، چې په تاريخ کې ثبت شوي ندي، او مونږ پرې خبر شوي نه يو».[۲۱۹]

(اروابنا د غلام سخي زماني د خپل زوې سره)

۲۱۹. عبدالعلی نور احراری، د افغان – جرمن آنلاین ویب پاڼه (د میر زمان خان کورې په هکله)

دولسم څپرکی

غازي ميرزمان خان د مؤلفينو او ليکوالانو له نظره

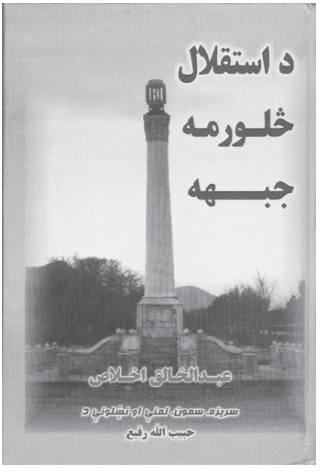
پدې برخه کې په لنډ ډول د څو هغو کتابونو ، آثارو او خپرونو يادونه کوو ، چې د غازي ميرزمان خان او د هغوې د کارنامو په هکله د زياتو معلوماتو د پاره ترې ګټه اخيستل کيدای شي:

ځانګړي کتابونه

لاندني کتابونه د غازي ميرزمان د ژوند په هکله رڼا اچوي او زيات معلومات وړاندې کوي:

داستقلال څلورمه جبهه

دا کتاب اروابناد عبدالخالق اخلاص ليکلې دئ. هغه خپله د خپلواکۍ د بيا ګټلو د چترال په محاذ کې ګډون کړې او د څلورمې جبهې پيښې يې په خپلو سترګو ليدلې دي .پر دې کتاب سريزه، لمنې او نښلونې محترم استاد حبيب الله رفيع ورزياتې کړې دي . دا کتاب لومړې ځل په **۱۳۶۵** لمريز/**۱۹۸۲** م کال کې په پيښور کې چاپ شو. دوهم چاپ يې په **۱۳۸۴** لمريز/**۲۰۰۵** ميلادی کال کې بيا هم په پيښور کې د دانش د خپرندويې مؤسسې لخوا تر سره شو. دا کتاب يو ځل بيا په **۱۳۸۹**/ **۲۰۱۰** م کال کې د

اعليحضرت غازي امان الله خان د مړينې د پنځوسم تلين په مناسبت د «استقلال امانيه» په نوم د افغانستان د اطلاعاتو او فرهنگ د وزارت د بيهقي د نشراتو د رياست لخوا په کابل کې چاپ او خپور شوې دئ.

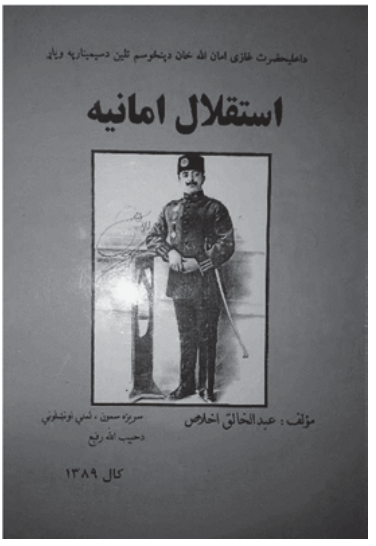
استقلال امانيه

استقلال امانيه په ۱۳۰۴ لمريز هجری (۱۹۲۵ ميلادی) کال کې په راولپنډۍ کې په پښتو ژبه نشر شوې دئ. دا په اصل کې د دوو رسالو يوه ټولگه ده:

شمشير افغان (عبدالخالق اخلاص): د دغې رسالې لومړي مخونه د غازي امان الله خان منظومې ستاينې ته ځانگړي شوي دي. له ۱۴ تر ۷۹ مخونو، د مغولي پاچايانو، احمدشاه بابا او تيمورشاه تر لنډ ذکر وروسته، د افغانستان د

خپلواکۍ د بيا ګټلو، او غازي امان الله خان د وطنپالنې، غزاګانو او مبارزو او تر هغه وروسته د خپلواکۍ د بيا ګټلو د (۱۹۱۹م) کال د څلورمې جبهې (چترال د جګړې) د شهيدانو او کونړ د غازي ميرزمان خان پر سر ښندنو غږيږي.

ګلشن رنګين (سيد عبدالغفار پاچا): له ۸۰ تر ۱۱۰ مخونو دا رساله، د ارنوی د غزا د چاربيتې په ګډون د بيلا بيلو کسانو په تيره بيا د غازی ميرزمان خان د لوړو اخلاقو په ستاينه او د خپلواکۍ په جګړه کی د هغه د سرښندونکو مبارزو په اړه په نظم ليکل شويده.

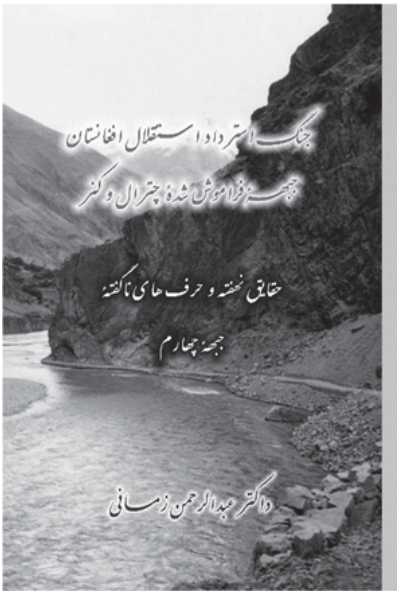
داستقلال امانيه يوه اصلي نسخه په لندن کې د انګلستان د کتابتون په آرشيف کې موجوده ده.

جنګ استرداد استقلال افغانستان – جبهۀ فراموش شدۀ چترال و کنر (حقايق نهفته و حرف های ناګفتۀ جبهۀ چهارم)

ددې کتاب څېړونکې او مؤلف ډاکټر عبدالرحمن زماني دئ. په ۲۲۲ مخونو کې دا کتاب کال ۱۳۸۶ (۲۰۰۷) ميلادی) کې د مسکا د انتشاراتو د اداري لخوا پيښور کې د دانش خپرندويه ټولنې په تخنيکي څانګه کې چاپ شوې دئ.

د استادمحمد آصف صميم، ډاکټر سيد عبدالله کاظم اواستاد فضل غنی مجددی پر تقريظونو سر بيره دغه کتاب کې راټول شوي مطالب په لاندې ډول دي:

1. د افغانستان د خپلواکۍ د بيا ګټلو جګړه (تر جګړې دمخه د افغانستان کورنۍ شرايط، د افغان - انګريز د دريمې جګړې علتونه، انګريزانو ولې

ددغه جګړې د ارزښت د کمښت د ښودلو هڅې وکړی؟ د افغان - انګریز د دریمې جګړې اهمیت او د انګریزانو اعترافات، د افغان - انګریز په دریمې جګړې کې د ښکیلو ځواکونو انډول، د خپلواکۍ د جګړې محازونه او د اولسي ځواکونو د جبهو اهمیت).

2. د استقلال څلورمه جبهه (د کونړ تاریخی او جغرافیوي موقعیت، د چترال تاریخي او جغرافیوي موقعیت، په چترال کې د انګریزانو مداخله، د پولو د کرښو ټاکنه او د کونړ او چترال ترمنځ د پولې لانجه، د افغانستان څخه د خاورې تدریجي جلا کول، د ارنوی په برخه کې د پولي لیکه په نښه شوې نه وه، د انګریزانو او افغانانو د جګړې په هکله د چترال د مهتر د کورنۍ دریز، او د دواړو خواوو د ځواکونو انډول)

3. د څلورمې جبهې د پیښو بهیر (د غازي میرزمان خان لخوا د ارنوی نیول، د افغانانو بیا پرمختګ، له اسمار څخه د جنرال عبدالوکیل خان نورستاني حرکت، د کونړ او چترال د جبهې د شهیدانو لست، د هغو مجاهدینو نومونه چې د چترال په محاذ کې جنګیدلي او د غازي امان الله خان له لوري ورته بخششونه ورکړ شوي دي).

4. د مشرقي د سیمې د وتلو مجاهدینو او روحانیونو د پیژندنې، په جګړې پورې اړوند مهموتاریخي عکسونو، انګریزانو سره د افغانانو په دریمې جګړې کې د استعمال شوو وسلو د ډولونو، په جګړې کې د سترو انګریزي ځواکونو د نومونو، او د استقلال د څلورمې جګړې په هکله د سیمه ایزو شاعرانو د اشعار نښلونې.

په آزاد سرحد کې خپلواکۍ غوښتونکې مبارزې او دمومندو په مشهورو غزاګانو کې دغازي ميرزمان خان ونډه

په ۲۲۴ مخونو کې د ډاکتر عبدالرحمن زمانی دغه څېړنيز کتاب په ۱۳۸۸ لمريز هجري (۲۰۱۰میلادی) کال کې په کابل کې چاپ شوې دئ. ددې کتاب مطالب په لاندې ډول دي:

1. آزاد سرحد د استعماری ضد فعاليتونو ټينګ مورچل (د آزاد سرحد لنډه تاريخچه، په تدريجي توګه د افغانستان د خاورې د مهمو برخوجلاکيدل، په سيمه کې د انګريزانو مداخله، د "تړلي سرحد" يا "Closed Boarder" پاليسي، د انګريزانو دوړاندې تګ سيا ست، د شمال غربي سرحد د ځانګړې ايالت جوړيدل، د مومندو قوم او خيلونه، د مومندو مشهور ځايونه او شخصيتونه)

2. د مومندو آزادۍ غوښتونکې جګړې (د مومندو تاريخي جګړې او غزاګانې، انګريزانو سره د مومندو د غزاګانو لنډيز، مومند او د ډيورنډ کرښه، د انګريزانو په مقابل کې د جهاد اعلان او د روحانيونو رول، د پښتنو قبايلو په سيمه کې د اسلام په نامه جګړې، د مغولو په مقابل کې د پيرروښان نهضت، د سکهانو په مقابل کې د سيد احمد بريلوي مذهبي خوځښت، د انګريزانو په مقابل کې د شيخ الهند تحريک، په آزادو قبايلي سيمو او مومندو کې د هندوستان دوسلوالو مسلمانانو حرکت او مرکزونه، د سمڅې د مجاهدينو مرکز، د چمرکنډ د مجاهدينو مرکز، د المجاهد اخبار خپرول،

دغازيانو دمشرانو ارتباطات او چارچلند ، په آزاد سرحد او خصوصاً مومندو کې دانګريزانو په مقابل کې د پاڅونونو علتونه، دسيمې د اداري د پاره دانګريزانو هلې ځلې، په افغانستان او دهند په نيمه وچه کې دانګريزانو د سيسې او جاسوسان، دا ستخباراتي اداري انکشاف، داستخباراتي ادارو مختلفې څانګې او فعاليتونه، دهند په نيمه وچه او افغانستان کې دانګريزانو جاسوسي فعاليتونه، ستره لوبه (The Great Game)، په کابل کې دانګريزانو ميشته وکيلان يا مسلمان ايجنټان، دمختلفو وسايلو او چلونو نه استفاده، دآزاد سرحد د قبايلو غزاګانې او امير حبيب الله خان، دسردار نصرالله خان رول او برخه).

3. دمومندو په مشهورو غزاګانو کې د کونړ د غازي ميرزمان خان و نډه (دکونړ دغازي ميرزمان خان لنډه پيژندنه، د مومندو په مشهوري سري غزا کې د غازي مير زمان خان ګډون، د ۱۹۰۸ م (۱۲۸۷المريز هجري) کال د سړي غزا دجريان تفصيل، د ۱۹۰۸ کال په سړي غزا کې ګډون کوونکې انګريزي قواوې، د ۱۹۱۵ م (۱۲۹۴المريز) کال د شبقدر په مشهورې غزا کې د غازي ميرزمان خان ګډون، د ۱۹۱۵ م (۱۲۹۴المريز) کال د شبقدر د مشهورې غزا تفصيل، دانګريزانو د فشار له املې دامير حبيب الله خان په بند کې، د شيرپور په زندان کې، دغازي ميرزمان خان په سر د شهزاده امان الله خان جريمه).

4. نښلونې (لومړۍ نښلونه: دمومندو غزاګانې د اولسي شاعرانو په اشعارو کې؛ دوهمه نښلونه: په مومندو کې دانګريزانو سره په جګړو کې برخه اخيستونکي مشهور غازيان او روحانيون؛ دريمه نښلونه: دوسلو سره د پښتني قبايلو مينه او د هغوې دوسلو ډولونه؛ څلورمه نښلونه: څو مهم تاريخي عکسونه؛ پنځمه نښلونه: دډيورنډ د کرښې د لوزنامې پښتو ژباړه؛ شپږمه نښلونه: دانګريزي استعمار سره د پښتنو قبايلو په مبارزو پورې تړلي دوه ريښتوني نکلونه).

د خپلواکۍ خواږه یادونه

د ښاغلي محمد نواز حقيقت "سانين" دغه څېړنيز کتاب په ۱۳۹۰ لمريز هجري کال کې په ۱۷۰ مخونو کې «دملي آرمانونو دفرهنګي ټولنې» لخوا د دانش خپرندويې ټولنې د تخنيکي څانګې لخوا چاپ شوې دئ.

لکه چې له نوم نه يې څرګنديږي، مؤلف پدې کتاب کې د خپلواکۍ د جګړې د څلورمې جبهې خاطرات په يوې مجموعې کې راټول کړي او نشر ته سپارلي دي.

په دې کتاب کې د کونړ دغازي ميرزمان خان لنډه پېژندنه، د قرآن شريف ختم، د استقلال کيسې، دولسو تنو ته تورې اوسلو کسانو ته جامې ورکول، د چترال دپاچا (مهتر) ليک، د باغيچې او ارندو پلونو سيځل، د کواټي قرارګاه سيځل، تر اسماره پورې د غازي ميرزمان خان بدرګه، امنيتي ګارد، سپورټي جشن، برګمټال او کامديش ته د ديرشو(۳۰) مشرانو ليږل، په جبهه کې د اخلاص صاحب ناروغي، ميرزا حيا الدين ته د سپين آس ورکول، د سنګالي غر، توکل واټ، ننبه ويشتل، شاهي مانۍ ته تګ، د چترال د پاچا خوب ليدل، پر لامبرښ او ارنوی حمله، خوراکي مواد، بي بي ګلزار ابۍ، ملک ميرزا سيد عليخان، د غازي امان الله خان فرمان، سلام کوټ، دوکلام، په اولسي سندرو او لنډيو کې د ملي اتلانو ستايل، د شهيدانو جنازې، خورې وړې لنډۍ او سروکي، اولسي تاريخي لوبې، او د استقلال د څلورمې جبهې تاريخي چاربيټې په شان مطالب شامل دي.

سيف الامان

سيف الامان د تورې او قلم د خاوند اخلاص صاحب يو منظوم بل تاريخي اثر

دئ چې په ۱۳۰۴ لمريز کال کې بشپړ شوې دئ. دا کتاب د جنوبي د ملا عبدالله (ګوډ ملا) اود ملا عبدالرشيد تر مشرۍ لاندې د اماني حکومت پر ضد بغاوت او د انګريزانو د دسيسو په شنډولو کې د غازي مير زمان خان تر مشرۍ لاندې د کونړ د خلکو د تورو، قربانيو او سرښيندلو د ونډې او کارنامو

تفصيل د شعر په ژبه بيانوي.

سيف الامان په ۱۱۲ مخونو مشتمل دی چې په روانه ساده او خوږه ژبه ليکل شوی، تر اوسه چاپ شوی ندئ او قلمي نسخې يې ډيرې نا يابه دي. دا کتاب په ۴۷ او ۴۸ پاڼو کی د غازي ميرزمانخان تر مشرۍ لاندې د کونړ د دوه زره کسيز لښکر د اسې يادونه کوی:

چې مخلص دده دوستان وې په هر ځای کې
په اسمار، شيګل په چغسرای کې

په کټار او په ګنبير او په ګنجګل کې
په نرهنګ په سرکانو په هر محل کې
د پشد او د کوټکې د نو آباد
خپل دوستان يې کړل راټول با اعتماد
د غونډو او د باډيل ښکلي ځوانان هم
شازلمي د ديوه ګل دلير زمريان هم
ښه بسته مظبوط لښکر يې اراسته کړ
د ګلزار تازه ګلونه يې دسته کړه
چې لښکر شه اماده په ښه قانون
د خان زړه شه اسوده په ښه مضمون
هم يې ورور خان محمد خان تکړه تيار
هم ځامن دده محکم شو په اختيار
مشر زوی دده دلبند شير محمد خان
دوه يې نور عصمت الله ګل محمد خان
هم دوه خواهر زادګان په هسې شان
لعلو جان محمد امين هم شو روان
نور چې څوک انګشت نما وه په کونړ کې
ټول روان شو له اخلاصه په لښکر کې
په منزل منزل روان په جم و جوش شو
د باغيانو تباهۍ ته په خروش شو
هم رواني د اسونو قطار شوې
چې سورې پرې د مسينو نغار شوې
د سرنا د بيم باجو ورپکې شور وه
د شپيلو د ترنګونو ډنګ ټکور وه
هم وهلی پکې غبرګې نغار شوی
هم وئيلي به خوږې خوږې مصرې شوي
په داهسې ارايش باندې روان وو

چې حيران يې تماشې ته ناظران وه
چې حيران يې تماشې ته ناظران وه

نور بيلابيل کتابونه

زمونږ غازيان (د نومياليو مبارزينو د ژوند حالات)

اروابناد محمد ولي ځلمي ددې کتاب له ۱۹۸ تر ۲۰۲ مخونو کې د غازي ميرزمان خان د احوال په هکله ليکي چې «ددغې کورنيو ځينو غړو د امير عبدالرحمن او امير حبيب الله او امير اعليحضرت امان الله د پاچاهيو د لانجو او کشالو په حل او فصل کولو کې فعاله برخه درلوده، ځکه چې يې زيات قومي نفوذ درلود نو د امير عبدالرحمن خان د فشار څخه د ځان ګوښه کولو په نيت د ميرزمان خان پلار، ګلروز خان د صوبه سرحد د مردان بينشي ته هجرت وکړ».

بناغلي ځلمي زياتوي چې «په ۱۹۰۸ م کې چې د سرحد افغانانو د انګريزانو په خلاف جهاد اعلان کړې و، ميرزمان خان د خپلې سيمې د يو لوي مجاهد په حيث «سره غزا» سرته ورسوله، په افغانستان او صوبه سرحد کې يې نوم پريوت. ميرزمان خان د اعليحضرت امان الله خان باوري ملګرې او د افغانستان د استقلال په معرکه کې د کونړ او چترال د جبهې يو بريالي مجاهد او سر قوماندان و. ددغه ملي خدمت او قومي افتخار ګټلو له کبله اعليحضرت امان الله خان ده ته د لوي خان لقب ورکړ، مځکې، اعزازي رتبې او نښانونه يې وروبخښل. د اعليحضرت امان الله خان په دور کې ميرزمان خان د پکتيا د منګلو د اړودوړ په آرامولو او د ننګرهار د شنوارو د غايلې په له منځه وړلو کې د ملکي فرقه مشر او قومي خان په څير ډير خدمتونه وکړه. دغه مجاهد او دلاور قوماندان د کونړ په «شينکوړک» کې په داسې حال کې چې د امان الله خان د پاچاهي د ټينګيدلو له پاره يې تاريخي هلې ځلې کولې، د ماخستن د لمانځه د اداکولو وروسته په مسجد کې په شهادت ورسيد».

د کونړ تاتړې

ددې کتاب مؤلف ښاغلي محمد اجان «يار» په يو پنځوس مخونو کې د خپل کتاب يو مهم څپرکې د استقلال څلورمې جبهې ته ځانګړې کړې دئ. ښاغلي يار «په کونړ کې د خپلواکۍ د جګړې يو ورک ډګر يا د استقلال څلورمه جبهه» تر سرخط لاندې ليکي چې «د کونړ مجاهدينو او غازيانو د اسمار او نارۍ له لارې پر انګريزانو سختې حملې کړې دي، د يوسلو اته ويشتو شهيدانو په ورکولو سره يې د ارنوی لمبرښې او ګډ درې مهمې سيمې ترلاسه کړې او د چترال په سيمه کې يې پرمختګ کړې و، اګر چې د صالح محمد خان په مشرۍ د خيبر د لوې محاذ ناکامي منځ ته راغله، ولې د کونړ ددغه جبهې پرمختګ د خيبر د محاذ د ناکامۍ تلافي وکړه».

لرغونې او اوسنی کونړ

دلرغوني او اوسنی کونړ د کتاب مؤلف پوهاند رازقي نړيوال دا کتاب په ۱۳۸۴ کال کې د کابل د اردو په مطبعه کې چاپ کړې دئ. ددې اثر يوولسم څپرکې د «کونړ د شاه امان الله په عصر کې د استقلال د جګړې څلورمه جبهه (دارنوی جګړه)» تر عنوان لاندې د چترال، بريکوټ او ارنوی جګړې ته ځانګړې شوې دئ.

محترم رازقی ددې کتاب په يوې برخه کې ليکي چې «زمونږ د هيواد په تاريخي اسنادو کې د چترال جبهه (څلورمه جبهه) بيخي کمه يادې شوې ده. حال دا چې د مشرقي په محاذ کې يوه ډيره مهمه جبهه چې خاص ستراتيژيکي اهميت يې درلود، د چترال بريالی جبهه ده، چې په عمومي ډول د افغانستان په تاريخ کې د حکومتونو د نه علاقې او ځينو حساسيتونو له مخې نه ده ثبت شې.

د تاريخي واقعيت په بنياد ويل کيدای شي کومه پوځي وظيفه چې د مشرقي جبهې ته د سپه سالار صالح محمد خان په قيادت او د هغه پوځي ياور او ارکانحرب جګړن محمد ګل خان مومند ته ورسپارل شوې وه، نه يوا ځې په دې محاذ کې مطلوب اهداف ترلاسه نه شو، بلکې د سپه سالار د بې موقع اعلان

جنګ او عسکري تاکلو سوقياتو د پيل نه دمخه او د ملي او تاريخي خيانت له کبله چې د ګوتې د زخمي کيدو په نامه يې يا ناچلو روپو په رشوت، دا جبهه خوشې کړه او زياته بدنامي يې د مشرقي محاذ ته وروارړوله، خو بيا هم د ملي مبارزينو او د نوو راليږل شوو پوځي قواوو په برکت دښمن بيرته ډکې ته په شا وتمبول شو.

خو بايد وويل شي د چترال په جبهه کې مجاهدينو او مبارزينو په تش لاس زيات بريالیتوب ګټلې ؤ... ددې جبهې کامیابي د مشرقي د جبهې د لوې محاذ ناکامي تلافي او جبران کړه. انګريزان او ددوې لاس پوځي پاچا د چترال مهتر يې پر ځاې کښيناوه او د متارکې تر وخته پورې يې د چترال په سيمو کې تر ممريت چې د چترال سرحد ته ۴ کروه نږدې پروت دئ، خپلو فتوحاتو ته ادامه ورکړه.

بايد وويل شي چې د چترال په جبهه کې چې هرځومره انګريزي جاسوسانو فعاليت وکړ بيايې هم کومه نتيجه ورنکړه ... د يادونې وړ ده کله چې د غازيانو لښکر يوه مياشت په بريکوټ کې هستوګن ؤ، د خوړو لګښت يې د خان ميرزمان خان غازي لخوا ورکول کيده».

برخی شخصیت های ملی تاریخی افغانستان در دو قرن اخیر

د اکاډميسين نوماند ښاغلي اعظم سيستاني د «برخی شخصیت های ملی – تاريخی افغانستان در دو قرن اخير» يا «په وروستيو دوو پيړيو کې د افغانستان ځينې ملي تاريخي شخصيتونه» په کتاب کې اوولسمه مقاله (۳۵۲ تر ۳۶۳) مخونه د خپلواکۍ د جګړې څلورمې جبهې او په هغې کې د کونړې ميرزمان خان رول ته ځانګړې کړيده.

ښاغلي سيستاني دکتاب په سريزه کې ليکي چې «له نيکه مرغه مونږ د خپل هيواد په تاريخ کې ګڼ شمير ستر تاريخي، ټولنيز، فرهنګي، سياسي او مذهبي شخصيتونه درلودلي ، چې هر يو يې په يوه خاص زماني پړاو کې خپل رول په ډيره ښه توګه لوبولې او تللي دي. د هغوې د کارنامو يادول نه يوازې

داچې معلوماتي او ګټور دي، بلکې د ويار وړ هم دي. په همدې دليل د هيواد د تاريخ د ځلانده څيرو بيا پيژندنه او د ملي رهبرانو، او زړه ورو وطنپاله شخصيتونو دسرګذشت مطالعه د وطنپالنې د حس د راويښارولو، ملي حاکميت د ساتنې، او د پردیو غرض خاوندانو د لاس وهنې د مخنيوي دپاره، چې په اوسنيو حالاتو کې چې امنيت، د هيواد صلحه او ځمکنی تماميت او ملي حاکميت د ډيرې توجه او زړه سوې وړ دئ، يو ډير ګټور او فايده من کار دئ».

ښاغلې سيستانی زياتوي چې «ځوانان او د هيواد سرلوړې نسل بايد د خپل هيواد تاريخ يوځل بيا او په غور سره ولولي تر څو ښه پوه شي چې زمونږ ګران هيواد خپلې مينه ناکې غيږې کې کوم داسې ستر کسان روزلي، چې د هيواد تاريخ يې پر نوم او کارنامو باندې فخر کوي.

پريږدې چې زمونږ اوسنې او راتلونکي نسلونه د خپل هيواد تاريخي شخصيتونه او رښتينې اتلان ښه وپيژني، په خپل ژوند کې د هغوې د وطنپالنې، صداقت، استقامت، ميړانې او اخلاص نه الهام واخلي، او د خپلو زړه ورو او هوښيارو نيکونو ستر ې او له افتخاره ډک کارنامې د خپل ژوند سرمشق وګرځوي او د خپل شخصيت په ودې سره د لوړو مدارجو لورې ته ګام واخلي».

ښاغلې سيستاني د غازي ميرزمان خان په هکله ليکې چې «ميرزمان خان کونړې د خپلواکۍ د بيرته ګټلو د جګړې نه وروسته د اماني دولتي شورا غړې شو. دغې شورا پاچاته د سلامشورې او نوو قوانينو د تسويد يا تعديل دنده درلوده، او په ۱۹۲۸ کال کې په ملي شورا بدله شوه.

دا غازي شخصيت د عمر تر پايه د اعليحضرت شاه امان الله غازي د يوه ټينګ او صادقه پلوي په توګه پاتې شو. هغه د غه ترقي غوښتونکي پاچا په لس کلنه دوره کې د هيواد د ثبات او ټولنيزو تحولاتو د تحقق په لاره کې ډير ارزښتناکه خدمتونه تر سره کړل. خپلو زړه ورو قومونو سره د خپلواکۍ په جګړه کې ګډون، د پکتيا د ۱۹۲۴ کال د ګوډ ملا د بغاوت په غلي کولو کې برخه، د

اماني دولت نه د ملاتړ دپاره دمشرقي د خلکو د يووالي د ۱۹۱۹ کال دد سمبر د جلال آباد د هډې د سترې اولسي غونډې جوړول، په کوم کې چې د ډيورنډ د کرښې د دواړو خواوو څه ناڅه پنځه زره مخورو او د قومونو مشرانو ګډون کړې او د افغانستان د خاورې د تماميت او خپلواکۍ څخه د دفاع دپاره يې خپل تيارې او حمايت ښودلې او انګريزانو ته ګوابس کړې و چې د افغانستان په چارو کې مداخله ونکړي او که نه نو يو ځل بيا به د زړورو افغان قومونو د قهر سره مخامخ شي، خپله د کونړ ددغه ستر مشر د نفوذ او اغيز څرګندونه کوي».

زمونږ سرحدونه زمونږ ويارونه

دمحترم محمد نواز حقيقت سانين دغه کتاب هم ژور تاريخي معلومات لري. ددې اثر له ۴۹۳ تر ۵۴۲ مخونه د استقلال څلورمې جبهې ته ځانګړي شوي دي. ښاغلي حقيقت سانين په دې اثر کې د استقلال د څلورمې جبهې د سيمه ايزو پيښو پر تفصيل او کره محلي معلوماتو سربيره، د غازي ميرزمان خان په ستاينه سيمه ايز اشعار راټول کړي او له اسماره تر ناړۍ د سرحدي سيمې د قومونو د ارزښتناکې ونډې په هکله معلومات ورکړي دي.

ښاغلي سانين د خپل کتاب په يوه برخه کې ليکي چې « دکونړ د چترال د خپلواکۍ جبهه ډيره يوه ارزښتناکه، بريالۍ او تاريخي جبهه وه، په دې جبهه کې په زرګونو مجاهدينو برخه لرله، د اسمار، غازي آباد او ناړۍ [اوسنيو] ولسوالیو قومونو، ولسونو، پښتنو، ګواريانو، ګجرانو په داوطلبانه ډول ګډون پکې درلود، او د نورو سيمو څخه راغليو مجاهدينو ورونو سره څنګ په څنګ يې د جهاد په مورچلونو کې له ناړۍ نه تر چترال، لمبربټ، دروش، ميرکنډۍ، کواتی، ګډ، ايون، پورې برخه اخيستې وه ... غازي ميرزمان خان د چترال په جبهه کې د يو ځلانده ستر مشر او لارښود په څير ځليدلې دئ او د شهامت او ميړانې کيسې يې خوله پر خوله تر مورږ رارسيدلي دي».

بيلابيلې خپرونې

امان افغان

د افغان ځوانانو د رژيم نشراتي ارګان، د امان افغان مشهورې جريدې چې د ۱۹۱۹ م کال د اپريل د ۱۲ مې نيټې څخه تر ۱۹۲۹ کال خپريده، په بيلابيلو ګڼو لکه ۲۲مې ګڼې، د پنځم کال په لومړۍ او شپږمو ګڼو، د پنځم کال په ۱۳ او ۱۴ مو ګڼو، او پنځم کال په ۹مې او ۱۰مو ګڼو کې د غازي ميرزمان خان په هکله اوږده مطالب خپاره کړي دي.

د حقيقت جريده

د اماني رژيم د دفاع د وزارت د حقيقت جريدې هم د په خپلو بيلابيلو ګڼو کې، د جنوبي د بلوا په غلي کولو کې د غازي ميرزمان خان د مهم رول په هکله ډير مطالب ليکلي دي. ددغې جريدې يو کلکسيون د افغانستان په ملي آرشيف کې موجود دئ، چې څيړونکي او ليکوالان ترې استفاده کوي.

دخيبر جريده

د خيبر جريده، دنوي اساسي قانون تر جوړيدو وروسته، د ديموکراسۍ په لسيزه کې، د نشراتو دنسبي آزادیو په رامنځ ته کيدو سره، لومړنۍ ملي جريده وه، چې په خانداني رژيم کې يې د لومړي ځل دپاره د غازي ميرزمان خان د شخصيت او کارنامو په هکله يو څه وليکل. دخيبر د آزادې ملي جريدې د امتياز خاوند او مسؤل مدير، تکړه ژورنالیست او د هيواد سابقه داره مطبوعاتي شخصيت، اروابناد محب الرحمن هوسا ؤ. تر دې دمخه د سردار شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم ځينو ملي جريدو لکه د اروابناد الفت صاحب د ولس ملي جريدې د غازي ميرزمان خان نوم يادکړې دئ، خو هدف يې پرته له محاکمې د غازي ميرزمان خان ي دکورنۍ د بندي کيدو يادونه وه، نه د غازی ميرزمان خان د کارنامو او شخصيت ارزونه.

د خيبر جريدې، د «مرحوم لوی خان غازی ميرزمان خان» تر عنوان لاندې وليکل چې «دغه زړه ور او مدبره سړي، او د استقلال په جهاد کې د کونړ د

ولایت د مجاهدو ملتپالو ستر قومي لارښود ، د خپلې لارښوونې لاندې د بیلابیلو قومونو د یارانو ، اعوانو او د زړه ورو مشرانو په قوت ، د ارنوی، دوکلام او لمبرېت د اسمار او بریکوټ د محاذونو ، لاس په لاس جګړو کې، د دښمن سمبال ځواکونه د اسې ټکولي، ځپلي، او له منځه وړي چې د افغانانو او انګریزانو د ملتونو په تاریخ کې به د تل پاتې ویاړ او بیداری نه هیریدونکې سبق وي ».

د افغانانو جریده

د افغانانو جریدې د ۱۳۷۹ کال د وړې د میاشتې په ۲۴ مه ګڼه کې «د افغانستان د خپلواکۍ شهسوار»تر عنوان لاندې د غښتلي شاعر او لیکوال په قلم یو مضمون نشر کړې او د هغه په یوې برخه کې لیکي چې « په دنیا کښې هر ملت د خپلې خپلواکۍ د لارې مشعل داران او قهرمانان په درنښت سره یادوی او فخر پرې کوی. افغان اولس چې د چنګیز او انګریز نه نیولی د روسانو پورې د ازادۍ لپاره په خپلو سرونو لوبې کړی دی په دې پړاوونو کښې د اسې جنګیالی، ننګیالی او توریالی شته چې د پښتنی افغانی تاریخ ستر ګې پرې پورته دی .

زۀ نن خپلو ګرانو لوستونکو ته د هغه شهسوار یاداوری او پیژندګلو کؤم چا چې د خپلې توري او میړانې په برکت، چا چې د خپل شجاعت او لیاقت په اثر، چا چې د ازادۍ د جنګ په کارنامه، چا چې د داخلی فتنو د خاموشولو په خدمت د اعلیحضرت غازی امان الله خان نه د لوی خان لقب او د جنرالۍ ستر اعزاز ترلاسه کړی دی. دا لوی نوم او دا اعزاز په خپل وخت کښې بې رقیبه ؤ ځکه خو ئې د دغه نومیالی غازی د عزت شمله له هر چا نه هسکه کړې وه. دا نامور پښتون د خپلې زمانې زمری د کونړ ولایت لوی خان میرزمان خان دی چې په خپل وخت کښې ئې بخت او وخت دواړه په مخ کښې جلب نیولی روان وو په پاچاهۍ کښې ئې د خانۍ نغاړې ډنګیدې .

د امان الله خان سره ئې په ګډه د نوی نهضت لوی لوی خوبونه لیدل، د تاریخ د خولې خبره ده وائی د افغانستان د ازادۍ د جنګ څلورمه جبهه د کونړ ولایت

د بريکوټ محاذ ؤ چې سالاري ئې غازي ميرزمان خان کوله. په دې جنګ کښې انګريزان داسې ماتې سره مخ شول چې چا ئې اټکل نۀ کولو. وئيلی شی چې د بريکوټ د جهاد د بری له برکته د کونړ تورزن اولس داسې لوی نوم وګټلو چې اميرامان الله خان پرې د مهربانۍ او خوښۍ له مخې د فرمانونو باران وکړو او کلی په کلی ئې غازيان او شهيدان په نښانونو او بخششونو ونمانځل.

حقيقت دا دی چې د افغانستان د لويو چارو په يادولو کښې داسې تاريخی لويان او شخصيتونه شته چې زمونږ ماضی پرې روښانه ده او مستقبل پرې ناز کولی شی په دې اساس لوی خان د ازادۍ د لارې په نومیالو کښې سر فهرست دی چې هيرول ئې ګناه ده. کۀ مونږ چيرې د شلمې صدۍ د اوائلو افغان اتلان يادوؤ او نمانځو ئې نو لوی خان د دغه صف رکن دی بايد چې هيڅ کله له ياده ونۀ ځی. د تورې ميړانې د سخانه علاوه خان ادب پروره هم ؤ چې لويه نخښه ئې ملی شاعر سيد عبدالغفار او مشهور اديب عبدالخالق اخلاص دی چې په خپلو اشعارو کښې ئې بيا بيا د لوی خان د ادب نوازۍ ذکر کړی دی. متل دی خلک وائی د باز دجالې نه باز پاڅی، اود ټپوس د جالی نه ټپوس، د افغانستان په روان درويشت کلن جهاد کښې چې د لوی خان کورنۍ کوم کردار ادا کړی دی سترګې ترې نۀ شی پټيدی.

په پښتنو افغانانو داسې ورځې راغلې دی چې څوک ئې سروهی څوک ئې مال لوټوي او څوک ئې تاريخ غلا کوی، ولې کله چې مې دې خبرې ته فکر شی نو په مرۍ کښې مې لاړې تيرې شی چې په افغانی جامعه کښې او سی شکر داسې ليکوالان شته چې هر څۀ به د تاريخ درمنده ته راټول کړی د هر چا څهره په وښائی د هر سړی کردار به وتلی، او ملت ته به ئې په ډاګه کړی.

زه دخپلواکۍ د دغه لوی مجاهد لوی خان چې د بچه سقاؤ شورش په وخت د ملی غليمانو د سيسې قربانی شوی ځۀ په ډير درنښت سره يادونه کؤم او داسې ئې ستايمه:

خانی ستا په نوم کړي فخر ته يې فخر د خانانو
تاريخ ستا يادونه ستايي ته يې فخر د ځوانانو

آئینۀ افغانستان (دافغانستان هنداره)

ډاکتر سید خلیل الله هاشمیان، د امریکې په کلیفورنیا کې د آئینۀ افغانستان د مجلې چلوونکې، د غازي میرزمان خان د شخصیت په هکله لیکي «په هغه مقاله کې چې د آئینه افغانستان د مجلې په **۱۱۵**مه ګڼه کې خپره شوې، زما د پلار [مرحوم سید سرورخان] د روایاتو یوه برخه شته، کوم وخت چې هغه د کونړ حاکم کلان و. اروانښاد جنرال میر زمان خان، اعلیحضرت غازي امان الله خان ته له نږدې کسانو څخه و. د غازي اعلیحضرت لخوا ورته د ملکي او نظامي خدمتونو په بدل کې هم د لوې خان لقب ورکړ شوې و، او هم د جنرالۍ رتبه، او دا مطلب د هغه وخت په رسمي جریدو کې خپور شوې ؤ. پلار مې ویل چې د جلال آباد دحاکم اعلی سردار محمد هاشم خان [دسپه سالار محمد نادرخان بیا وروسته نادرشاه ورور] نیت لوی خان میر زمان خان ته ښه نه ؤ، اوپر ما یې فشار راوړ او ټینګار کولو تر څو ماته د لوې خان په هکله رسید لپې عریضې او شکایتونه محکمې ته واستوم او لوې خان محکمې ته وغواړم. خو محکمې ته د لوې خان غوښتل څه آسان کار نه و. ځکه چې رارسید لپې عریضې چندانې سمې نه وې، کوم چا چې عریضه ورکړې وه، خپله حاضر نه ؤ او کله به چې څو هفتې وروسته حاضریدو، ویل به یې چې موضوع د جرګې له لارې فیصله شوې او د خپلې عریضې څخه به یې رسمي ابرا ورکوله.

پلار مې ویل چې **کوم استخبارات به چې حاکم اعلی ته رسیدل، او د هغې له لورې به ماته راتلل، د هغو استخباراتو سره توپیر درلود کوم به چې له هغې سیمې ماته رارسید. حاکم اعلی محمدهاشم خان به لیکل چې میرزمان خان دولتي ځمکې غصب کړي، د خلکو د اوبو حق خورې او د امنیت د خرابولو دپاره کار کوي . خو ددغو شیانو دپاره د کونړونو په دفتر کې کوم ثبوت شتون نه درلود...** پلار مې ویل چې زه په یوه سخت موقف کې وم، د کونړ خلکو زمونږ کورنۍ ته درناوې درلود، او زما په وړاندې یې هیڅ راز سر غړونه او کارشکني نه کوله. ځکه مې د حاکم اعلی د ټینګار سره سره خلک ځوروله نه شو. نو کابل ته لاړم او غازي اعلیحضرت ته مې خپله استعفی وړاندې کړه. پلار مې ویل چې محمد هاشم خان د غازي اعلیحضرت چندانې خوښ نه ؤ، بلکې پر هغه شکمن ؤ او پدې هکله یې ماته

وظيفه راکړه چې تفصيل او پايله يې په هماغه مقاله کې [۱۱۵ مه ګڼه] خپره شوې ده».

اولسي اشعار، سندرې او سروکي

خوشحال خان خټک وايي:

ننګيالي دي چې يادېږي
په سندرو هم په وير

د افغانستان د خپلواکۍ د جګړې څلورمه جبهه او د هغې د مشر، غازي ميرزمان خان رشادت اوسرښيندنې هم لکه د نورو مهمو تاريخي پېښو په شان د سيمه ايزو شاعرانوپه اشعارو او شفاهي اولسي ادبياتو کې پراخه انعکاس موندلې دئ ، او لا تر اوسه له يوه نسله بل نسل ته په ميراث پاتې دي . د استاد حبيب الله رفيع په وينا« په پښتنو کې چې څوک ننګ او مېړانه وکړي د نرو او ښځو په خولو کې پرېوځي، ستايي يې، نمانځي يې، اولسي شاعران يې په ستاينه کې چاربيتې او بدلې جوړوي او ښځې يې په لنډيو ، سروکو او نارو کې ستايي، د استقلال په څلورمه جبهه کې د غازي ميرزمان خان مېړانې ده ته هم همدا تل پاتې مقام ورکړ، د ولس د نرو او ښځو په خولو کې په ښو ياد شو او د ژوند تر پايه د ولس همدردي ورسره وه، د ده مېړانه يې ستايله او د ده پر ناځوانه وژنه يې اوښکې تويې کړې او ژړلي دي، په دې برخه کې ډېرې خورې ورې لنډۍ او سروکي د غازي ميرزمان خان په ستايه کې ويل شوي، چې تر اوسه په ولس کې خوله پر خوله ګرځي او د راډيوګانو په سندرو او د ګرامافون په ټيکليو کې يې هم ځای موندلی دی».[۲۲۰]

دلته د خپلواکۍ د خوارو يادونو په حواله يو څو هغه لنډۍ او سندرې رانقلوو چې غازی ميرزمان خان پکې ستايل شوې دئ:

۲۲۰. د استقلال څلورمه جبهه، ۲۵۳ مخ.

ميرزمان خان شمله په سر کړه
مجاهدين په ارنوی کوي بريدونه
ميرزمان خان شمله په سر کړه
په انګرېزانو به اوس کېږي يرغلونه
⁂
په ارنوی باندې جګړه ده
ميرزمان خان سره راغلي ډېر پوځونه
په ارنوی باندې جګړه ده
په انګرېزانو شپه او ورځ کېږي بريدونه
⁂
په ارنوی جګړه شروع شوه
ميرزمان خان دي راټول کړي ولسونه
په ارنوی جګړه شروع شوه
انګرېزان تښتي د چترال په لوري ځينه
په ارنوی جګړه شروع شوه
ميرزمان خان په غرو کې ودرول توغونه
⁂
ميرزمان خان توپکې راوړې
غزا لپاره د چترال په طرف ځينه
ميرزمان خان توپکې راوړې
د سنګالي غره ته ځوانان پورته کوينه
ميرزمان خان توپکې راوړې
اوس به لا ډک شي په زلميانو مورچلونه
⁂
ميرزمان خان چترال ته تللی
له انګرېزانو نه به نيسي مورچلونه
ميرزمان خان چترال ته تللی
ورسره شته دی برېتور اتل مېړونه

ميرزمان خان چترال ته تللی
انګرېزان نشي جګولی خپل سرونه
***
ميرزمان خان ناړې کې ګرځي
په هره خوا يې ودرولي بيرغونه
ميرزمان خان ناړې کې ګرځي
په استقبال يې راټول شوي دي قومونه
ميرزمان خان ناړې کې ګرځي
سمبالوي غزا لپاره ولسونه
***
ميرزمان خان چترال نه راغی
تاريخ يې نه شي هېرولی يرغلونه
ميرزمان خان چترال نه راغی
په لاره وشيندئ تازه تازه ګلونه
ميرزمان خان چترال نه راغی
دانګريزانو يې ايرې کړل ارمانونه
***
ميرزمان خان ته يې آس زين که
غزا لپاره يې سمبال شو ولسونه
ميرزمان خان ته يې آس زين که
د بريکوټ يا دوکلام په لور به ځينه
***
ميرزمان خانه بهادر شوی
ګټلي تا دي خپل وطن لره ويارونه
ميرزمان خانه بهادر شوی
شيندو به موږه ستا په لاره کې ګلونه
ميرزمان خانه بهادر شوی
په انګرېزانو دې بل کړي دي اورونه
***

د ارنوی د غزا چاربیته

د باجوړ د سیمې یو اولسي شاعر چې نوم یې «تور طالب» دئ، د څلورمې جبهې په هکله یوه چاربیته لري. دا چاربیته په «تور بریښ» نومې اثر کې خپره شوې چې ښاغلي رضا همداني هم په خپل «رزمیه داستانین» نومې اردو اثر کې له اردو ژباړې سره خپره کړیده:

کسر

غزا د ارنوی وه
د شنو توپو ډلی وه
ځوانان پرې رژیدل لکه ګلونه د نمبر
ټول وو له سره تېر

لومړی بند

غزا وه په کفارو
غوږ ښه کېږدئ هوښیارو
د ټول ولس سالارو د کونړ میر زمان خان
جبین یې و روښان
جبین یې د نرګس وه
بدن یې د طاوس وه
ورپسې تمام اولس و هر غازي لکه پتنګ و
اسلام د کفر جنګ و
اوه کسه باداران شوو
جنت له ځي روان شوو
جنت له ځي روان شوو حورې تلې ترینه چاپېر
ټول وو له سره تېر

دوهم بند

جنت کې یې د برې شوې
د ګلو منجرې شوې

له قار يې سترګې سرې شوې حيدر وويل ولاړئ چيرته
ساپور ورځئ پرې بيرته
وباسئ پسې توري
پيالې ګرځوي حوري
ځان مړ کړه که تربور يې چې لاړ نه شې له ميدانه
ښکاره دې کړه مېړانه
ښکاره زلمي د جنګ شو
ستانه بېرته په ننګ شو
په سرو وينو کې رنګ شو ارناوی د دوی سولی وه
د شنو توپو ږلی وه
حيدر چاړه په لاس
ورستون شو په اخلاص
وهل بې کوز او پاس په کفر ګډ و لکه شېر
ټول وو له سره تېر

دريم بند

دې شېر يې وکړه توره
مور مه شه په ده بوره
بدن يې ډک له نوره آفرين شه په قتلان
مردار يې کړل سګان
مرچل کې شهسوار و
جنت ته اميدوار و
ملګری يې سردار و له ګولو ډک ځولی وه
د شنو توپو ږلی وه
خزان راغی په ګلو
شور ګډ شو په بلبلو
جنت د هغو خپل و چې تمام يې کړه پرې سېر
ټول وو له سره تېر

څلـــورم بـــند

جنت شه تري قربان
ورځي مير اعظم خان
ورځي مير اعظم خان لايق د حورو دی ګل مست
د خدای په مينه مست
د خدای په مينه سپر شو
په مځکه باندې زبر شو
جمروز د خلکو هېر شو په کفارو يې حمله کړه
تري غوڅه يې کله کړه
تري غوڅې يې مړې کړې
کفارو به زارې کړې
بختيار پسې خوارې کړې د بيرغ مخکې لولې وه
د شنو توپو ډلې وه

پنځم بـــند

پوزونو کې ايسار شو
چا ويل پاتې شهسوار شو
نظر پرې د سرکار شو ويل لايق د بادرې دی
خو زوی د زمرې دی
اوچت يې کړ، ډولې کې
وروړئ يې په تادې کې
تېزابو په ګولې کې چې پټې ورکړي درازه
شي طبع يې پرې سازه
چاپېر تري حکيمان وو
خدمت ته په ښه شان وو
ولاړ په هر زمان وو تري پرته لاندې نالې وه
د شنو توپو ډلې وه

د تور طالب بيان
ښکاره په درست جهان
بهادر مير زمان خان لره به ورکړي عزت ډېر
ټول وو له سره تېر

د سهار ورځپانې

دخپلواکۍ نامتو مشر غازی میر زمان خان

ښاغلی الحاج عبدالله غمخور

سر لښکر د غازيانو لويه خانه
دوطن د خپلواکۍ د زړه سلطانه

دغيرت د پټکي وله قدرمنه
دتاريخ د تندي خاله درخشانه
دکونړدلوړو غرونو منزريه
شهسوار د سرفروشو د کاروانه

دامير امان الله په زړګي ليکه
دغازي باچا افسره قهرمانه

دخوارې وطن په حال دې خبرومه
ژړوم دې دبسملو له غوغانه

قيامتونه محشرونه دي راغلي
دالحاد د سازشونو له طوفانه

کودتا په کودتاوو باندې وشوي
د وطن خونه تالا شوله ويرانه

په زرګونو په لکونو باني مړه شول
شاه زلمي د افغانانو له جفا نه

دخودکشو خود غرضو له شامته
غلبه د يرغلونو ده روانه

دهجرت د ناکرديو به څه وايم
رښا ورځ را باندې شپه وه له خفګانه

خلک وايي دګور شپه ژر سبا کيږي
دا منزل دورو دراز دی نکته دانه

سر کړه پورته له تربته چاته ګورې
ځان خبر کړه د ملت له واويلا نه

موتې کيده بيا په توره چې شي بوره
دوختونو مور په چيغو شوه جانانه

هغه ملک چې تا ګټلې و په توره
اوس وړيا له لاسه درومي له ارمانه

له خلفو نا خلفو پوره نه شوه
د سلفو لار شوه پاتې له هر چانه

په ډالرو په پونډو نو پلورل کيږي
زړه مې شين دئ د وطن له زوړو ځوانه

څوک د روس او د ايران لاسو ته ګوري
څوک ډوډۍ او غوښې غواړي له بابا نه

څوک په ويښه بادشاهي خوبونه وويني
قربانيږي له کافر او مسلمانه

د وطن په ځای د ځان غمونه ژاړي
دبل چا په غم کې نه دي بې له ځانه

دقدرت له هوسونو خبر مه شې
خبر نه شې له رهبر او له ملا نه

نه پوهيږم د تقدير سترګې رندې دي
که تدبير دې اوبو وړې له افغانه

ته فاتح د معرکې داستقلال يې
د جرس د آزادۍ يې جاودانه

د افغان بچي بې کوره شو بې واره
بې وطنه بې کفنه بې درمانه

خطره ده د وطن جنازه وځي
ما خبر کړې ای غازی ميرزمان خانه

غازي ميرزمان خان د مخالفينو له نظره

د انګريزي توطيو د کاميابۍ او اماني رژيم تر نسکوريدو وروسته، چې د

انګريزانو د کورنيو ګوډاګيانو په مرسته تر سره شوې، د اماني غورځنګ او رژيم پلويان او د انګريزانو مخالفين نه يوائې د فزيکي پلوه په مرګ، زندان، ربړونو کړاوونو او جلا وطنۍ محکوم شول، بلکې د هغوې د شخصيت د ترور او معنوي نابودۍ هڅې هم وشوې. طبيعي ده چې پدې لړ کې غازي ميرزمان خان هم د لست په لومړي سر کې ځاې درلود او د بدناموليو دپاره يې زياتې دسيسې او توطيې په کار واچول شوې.

په دې ځاې کې غواړم د غازي ميرزمان خان په هکله د هغه د مخالفينو هغه نظريات هم وليکم، کوم چې زما لاس ته رارسيدلې دي. تر څو لوستونکې پرې خپله قضاوت وکړي چې د دغه تورونو ليکونکي څوک وو، د ليکلو انګيزه يې څه وه، او ليکنې يې څومره حقيقت ته نږدې دي.

د عزيز هندی له نظره (د غازي امان الله خان د زوال کتاب کې)

د عزيز هندي د «انقلاب افغانستان سنه ۱۹۲۸-۱۹۲۹» کتاب په ۱۹۳۱ کال کې په بريتانوي هند کې په اردو ژبه او دوه زره ټوکه کې چاپ شوې او پښتو ژباړه يې د «غازي امان الله خان د زوال» په نامه د علومو د اکادمۍ د پښتو څېړنو د مرکز د تاليف او ترجمې د څانګې په سپارښتنه د محقق علمي رتبې ته د ترفيع په مقصد د ښاغلي فرهاد ظريفي لخوا برابره او په ۱۳۸۱ لمريز/۲۰۰۲ ع کال کې په پيښور کې چاپ شوې دئ.

عزيز هندي په دغه کتاب کې د غازی ميرزمان خان په هکله ليکي چې ګواکې هغه (۱) ډير ظالم انسان و او پخپلو بزګرانو او رعيت يې ډير ظلمونه کول او په خپلو ګاونډي خانانو باندې يې هم ډول ډول تيري کول او ددوې ځمکې يې پر خپلو ځمکو ګډولې؛ (۲) کله چې د منګلو د بغاوت په غلي کولو کې برخه واخيسته، د حکومت ګډوډي او کمزوري ورته څرګنده شوه او خيال يې نور شو، د واکمنۍ مينه ورسره پيدا شوه، مستقلې نظامي نغارې يې غږولې او د خپلو قومي لښکرو رسم ګذشت به يې جوړاوه او ښايې له دې نه مطلب دا چې فيوډالي سيستم بيا راژوندې کړي؛ (۳) د کونړ خلکو دده په مقابل کې قيام وکړ، جنګ يې ورسره پيل کړ.

که پورتنيو تورونو ته غور سره وکتل شي، زياته برخه يې هماغه تورونه دي چې سردار محمد هاشم خان د اماني دورې په لومړيو وختونو کې، کله چې د جلال آباد حاکم اعلی و ،غوښتل د هغې څخه په استفادې سره د غازي ميرزمان خان په مقابل کې د سيسې جوړې او خپلو شومو اهدافو ته ځان ورسوي.

د اکادميسين نوماند ښاغلي اعظم سيستانی د «دشمنی سردارهاشم خان با شاه امان الله و ميرزمانخان کنری بنابرخاطرات سيد سرورخان کنری» تر عنوان لاندې خپل مضمون کې پدې هکله ليکي چې «د ډاکټر سيد خليل الله هاشميان د پلار اروابنا د سيد سرور خان کونړي د مستندو خاطراتو نشريدل، چې د اماني حکومت په لومړنيو دوو - دريو کلونو کې د لوې ننګرهار د سياسي وضعيت په هکله دي، د هيواد د خپلواکۍ د تاريخ له په زړه پورو څپرکيو ځينې يو څپرکې دئ، او زما دپاره يې د مهمو تاريخي ټکو په لړلو سره ډير اهميت درلود. ددغو خاطراتو په لوستلو مې په ذهن کې دڅو لاندنيو ټکو انځور جوړ شو:

۱. انګريزانو د شاه امان الله د جلوس او د هغه د ملګرو او پلويانو د خپلواکۍ غوښتنې له هماغه لومړيو ورځو راهيسې د هغه د رژيم نسکورولو ته ملا تړلې وه.
2. په اماني رژيم کې د ننه داسې مهم او اغيزمن عناصر رامنځ ته شوي وو چې په عملي توګه يې نظام سبو تاژ او تخريبولو. لکه د ننګرهار والي سردار محمد هاشم خان د سپه سالار نادر خان ورور، سره لدې چې خپله امان الله خان پيژندلې و، خو په کابينه کې د حربيې د وزير په توګه د سپه سالار نادرخان په شتون سره يې له منځه وړل څه آسان کار نه و.
3. په مشرقي کې د سردار هاشم خان د موجوديت له امله د انګريزانو ګوډاګيانو د ورانکارۍ فعاليتونه پيل کړي وو، اماني دولت پرې پوهيده او ددغو فعاليتونو شنډولو ته يې ملا تړلې وه.
4. د انګريزانو د مخالف يوه ملي شخصيت، يعنې ميرزمان خان کونړي سره، چې د خپلواکۍ د جګړې د څلورمې جبهې مشري يې په غاړه

درلوده، او په ټولو جګړو کې يې دښمن د ماتې سره مخامخ کړې و، او اوس د امانۍ دولت د يوه لوړ پوړې استاځې له خوا ورته د سيسې جوړيدې، د سردار محمد هاشم خان څرګنده دښمني.

د ۱۹۲۰ او ۱۹۲۱ کلونو په منځ کې د کونړونو، خوګيانيو او شينوارو د حاکم، سيد سرور خان کونړي خاطرات دا واقعيت څرګندوي چې انګريزانو د خپلواکۍ د جګړې وروسته سمدلاسه د امانۍ رژيم نسکورولو ته ملا تړلې وه، او د هغې دپاره يې د شاه امان الله د پلوي شخصيتونو له منځه وړل په نښه کړي وو او زيار يې ويست چې دا عناصر په هره وسيله چې وي، له منځه يوسي. او د انګريزانو مخالف، دپاچا امان الله خان داسې يوجدي پلوي شخصيت ميرزمان خان کونړي و. ما دمخه د "جبهه چهارم جنګ استقلال ونقش ميرزمانخان کنری در آن" تر عنوان لاندې يوې بلې مقالې کې د غازي ميرزمان خان د ويارلي ژوند د يوې برخې په هکله ليکنه کړيده، چې د افغان-جرمن آنلاين په ويب پاڼې کې خپره شويده. خو زه پدې خاطراتو کې د سردار هاشم خان د شخصيت او ميرزمان خان سره د دښمنۍ په هکله په نورو ټکو پوه شوې يم چې دلته پرې لږ زيات تم کيږم.

د سيد سرور خان کونړي د خاطراتو په اساس، کله چې سردار محمد هاشم خان د ننګرهار د والۍ په توګه (۱۹۱۹- ۱۹۲۱) وظيفه اجرا کوله، حرکات او فعاليتونه يې د انګريزانو د ګټو پر محور څرخيدل. ډاکتر هاشميان وايي چې د ننګرهار والي، سردار هاشم خان، د خپلواکۍ د جګړې نه وروسته، د ميرزمان خان سخت دښمن و... او غوښتل يې هرې هغې دسيسې ته لاس واچوي، په کومه چې هغه پاچا امان الله خان ته اخلالګر او خطرناک وښودل شي.

له همدې امله د کونړونو حاکم ته امر کوي چې د غه ملي مشر ته د سيسې جوړې کړي، او پاچا امان الله خان ته رپوټ ورکړي چې لوې خان د امانۍ نظام په وړاندې د بغاوت او شورش نيت لري. خو څرنګه چې سيد سرور خان خپله د کونړ ؤ او غازي ميرزمان خان يې له نږدې پيژندو، او د يوه ملي شخصيت په

توګه يې د هغه درناوې کولو، د والي تشويق او ترغيب پرې اغيزه نه درلوده»[۲۲۱].

لکه چې د همدې کتاب په اوم څپرکې کې ولیدل شول، انګریزانو او کورنیو ګوډاګیانو يې د کونړ څخه د غازي میرزمان خان د ویستلو دپاره راز-راز دسیسې جوړې کړې. پدې ترڅ کې د قومې مشرانو سره د اختلافونو او سیمه کې د ناآرامۍ د پیدا کولو هڅې، په هیواد ددغه مین شخصیت او هغې د زامنو د وژلو هڅې، د وفاداریۍ په بدل کې په پیښور او شاوخوا سیمو کې هغوې ته د ځمکو او نورو بډو د ورکولو وړاندیز، په کونړ کې د هغه په ځای د کونړ د خان په توګه د واحد شینواري یا مستر ویډ آسترالیایي د ټاکلو هڅې، د غازي امان الله خان سره د سؤ تفاهم او شخصیت د ترور او بدنامولو هڅې یادولې شو.

شاید ګڼ شمیر هیوادوال خبر وي چې سردار هاشم خان د خپل صدارت او خاندانې دولت په وخت کې هم د غازي میرزمان خان او د هغه د کورنۍ د بدنامولو دپاره ډیر کسان تشویق کړل تر څو د عریضو او جعلي اسنادو له لارې هغوې سره دعوا وکړي، خو دټولو هڅو سره سره، په ټوله سیمه او هیواد کې یو کس هم پیدا نشو چې د غازي میرزمان خان پر بندي، ناچارې او بې وسې کورنۍ دعوا ته حاضر شي. آیا دا خپله د عزیز هندي د بې بنسټو ادعاګانو او تورونو د ردولو ښه ثبوت نه دئ؟

په کونړ کې د ناآرامیو د پیداکولو په هکله دمخه په اوم څپرکې کې پوره معلومات وړاندې شو چې د تکرارولو اړتیا يې نشته. یوه بله پیښه هم چې د صافیو د شریفه قوم سره په یوې پراخې شخړې بدله کړای شوه، او عزیز هندې ورته د غازي میرزمان خان په وړاندې د پاڅون رنګ ورکوي، هماغه د سیمتام د کلې دیوې نکاح شوې ښځې د ناموس څخه ددفاع موضوع وه، چې د ټولو اسلامي اصولو او پښتونولۍ د اساساتو په خلاف په زوره بیول شوې وه.

۲۲۱. د افغان-جرمن آنلاین ویب پاڼه. ۲۰۰۹/۲/۹

عزيز هندي څوک او د چا په چوپړ کې و؟

په عزيز هندي مشهور، غلام محمد عزيز، د هغو چالاکو او فعالو کسانو څخه و چې لومړي يې د هجرت په تحريک او بيا په افغانستان او آزاد سرحد کې د هندي مهاجرينو په کړيو کې فعاليت درلود. کوم کسان چې د افغان -انګريز په لومړۍ جګړه کې د انګريزانو د ستر مکار او چالاکه جاسوس، موهن لال کشميري د نوم سره آشناوي، د هغه او عزيز هندي ترمنځ هيرانوونکې ورته والې او شباهت ليدلې شي. هغوې دواړه د هندوستان د کشمير وو، دواړه د هندوانو په کورنيو کې زيږيدلي،او وروسته د اسلام په مقدس دين مشرفه شوي دي. دواړو د افغان-انګريز تر منځ دوو مختلفو جګړو په موده کې په افغانستان کې د باندنيو هيوادونو په ګټه فعاليت کړې، دواړو د ژوند وروستي کلونه په سخته او تکليف کې تير کړي، دواړو خپل خاطرات، نظريات، او تجربيات د کتابونو په بڼه ليکلي او د خوشخدمتۍ او انعام يا بخښنې په غرض انګريزانو ته وړاندې کړي دي.[۲۲۲]

عزيز هندی د "مدهو کشميری" زوې په "امرتسر" کې زيږيدلې، او تر منځنۍ ښوونځې يې زده کړه کړې. د امرتسر د ښار په هره هغه مظاهره او غونډه کې يې انقلابي اشعار لوستل چې د «رولت بل» د قانون په وړاندې به جوړيدلی، او د انګريزانو لخوا بندي او په عمري قيد محکوم شو.[۲۲۳]

دا چې عزيز هندي څرنګه لومړې په اعدام او بيا په عمري قيد محکوم شو، په زړه پورې او په لوې لاس د هغه د مشهورولو او بريتانوي هند د خپلواکۍ غوښتونکو مبارزينو په کړيو کې د هغې د ورننويستلو دسيسه څرګندوي. هغه يوازې څو مياشتې په زندان کې تيروي، په ۱۹۱۹ کال کې بخښل کيږي، له زندانه آزاد او په زندان کې د انګريزانو مخالفو مشرانو سره د

---

۲۲۲. د موهن لال کشميری کتاب د Life of the Amir Dost Mohammed Khan of Kabul "زندګی امير دوست محمد خان کابل" په نامه په دوو ټوکو کې په لندن کې چاپ شوې او ډاکټر سيد خليل الله هاشميان، د مجلۀ آئينۀ افغانستان لخوا په امريکا کې ژباړلې او خپور کړې دئ.

۲۲۳. د بريتانوي هند د آرشيف محرمانه اسناد L/P&S/20/12/

پيژندګلوی له امله د خلافت د غورځنګ د مهمو فعالينو کړيو ته ننوځي.

عزيز هندی د ۱۹۲۰ م کال د مې په مياشت کې په پيښور کې د مهاجرينو د انسجام د کميټې مشري په غاړه اخلي، کابل ته هجرت کوي او هلته د هندي مهاجرينو د کميټې غړې کيږي. د جولاې په مياشت کې د لس زره روپيو د اختلاس له امله د مهاجرينو له کميټې ويستل کيږي. د نومبر په مياشت کې د عثماني دولت د بحري قواوو د قوماندان، جمال پاشا، سره چې کابل ته راغلې و، پيژندګلوي پيدا کوي، او د هغه د لاس لاندې د افغانستان د اردو په قطعه نمونه کې د ټولې مشر په توګه ټاکل کيږي، ديوه جرم د رسوا کيدو له امله د زندان د تګ له ويرې کابل پريږدي او او په چمرکنډ کې د انګريزي استعمار په وړاندې د هندي مجاهدينو مرکز ته تښتي، څه موده وروسته بيرته کابل ته ځي او هلته بندي کيږي.

عزيز هندی څلور نيمې مياشتې وروسته له زندانه خوشې کيږي او په کابل کې د هندي انقلابيونو د يوې ډلې غړيتوب لاسته راوړي. د څه وخت دپاره په جلال آباد کې د ښوونځيو د مفتش په توګه مقرر کيږي، خو د خپلې ډلې سره د اختلاف د پيدا کيدو، او يا هم د اصلي څهرې د رسوا کيدو له امله په افغانستان کې ورته ژوند کول سختيږي او د ۱۹۲۵ کال د اپريل په مياشت کې په کابل کې د انګريزانو سفارت ته ورځي، او بريتانوي هند کې خپل کور امرتسر ته د ستنيدو اجازه غواړي. خو څرنګه چې د انګريزانو د استخباراتو د معلوماتو له مخې عزيز هندي په کابل کې د شوروي د سفارت سره اړيکي لري، نو هندوستان ته د ستنيدو اجازه نه ورکول کيږي.[۲۲۴]

عزيز هندی د روسيې د فعاليتونو په ترڅ کې د افغانستان سرحدي سيمې ته ګڼ سفرونه درلودل. په کابل کې د روسيې د سفير، راسکلنيکف، د رپوټونو

۲۲۴. د بريتانوي هند د آرشيف محرمانه اسناد /L/P&S/20/12

له مخې، غلام محمد عزيز (عزيز هندی) د محمد علی[۲۲۵] په سپارښتنه په باجوړ کې د سيد آشان [؟] د مرکز مشري په غاړه درلوده.[۲۲۶]

د روسيې د آرشيف د اسنادو له مخې تيخانف ليکي چې عزيز هندي په خپلې يوې شبنامې کې د انګريزانو سره د صلحې د ټرون له امله د افغانانو توهين کړې او هغوې يې «سرکوزي» بللي. هغه پدې هکله د شوروي روسيې د باندنيو چارو د کميسار «چيچيرين» د سخت قهر يادونه کوي او زياتوي چې چيچيرين مجبوره شو خپله مداخله وکړي تر څو د داسې خودسريو له امله د افغانستان سره د روابطو د خرابيدو مخنيوې وکړي. هغه زياتوي چې راسکلنيکف هم عقيده درلوده چې که عزيز «دغه ډول اوتو-بوتو او چټيانو ته ادامه ورکړي، کوم چې په هند کې زمونږ د پاليسۍ په خلاف دي، نو ددغه مرکز سره اړيکي بايد قطع شي».

عزيز هندی د ۱۹۲۹ م کال د جنوری په مياشت کې د انګريزي چارواکو څخه هندوستان ته د ستنيدلو اجازه لاسته راوړه، خو هند ته د ستنيدو د مخه د يوې لنډې مودې د پاره يوځل بيا په کابل کې بندي شو.

د بريتانوي هند د آرشيف د اسنادو له مخې، عزيز هندی په کابل کې د روسيې د سفارت تنخواه خوره جاسوس هم ؤ. کله چې روسانو ونشو کړای د اماني دولت څخه يوه داسې هوکړه ترلاسه کړي چې د افغانستان د خاورې څخه د يوه دهليز په توګه د وسلو او ګوډاګيانو د ليږلو د پاره استفاده وکړي، نو بيا يې هڅه وکړه چې دا کار په پټه او قاچاقي توګه د بدخشان، کونړ او چترال له لارې تر سره کړي. امکان لري چې کونړ ته نږدې، چمرکنډ ته، چيرې چې د هندي

---

۲۲۵. محمد علی يو بل هندي مهاجر ؤ په په کابل کې د روسيې جاسوس ؤ. هغه د روسيې د سفارت سره نږدې اړيکي درلودې، او په کابل کې يې د يوه پټ مرکز د جوړولو د پاره کار کولو. (سر چينه: تيخانف، سياست قدرت های بزرگ در افغانستان و قبايل پشتون ۷۸ مخ).

۲۲۶. د تيخانف په حواله: د روسيې د ټولنيز او سياسي آرشيف د ۱۹۲۱ کال د دسمبر له لومړۍ تر ۱۹۲۲ کال د مې تر لومړۍ نيټې اسناد (فوند ۵۴۴، دوسيۀ مخصوص ۳، صندوق ۱۰۵، صفحۀ ۱۴۴).

خپلواکۍ غوښتونکو يوه پوځي اډه موجوده وه، د عزيز هندي ګڼ مسافرتونه هم له همدې امله وي.

د غازي ميرزمان خان د زامنو په وينا، هغه هندي مهاجر چې غازي ميرزمان خان ته راغلې او دزياتو پيسو په بدل کې يې د روسانو سره د همکارۍ او کونړ کې د هغوې د فعاليتونو د مخنيوي نه کولو وړاندیز کړې ؤ، شايه همدا عزيز هندي وي. ځکه کله چې روسانو ونشو کړاې غازي ميرزمان خان د ځان سره ملګرې او د کونړ د حساس موقعيت څخه ګټه پورته کړي، نو بيا عزيز هندي هم د غازي ميرزمان خان په وړاندې خپلې د سيسې او تبليغات پيل کړل.

عزيز هندی د ۱۹۳۰ کال د اپريل په مياشت کې بريتانوي هند ته ستون شو. د هند د ويشلو نه وروسته يې په پاکستان کې استوګنه غوره کړه، او د وژل کيدو نيټه يې د ۱۹۷۱ کال د فبروري د مياشتې لسمه نيټه ښودل شوې ده.[۲۲۷]

د پوهاند محمدحسن کاکړ له نظره

ښاغلي پوهاند حسن کاکړ «د ښاغلو زماني او سيستاني د ليکنو په هکله» خپلې ليکنې کې د غازی ميرزمان خان، خپلواکۍ د جګړې څلورمې جبهې، مشروطه غوښتونکو او امانې نهضت په هکله ځينې تبليغات کړي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته اشاره وشي.

ښاغلي کاکړ تر هغې وروسته په ډير عصبانيت پر ما، حملې پيل او د غازي ميرزمان خان د شخصيت د ترور هڅه وکړه، کله چې ما د هغوې پر يوه کتاب «دپاچا امان الله واکمنۍ ته يوه نوې کتنه» کره کتنه وکړه او «پر اماني دورې د پوهاند کاکړ کتاب ته يوه کتنه» رساله وليکله.

پوهاند صاحب کاکړ په خپل کتاب کې نه يوازې د اماني دورې د پيښو او اماني دولت د نسکوريدو په هکله د انګريزانو تش په نامه او بې بنسټه تبليغات، او په هغه کې د غازي امان الله خان په وړاندې د اروابنياد محمد ولي

227 . Sharma, Jagdish Saran (1972). The National Biographical Dictionary of Inda, p27

خان دروازي او اروابناد غلام صديق خان چرخي په شان لوړ پوړو شخصيتونو د خيانت او بې وفايي تورونه تکرار کړي وو ، بلکې دغو تورونو ته يې د اعتبار د زياتولو د پاره په غلطه يوه داسې ليکنه په گوته کړې چې گواکې د پاچا امان الله خان د منشي ، د غزني د «علي احمد خان مومند» په قلم ليکل شوې، او ډير ټينگار کوي چې «هغه په ټوله اماني دورې کې د دربار منشي پاتې شوې، نو ځکه د اماني دورې په هکله کره معلومات لري ، داسې سم معلومات چې لاتر اوسه په بل هيڅ ځاې کې خپاره شوي نه دي» . په داسې حال کې چې:

- لومړې، دا ليکنه د منشي علي احمد خان نه ده.
- دوهم، ميرزا علی احمد خان نه خو د غازي امان الله خان د دربار منشـی ؤ، او نه يې هم د خپل موقف په اسـاس کره او دقيق معلومات درلودلې شو.
- دريم، د کاکړ صاحب د ادعا په خلاف دا معلومات يوائې دهغه په کتاب پورې منحصره ندي.
- څلورم، دا کتاب په حقيقت کې د انگريزانو د اسـتخباراتو يوه ليکنه ده او د بريتانوي هند په دفتر پورې اړه لري.
- پنځم، د هغه اصـلی ليکونکې شـيخ محبوب علی خان، په کابل کې د انگريزانو په سفارت کې د ختيځو چارو سکرتر دئ.

ما په خپلې رسالې، «پر اماني دورې د پوهاند کاکړ کتاب ته يوې کتنې» ، کې د مؤثقو اسنادو پر بنسټ د « نوې کتنه او که د انگريزانو له فتنو ډکو تبليغاتو په پلويتوب تکراري خبرې ؟» تر عنوان لاندې ليکلې و چې « هغه څه چې د جناب ډاکټر صاحب کاکړ «د پاچا امان الله واکمنی ته يوه نوې کتنه» کتاب کې نوي ندي، هماغه د انگريزانو له فتنو ډک تبليغات دي . کاکړ صاحب د تاريخي حقايقو پر ځاې، د نوې کتنې تر نامه لاندې، پرته له باوري اسنادو او مدارکو ، ديوه انگريزی ايجنټ د يوې ليکنې «The Fall of Amanullah يا دامان الله نسکوريدنه» په استناد ، پر حقايقو او واقعيتونود جعل او

تحريف پرده غوړوي، او دامانې رژيم د لومړي درجه دښمن د تبليغاتو په مرسته خپلې پيژندل شوې ليدلورې بيا تکراروي».

د امانی رژيم پر وړاندې د انګريزي دسيسو او توطئو څخه مطلق انکار، د امانې نهضت د ناکاميدو پړه په خپله د غازی امان الله خان او افغانانو په غاړه اچول، د محمد ولی خان درواز‌ی، غلام صديق خان څرخی او د انګريزانو نورو مخالفو شخصيتونو بدنامول او پر هغوې د غازي امان الله خان سره د خيانت تور لګول، د حقايقو او واقعيتونو د پټ ساتلو هڅې او په تاريخ کې د سترې جعل کاری په لسهاوو کوچنۍ بيلګې، هغه شيان وو چې، د کاکړ صاحب پر کتاب ، زما په رسالې کې ورته ګوته نيول شوې وه.

ديادونې وړ ده چې د کاکړ صاحب پر کتاب زما د کره کتنې نه مخکې د هغه سره زما مناسبات ډير ښه او دوستانه وو. ما د ۲۰۱۲ م کال د جنوري د مياشتې په اوه ويشتمه نيټه د کليفورنيا په شمال کې د افغاني کلتوري ټولنې په نوښت هغې غونډې کې چې د پوهاند صاحب حسن کاکړ په ويار جوړه شوې وه، ويلي وو چې «**زمونږ په گران هيوادافغانستان کې لکه د ارواښاد احمد علی خان کهزاد، ميرغلام محمد غبار او پوهاند عبدالحی حبيبی په شان ستر مؤرخين تير شويدي . خو کاکړ صاحب يواځينې کس دئ چې په تاريخ کې عالی علمي زده کړې لري، او پی ايچ ډي (دکتورا) يې پکې آخيستې ده، دوې د تاريخ د استادئ دنده هم پر مخ بوولې او د هغو لږو کسانو په ډله کې هم دئ چې هم يې د افغانستان د خارجه چارو د وزارت د آرشيف او هم د افغانستان دملی آرشيف د لټولو چانس درلودلې، د انګلستان د بريتانوي هند آرشيف خو به لا نه يادوم. او تر ټولو مهمه لا دا چې اوس خو د مستبدو او مطلق العنانه رژيمونو د تهديد او سانسور ويره هم نشته، نو ځکه هيله لرم چې په نژدې راتلونکې کې د دوې په قلم د افغانستان دمعاصر تاريخ په ډيرو تيارو برخو رڼا واچول شي» .**

زمونږ د هيواد په تاريخ کې لاسوهنه او تقلب، هغه هم د معاصر او امانې دورې په تاريخ کې، کومه نوې پديده نه ده. پدې کې د مطلقه او خاندانې رژيمونو زور او فشار، د پيسو، مقام او څوکۍ لاسته راوړل، او د شخصي ـ سياسي ـ قومي او مذهبي ګټو د ساتلو په شان عواملو رول درلود. ددې په

څنګ کې د معلوماتو نشتوالې، د لومړې لاس مطمئنو او کره اسنادو او شواهدو ته د لاسرسي ستونزې، او کله هم د مؤرخينو غفلت او نه پاملرنه يادولې شو.

څيړونکي او تاريخ ليکونکي د يوې فرضيې يا خاص مطلب په هکله شواهد، دلايل، اسناد او تاريخي لاسوندونه راټولوي، او د هغوې په مرسته زيار باسي تر څو د هغو پيښو په بيلابيلو ګوډونو او برخو رڼا واچوي. د يوه مؤرخ دپاره د هغو اسنادو او شواهدو د علمي ارزونې په طريقو پوهيدل ډير ارزښت لري، له کومو چې په خپلو تاريخي ليکنو کې کار اخلي.

ښاغلي کاکړ چې په تاريخ ليکنه کې د اصلي منابعو او سرچينو په اهميت پوهيدو، بايد د اعتبار وړ اسنادو د پيژندلو په درومند مسئوليت او مکلفيت هم خبر واى. ما د هغوې د کتاب په کره کتنه کې ليکلي وو چې «**واقعيتونه د تل دپاره پټ او پوښلي ساتل کيداى نه شي. د جناب پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ څخه د کابل پوهنتون د يوه سابقه داره استاد او هيواد د معاصر تاريخ د مؤرخ په توګه نه يوائې دا تمه کيږي چې تاريخي واقعيتونه لکه څنګه چې پيښ شوې دي، پرته له حب او بغض او روابطو، په پوره امانت دارۍ سره تاريخ کې ضبط او ثبت کړي. دوې اوس بايد پر خپل دغه ذکر شوي کتاب بيا له سره نوې کتنه وکړي، او يا هم لږ تر لږه د خپلې ليکنې د دفاع په برخه کې کره اسناد او مدارک وړاندې کړي**»

خو پوهاند صاحب ددې پرځاې چې خپلې تيروتنې ومنې او پر خپل کتاب نوې کتنه وکړي، او يا هم د هغې په هکله مؤثق شواهد او اسناد وړاندې کړي، نه يوائې د اصلي موضوعاتو څخه تيښته وکړه، بلکې پر دې قلم او ښاغلي سيستاني په شان نورو هغو څيړونکو هم شخصي حملې پيل کړې، کومو چې د هغه په کتاب انتقاد کړې وو.

هغه «د ښاغلو زماني او سيستاني د ليکنو په هکله» خپلې ليکنې کې چې ټوله د سپکو سپورو ډکه ده، د خپلو دوو سرچينو په حواله چې لومړې يې د عزيز هندي کتاب «زوال غازى امان الله خان» ، او دوهم يې د مرحوم سيد شمس الدين خان مجروح د خاطراتو کتاب دئ ، ادعا کوي چې ګواکې (۱) غازى

ميرزمان خان کونړي د استقلال په هيڅ کومې جګړې کې برخه اخيستلې نه وه، ؛ (۲) د امير حبيب الله خان په واکمنۍ کې د يوې جنايي پيښې په اړوند بندي و ؛ (۳) کوم اولسي اعتبار يې نه درلود ، او يوائې د غازی امان الله خان د مور، عليا حضرت، په سپارښتنه ، چې هغه ته يې زوی ويلی وو او بې شميره تحفې به يې ترې ترلاسه کولې، د يوه معمولې حالت نه پرمختګ وکړ او په خپل سر پريښودل شو ؛ (۴) د پاچا او د هغې د مور په ډاډيې زور زياتې او ګاونډيو خانانو تيرې کولو ، او د کونړ حالات يې خرابه کړي وو ؛ او (۵) ګواکې د خلکو د کينې او انتقام په نتيجه کې په شهادت ورسيد .

ښاغلي کاکړ چې تر پرونه يې ويل «دامانې رژيم په وړاندې انګريزانو هيڅ ډول دسيسه نوه کړې، او تر اوسه يې هيڅ داسې کوم سند ليدلې نه دئ چې د پاچا امان الله د واکمنۍ په نسکورولو کې د انګريزانو لاس وښابي، او حتی ادعا يې کوله چې «انګريزان د امان الله خان پلويان وو ، ځکه چې هغه پرمختګ غوښتلو او مدنې ټولنه يې جوړوله»[۲۲۸]، دا ځل د «بازنګری دورۀ امانی و توطئه های انګليس» په کتاب کې د سلهاوو اسنادو په لوستلو ، نه يوائې داچې پر خپلو پخوانيو خبرو ټينګار کويې، بلکې يو بل مهم کشف هم کړې دئ ، او ادعا کوي چې «خپله پاچاامان الله هم انګريزان دده د واکمنۍ د نسکورولو په دسيسه کې د لاس درلودو د تهمت نه پاک ګڼلې دي».

ښاغلې حسن کاکړ د استقلال د څلورمې جبهې په هکله ليکي چې د استقلال په جګړه کې، نه کومه څلورمه جبهه وه او نه هم غازي ميرزمان خان د هغې مشر ؤ. ګواکې دا د تاريخ د مسخه کولو پرته بل څه نه دي. د هغه استدلال دادئ چې غبار په خپل تاريخ کې يوائې د دريو جبهو او د هغوې د قوماندانانو نومونه ياد کړي دي. خو ښاغلې کاکړ نه پوهيږي چې تاريخ خپله هغه مسخ کړې او دحقايقو د بدلولو هڅه هم هغه پخپله کړې ده. ددې خبرې د ثبوت دپاره بل

۲۲۸. د ښاغلو استاد حبيب الله رفيع او پوهاند حسن کاکړ سره د امريکا غږ آشنا راډيو د ۲۰۰۷ کال د اګست د مياشتې د اتلسمې (۱۳۸۶ کال د زمري ۲۹مې) نيټې هغه مرکه چې د افغانستان د خپلواکۍ د بيا ګټلو د اته اتيا ومې کليزې په مناسبت خپره شوې وه.

چيرې نه، بلکې د هغه خپلې وينا ته مراجعه کوو، کومه چې يې د امريکې د کليفورنيا د ايالت د افغاني کلتوري ټولنې غړو، دوستانو او هغې غونډې ګډون کولو ته ښه په ياد ده. هغه د افغاني کلتوري ټولنې لخوا زما او محترم انجنير عبدالوکيل متين د کتابونو د خپريدو په مناسبت غونډه کې، چې ويډيو کليپ يې هم په يوټيوب کې موجود دئ، داسې ويلې و:

«...نو په هر حال سره دغه کونړ ډير لويان يې هم هست کړيدي. اوس دلته دغه مورد د بحث چې دئ دغه دوه کتابونه دي ، ددوو ملګروچې يو ډاکټر عبدالرحمن زماني دئ، چې دئ هم د کلتوري ټولنې يو ډير فعال او ډيرخواخوږې غړی دئ او بل يې د انجنير صاحب عبدالوکيل متين دئ...

دزماني صاحب کتاب اساساً د تاريخ دئ مګر ادبي جنبه هم لري. پدې معنی چې د هغه وختو چې پدغه پيښې کې ځينې محلی کسانو اشعار ويلي دي، هغه [يې] هم راوړي دي . لدې جهته هم دا ادبي خصوصيت لري هم تاريخي. غټه خبره يې دغه ده چې زماني صيب پدغه ليکنه کې، پدغه کتاب کې د ډيرو معتبرو، ثقه او لومړنيو ماخذونو څخه يې کار اخيستې دئ . تاريخ چې ترڅو په ښو ثقه معلوماتو باندې بنا نه وي، هغه حقيقت ته رسيدل بيا مشکل وي . تاسي داسې وګڼئ چې يو خټګر چې غواړی يو تعمير جوړ کړي، هغه اصلي مواد چې ورسره نه وي، هغه تعمير چې جوړ کړي، شوړيږي . په بل عبارت سره، د تاريخ ليکلو دپاره لومړنئ شئ ضروري هغه ثقه مواد دي. او ډاکټر صاحب دلته ډير کوشش کړئ دئ چې دغه د انګريزي منابعو څخه، د نه خپرو شوو منابعو څخه ، او د هغه وخت د ليکنو څخه د پښتو دري څخه راټول کړي او ددغه جبهې په متعلق چې په افغانستان کې په تاريخي کتابونو کې پدې باره کې څه شئ ليکل شوي ندي،پدې باره کې يو ډير ثقه او ښه قوي معلومات نه يواځې هغه د جبهې د جنګونو په متعلق کې بلکې د نورو مربوطو موضوعاتو په باره کې هم ډير ثقه جدي معلومات اجتماعي، اقتصادي هم پکې پيدا کيږي . لدې کبه ددې کتاب لوستل سړي ته ډيره ګټه رسوي او دا ددې اساسي خبره خو فقط همدغه ده چې دغه [څلورمه] جبهه چې نو واقعا په رسمي ليکنو کې نه وه ...».

مادښاغلي کاکړ څخه د استقلال د جګړې د څلورمې جبهې او په هغې کې د غازي ميرزمان خان د ونډې په هکله د هغه د دوه متضادو دريځونو د علت پوښته کړې وه، چې آيا دهغه لومړي دريځ سم نه و، او که دوهم؟ يا به يې

لومړې رښتيا ويلې نه وي، او يا اوس رښتيا نه وايي. که دوې اوس داسې معلومات تر لاسه کړي وي کوم چې د هغوې پخواني معلومات نفي کوي، نو بيا ولې داسې مهم تاريخي معلومات نشر ته نه سپاري؟

کاکړ صاحب د «زوال غازی امان الله خان» د کتاب د ليکونکي عزيز هندي په هکله هم ليکي چې «عزيز هندي په اصل کې يو **پشتون** ليکوال ؤ چې په هند کې اوسيدلو. **هغه د خپلې ټولې کورنۍ سره د شاه امان الله د واکمنۍ تر پايه په کابل کې استوګن، په قطعه نمونه کې کپتان او د پاچا سخت پلوي، يو واقع بينه انسان او د افغانستان له اوضاع څخه يې بشپړ معلومات درلودل**».

دلته يو ځل بيا ليدل کيږي چې کاکړ صاحب د عزيز هندي په هکله څومره ناسم معلومات ورکوي. هغه د عزيز هندي خبرو ته د اعتبار ورکولو په موخه يو ځل بيا واقعيتونو ته بل رنګ ورکوي، او په غلطه ادعا کوي چې ګواکې عزيز هندي د غازي امان الله خان په شان په خټه پښتون او د هغه پلوي ؤ، او ګواکې د واقع بينۍ له امله يې ټول روايات رښتيا دي.

د کاکړ صاحب د وروستۍ ليکنې څخه په ډاګه څرګنديږي چې د هغه د آثارو د سرچينو او منابعو په انتخاب کې تيروتنه د پاملرنې او توجه د کمښت له امله، کومه تصادفي او غير ارادي خبره نه ده، بلکې هغه داځل هم په ارادي ډول او پوره مهارت سره کوښښ کړې چې د غازي امان الله خان، مشروطه غوښتونکو او غازي ميرزمان خان په شان د اماني نهضت او رژيم د پلويانو او انګريزانو ددښمنانو په وړاندې د «امان الله نسکوريدنه» په شان د «زوال امان الله خان» په شان يوه بل کتاب نه مرسته وغواړي. هغه داځل هم د خپلې سرچينې د ليکوال، عزيز هندي، د اصلي هويت، سياسي دريځ او موخو د پټولو، او د اماني دورې په پيښو کې د ځاې او ونډې په هکله د يوې بلې جعلکارۍ او ساختګارۍ څخه کار اخلي.

ما د کاکړ صاحب د کتاب د کره کتنې په رساله کې ويلي و چې واقعيتونه د تل د پاره پټ او پوښلي ساتل کيدای نه شي. د جناب پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ څخه د کابل پوهنتون د يوه سابقه دار استاد او هيواد د معاصر تاريخ د

مؤرخ په توګه نه يواځې دا تمه کيږي چې تاريخي واقعيتونه لکه څنګه چې پيښ شوي دي، پرته له حب او بغض او روابطو، په پوره امانت داري سره تاريخ کې ضبط او ثبت کړي. دوې اوس بايد پر خپل دغه ذکر شوي کتاب بيا له سره نوې کتنه وکړي، او يا هم لږ تر لږه د خپلې ليکنې د دفاع په برخه کې کره اسناد او مدارک وړاندې کړي، او که نه نو خپله به په تاريخ کې د يوه داسې تحريف کاره مؤرخ په توګه ثبت شي چې رښتيا او دروغ يې سره ورګډ کړي، تاريخي پيښو ته يې جعلي روايتونه جوړ کړي، او په تاريخ کې يې د دروغو د ثبتولو دپاره جعلي اسناد او سرچينې جوړې کړې دي.

دغازی میرزمان خان مزار

غازي امان الله خان، ملکه ثريا او د کونړ غازي ميرزمان خان
په پغمان کې د ۱۹۲۵ م کال د خپلواکۍ د جشن د مراسمو د نندارې په وخت کې

د کابل په احمد شاه بابا مينه کې د غازي ميرزمان خان د څلورلارې د
پرانيستلو د مراسمو يو انځور

د هيواد د خپلواکۍ د ګټلو د ۹۸ مې کلیزې په مناسبت د کونړونو والي او امنیه قوماندان د غازي میرزمان خان پر مزار د ګلونو ګیډۍ ږدي.

د استقلال د جګړې د چترال په جبهې کې د غازی میرزمان خان کونړي د جهاد هغه بيرغ چې په ۱۹۱۸ ميلادي کال کې په زندان کې يوه سړي په خنجکي (کروشنيل) له ورپښمو نه اوبدلی و. دا بيرغ چې قرآني آيتونه او د مير زمان خان نوم په کې اوبدل شوې د انګريزي استعمار سره د غازي ميرزمان خان فطري دښمني څرګندوي. دا بيرغ اوس هم د غازي ميرزمان خان د زوې اروابنياد محمد هاشم زماني په کور کې خوندي دئ، او په مناسب وخت کې به د هغه د وصيت سره سم د افغانستان ملي موزيم ته وسپارل شي.

د سرچينو او زياتو معلوماتوفهرست

د انګريزي ژبې کتابونه

- Adamec, L. W. (1967). Afghanistan, 1900-1923; A Diplomatic History. Berkeley, University of California Press.
- Adamec, L.W. (1974). Afghanistan's foreign affairs to the mid-twentieth century: relations with the USSR, Germany, and Britain. Tucson: University of Arizona Press
- Adamec, L.W. (1975). Historical and political who's who of Afghanistan. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- Adamec, L.W. (1987). A Biographical Dictionary of Contemporary Afghanistan. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- Adamec, L.W. (1996). Dictionary of Afghan Wars, Revolutions, and Insurgencies. Historical dictionaries of war, revolution, and civil unrest; no. 1, Lanham, Md., and Scarecrow Press, London.
- Arghandawi, Abdul Ali (1989). British Imperialism and Afghanistan's Struggle for Independence 1914-21. Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
- Awan, Ayub B. (1982). Across the River and Over the Hills. Pan Graphic Ltd., Islamabad, Pakistan.
- Baha, Lal (1978). N.W.F.P. Administration under British Rule 1901-1919. National Commission on Historic Research, Islamabad, Pakistan.
- Fletcher, A. (1965). Afghanistan: highway of conquest. Ithaca, N.Y., Cornell University Press.
- Fraser-Tytler, William K. (1967). Afghanistan: a Study of

Political Developments in Central and Southern Asia. Third Edition. London, New York [etc.], Oxford University Press.
- Ghani, Abdul (1980). A Review of the Political Situation in Central Asia. Lahore, Aziz Publisher
- Government of India. (1926). The third Afghan war, 1919: official account. Calcutta: Central Publications Branch.
- Gregorian, Vartan. (1969). The emergence of modern Afghanistan; politics of reform and modernization, 1880-1946. Stanford, California, Stanford University Press.
- Haroon, Sana (2007). Frontier of Faith: Islam in the Indo-Afghan Borderland. Columbia University Press, New York.
- Hyde, Montgomery H (1978). Solitary in the Ranks: Lawrence of Arabia as airman and private soldier. Atheneum , New York.
- Jewett, A. C. (2004). An American Engineer in Afghanistan. Iraj Bokks, Kabul Afghanistan.
- Kazmi, S. A. Akhtar (1984). Anglo-Afghan Tussle. National Book Foundation, Islamabad.
- Khalfin, N. A. (1981). British plots against Afghanistan: pages from history. Moscow, Novosti Press Agency Pub. House.
- Kohlmann Evan (1999(. An Afghan Ghazi: The Modernization and Reforms of Amir Amanullah Khan.)
- Mac Munn, G. F. (1977). Afghanistan, from Darius to Amanullah. Quetta, Pakistan, Gosha-e-Adab.
- Marwat, Fazal-ul—Rahim & Kakakhel, Sayed Wiqar Ali Shah (1993). Afghanistan and the Frontier. Emjy Books International, Peshawar, Pakistan.
- Mason, William Henry Paget (19800. Tribes of the North-West Frontier. Gian Publications, Delhi, India
- McChesney, Robert D. (1999). ROBERT Kabul under Siege: Fayz Muhammad's Account of the 1929 Uprising. Marcus Weiner, Princeton, N.J.
- Molesworth, G. N. (1963). Afghanistan 1919, an account

of operations in the Third Afghan War. London, Asia Pub. House.
- Nawid, S. K. (1999). Religious response to social change in Afghanistan, 1919-29: King Aman-Allah and the Afghan Ulama. Costa Mesa, Calif., U.S.A., Mazda Publishers.
- Olesen, Asta (1995). Islam and Politics in Afghanistan. Curzon Press, London.
- Popplewell, Richard (1995). Intelligence and Imperial Defense: British Intelligence and the Defense of the Indian Empire 1904-1924. Frank Cass, London.
- Poullada, L. B. (1973). Reform and rebellion in Afghanistan, 1919-1929; King Amanullah's failure to modernize a tribal society. Ithaca [N.Y.], Cornell University Press
- Qaiyum, Abdul (1945). Gold and Guns on the Pathan Frontier. Hind Kitabs, Bombay, India.
- Qureshi, Naeem (1999). Pan-Islamism in British Indian Politics: A Study of the Khilafat Movement 1918-1924. Brill Academic Pub.
- Robson, Brian (2004). Crisis on the Frontier: the third Afghan war and the campaign in Waziristan, 1919-1920. Great Brithin, Spellmount.
- Sareen, Anuradha (1981). India and Afghanistan: British Imperialism Vs. Afghan Nationalism 1907-1921. Seema Publications, Delhi, India.
- Shah, Ikbal. Ali. (2004). Modern Afghanistan. Lahore, Sang-e-Meel Publications.
- Spain, James W. (1963). The Pathan borderland. The Hague.
- Stewart, Rhea Talley (2000). Fire in Afghanistan, 1914-1929; faith, hope, and the British Empire. Garden City, N.Y., Doubleday.
- Thomas, Gordon (2009). Secret wars: one hundred years of British intelligence inside MI5 and MI6. Dunne Books, New York.
- Twigge, Stephen and Hampshire Edward (2008). British

Intelligence Secrets, Spies and Sources. The National Archive, UK.
- Newcastle Foreign Affairs Association (1860). Falsification of Diplomatic Documents: The Afghan Papers. Effingham Wilson, Royal Exchange, London.

د پشتو، دری او اردو ژبې کتابونه

- اخلاص، عبدالخالق (۲۰۰۵م). د استقلال څلورمه جبهه (د حبیب الله رفیع سریزه، سمون، لمنې او نښلونې) دویم چاپ. دانش کتاب خپرنځی. پیښور.
- اخلاص، عبدالخالق (۱۳۰۴/۱۹۲۵). استقلال امانیه . لکشمي آرت پریس، راولپندي.
- انیس، محی الدین (۱۳۷۸).بحران و نجات. چاپ دوم، مرکز نشراتی میوند ، سبا کتابخانه، پشاور.
- آدمک، لودویک، دبلیو (۱۳۴۹). تاریخ روابط سیاسی افغانستان از زمان امیر عبدالرحمن تا استقلال. ترجمۀ پوهاند علی محمد زهما. کابل،مؤسسۀ نشراتی افغان کتاب، پوهنی مطبعه.
- آدمک، لودویک، دبلیو (۱۳۷۰). روابط خارجی افغانستان در نیمۀ اول قرن بیست. ترجمۀ پوهاند محمد فاضل صاحبزاده. پشاور، کتاب فروشی فضل.
- المجددی، محمد صادق (۲۰۱۱). خاطرات سیاسی حضرت محمد صادق المجددی بخش اول. فریمونت ، کالیفورنیا.
- ارغنداوی، عبدالعلی (۱۹۹۷). ژوندی خاطري: په تیرو نهو لسیزو کې د افغانستان تاریخ ۱۹۰۰-۱۹۹۲. پیښور. د بې بي سي د پښتو څانګه..
- بویکو، ولادیمیر /ترجمۀ آریانفر، عزیز (۲۰۱۰). دولت و اپوزیسیون در افغانستان.
- پامیر، پیکار (۲۰۱۲). ظهور و سقوط اعلیحضرت امان الله خان. چاپ

دوم، بنگاه انتشارات میوند ، کابل.
- پامیر، پیکار (۲۰۰۰). افغانستان از شاه شجاع الملک تا ببرک "کارمل". تورنتو ، کانادا.
- پوپلزایی، عزیزالدین وکیلی (۱۳۶۸) نگاهی به تاریخ استرداد استقلال . کابل، افغانستان.
- پوهنیار، سید مسعود (۱۹۹۶).ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان، مرکز نشراتی میوند ، کتابخانۀ سبا ، پشاور.
- تیخانف، داکتر یوری - ترجمۀ عزیز آریانفر (۲۰۱۰). نبرد افغانی استالین (سیاست قدرت های بزرگ در افغانستان و قبایل پشتون).
- ځلمی، محمد ولی (۱۹۹۰). زمونږ غازیان: د نومیالیو ملي مبارزینو د ژوندانه حالات. دافغانستان د علومو اکادمی، کابل.
- حبیبی، عبدالحی (۱۳۷۲). جنبش مشروطیت در افغانستان. چاپ جدید ، با نظارت و تصحیح کمیسیون فرهنگی حزب وحدت، قم، ایران.
- حبیبی، عبدالحی به اسم مستعار مهاجر افغان (۲۰۰۱م)، نادر و خاندان او. چاپ دوم، پشاور.
- خاطرات ظفر حسن آیبک (۲۰۰۳). افغانستان از سلطنت امیر حبیب الله خان تا صدارت سردار محمد هاشم خان. ترجمۀ فضل الرحمن فاضل. چاپ دوم، بنگاه انتشارات میوند - کتابخانۀ سبا. کابل
- رشتیا ، سید قاسم (با اسم مستعار سیدال یوسفزی) (۱۳۷۸). نادر چگونه به پادشاهی رسید ؟ مرکز نشراتی میوند ، سبا کتابخانه.
- رشتیا ، سید قاسم (1997) . خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا . مطبعه امریکن سپیدی، ویرجینیا ، ایالات متحدۀ امریکا.
- زمانی، محمد هاشم (۲۰۰۰)، زندانی خاطرات، چاپ دوم ، مرکز نشراتی آرش، پشاور.
- زمانی، عبدالرحمن (۲۰۰۷). جنگ استرداد استقلال افغانستان: جبهۀ فراموش شدۀ چترال و کنر. مؤسسۀ نشراتی مسکا.
www.zamanifamily.org

- زمانی، عبدالرحمن (۲۰۱۰). په آزاد سرحد کې خپلواکۍ غوښتونکې مبارزې او دمومندو په مشهورو غزاګانو کې د غازي میرزمان خان ونډه.
- زمانی، عبدالرحمن (۲۰۱۳). بازنگری دورۀ امانی و توطئه های انگلیس . مؤسسه نشراتی مسکا، کابل افغانستان.
- زمانی، عبدالرحمن (۲۰۱۳). مطالب چندی پیرامون حوادث ذکر شده در سرگذشت مرحوم سید شمس الدین مجروح. مؤسسه نشراتی مسکا.
- زمانی، عبدالرحمن (۲۰۱۵). مروری بر کتاب دوره امانی پوهاند کاکړ. مؤسسه نشراتی مسکا، کابل افغانستان.
- ستیوارت، ریه تالی/ترجمۀ کوهسار کابلی، یار محمد (۱۳۸۰). جرقه های آتش در افغانستان. مرکز انتشارات میوند – سبا کتابخانه، پشاور.
- سیستانی، اعظم. بعضی شخصیت های ملی – تاریخی افغانستان در دو قرن اخیر. www.afghan-german.com،
- شهرانی، عنایت الله (۲۰۰۷/۱۳۸۵). شاه محمد ولی خان دروازی وکیل سلطنت اعلیحضرت امیر امان الله خان غازی . کانون فرهنگی قیزیل چوپان.
- صدیق چرخی، خالد (۱۳۹۰ش/۲۰۱۲م). برگی چند از نهفته های تاریخ در افغانستان، جلد اول و دوم.
- عزیزالدین وکیلی پوپلزائی، سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان، بخش اول و دوم.
- غبار، میر غلام محمد (۱۳۶۶). افغانستان در مسیر تاریخ (جلد اول) . چاپ سوم، مرکز نشر انقلاب، ایران.
- غبار، میر غلام محمد (۱۹۹۹). افغانستان در مسیر تاریخ (جلد دوم) . چاپ دوم، پیشاور، مرکز نشراتی میوند.
- فیض زاده، محمد علم (۱۸۸۹) . جرگه های بزرگ ملی افغانستان (لویه جرگه) و جرگه های نام نهاد تحت تسلط کمونست ها و روس ها .
- کاتب، فیض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواریخ، تتمۀ جلد سوم و جلد چهارم. انتشارات امیری کابل.

- کاتب، فیض محمد (۱۳۹۰) شمسی. سراج التواریخ، جلد چهارم، بخش سوم. انتشارات امیری کابل.
- مجددی، فضل غنی (۱۹۹۷). افغانستان در عهد اعلیحضرت امان الله خان. کالیفورنیا، ایالات متحدهٔ امریکا.
- مهرین، نصیر (۱۳۸۸). درنگی بر زمینه های استبداد شناسی نادر شاه با مکثی بر چگونه گی قربانی شدن عبدالرحمان لودین. بنگاه انتشارات میوند، کابل.
- نوید، سنزل /ترجمه مجددي، نعیم (۱۳۸۸).واکنش های مذهبي و تحولات اجتماعی در افغانستان ۱۹۱۹-۱۹۲۹ شاه امان الله وعلمای افغان. انتشارات احراری، هرات، افغانستان.
- وزیری، جرنیل یار محمد خان (۱۳۷۹). د افغانستان د خپلواکۍ او نجات تاریخ په خاطراتو کې. لاهور، ملت پریس.
- هاشمی، سید سعدالدین (۲۰۰۴). نخستین کتاب در بارهٔ جنبش مشروطیت خواهی در افغانستان (در ربع اول قرن بیستم)، جلد دوم.

د بريتانوي هند د آرشيف د انګريزانو د استخباراتو هغه رپوټونه چې اوس له محرميته وتلي د افغانستان او سرحدونو په هکله د استخباراتي اسنادو دوسيې:

(British Intelligence Files on Afghanistan and its Frontiers, c. 1888-1946)

ددغو دوسيو اسناد مايکروفلم په په ۱۹۳ دوسيو او ۳۷۲۰۰ پاڼو کې تنظيم شوي دي.

دوسیه های استخبارات انگلیس در رابطه با سرحدات شمال غربی [هند بریتانوی]

(British Intelligence on the North West Frontier, 1901-1949)

این اسناد در ۳۴۳ مایکروفلم تحت عناوین مختلف تنظیم شده اند:

1. Memoranda of information on North-West Frontier affairs, 1901-1911.
2. Intelligence diaries, 1911-1930.

3. Annual reports and arrangements for intelligence gathering, 1922-1942.
4. Weekly intelligence diaries and summaries, 1931-1947.
5. Waziristan disturbances, 1937-1949.

دوسیه های استخبارات سیاسي هند:

(Indian Political Intelligence (IPI) Files)

این اسناد در ۲۲۴ مایکروفلم ، ۷۲۷ دوسیه در ۵۷۸۱۱ صفحه ترتیب شده اند که سال های ۱۹۰۳ تا ۱۹۵۰ را در بر میگیرد)

د افغانستان دولتي نشرات

- رویداد لویه جرگۀ دارالسلطنه، ۱۳۰۳، مطبعۀ سنگی وزارت حربیه، کابل.
- دافغانستان ددولت د نظامنامو ټولگه (اماني دوره).
- به ملت عزیزم، د اروپا د څومیاشتني سفر په پاې کې د غازی امان الله خان وینا.
- مرامنامۀ فرقۀ استقلال و تجدد ، ۳۰ سنبلۀ ۱۳۰۷، چاپ مطبعۀ شرکت توفیق کابل.

پښتو او دري مقالې او خپرونې

- د انیس د ملي جریدې کلکسیون
- د امان افغان د جریدې د کلکسیون د ۱۳۰۳ کال گڼې.
- د حقیقت د جریدې د کلکسیون د ۱۳۰۳ لمریز کال گڼې.
- سیستانی، اعظم. جبهۀ چهارم جنگ استقلال و نقش میرزمان خان کنری در آن. www.afghan-german.com،
- هفته نامه کلید ، سال اول، شماره ۲۳ هفته اول سنبله ۱۳۸۱ خورشیدی. به مناسبت ۸۳مین سالگرد استرداد استقلال افغانستان، صفحه ۱۴.
- د آئینۀ افغانستان د مجلې کلکسیون www.afghan-german.com

د نومونو فهرست

ا

اعليحضرت امان الله خان ۱۵۳
امان الله خان غازی ۱۷, ۱۳۳, ۱۴۰, ۱۷۲, ۱۸۲, ۱۹۹, ۲۴۴
امير حبيب الله خان ۳۷, ۳۹, ۴۰, ۵۶, ۵۷, ۶۳, ۶۵, ۶۷, ۷۱, ۷۵, ۷۶, ۷۷, ۷۸, ۷۹, ۸۳, ۱۱۲, ۱۱۶, ۱۵۴, ۱۸۷, ۲۲۰, ۲۴۷, ۲۵۹
امير عبدالرحمن خان .۴۳, ۷۷, ۱۱۸, ۱۹۳
ايلفينستون ۳۲

ب

برنس ۳۲

پ

پاچا صاحب اسلامپور ۴۰, ۶۸
پوهاند حسن کاکړ ۲۴۳, ۲۴۷

ج

جنرال خان محمد خان کونړۍ.....۲۲
جنرال عبدالوکيل خان.....۹۰, ۱۰۶, ۱۰۸, ۱۰۹, ۱۱۰, ۱۳۴, ۱۳۶, ۱۶۵, ۲۱۴

ح

حاجی صاحب ترنگزی ۷۱
حافظ سيف الله خان ۴۰, ۶۹, ۷۸
حبيب الله خان زمانی ۱۸, ۱۸۰
حبيب الله رفيع ۱۶۵, ۱۹۹, ۲۱۱, ۲۴۷, ۲۵۸

خ

خان محمد خان.۱۸, ۲۲, ۲۳, ۱۰۰, ۱۰۲, ۲۰۲, ۲۰۳
خيرمحمد خان زمانی ۱۸

ر

رازقی نړيوال ۲۲۱
روز کيپل ۱۱۹

س

سپه سالار محمد نادر خان ۱۵۵, ۱۶۰
سپه سالار محمد نادرخان ۱۲۸, ۱۵۵, ۲۲۸

سردار عنایت الله خان ٦٨, ٧٨, ٨٥
سردار محمد عثمان خان ١٣٤
سردار نصرالله خان . ٣٧, ٦٨, ٧٦, ٧٨, ٨٢, ٨٣, ٨٤
سید شمس الدین خان مجروح .٦٤, ١٥٨, ١٧٦, ٢٤٦
سید عبدالغفار ١٢٧, ١٩٩, ٢١٣
سیستانی ١٦١, ٢٠٦, ٢٢٢, ٢٢٣, ٢٣٧, ٢٤٣

ش

شجاع الدوله خان ٨٠, ٨١
شمس المشایخ ٨٦, ١٣٣, ١٣٤, ١٣٥
شهزاده امان الله خان ٧٦, ٧٧, ٢١٦
شیر محمد خان ٢٠٣
شیر محمد خان ١٨

ص

صالح محمد خان ١٢١, ١٢٨

ع

عبدالحی حبیبی ٣٧
عبدالخالق اخلاص ١٢٧, ١٤٢, ١٦٥, ١٧٠, ٢١١, ٢١٢
عبدالرحمن زمانی ٢٦٧
عبدالعزیز خان ١٢٨, ١٣٤, ١٤٦, ١٤٧, ١٦٥
عبدالواحد شینواری ١٥٦, ١٥٧, ١٦٤
عبدالوکیل خان نورستانی ١٠٦, ١٠٨, ١٣٦, ١٦٥
عزیز هندی ..٢٣٦, ٢٣٩, ٢٤٠, ٢٤١, ٢٤٢, ٢٤٣
عصمت الله خان .. ١٢٤, ١٤٢, ١٧٠, ١٨١, ١٨٢, ١٩٧, ٢٠٢
عصمت الله خان ١٨
علی احمد خان.....٧٨, ١٦٦, ١٧٠, ١٨٧, ١٨٨, ١٩٠
علی احمدخان ١٦٨, ١٨٥, ١٨٧, ١٨٨
عمراخان ٦٦, ٦٧

غ

غازی امان الله خان ٨٣, ١١٢, ١٢١, ١٢٢, ١٤٢, ١٥٦, ١٦٠, ١٧٨, ١٨١, ١٨٢, ١٨٩, ١٩٧, ٢٣٦, ٢٣٩, ٢٤٠, ٢٦٢
غبار ٧٨, ٨١, ٨٢, ٨٧, ١٣٣, ١٣٥, ١٣٦, ١٣٧, ١٦٣, ٢٤٧, ٢٦٠
غلام سخی زمانی ٢٠٩
غلام صدیق خان چرخی.....١٦٦

ف

فضل غنی مجددی ١٣٤, ٢١٣
فیض محمد کاتب هزاره .٣٦, ٣٧, ٤٠, ٨٠

ک

کرنیل خورشید خان ۹۲
کرنیل محمد عثمان خان ٦۹

گ

گل محمد خان زمانی ۱۸

م

محصل خان، کوډاخیل ٦۷
محمد ارسلان زمانی ۱۸, ۱۸۰
محمد اکرم خان ۱۸,۱٦
محمد امین خان کوډا خیل ۱۰۰
محمد عمر خان ۱٦
محمد نواز حقیقت "سانین ۲۱۷
محمد هاشم زمانی ۱۸, ۲۰۵
محمد ولی خان ۱۳٤, ۱۵۰, ۲۰۸
محمدعمر خان ۱۸
مستوفی الممالک ۸۲, ۸۷
ملا نجم الدین آخندزاده ٤۲
ملای بابره ۵۷
ملای بابړه ٦۷
مهتر عبدالرحمن خان ۱۰۹
میان صاحب سرکانی ٤۰
میجر ریلی ۹۰, ۹٤, ۱۰۱, ۱۰۸
میراجان سیال ۱۹۲
میرصاحب جان پاچا ٦۸

ن

ناصرالملک ۹۲, ۹۷, ۹۸, ۱۰٤
نصرالله خان ۷۷, ۷۹, ۸۱, ۸۲, ۸۳, ۸٤, ۸۵, ۱۱۲, ۲۱٦
نورالمشایخ ۱۳۳, ۱۳٤, ۱۳۵

ه

هاشمیان ۲۲۷, ۲٤۰
همفریز ۱۸۸, ۱۹۰

و

واحد شینواری ۱۵٦, ۲۳۹

ي

یار محمد خان زمانی ۱۸

د ډاکټر عبدالرحمن زماني لنډه پيژندنه

عبدالرحمن "زماني" د ۱۳۳۳ لمريز کال د حمل د مياشتې په دولسمه نيټه د کونړ د غازي ميرزمان خان د ځوې الحاج محمد ارسلان "زماني" په کورکې زيږيدلې دئ. لومړنۍ زده کړې يې په هرات کې، چيرته چې يې ټولې کورنۍ د ۱۳ کاله سياسي بند نه وروسته په داخلي تبعيد کې ژوند تيراوه، ترلاسه کړي، متوسطه او ثانوي تعليمات يې په ۱۹۷۴ کال کې د نوي اساسي قانون د جوړيدو او سياسي بنديانو د خوشې کيدو نه وروسته په کابل او کونړ کې سرته رسولي، بيا يې د کابل پوهنتون د طب پوهنځې لوستلې او بيا د ۱۹۷۹ م کال په پای کې، په افغانستان باندی د روسانو د يرغل نه څو اونۍ مخکې، د هيواد پريښودو ته اړ او پاکستان ته مهاجر شويدی.

ډاکټر عبدالرحمن "زماني" د کوچنيانو، مهاجرينو او تودو سيمو دروغتيا او روغتيايي چارو د اداری په برخه کې عالي تحصيلات دارويا په اطريش، انګلستان او هالنډ کې سرته رسولي او د امريکې د متحده ايالاتو څخه يې د عامې روغتيا د ماسټرۍ سند ترلاسه کړيدئ.

ډاکټر عبدالرحمن "زماني" له ۱۹۸۰ څخه تر ۱۹۹۱ کاله پورې ۱۱ (يوولس) کاله په پاکستان کې افغاني کډوالو لپاره لومړی د UNHCR سره د ډاکټر او

بيا وروسته ARC يا دافغاني مهاجرو دپاره د اطريش د مرستو د مؤسسې سره د ډاکتر، روغتيايي پروګرامونو د سوپروايزر، Medical Coordinator او په پای کې د ډايرکټر په توګه خدمت کړی او يو کال هم د اطريش د پرمختګ او تعاون د اداری سره د اسيا او افريقې د انکشافي او روغتيايي چارو دمشاور په توګه پاتی شوې، ۲ ميا شتې يې په جيبوتی او سومالیا کې ، او دری کاله يې په بنګله ديش کې د بين المللی مؤسساتو د روغتيايي پروګرامونو د لارښونې او کوارډينيشن چارې پر مخ بيولی دي.

ډاکتر زماني (۱۱) کاله د کليفورنيا دايالتي پوهنتون د San Diego د عامی روغتيا د عالی پوهنځي او د کليفورنيا د پوهنتون د سانفراسيسکو د پوهنځي سره کار کړې او د کاليفورنيا د وړکتونونو د روغتيايي چارو د پروګرامونو د ډايرکټر په توګه دنده ترسره کړې ده.

ډاکتر زماني اوس د امريکې د کليفورنيا په ايالت کې د ټولنيزو خدمتونو اداري سره د پروګرام د متخصص په توګه کار کوي. ده د مختلفو مسلکي ټولنو په غړيتوب سربيره په مختلفو ملي او بين المللي کنفرانسونو کې ګډون کړی او تر اوسه يې په پښتو، دري او انګريزي ژبو تر دوه ويشتو (۲۲) زيات لوی واړه کتابونه ليکلي او يا ژباړلي دي.